

A
VILÁGHÁBORÚ
1914–1918

ÍRTÁK:
VITÉZ AGGHÁZY KAMIL
ny. ezredes
és
STEFÁN VALÉR
ny. százados

28 szöveg közé nyomott térképvázlattal
és 31 mélynyomású fényképmelléklettel

BUDAPEST, 1934
AZ ORSZÁGOS KÖZMŰVELŐDÉSI TANÁCS KÖNYVOSZTÁLYA

A szöveget kísérő térképvázlatokat

JÁMBOR TIBOR

rajzolta.

*

A mélynyomású fényképmelléleteket

»Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.« nyomta.

*

A könyvet szedte és nyomta:

a PESTVIDÉKI NYOMDA VÁCON

(F. üzemvezető: Bénik Gyula)

»Tört fegyverünkön valahol
Még harc szekere zakatol
S lelkünk, e tépázott madár
Tört fegyverünkhöz visszajár...«
(Oyóni Géza: *Rab vackokon*)

Előszó

Idestova húsz esztendeje, hogy az emberiségre rászakadt történelmének legnagyobb katasztrófája, a világháború. A négy évig tartó küzdelem emberéletben milliókat, értékekben milliárdokat pusztított lel Sa kortársak százmillióit tette szerencsétlenné. Teszi ma is, mert nem szűnt meg.

Más fegyverekkel, de annál könyörtelenebbül folyik tovább: a »békével«, mely ott didereg fütetlen szobánkban, csonkítja falatunkat a tányérban, tép lyukat ruhánkon, koppan a letett szerszámban. Ott topog a rokkant mankójában, csörren a kisszakaszban, dübörög a végleg lerántott boltredőnyben, hangtalanul könyörög a munkát keresőnek szerényen levett kalapjában. És jégmarokkal szorítja, tűzkö Tömmel szaggatja szívünket, mely alázatos, örök szerelemmel ott dobog a Bánság pirosuló pipacsai, a Tátra fehérlő csúcsai, a Hargita zöldelő fenyvesei alatt. S az Adria azúrjában, Szibéria jegében, mindenütt, ahol őseink éltek és hőseink haltak.

A világháború. Mely volt. És van. Mely ma is annyi új eseménnyel traktál, hogy miattuk felejteni kezdjük az elejét. Hogy is volt? Hogy is volt csak?

Pedig óriási irodalma van. Épületeket megtöltő. A háború előzményeiről, következményeiről. Lefolyásáról, diadalairól, vereségeiről. Agyfőlötti és földalatti titkairól. Nincs ember, aki el tudja olvasni. Sem pénze, sem ideje hozzá. Talán kedve sem.

De meg különben is, a toronymagas könyvhegyek csak töredékeket tartalmaznak. A hivatalos diplomáciai és vezérkari közlések ma még jobbára a háború első événél tartanak. Évtizedek kellenek hozzá, hogy az egész anyagot kimerítsék. A nagymbőrtetű összefoglalások sem eléggé alkalmazkodnak a mai, gyorsan és sokfélét olvasók színvonalához és igényeihez.

Ezen akartunk segíteni, amikor a dolgokat lehetőleg gyökerükig leegyszerűsítve, ezt a munkát megírtuk. Azért mégsem tértünk le szakforrásaink alapjáról. És nem egy kérdésben, amire az irodalom nem adott választ, a legmagasabbtól a legkisebb rangúig a résztvevők és tanúk egész sorához fordultunk útbaigazításért.

Felváztak a világégés nagy kereteit, hogy áttekintést nyújtsunk az egészről, megrajzoltuk hadműveleteinek fővonalait s a részletekből is adtunk annyit, hogy velük ezernyi hasonlónak elképzelését megkönnyítsük.

Így akartuk feleleveníteni az »öregék« emlékezetében, akik résztvettek benne s azt is elmondani nekik, amit akkor csak kevesen tudhattak. De a fiataloknak is megírtuk, akik, ha akkor elemisták voltak, ma gondterhes családapák, ha akkor születtek, ma az Élet komor kapuján kopogtatnak. Az általuk szétszórta hallott és olvasott adatokat óhajtjuk kiegészíteni, rendezett és áttekinthető tudássá fejleszteni.

Elkerültük az olyan viszonyok és kérdések rendezését, amelyeket a maguk idejében talán a legnagyobb nyilvánosság előtt is szabadon tárgyaltak, de amelyek felújítását ma számtalan okból nem tartjuk időszerűnek. Még volt ellenségeinket is tárgyilagosan emlegetjük. A háborúval szorosan összefüggő politikai kérdésekből valósággal gyököt vontunk, hogy inkább az eseményeknél maradhassunk: a harctéren. Annál kevesebbet a parlamentekben, a pártokban, a sajtóban és a kulisszák mögött.

Mindamellet, a szókimondás és a hallgatás szirtjei között haladva, nem tértünk le az igazság útjáról, amit mindenki megállapíthat, aki feladatunk nehézségeivel csak valamelyest is tisztában van.

Munkánk jószándékú kísérlet arra, hogy a saját műfajának korlátái között oldja meg a maga elé kitűzött célt. És amilyen hálaival köszönjük itt számos jóakarónk adatait és egyéb segítségét, éppoly hálaival fogadunk majd minden tárgyilagos bírálatot, tanácsot, helyesbítést, amit munkánk újabb kiadása esetén felhasználhatunk.

Budapest, 1933. karácsonyán.

A szerzők.

I. RÉSZ.

A háború.

Amióta a Földön emberek élnek, mindig voltak és lesznek viták, nézeteltérések, érdeellentétek, erőszakosságok. Ezek elintézése végett azonban nem mindig, vagy nem mindenütt mennek a bírósághoz, hanem *önmaguk bírászkodnak* dolgaikban. Ebből származik azután a bűncselekmények változatos fokozatsora, a szóbeli becsületsértéstől a véres testisértésen át, egészen a gyilkosságig. Ugyanígy történik ez az emberiségnek nemzetekbe, illetve államokba alakult csoportjai között is. Mert egymás között pontosan szabályozták, hogy az egyes embernek mi a kötelessége és joga embertársával szemben s ennek betartására — ha kell — erőszakkal is kényszerítik egymást. De a bíró ítélete mögött ott áll az egész nemzet akarata, mint az ítéletet végrehajtó ököl.

Am a nemzetek és államok — az emberiségnek mindeddig leg-tökéletesebb tömörülései — felett nem áll semmiféle emberi hatalom sem. Vitáikat tehát nincs, aki elintézzze. Helyesebben: bár van, — még pedig 1899 óta a *hágai nemzetközi döntőbírótság*.¹⁾ — de ha ennek ítéletét a felek önszántukból nem fogadják el, nincsen, aki őket az ítélet végrehajtására kényszeríthesse.²⁾

Ezért az államok mindenek előtt *alkudozni* kezdenek. Az államok ügynökei, a *diplomata*k minden furfanggal megkísérlik, hogy megegyezésre jussanak. Ha az ellentét csekély, rendszerint sikerül is ez és ilyenkor a megállapodást *szerződésbe* foglalják. Ha azonban az ellentétek oly nagyok, hogy egyik fél sem engedhet vélt igazából, akkor az államok előtt felvetődik a nagy kérdés: vajjon érdemes-e a célért erőszakkal is küzdeni? Ha úgy találják, hogy igen, ha úgy

¹⁾ Kezdeményezője II. Miklós (1868—1919) a tragikusvégű orosz, cár — 1919 óta pedig — Wilsonnak, az Egyesült Államok elnökének javaslata alapján a Nemzetek Szövetsége, vagyis a Népszövetség is melynek Genf a székhelye.

²⁾ Példa erre az 1919 óta is lezajlott számos nemzetközi bonyodalom, köztük nem egy erőszakos jellegű, sőt háborúra is vezető (Venezuela, Mandsuria).

érik, hogy erejük elegendő ehhez, beköszönt a történelem örökké visszatérő fekete napja: *a háború*.

Amikor valamely ország javai, vagy körülményei nem elegendők arra, hogy minden igényét kielégítsék, vagy hogy minden polgára megéljen belőlük, tekintete a szomszédságba téved. Körülnéz, kitől mit lehetne elvenni, hogy saját előnyeit, így polgárainak megélhetését biztosítsa. És ha talál olyan szomszédot, akinek jogait, vagyonát, értékeit érdemes megszereznie, okot és alkalmat keres arra, hogy azokat el is vegye. Világos, hogy ez az ország a szomszédal szemben *támadó* szándékot táplál.

Az így veszélyeztetett szomszéd természetesen arra törekszik, hogy megtartsa azt, amiye van. Tehát a *védő* szerepére kényszerül.

Ha a támadó szándékú állam úgy látja, hogy minden áldozatot megér az, amit a szomszédtól el akar venni és elég erősnek is érzi magát ahhoz, hogy azt elvegye, akkor kedvező — kapóra jött, vagy mesterségesen előidézett — alkalommal megfenyegeti szomszédját, hogy a kívánt előnyt (jog, érték, terület stb.) önként adja át, különben erőszakkal veszi el. Ez már rendszerint az utolsó felszólítás, az *ultimátum*. De, ha a szomszéd is úgy látja, hogy ő viszont erőszakkal meg tudja védeni jogait, vagy birtokát, akkor felveszi az elébe dobott keztyűt és *kitör a háború*. Ebben az a fél, amelyik a másiktól elvenni akar valamit: *a támadó*, amely ezt megakadályozni akarja: *a védő* fél.

Azt ugyanis, hogy a háborúban ki a támadó és ki a védő, nem a katonai cselekmény, hanem a politikai cél határozza meg.

A védő többnyire idejekorán veszi észre, hogy szomszédja támadásra készül ellene. Nehogy ez teljesen felkészülten és a *neki* alkalmasabb pillanatban támadhassa meg, esetleg megelőzi és nekiugrik támadójának. A háborúnak ez a formája az *előbeugró*, preventív háború.

A háborúban a támadó erőszakkal akarja ellenfelétől elvenni azt, amit ez békésen nem ad meg. A támadó erőszakával szembe a védő a magáét szegezi. Az erőszak eszköze a *haderő*. Az a személy pedig, aki a haderőt vezeti, a *hadvezér*.

Akkor, amikor a politikus elhatározta, hogy szomszédjától elvesz valamit, tanácskozássra ül össze hadvezérével. Megmondja neki, kitől és mit akar megszerezni, tehát közli vele *a háború valódi okát és célját*. Kifejti előtte azt is, hogy nézete szerint mekkora csapást kellene mérni a szomszédra, hogy az a kívánt dolgot megadja. Vagyis mi az elérendő *háborúban*, amit a békekötésnél becserélhet majd arra, amiért a háborút megindította? Ebből alakul ki a *hadicél*. A hadvezér, aki legjobban tudja, hogy az állam ereje mire képeses hogy a szomszéd milyen ellenállást tud kifejteni, e kettőt összevetve mondja meg, hogy el tudja-e érni a háborúban azt, amit a politikus kíván?

Ha igen, a politikus meghagyja neki, hogy készüljön fel az erőszakra, ő maga pedig hozzáfog, hogy a világ közvéleménye előtt jól *hangzó látszólagos* okot teremtsen a háborúra.

Amikor a hadvezér tudtul adja, hogy elkészült, a politikus valamilyen — sokszor egész jelentéktelen — eseménybe belekapaszkodva, *hadat üzen* az ellenfélnek. Vagy még inkább, olyan éértő és fenyegető magatartást tanúsít vele szemben, hogy ez kényszerüljön a hadüzenetre. Ezt a sorrendi kérdést egyrészt saját népe, másrészt a nagy világ előtt, önigazolás céljából, a legnagyobb fokú körmön tfontossággal oldja meg. A hadvezér pedig nekifog annak, hogy az ellenfelet addig üsse, addig vegyen el tőle területeket, addig pusztítsa a vagyonát, míg ez »józanabb belátásra« jut. Vagyis belátja azt, hogy reá nézve a háború sokkal nagyobb baj, mintha megadja azt, amit az ellenfél kíván, mert hisz' amúgy sem képes azt már megvédeni. Ez a *katonai döntés eredménye: a győzelem*. Ha a *vesztes* fél hajlandónak mutatkozik a tárgyalások megindítására, a politikus megállítja a hadvezért *s fegyverszünetet*, ha pedig ezalatt meg tudnak egyezni, *békét köt*.

Ha a háború alatt a politikus úgy látja, hogy hadvezére *többet* ért el, mint amire szüksége van ahhoz, amit a háborúval el akar érni, akkor *többet* fog az ellenféltől követelni, mint amit előre tervezett. Mert »évés közben nő az étvágy«. Ha azonban a hadvezér *kevesebbet* ért el, akkor maga is *kevesebbel* kell, hogy beérje. *A háború célja tehát a háború folyamán a katonai eredményekhez képest nő, vagy csökken*. A politikus, elejétől végig, szorosan a hadvezér mellett áll és céljait ahhoz szabja, amit a hadvezér elér. A háborút tehát a politikus vezeti, ő mondja meg, mikor elegendő az elért eredmény, mikor nem. A hadvezér csak végrehajtja a politikus akarát, mely egyben az állam akarata is.

A hadvezér, miután a politikussal együtt tisztázta a háború célját és ennek ismeretében az elérendő hadicélt, ehhez mérten készíti elő az erőszak eszközét, vagyis *szervezi hadseregét*. Azután megállapítja azt, hogy a hadicélt mikor, hogyan és mi módon érhetné el a legvalószínűbben és legkönnyebben, amiből következik a *hadászati cél*.

A hadicél többnyire csak úgy érhető el, ha az ellenfél haderejét annyira megverik, hogy az többé nem képes védekezni. Amíg ez meg nem történt, az ellenséggel korai volna a tárgyalás, mert akarátunknak még ellene szegülhetne. Ezért akarja mindkét fél egymás haderejét *harcképtelenné* tenni, vagyis egymás kezéből a fegyvert egészen kicsavarni.

A haderő *harcképessége* sok mindentől tevődik össze. Nagysága, fegyverzetének jósága, harcra való kiképzése, ügyes vezetése, mind szükséges ahhoz, hogy *ülni tudjon*. De ezeknél is fontosabb az, hogy minden emberét *a győzelem akarata* fűtse!

Aki ellenfelét harcképtelenné akarja tenni, ezt többféleképpen érheti el: harcosainak számát fogyaszthatja, fegyvereit veheti el, vagy

győzelmi akarátát rombolhatja le, békepropagandával, kiéheztetéssel, vagy forradalmosítással. De legbiztosabban mégis az válik harc kép telenné, akit tönkretettek. Épen ezért minden haderő arra törekszik elsősorban, hogy a másikat fegyverével irtsa ki, *semmisítse meg*, Csak, ha erre nem képes, próbálja meg más, rendszerint lassúbb és nem oly tartós, felőrlő hatású módok és eszközök alkalmazását.

A végső győzelemnek tehát sok útja van, de ezek közt legbiztOr sabb és leggyorsabb az ellenfél haderejének megsemmisítése.

Ellenfelünket csak akkor semmisítjük meg, ha embereit megöl jük, megsebesítjük, vagy elfogjuk. Ezt csak úgy érhetjük el, ha elébe megyünk és *megtámadjuk*, vagy bevárjuk, míg ő jön hozzánk és így *védelemben* küzdünk meg vele. Akárhogy is cselekszünk: a ki fejlődő harcban, a *csatában* akarjuk elpusztítani. Ámda az ellenség, ha látja, hogy a csata reá nézve kedvezőtlenül alakul, kibújni igyek szik a teljes megsemmisülés alól, feladja a csatát és *visszavonul*. Ha még képes arra, hogy kibújjon, újból utána kell mennünk, *üldöz nünk* kell és újra meg kell rohannunk.

Ha erőnk oly nagy, hogy egyetlen csatában, egy csapással vé gezhetünk ellenfelünkkel, nyilvánvaló, hogy a végső győzelemnek ez a leggyorsabb és legbiztosabb módja. De ha erre nem vagyunk ké pesek, akkor csatáról-csatára¹⁾ kell haladnunk, melyek mindegyiké nek az a célja, hogy az ellenfelet fogyassza, míg ellenálló ereje teljesen meg nem semmisül és be nem következik a *végső döntés*»

A csatáról-csatára haladást a hadvezér tervezi és vezeti. A sere geknek ebből származó tevékenységét, a nyugvás, a menetek és har cok összességét *hadműveleteknek* nevezzük.

A hadvezér a hadműveletek tervezésénél teljes sötétségben tapo gatózik. A háborúban semmi sem biztos: nem tudhatja, hogy az ellenfél mit akar, mit csinál és nem tudja azt sem, hogy saját erői mire képesek? Jó és rossz hírek kergetik egymást, igazak és hamisak; egyik serege csődöt mond, a másik felülmúlja várakozását. Messze hátul, egy íróasztalnál kell ülnie, hová telefondrótok futnak össze, hogy mindenkivel, mindig össze legyen kötve és a befutó, különböző értékű és gyakran ellentétes hírekből kell megítélnie, hogy mi a hely zet és mit kell tennie? Előtte: teljes bizonytalanság, vállán: óriási fe lelősség. Ebben a nyomasztó sötétségben pedig az ő agyának kell világosságot teremtenie.

A hadviselés sem nem sakk játék, sem nem számtan. Leginkább egy koromsötét szobában vívott élet-halálharcához hasonlít, melyben semmit sem tudni előre, sem azt, hogy az ellenfél honnan, mikor, mivel tör az életünkre, sem azt, hogy kardunk eltalálja-e? Csak egy

¹⁾ A nagyobb erők, többnyire hadseregek döntő kihatású, nagy harcait *csatáknak*, a kisebb erők harcait *ütközeteknek* nevezzük. Egész kis egységek harcai *csetepaték, csatározások*.

biztos, hogy valakinek pusztulnia kell. A hadvezérnek ilyen sötétségekben kell vezetnie és hinnie a végső győzelemben. Ez a hit az egyetlen, amire építeni lehet, ami a sereget előre viszi, vagy kitarásra inti, minden más véletlen és vakszerencse dolga.

A hadvezér a sokféle lehetőségéből és bizonytalanságból azt igyekszik kihámozni, hogy mi módon tudná a seregeit úgy a csatába juttatni, hogy azok a legkisebb veszteséggel, a legnagyobb eredménnyel érjék el. Ezt tartalmazza a *hadműveleti terv*. Ha az ellenfelet teljesen bekerítheti és minden oldalról megrohanhatja, éri el a legnagyobb eredményt, mert ellenfelét egészen harcképtelenné teheti, elfoghatja és lefegyverezheti. Ha erre nem képes, akkor az ellenséges arcvonalnak legalább egyik végét igyekszik körülfogni, *átkarolni* és vele végezni. A legkisebb eredménnyel kecsegtet a szemtől-szembe való nekimenés, az *arctámadás*, mert az ellenfél bármikor abbahagyhatja a csatát és visszamehet. Van azonban az arc- és átkaroló támadásnak együttesen alkalmazott, kockázatos módja, mely siker esetén mindent meghozhat: az *áttörés*. Ez nem más, mint nagy túlerővel intézett keskeny arctámadás az ellenséges arcvonal egy szűk részére. Az áttörés sikerülte után pedig az átfutott támadó vagy egyik, vagy másik, sőt esetleg mindkét oldalba fordul s a szétszakított ellenséges arcvonalat ugyancsak két ellentétes irányban felgöngyölti.

Ila egyik fél nem akarja a csatát elfogadni, mert a küzdelemre jobb helyet találhat, mint ahol éppen áll, akkor *visszavonul*. De vissza kell vonulnia akkor is, ha a már folyó csatában nincs kilátása győzelemre. A másik fél ilyenkor *üldöz*, ellenfele után megy, hogy ne engedje eljutni arra helyre, ahol meg akar, vagy meg tud állni, avagy, hogy a csatában már elért sikerét a visszahúzódó ellenség teljes szétverésével győzelemig fokozza.

Mindezek a fogalmak megvilágítják a háború keletkezésének és viselésének lényegét. Rendkívül egyszerűnek látszanak és csak akkor válnak bonyolulttá, mikor benne vagyunk. Ezért nem mindennapi értelem és akarat szükséges ahhoz, hogy valaki háborút, illetve hadat vezethessen, akár! mint politikus, akár mint hadvezér. Az éssen és akaratlan kívül még egy tulajdonságának kell lennie: szerencséjének.

Ha több állam, ugyanattól az ellenféltől akar valamit megszerezni, szövetségbe tömörül. A szövetségnek az az alap gondolata, hogy közös erővel ki-ki könnyebben éri el célját, mintha külön-külön akarna az ellenféllel megbirkózni. A szövetség azonban sohasem jelent egy akaratot, mert minden tagja mást akar elérni és csak azért hajlandó küzdeni, amit maga akar megkaparintani, de nem azért, amit szövetségese. A szövetségese tehát a másiktól csak annyi segítséget remélhet, hogy társa, a maga célja után futva, szintén a közös ellenfelet üti s ezzel neki is hasznot hajt. Hogy meddig, mikor és mennyire üti, azt sohasem lehet tudni: az ő érdekeitől függ s a szövetségi

hűség csak addig tart, amíg az érdekeivel egyezik. A háborúban nincs érzélgés, csak rideg valóság.

Mindezeket előrebecsátva, tisztábban fogjuk látni és helyesebben megítélhetni a világtörténelem legnagyobb mérkőzésének eseményeit.

A legtöbb háború — így a világháború is — kenyérkérdésből keletkezett. Sokan vagyunk már a Földön, sokan vagyunk a mindennapi kenyérhez és mind enni akarnánk belőle. És mindnyájan — többet. Pusztulni kell tehát, — ha egyiknek nem, a másiknak. No és természetes: *inkább a másiknak.*

Ebből a magból hajt ki majd minden háborúnak vérpiros virága. Az élniakarásból, a »jobbban élni« akarásból, abból az emberi önzésből, mellyel az életünkhöz és minden szépségéhez körömszakadtig ragaszkodunk. Ezért megyünk bele a vérzivatarba, ezért zúdíjtjuk egymásra a pokol minden kínját. A mindennapi kenyérért, melyet Istentől kérünk, de ha kell, akár a más szájából is kiveszünk. Milyen felemelő tudat nekünk, magyaroknak, hogy mi senkitől sem akartunk semmit. Amit mások nem mondhatnak el.

II. RÉSZ.

A világháború előzményei és okai.

A hármasszövetség kialakulása.

1871 január 18-án a versaillesi palota tükörtermében új nagyhatalom született meg: a *német császárság*.

A III. Napóleon által könnyelműen felidézett háború folyamán a német fegyverek gyorsan és biztosan végeztek Franciaországgal, mely a Tüagá' fölényes kultúrájával és katonai hatalmával mindeddig irányt szabott Európa történelmének.

A német nép szívós kitartással küzdötte magát előre a győzelemig. Különösen! sokat áldozott ezért az új birodalom magva, Poroszország. Öt évvel előbb hasonló gyorsasággal és biztonsággal verte meg Königgratznál Európa másik nagyhatalmát, Ausztriát, hogy nem sokkal később ismét vállalja egy sorsdöntő küzdelem kockázatát.

A két nagy győzelem összekovácsolta az eddig széthúzó, egymással legfeljebb szövetségekben tömörült, kisebb-nagyobb német fejedelemségeket: 1871-től kezdve ezek a német törzsek már az egységes birodalom tekintélyével és erejével vesznek részt Európa politikai életében.

És a német nép, mely 1871-ben elérte mindazt, amiről valaha németek álmodtak, most a megszerzett értékek védelmére törekszik, sohasem felejtve, hogy a »*vér és vas*« tette naggyá. Az a lelkek mélyén gyökerező fegyelem és vasakarat, mely eddig katonáit vitte győzelemtől-győzelemre, a béke beálltával már az egész nemzetet áthatotta s ennek alkotó munkájában is megnyilvánult.

Az új birodalom teret is biztosított az alkotásnak és a szorgalmas munkáskezdek mihóit állította ennek szolgálatába. Németország ipara és kereskedelme hatalmas ütemű fejlődésnek indult. Jólét és megelégedés költözött a legkisebb hajlékba is, a lakosság rohamosan szaporodott. A tudomány, művészet, technika hallatlan lendületet vett. A német nép néhány év alatt arra ébredt, hogy a győzelmeivel szerzett érvényesülési lehetőségeket máris kitöltötte. Új területekre s új piacokra van szüksége, ha felduzzadt népességét elhelyezni és jó-

létét fenntartani akarja. Ezzel szükségszerűen a világhatalomra való törekvés útjára lépett.

Az 1871-ben *legyőzött Franciaország* saját kárán tapasztalhatta, hogy a dicsőség múlandó és egyedül ennek emlékeiből nem lehet inegélni. De a vereség rettenetes anyagi és lelki csapását méltóság-teljesen viselte el.

Ügyszólván mellényzsebéből fizette ki az öt milliárd aranyfranknyi hadisarcot, csakhogy gyorsan szabaduljon a »porosz csizmáktól«. De nem nyugodhatott bele *Elszász-Lotharingia* elvesztésébe, sem abba, hogy ősi ellenfelei megfosszák Európa által ismert vezető szerepétől. A francia úgy érezhette magát, mint a földesúr, kinek ősi birtoka mellett új-gazdag jövevény telepszik meg s nemcsak versenyével okoz neki kárt, de még tekintélyét is elhomályosítja.

A megrendítő csapás akkora erőfeszítésre sarkalta a porig alázott nemzetet, amilyenre a történelemben alig akad példa.

Sokban még a németét is felülmúló szívósággal kezdte a megtorlás, a »*revanche*« alapjait megteremteni. Elsősorban ennek gondolatát kellett a nemzet egészében elültetni. És nem késeit vele. A templomi szószékről, az iskola katedrájáról, a kaszárnya udvarán, a sajtóban és irodalomban, minden módon és eszközzel hirdette azt, hogy a derék francia csak egy gondolatot táplálhat, munkája csak egy célt szolgálhat: a revanchét. *Elszász-Lotharingiát*, e gazdát nem először cserélő tartományt oly fénnel vette körül az emberek képzeletében, hogy a francia paraszt úgy érezte, mintha az ő földjéből hasították volna ki, a polgárnak szent meggyőződése az volt, hogy gondjának-bajának ez az egyetlen oka.

A nagy célnak elérésére, hozzá méltó eszközt kellett teremteni. Fokról-fokra ezzé fejlődött a francia hadsereg, melynek minden tagja, fővezértől közemberig, izzó gyűlölettel tekintett kelet felé. Ebbe a hadseregbe pedig az államhatalom állandóan növekvő számban állította be — egyébként inkább csökkenő — lakosságának ifjait.

Németország jól látta és érezte mindezt. Bismarck kancellár, ki hosszú időn át békében és két nagy háborúban szabott irányt a német politikának, most már csak a szerzett értékek békés védelmére törekedett. Aggódba figyelt a franciák minden lépésére s minden erejével azon volt, hogy túlsúlyra jutásukat hátráltassa.

A két nagy nemzet tehát újabb leszámolásra készült: & francia *Elszász-Lotharingia* visszaszerzésére, a német annak megtartására. Nyilvánvaló volt, Hogy a háború elkerülhetetlen, mihelyt a franciák katonai és politikai fölénybe jutnak. Ezt azonban csak szövetségek kötése révén érhatték el. Viszont veszített háború után nem könnyű dolog szövetségeseket találni. Nos, a francia diplomácia megmutatta, hogy lehet.

Európa keletén Oroszországot régóta feszítette az a vágy, hogy magának a Földközi-tengerre kijárást biztosítson. Szüksége volt erre,

mert volt mit ki vinnie, elsősorban bőséges, gabonafeleslegét. Ezt azonban csak akkor juttathatta volna versenyképes áron a világ piacára, ha a szárazföldinél jóval simább és olcsóbb tengeri úton szállíthatja a fogyasztó államokba. Mivel pedig az ország gabonátára, Déloroszország a Fekete-tengerre nyílik, ennek kikötőiből pedig a Földközi- így a világtengerekre is könnyű kijutni, természetesen ebbe az irányba törekedett, nem pedig az Északi Jeges-tenger, a Fehér-tenger távoli partjain fekvő zord kikötői felé, melyekbe hajói hónapokra befagy- nak. Csakhogy a Fekete-tengeri kikötőkkel is baj van. Az onnan kifutó hajóknak a török kézen levő Boszporus, majd a Márvány- tenger nyugati végében a Dardanellák szorosán át, a részben még br. Tóth Ferenc hazánkfia¹⁾ által épített erődök hosszú kettős sora között kell elhaladniuk, míg az Égei-tengerre kiérnek. Az ágyúk pe- dig az utat bármikor elzárhatják. Oroszország ezt nem viselhette el. A tengereszorosoknak s a köztük fekvő török fővárosnak mindenáron orosz" kézré' kell kerülnie.

E céljának elérésére kihasználta azt a szerencsés körülményt, hogy az odavezető út mentén nagyrészt görögkeleti váuiású szlávok, tehát rokonnépek laknak. A hetvenes évek elején még valamennyi többé-kevésbé török uralom alatt állott. Oroszország buzgó népe a török birodalom fővárosában a keleti egyház ősi centrumát, Bizán- cot, majd Konstantin császári székhelyét, oroszul Carigradját tisz- telte. Istanbult, szlávosan Sztambult, s vele a törököket, mint a szlávok, sőt pravoszlávok leigázóit, gyűlölte. Oroszország tehát, élén a cárral, mint az egyház fejével, az összes szlávok protektorául lépett fel s kiadta a jelszót: szabadítsuk fel szláv testvéreinket! A török pedig kotródjék vissza Kisásziába!

Oroszország »felszabadító« politikája azonban hajótörést szen- vedett 1855-ben, amikor az egyesült angol-francia-olasz-török haderő a Krímben legyőzte és Szebasztopolt bevette. Még a pár évvel előbb, 18ág-ben Kossuth és Görgei honvédjei ellenében általa megmentett Ausztria is az orosz ellen mozgósított, sőt oldalába is nyomult, *amit a cárok nem felejtettek el.*

Angliának tehát már akkor elsörendű érdeke volt az, hogy Oroszország ne jusson itt korlátlan tengeri úthoz,²⁾ hiszen ezzel a brit világhatalom alapját, a kincses Indiát veszélyeztetné. Még inkább 1869 óta, amióta a hosszadalmas afrikai kerülő helyett a szuezi csatornán és a Vörös-tengeren át közelíthető meg. Ezt az utat Anglia

¹⁾ Csáfordi Tóth András rodostói kuruc emigránsnak 1733-ban Chamignyben született fia, előbb francia maréchal, diplomata, majd török tábornok, tengernagy, a suezi csatorna első tervezője, meghalt 1793-ban a vasmegeyi Tárcsán. (Palóczy Edgár 1916-ban írt életraj- zából.)

²⁾ Disraeli 1855:»... amerre csak egy elsőrangú hadihajó eljuthat, az angol befolyásnak kell érvényesülnie, az oroszoknak pedig csökkennie«

nagy őrállomásai, Gibraltár, Malta, Ciprusz, Szeuez, Aden biztosítják. Senkit, de talán legkevésbé az oroszot engedte ehhez közeledni. Tartott tőle, hogy ez, hatalmas embertömegeivel és bebizonyított gyarmatosító képességeivel, kiragadná kezéből a nagy áldozatokkal létesített tengeri útvonalat s vele a szárazföldön már amúgyis veszedelmesen megközelített Indiát.

Oroszország persze a krimi vereség után sem adta fel terveit és külpolitikájának egész súlyával továbbra is a balkáni népek megnyerésére és a török birodalom felbomlasztására törekedett.

Ez a törekvés azonban — mint láttuk — az *osztrák-Magyar Monarchiával* is szembe állította.

A königratzi vereség folytán a Habsburg-uralkodóház Németországból s — bár Custozánál győzött — Olaszországból is kiszorult. A Monarchiát belső bomlás fenyegette, melytől csak az mentette meg, hogy az 1849-ben orosz segítséggel leigázott magyar nemzetet az 1867-i kiegyezéssel megbékítette. Ausztria részére ezek után már csak a Balkán maradt meg, mint olyan célterület, melyen gazdasági érdekeit érvényesítheti. Érthető tehát, hogy e területre mások beavatkozását, befolyását minden erővel megakadályozni igyekezett.

Az orosz és osztrák-magyar érdekek itt tehát egy szer smindenkorra éles ellentétbe kerültek. A kihívó kétségtelenül az orosz volt, hiszen a Monarchia csak már meglévő gazdasági kapcsolatait akarta megtartani és kibővíteni, míg Oroszország azokat még ezután akarta megszerezni. De veszélyes volt Oroszország e törekvése Törökországra is, mert oly területekre irányult, melyek Törökország európai hatalmi állásának alapjául szolgáltak.

1871 után tehát nyugaton Németország és Franciaország, keleten Ausztria-Magyarország, Anglia és Oroszország közt állottak fenn, vagy keletkeztek olyan erős érdekellentétek, melyeknek előbb-utóbb háborúra kellett volna vezetniük.

A felek mindegyike hozzálátott, hogy magának szövetségeseket szerezzen.

Németország és Ausztria-Magyarország között — az 1866-i háború keserű utóízének elmúltával — minden érdekellentét megszűnt. Bármennyire kapóra jött az alkalom és bár voltak is államférfiak, akik ezt sürgették, — a Monarchia 1870-ben a franciák csábításai ellenére sem fordult a németek ellen, mert — mint anynyiszor — a nyertes háborúból sem lehetett volna haszna. Mikor azonban a francia zászló porba hanyatlott, a magyar országgyűlésen a győzőnek mérsékletet ajánlottak és Elzász-Lotharingia elszakítását kárhoztatták. Németországot mindazonáltal lekötelezte a Monarchia semleges magatartása s a két nagyhatalom között csakhamar egy csendes megegyezésen alapuló, egyelőre még írásba nem foglalt érdekszövetség alakult ki.

Oroszország, melynek Németországban nem volt keresnivalója,

— ezért inkább ennek természetes szövetségese lehetett, — német támogatással próbálta keleti törekvéseinek útját egyengetni a Monarchia vezető köreiben. Nem annyira békés szándéka, mint belső bajai és a viszonyokkal való kényszerű megalkuvás, hamarosan arra készítették, hogy érdekeit egyelőre félretegye és a német-osztrák-magyar szövetséghez csatlakozzék. Világos volt azonban, hogy a szövetségből azonnal kiugrik, amint balkáni törekvéseiben a Monarchia akadályozza.

Ez hamarosan be is következett.

Európa tűzfészkeiben, a Balkánon az egészen soha el nem ülő harc 1875-ben nyíltan is kirobbant. Bosznia-Hercegovina, majd 1876-ban Szerbia, Montenegró és Bulgária népe indított szabadságharcot a török uralom ellen. Ozmán basa, a török vezér, azonban hamarosan leverte a felkelőket, kiket most már Oroszország, mint a szlávok protektora, vett védelmébe és maga követelte mindazt, amit a felkelők nem tudtak elérni. Mikor pedig 1877-ben követeléseit a győztes törökök elutasították, Románián átvonulva, megtámadta Törökországot. Ez azonban ránézve balul ütött ki. A verhetetlennek hitt orosz seregek, annak ellenére, hogy a Balkán minden állama megrohanta a törököket, Plevna vára előtt megakadtak, Oroszország, ha csak nem akarta a háborút csúfos kudarccal bevégezni, kénytelen volt a románok segítségét kérni. Az orosz-román-szerb-montenegrói és görög seregek végül együttes erővel megnyitották az utat Konstantinápoly felé, ahová 1878 elején már mérföldes csizmával igyekeztek.

Anglia azonban éppoly kevésbé tűrhette, mint Ausztria-Magyarország, hogy az oroszok Konstantinápolyi elfoglalják. Erélyes jegyzékkel a kapuk előtt állították meg őket, majd a Balkán-kérdés[^] teljes tisztázására még 1878 nyarán európai kongresszust hívtak össze.

A *berlini kongresszus*, melyen gróf Andrassy Gyula osztrák-magyar külügyminiszter vitte a vezérszerepet, szárnyát szegte a magasba törő orosz reményeknek. Oroszországot a szövetséges Romániától elvett Bessarabiával fizették ki. A Kelet felé vezető ajtót azonban becsapták előtte. Sőt, helyette a Monarchia nyert utat ide, amikor a kongresszus neki juttatta Boszniát és Hercegovinát, melyet 150,000 főnyi hadseregével még ez év őszén, 72 napos kemény küzdelem után megszállott.¹⁾

Oroszország ekkor már belátta, hogy a Boszporusra csak akkor teheti rá a kezét, ha előbb a Monarchiát legyűrte.

Ettől kezdve válik Oroszország a Monarchia kérlelhetetlen ellenségévé s a szövetségből fokozatosan kimarad. Viszont Németország

¹⁾ Elesett 44 tiszt, 902 legénység, sebesült 131 tiszt, 3849 legénység, eltűnt 3 tiszt, 269 legénység. Sebeiben és betegség folytán meghalt 3951 fő.

s a Monarchia, mely oly szorosan működött együtt a kongresszuson, 1879 októberében szerződésbe foglalta eddig csak hallgatólagos meg-egyezésen alapuló *kettős szövetségét*. Oroszország pótlására azután a német diplomácia Olaszország szövetségét szerezte meg.

Olaszország 1866-ban veresége ellenére, a németek győzelme következtében kapta meg Ausztria olaszlakta területeinek zömét. Ami még Ausztria birtokában maradt, — Déltirol és Isztria —, nem volt oly jelentős. Sokkal fontosabb volt Olaszország számára Afrika északi partvidékének megszerzése, ahol mindig több gondot okozó emberfeleslegét tudta volna elhelyezni. E törekvése miatt viszont szembe került Franciaországgal, mely ott már berendezkedett. Olaszország, csakhogy afrikai terveihez megfelelő támaszt nyerjen, egyelőre feladta Ausztriával szemben fennálló szándékait és 1882-ben csatlakozott a kettős szövetséghez, mely ezzel »hármasszövetségé« bővült.

Olaszország egyelőre osztrák-magyar és német támogatással, Franciaország hátrányára akarta Afrikában lábát megvetni. Nyilvánvaló volt azonban, hogy e szándékának sikerülte után ismét a Monarchia ellen fog fordulni. Az olaszlakta osztrák területekért (Ralija *irredenta* = megváltatlan Itália) 1876 óta folyó politikai mozgalom és a Balkán nyugati részeire irányuló piacszerzési kísérletek nem hagytak kétséget aziránt, hogy Itália csak átmeneti szövetségés.

A »hármasszövetség«, ekkor Európa vezető hatalmassága. A kis államok közül Szerbia titkosan, 1883-ban Románia nyíltan, 1887-ben Spanyolország (a Földközi-tengerre vonatkozóan) nyíltan csatlakozott hozzá, Anglia pedig mint csendestárs, kötelezte magát Törökország védelmére.

Ezzel Európa egyik végén Franciaország, másik végén Oroszország maradt magára elszigetelten. Mi sem természetesebb, minthogy hamarosan egymásra találtak és bár a két népet sok minden választotta el egymástól 1890-ben szövetkezni kezdtek.

A hármasszövetség, függelékeivel együtt mégis túlsúlyban volt s már pusztán létezésével elejét vehette bármely támadó kísérletnek. Mivel Franciaországgal és Oroszországgal szemben a szövetségnek nem támadó, hanem védelmi jellege volt, valóban és elsősorban az európai s vele a világbékét biztosította.

Ez a kedvező helyzet azonban nem sokáig tartott. A változás alapoka a német birodalom új fejlődési iránya volt, melyet 1888-ban trónra lépett ifjú uralkodója, II. Vilmos tűzött eléje.

A világhelyzet átalakulása.

Bismarck Németországának szemhatára még nem igen terjedt túl Európán. Később azonban már Európa is szűk piac volt hatalmasan növekvő ipara és kereskedelme számára. Az új német nemzedék már

a távoli tengerekre és világrészekre terjesztette ki vágyait. Ezeket azonban csak Anglia iparának és kereskedelmének súlyos károsodásával valósíthatta meg. Hiszen az olcsó német tömegcikkek — »made in Germany« — mindig több és több oly üzletet ütöttek ki az angolok kezéből, melyeket ők évszázados összeköttetések révén véglegesen sajátjuknak tekintettek.

Anglia egyszerre arra eszmélt, hogy gazdasága, jóléte és hatalma forog kockán. Mindaddig azonban, amíg a verseny a kereskedelem terére szorítkozott, az angolok a jobb árú szabad versenyével és az 1887-i védjegytörvénnyel igyekeztek védekezni.

Az ellentét csak akkor kezdett elhatalmasodni, amikor már a németek gyarmatpolitikája is veszélyeztetni kezdte a világbirodalmak II. Vilmos uralkodása kezdetén kiadja a »Drang nach Osten« = a keletre nyomulás jelszavát, Kisázsiaiban német vasút épül, mely Bagdadon át India felé vezet, a német kereskedelmi hajózás védelmére pedig haditengerészetét kezdi fejleszteni.

Az angolok szigetországukban eddig tökéletes biztonságban érezték magukat. Hajóhaduk erejét oly erőszre szabták, hogy az utánuk soroló két legerősebb tengeri hatalmat is túlszárnyalják. Eddig inkább Franciaország volt az, mely hajóhadával egyidőben az angol partokat fenyegette, de amióta a francia politika minden erejével afrikai birtokok szerzésére törekedett, hajóhada is a Földközi tengeren telepedett meg. E helyett most a németek jelennek meg a világtengereken, oly flottaprogrammal, mely Angliának a legnagyobb gondokat okozza.

Anglia gazdagságát a német verseny már amúgyis megtépázta, az óriási kiadásokat jelentő flottaépítést pedig Anglia sem fokozhatta a végtelenségig. E két ok idézte elő azt, hogy Anglia, a hármasszövetség csendes társa, kilépett a szövetségből és az ellenfelek táborába szegődve, igyekezett az őt fenyegető veszedelmet elhárítani.

Az angolok németbarátságának megszűnéséhez nagy mértékben hozzájárultak II. Vilmosnak nem eléggé óvatos kijelentései is, melyekben arra utalt, hogy egyszer az Angliával való leszámolás idejének is el kell jönnie.

A helyzetet elmérgesítette az, hogy Németország, az 1899—1902-ben lefolyt angol-bur háború idején, császárával az élén, nyíltan a burok pártjára állott s ezzel Anglia belliigyeibe avatkozott bele*. Az angol közvélemény nem tudta megbocsátani ezt a barátságtalan magatartást és ettől kezdve teljesen a németek ellen fordult.

Még a háború alatt, 1901-ben halt meg Viktória királynő, a német császár nagynyja, akit fia, VII. Edvárd követett az angol trónon. A már nem fiatal, de tapasztalt és életerős ember elhatározta, hogy a német törekvéseknek, az angol haderő növelésén kívül nagyszabású szövetség megteremtésével vet gátat.

A 3., angol politika szövetségest keresve, elsősorban Franciaország felé fordult. Franciaország ekkor a Földközi-tenger déli partvidékein

volt elfoglalva. Bár Németországnak kevés érdeke lehetett ezen a területen, 11. Vilmos, hogy a franciákat minden eszközzel gyöngítse, beavatkozott a franciák és Marokkó viszályába. Ez a beavatkozás kiváló alkalmat nyújtott Angliának ahhoz, hogy a franciák segítségére sietve, ázófcaFsját terveit és céljait részére nyerve meg.

Elsősorban a köztük fennálló ellentéteket hidalták át. Megegyeztek abban, hogy a Földközi tengeren nem zavarják egymás érdekkörét, Franciaország szabad kezet nyer Marokkóban és Tuniszban, Anglia pedig Egyiptomban. Ugyanekkor az angol diplomácia minden erővel munkába vette Olaszországot, hogy ez afrikai érdekeltségeit, mint haszontalanokat adja fel és forduljon minden erejével a Monarchia ellen. Miután Olaszország erre nem mutatkozott hajlandónak, a franciákkal egyetértésben önként átengedték neki a Tripoliszra vonatkozó előjogokat. Ezzel teljesítették — legalább nagyrésztben — azt, amit Olaszország Afrikában kereshetett. Ezután már nem sok hiányzott ahhoz, hogy tényleg Ausztria ellen forduljon.

Az angol politikának egyik legnagyobb sikere azonban Oroszországnak Németország ellen való fordítása volt.

Mint mefektötték Oroszország a berlini kongresszus után hosszú időre elesett annak a reményétől is, hogy Konstantinápolyt elérje. A népes orosz birodalom ekkor minden erejével Ázsia felé fordult és Kína, valamint India felé igyekezett magának utat és kikötőt biztosítani. Így Angliát az orosz veszedelem közvetlenül fenyegette. Gyorsan kellett tehát cselekednie: a néhány évtized alatt hatalmas fejlődésnek indult Japánt állította szembe a távol keleten próbálkozó oroszokkal.

Az orosz-japán háború (1904-1905) a japánok teljes győzelmével végződött. Ezzel Anglia, mely a háborúban Japánt titkon támogatta, kettős eredményt ért. Egyrészt Oroszország figyelmét ismét Európára terelte, másrészt megmentette saját ázsiai birtokait. Az orosz kolosszus most már csak Ausztria-Magyarországon keresztül kereshetett érvényesülést, azon az államon keresztül, mely immár Németország egyetlen komoly szövetséges volt. Hogy az orosz politikát tényleg Konstantinápoly felé irányítsa, Anglia felvetette Törökország felosztásának kérdését. Hogy pedig a hálót Németország és szövetségesei körül teljessé tegye, a nagyhatalmakon kívül a kis államok szövetségének egész rendszerét építette ki.

Elsősorban Belgiummal állapodott meg abban, hogyha netán a németek Franciaországot Belgiumon át támadnák meg, ez 100.000 emberrel siet segítségére. Oroszország mesterkedése folytán Szerbia és Bulgária már 1895-ben elfordultak a hármasszövetségtől 6 így nem volt nehéz őket most az angol politika érdekkörébe vonni. Szerbia, melyet ettől fogva két nagyhatalom támogatott, bátorságot merített ahhoz, hogy nyíltan forduljon szembe a Monarchiával és nyíltan hirdesse a Monarchia délszlávok lakta területeire való igényét. Az

1900-ban Simics Méta által összeállított nagyszerb program már a szerb-hörvát egyesülést és Bosznia megszerzését tűzte ki célul. Ez a program szolgált az 1918-ban megalakult Jugoszlávia alapjául.

Jelentéktelennek látszik Szerbia szerepe akkor, amikor a nagyhatalmak egymás elleni törekvései vetik meg a háború melegágyát. Ez a szerep azonban később mindig fontosabbá válik, végül a világháborút robbantja ki. Ezért és mert szerepe bennünket, magyarokat közvetlenül érdekel, részletesen kell vele foglalkoznunk.

Szerbia 1930-ban. Obrenovics Milos fejedelemsége idején szabadult fel a török uralom alól, egyelőre azonban csak az északi országrészekben. A törpe állam szívós igyekezettel törekszik megnagyobodásra és testvérei felszabadítására, ami a hanyatló török birodalommal szemben lassanként sikerül is.

Nem kis mértékben vált javára, hogy 1848/49-ben az osztrák politika nem restelte a kis szerb fejedelemséget is a magyarokra uszítani. A Habsburg-háznak tett, eme jó szolgálataiért csaknem ötven évig élvezte a Monarchia hivatalos köreinek barátságát és támogatását. Ennek ellenére Szerbia, a délszláv álmoktól fűtve, mindinkább Oroszország felé igazodott, mely keleti céljai érdekében örömmel látta ezt. A Monarchia és Oroszország, hol egymást váltogató H hol egyszerre megnyilvánuló támogatása sok bajból és veszedelemből rántotta ki a szerbeket, kik mindig erejüket messze túlhaladó célok után futottak.

1866-ban kiváló diplomata, Ignatjev gróf vette át Oroszország balkáni terveinek irányítását. Aknamunkája eredményeként Törökország 1867-ben önként adta át a szerbeknek Belgrád várát, melyben eddig török őrőség és félholdas zászló hirdette a szultán felségjogait. 1878-ban Szerbia, ugyancsak orosz pártfogás mellett, hadat üzent a töröknek, de a háborút befejező berlini kongresszuson csak a Monarchia támogatásával kapta meg Nist és Szerbia még fel nem szabadult részeit. Mikor pedig Milán szerb király 1885-ben Viddint és Szófiát követelve, hadat üzent Bulgáriának, de Szlivnicánál kikapott, a Monarchia állította meg a győztes bolgárokat a Belgrád felé vezető országúton.

A kétoldalról is jövő támogatás a szerbeket mindig határozottabbá váló terjeszkedési politikára bátorította. Bár Szerbia 1878-ban tulajdonképpen már megszerezte azokat a területeket, melyeken túlnyomóan szerbek laktak, nem kevesebbet tűzött ki célul, mint Macedónia, Bosznia, Hercegovina és Montenegró megszerzését. E sokáig homályos törekvés akkor kapott erőt és robbant ki nyílt cselekményekben, mikor a Monarchia vesztére törő Oroszország, valamint Anglia —, mely utóbbi különben az 1903. évi belgrádi királygyilkosság után tüntetően kivonta követét Szerbiából, — 1906-tól e törekvéseit is pártfogolni kezdte.

Szerbia ettől fogva nyíltan és eszközökben nem válogatva, for-

dult a Monarchia ellen. Törekvéseit azonban komolyan veszélyeztette Ferenc Ferdinánd főherceg, a habsburgi monarchia trónörököse.

A Monarchia belső bajai ugyanis mindinkább elhatalmasodtak. Ausztriában a politikai pártok egyike sem lévén túlsúlyban, a kormányzás állandóan szükségrendeletre kényszerült. Sokan, így a csehek, olaszok stb. nyíltan dolgoztak az állam fennálló alkotmánya elleni. Magyarországon a többség a »dualizmus«, vagyis a kettős monarchia keretében a »paritás«-ra, vagyis az egyenlőjogúságra, a függetlenségi párt a közös uralkodó alatt teljes önállóságra, illetve a közösség, — külügy, hadügy, pénzügy — megszüntetésére törekedett. Ennek sikerétől Ferenc Ferdinánd és számos osztrák politikus a birodalom létét, de legalább is Ausztria túlsúlyát féltette. Szerintük a Habsburg-házra nézve nem lehetett megnyugtató az, hogy a birodalom létét ezentúl a magyar nemzetre alapozza, mely jogainak védelmében annyiszor küzdött ellene s melyet 1849-ben csak egy külső hatalom segítségével tudott megfékezni. Ferenc Ferdinánd távoli tervei közt — az 1867-i alkotmányhoz ragaszkodó I. Ferenc József halála esetén — az eddig német és magyar fővezetés alatt álló Monarchia »megingott egyensúlyának helyreállítása« szerepelt. Ezt ő úgy képzelte, hogy a délszláv népeességű országokból, tehát Horvát-Szlavonországból, Dalmáciából és Bosznia-Hercegovinából »délszláv államot« alakít. Ez az ilymódon csak kevéssé gyengített Ausztria, de az annál inkább gyengített Magyarország mellé tejesjogú harmadikul csatlakoznék. Vagyis az eddig is már megingott dualisztikus, vagyis a kettős államrendszer helyébe a trialisztikus, vagyis a hármas államrendszer lépne. Ebben az államrendszerben a nyugtalan harmadikat — Ferenc Ferdinánd főleg a magyarra gondolt — a másik kettő állandóan kiegyensúlyozná, megfékezne, sőt ha kell, letépemé. I. Ferenc József dualizmusával szemben Ferenc Ferdinánd trializmusa: ez a felülről pártfogolt alkotmányjogi orvosság, volt arra hivatva, hogy a habsburgi Monarchia veszélyben forgó létét, életét továbbra is biztosítsa. Mint jámbor óhaj, mint távoli dolog, ez a trónörökösi program a Monarchia politikusait aránylag kevéssé foglalkoztatta. Még ráérték. Annál élénkebb érdeklődéssel kísérte ezt a Monarchia kis szomszédja: Szerbia. Hiszen ennek a tervnek a megvalósulása egyértelmű volt Szerbia álmainak megsemmisülésével. A szerb hegemonia alatt elképzelt délszláv államnak, »Jugoszláviá«-nak létrejöttét egyszer és mindenkorra ki-vegezte volna.

Így a magas kultúrájú horvát nemzet vezetése alatt álló délszláv állammal szemben Szerbia, — ha önállóságát egyáltalában képes lett volna megóvni — a Balkánon teljesen háttérbe szorult volna. Természetesen, Ferenc Ferdinánd politikai számvetésében — a belpolitikai előnyökön kívül — ez a külpolitikai eredmény is teljes mértékben méltánylást talált. De így érthető az is, ha Szerbia semmilyen eszköztől nem riadt vissza, hogy Nagy-Szerbiát még Ferenc Ferdinánd

uralomra jutása előtt megvalósítsa és egyes, szenvedélytől fűtött szerb agyakban már nagyon korán felmerült Ferenc Ferdinánd elpusztításának gondolata.

Különös játéka a sorsnak, hogy a magyar politika, mely Ferenc Ferdinánd törekvéseit magára nézve szintén veszélyesnek tartotta, ugyancsak minden erejével harcolt a horvát vezetés alatt álló délszláv állam gondolata ellen. A magyar kormányok a horvátok ellen, ezek ellensúlyozására, erősen támogatták a Horvátországban és Délmagyarországon élő szerbeket. Ezzel nemcsak a magyar-horvát kapcsolatokat mérgecsítették el, de észrevétlenül utat nyitottak a szerb törekvéseknek, melyeknek közös erővel kellett volna gátat vetni.

Így történt, hogy a szerb törekvéseknek váratlanul két esemény szegődött szolgálatába.

1908 január 3-án a Monarchia elhatározta, hogy a berlini kongresszuson nyert jogánál fogva, megépíti a Boszniából Szaloniki felé vezető, úgynevezett »szandzsák vasutat«.

A vasút elvágtat volna Szerbiát az Adria felé vezető úttól s így az felhördült a terv hallatára. Oroszország, majd Anglia is magukévá tették kifogásait. Amikor pedig Szerbia egy, — e vasútvonalra merőlegesen — az Adriához vezető szerb vasútvonal megépítésére kért a nagyhatalmaktól felhatalmazást, bár e kívánságának semmi észszerű alapja nem volt, ezt azonnal támogatták.

Az ellentét mindinkább kiélesedett, újabb események pedig még öntötték az olajat a tűzre.

1908 július 22-én Törökországban forradalom tört ki. A Monarchia erre Bosznia-Hercegovinát, melyet eddig csak megszállva tartott (»okkupáit«), a berlini kongresszuson nyert jogánál fogva bekebelezte »abbektálta«). Ezzel akarta elejét venni, hogy a forradalom e területekre is átterjedjen.

Az annexió, mely végeredményben csak formáság volt, Szerbiát soha nem tapasztalt izgalomba hozta. 100,000 embert mozgósított azonnal és megkérdezte nagy szövetségeseit, hogy megkezdheti-e a háborút?

Az orosz külügyminiszter párizsi és londoni kollegáihoz fordult. A háború hajszálon függött, azon, hogy Franciaország pillanatnyilag nem érezte magát elég erősnek a Németország elleni háborúra. A kis Szerbiát tehát leintették s ez fogcsikorgatva, de kénytelen volt az annexiót elismerni.

A Szerbia körül forgó balkáni zavarok fontos eredménye azonban nem itt következett be.

A Balkánon végzett közös munka lassanként összehoronzta az eddig csak a franciákon keresztül szövetséges Oroszországot és Angliát. Bár írásbeli szövetséget nem kötöttek, 1908 június 9-én Reválban megegyeztek abban, hogy külpolitikájukban ezentúl együttesen járnak el. Szerbia szerepe nem kis mértékben járult ahhoz,

hogy Anglia végleg az Entente tagja lett, mely ezzel túlsúlyba jutott ja központi hatalmak felélt így már a háború veszélye is egészen közel lebegett Európa felett.

VII. Edvárd angol király még a Monarchiát is Németország ellen akarta fordítani. Ámde az ősz Ferenc József szilárd maradt az ő szövetségi hűségében. Ischli megbeszélésükről az angol király dolga- végezetlen távozott.

A nagy angol uralkodónak, ki finom kézzel és elismerésre méltó művészettel fonta körül Németországot, ez volt az utolsó diplomáciai ténykedése, ő maga nem akart háborút és nem egyszer még is akadályozta azt. Szeme előtt inkább Németország megfélemlítése és békés eszközökkel való térdrekenyszerítése lebegett. A szellemek azonban, melyeket felidézett, Anglia fejére nőttek és háborúba sodorták azt a mesterien létre hozott szövetséget, melyet a béke érdekében alkotott.

A világháború közvetlen előzményei, az entente túlsúlyra jutása.

Míg a VII. Edvárd vezette angol politika, főleg a Balkán-kérdés szövevényeit fonogatva, lassanként bekerítette Németországot és a Monarchiát, Németország szilárdan haladt a maga elé kitzított úton. A német politika mindinkább a világhatalom megszerzésének gondjaiba mélyedt el s az erre irányuló békés munkában nem vette észre a köréje szövődő háborút.

A fiatal német diplomácia nem rendelkezett azzal a finom érzéssel, hogy ezt észrevehette volna. A Birodalom, mely minden sikerét eddig katonáival érte el, vakon bízott katonai fölényében és nem nagy jelentőséget tulajdonított a diplomácia mesterkedéseinek. Tekintete Anglián s ennek flottáján függött, melyet óriási áldozatokkal igyekezett utolérni. E miatt még szárazföldi hadserege is háttérbe szorult úgy, hogy a franciák lassanként számbelileg is föléje kerekedtek.

Németország oldalán most már csak a Monarchia maradt; a másik két szövetséges, Olaszország és Románia, csupán csak papíron tartoztak a szövetséghez.

Románia épp úgy, mint Szerbia, szintén a Monarchia kegyeiből nőtt nagygyá. Szerbiához hasonlóan, őt is a Monarchia támogatta a törökök elleni harcaiban, másik szomszédja, Oroszország, csak ritkán, ha segített is rajta, megfizettette vele. Így annak ellenére, hogy 1878-ban Oroszország szorult rá Románia segítségére a törökök ellen, utána hálából elvette tőle Besszarábiát.

Románia mégis mindinkább a Monarchia ellen fordult.

Népességének feleslege, mely délfelé a török uralom, kelet felé az igénytelenebb orosz faj miatt nem terjeszkedhetett, évszázadok óta lassan Erdélybe szivárgott s itt majd túlsúlyba jutott. 1848/49-

ben a Habsburg-ház már a magyarok ellen használta fel s később is jelentékeny támogatásban részesítette őket.

A magyarság a tapasztalatokon okulva, természetesen veszedelmet látott a románok térfoglalásában. Mióta pedig a magyar határokon túl, 1876 május 21-én Románia önálló állammá lett és állandóan Erdély felé tekintetett, mindig nehezebbé vált az oláhoknak a magyar állameszme körében való megtartása. A helyzetet csak súlyosbította, hogy elszakadási törekvéseiket Románia minden eszközzel támogatta. Így a Monarchia és Románia az erdélyi illetve oláh kérdésen keresztül, természetesen ellenségekkel váltak. *A támadó gondolat az oláhok részén volt*, kik Erdélyt maguknak akarták megszerezni, míg Magyarországgal s vele a Monarchia, ez ellen védekezni kényszerült.

Romániával párhuzamosan, Olaszország is mindig érezhetőbben fordult a Monarchia ellen. Főleg 1908-ban, az annexió idején, mikor a Monarchia bajba jutott és amikor szövetséges létére az ellenfelek táborához csatlakozva, az annexió ellen foglalt állást.

Az eképp folyton súlyosbodó helyzetben egymásután következtek oly események, melyek a háborút mindig közelebb és közelebb hozták.

1911 márciusában Franciaország neki látott Marokkó bekebelezésének. A németek egy pillanatra fölbredtek tengerentúli álmaikból S megriadva látták, hogy Franciaország erős hadserege mellé új, azonnal Európába vethető haderőket szervez afrikai gyarmataiban. Tiltakozása jeléül hadihajót küldött Marokkó kikötőjébe, Agadirba, nem is sejtve, hogy Anglia és Franciaország a francia bekebelezés elismerése tekintetében már megegyezett.

A rendkívül feszült helyzetben Anglia Franciaországtól tette függővé, hogy megkezdjék-e a háborút? maga azonnal készenlétbe helyezte flottáját és expedíciós hadseregét. A németek meghökkenve látták a nyugaton fejük fölé kerekedő váratlan vihart és meghátráltak. Ekkor szenvedte Németország első nagy vereségét és csak a franciák készületlenségén múltott, hogy az incidensből nem lett háború. Ekkor mondta Cambon Pál francia nagykövet a szerb követnek: » ... a háborút ki kell tolni egy későbbi időpontig, azaz 1914/15 ...«¹⁾

A majdnem háborúvá fajúit esemény azonban ezzel még nem zárult le, hanem további bonyodalmakat okozott.

Olaszország a franciák marokkói sikereiben saját érdekerületeinek veszélyeztetését látta. Merész fordulattal visszatért a hármas szövetség oltalma alá és 1911-ben rátette kezét a török uralom alatt levő Tripoliszra. Ennek megszerzését megkönnyíthette számára az, hogy az elszigeteltségét felismerő Németország és a Monarchia kénytelenek voltak Olaszországgal szemben a barátság alapján megmaradni. Anglia

¹⁾ Tirpitz A. »Erinnerungen.« Leipzig 1919.

és Franciaország pedig már régebben szabadkezet biztosított neki e területeken.

A váratlan olasz fellépés nem is az Ententet, hanem a hármasszövetség tagjait hozta a legnagyobb zavarba, hiszen a megtámadott Törökország a német birodalom védelme volt, így kénytelenek voltak ölni kezekkel nézni, hogy két szövetségesük miként kél bírakra. Ráadásul még attól tartottak, hogy saját beavatkozásuk esetén mindkettő laképnél hagyja a hármasszövetséget. Olaszország újabb hűség-ígéretekkkel nyugtatta meg a Monarchia diplomatáit. Csak az osztrák-magyar vezérkar főnöke, Conrád látta tisztán a további fejleményeket. Tudta, hogy ha Olaszország délen eléri azt, amit akar, nem fog soká késni vele és észak felé, a Monarchia ellen fordul. Conrád komoly óvását azonban nem vették figyelembe, még mindig bizakodva abban, hogy Olaszország megmarad a hármasszövetség értékes tagjának. Sőt, a németek annyira mentek a hiszékenységekben, hogy francia háború esetén Elzász-Lotharingiában a szövetséges olasz csapatok megjelenésére is számítottak.

Anglia ebben az izgalmas időszakban még egy utolsó kísérletet tett arra, hogy Németországot békés eszközökkel neki tetszőbb politikára bírja. 1912 januárjában a két állam közvetlen tárgyalásokat kezdett, flottáik erejének összeegyeztetésére és háború esetén egymás semlegességének biztosítására. Megegyezniük azonban nem sikerült. Anglia mindaddig valóban kerülni igyekezett a háborút és VII. Edvárd gondolatát tovább építve remélte, hogy békés eszközökkel sikerül Németországot a második tengeri hatalom helyére szorítani. Most belátta, hogy ezt csak háborúval érheti el. *Ettől kezdve vált bizonyossá, hogy ha valamely vitát háborúval is meg lehet oldani, Anglia a háború mellett fog dönteni.*

A franciák is újabb lépést tettek azon az úton, amely a háború felé vezet. A nép ellenkezésével szemben, 1912 március 4-én a hároméves katonai szolgálatot rendelték el, ami a hadsereg létszámának egyharmaddal való emelkedését jelenti. Ezzel Franciaország a legnagyobb katonai hatalommá lépett elő Európában. S ezzel minden készen állt a hadüzenetre. Ebben a végzetes pillanatban azonban Angliát hatalmas baj rázta meg: az ír forradalom. Úgy látszott, hogy az Entente megint kénytelen lesz kitolni a háború megkezdésének időpontját.

Pedig keleten és délkeleten is minden készen állott már. Oroszország, bár tudta, hogy Konstantinápolyt csak a Monarchia bukása árán érheti el, még egy alkalomszerű kísérlettel próbált céljaihoz közelebb jutni: a Balkán-háborúval. Ebből, ha mást nem, a központi hatalmak szövetségének, Törökországnak kiesését remélhette.

Hartwig, belgrádi orosz követ, mesteri keze a Balkán-államokat 1912-ben szövetségbe tömörítette, azzal a céllal, hogy őket a kiala-

kuló helyzet szerint később, vagy a Monarchia, vagy Törökország ellen fordítja.

A pillanatnyi helyzet úgy hozta magával, hogy az áldozat Törökország legyen. Bulgária, Szerbia, Görögország és Montenegró jelentéktelen követelések miatt oly ultimátumot intéztek Törökországhoz, mely miatt ez 1912 október 17-én kénytelen volt a szövetségnek hadat üzenni.

A rövid háború a szövetség győzelmével végződött. December 3-án a törököket, főleg a bolgárok vére hullása árán, fegyverszünetre kényszerítették és Londonban béketárgyalásokat kezdtek.

A zsákmányon, mely váratlanul nagyobbnak bizonyult, mint amit reméltek, nem tudtak megegyezni. Bulgária is, Szerbia is, magának követelte Macedóniát. A két szövetséges közt kitört a háború, melybe a szerbek oldalán Görögország, a könnyű prédára lecsapó Románia, sőt a már lesújtott és felosztott Törökország is beavatkozott. A szerencsétlen, már az előző háborúban elvérzett Bulgária kénytelen volt eredményei legnagyobb részéről lemondani. Vereségét azonban nem felejthette el.

A központi hatalmakra nézve tehát az a kedvező helyzet alakult ki, hogy az Oroszország által tulajdonképpen ellenük létrehozott balkáni szövetség felbomlott. Mi több, egyik államát, szembe lehetett állítani a Balkánszövetség megmaradt tagjaival.

A háború, mely 1913-ban ért véget, rendkívül megnövelte a szerbek önérzetét. Megszerezték délen mindazt, amit csak remélhettek. Most már egész figyelmüket a Monarchia felé fordították. Erre újabb okuk is volt, mert a Monarchia, mint mindig, most is megakadályozta, hogy tengerhez jussanak. A békekötéskor Szerbiának Albániára támasztott igényét ugyanis a Monarchia szerelte le. Oroszország azon a címen, hogy a Monarchia esetleg katonai beavatkozással fogja megakadályozni Szerbiának Albániára támasztott igényeit, 1914 áprilisában félmillió emberrel próbamozgósítást rendelt el. Ázsiában állomásozó csapatait Európába irányította s ezzel is jelezte Franciaországnak, hogy ő már készen áll. Most Franciaországon a sor a készülődésre;¹⁾ A népek, melyeket az utóbbi évek kémkedési perei, Redl ezredes árulása, a máramarosi skizmaper, számos merénylet, így a hajdúdorogi görög katolikus magyar püspökség ellen elkövetet is, szerfelett felizgattak, megéreztek már, hogy a húr szakadóban van. A központi hatalmak határain mindenütt résen voltak már az ellenfelek, a várva-várt és régen előkészített leszámolásra. Csak ürügyre, vagy parányi látszatokra, szóval alkalomra volt szükség ahhoz, hogy az Entente megindítsa döntő rohamát.

És ekkor, 1914 június 28-án, a Balkánon eldőrdült néhány pistolylövés elindította a lavinát.

A szarajevói merénylet.

Nem célzat nélkül történt, hogy éppen Szerbia nemzeti ünnepén, a törökökkel szemben való elbukásának, az 1389 június 29-i rigómezei csatárnak évfordulóján!,¹⁾ a »bosszúállás napján«, fiatal diákok kezébe valaki fegyvert adott, hogy öljenek. Ma már tudjuk, hogy ez a valaki az »Egység vagy Halál«, másképen »Fekete Kéz«²⁾ nevezetű titkos egyesület volt, egyike azoknak a túlzó nemzeti társadalmi alakulatoknak, melyek a szerb hivatalos körök teljes támogatásával működtek és ezek irányítása szerint a Monarchia elleni küzdelem előharcosai voltak.

Tagjai legnagyobb részt katonatisztek: köztük Tankosics Voja szerb őrnagy, Pribicevics Milán volt osztrák-magyar katonatiszt; állami tisztviselők: Eoztük Ciganovics Milán államvasuti tisztviselő — és diákok, mely utóbbiak közül kerültek ki a nagy horderejű politikai merénylet végrehajtói. Az értelmi szerző azonban az orosz cári kormány, ennek szerbiai exponensei, Hartwig követ és Artamanov katonai attasé, — szerb részről pedig Pasics Nikola miniszterelnök, Spalajkovics Milobár szentpétervári követ és Dimitrievics Dragutin ezredes, a hadügyminisztérium kémkedési osztályának főnöke.

1911-ben Tankosics őrnagy és Ciganovics tisztviselő képezte ki azokat a fanatikus fiatalembereket, kiknek az volt a feladatuk, hogy a Bosznia-Hercegovinai hadgyakorlat alkalmából Szarajevóba érkező osztrák és magyar trónörökös, Ferenc Ferdinánd főherceget megdöljék.

/ Június 28-án Szarajevó minden utcáskán gyilkosok vártak a Monarchia leendő uralkodójára. A véletlen úgy akarta, hogy előbb Csabrinovics Nedeljko bombája célt tévesszen. Am egy órával később, egy másik sarkon, Gavriilo Princip állott pisztollyal a kezében és neki sikerült az, amit Csabrinovics elvétett. Alapos munkát végzett. Mert nemcsak Ferenc Ferdinándnak, hanem feleségének is kioltotta életét.

Szerbia — és háta mögött Oroszország, — kettős célt ért el vele: elpusztította azt, akitől legjobban félt és kiobbantotta a régőhajtott háborút.

Az az emlékoszlop azonban, mely ma Szarajevó utcáin büszkén hirdetra fanatizmus e diadalát, megérdemelt elismerése lehet egy ember önfeláldozásának de sötét árnyékot vet arra a nemzeti mozgalomra, mely csak orgyilkossággal tudta törekvéseit megvalósítani.

¹⁾ a Vidovdan, vagyis Szent Vid napja, amikor Obilics Milos és két társa a győztes Murád szultánt orvul leszúrta.

²⁾ 1911-ben alakult. Az ultimátumhoz csatolt emlékirat tévesen a Narodna Obrana (Nemzeti Szövetség) terhére írta a merényletet, mely 1909-ben alakult.

(Mindezen adatok Stanojevics tanár és Jovanovics volt miniszter azóta könyvben is megírt önvallomásából valók.)

A merénylet villámként csapott Európára. A Monarchia közös minisztertanácsa július 7-én, mikor a vizsgálat Szerbia felelősségét, már kétségtelenül megállapította, gróf Berchtold Lipót külügyminiszter javaslatára, a fegyveres leszámolás mellett foglalt állást. Gróf Tisza István, a magyar miniszterelnök, azonban óvást emelt ez ellen és július 8-i emlékiratában azt javasolta, hogy Bulgária segítségével, békésen kényszerítsék a szerbeket a Monarchia elleni agitáció megszüntetésére. A július 14-i közös minisztertanács azonban oly ultimátum megszövegezésére hatalmazta fel a külügyminisztert, melyet a szerbek semmi esetre sem fogadhatnak el, amiből kifolyólag felétlenül háborúra kerül a sor.¹⁾

Július 2 3-án báró Giessl belgrádi követünk adta át a szerb kormánynak az ultimátumot, melyben a Monarchiá Tankosics őrnagy és Ciganovics letartóztatását, az uszításban részesek állami szolgálatból való elbocsátását és a Narodna Odbrana feloszlását követelte, továbbá, hogy a vizsgálatban osztrák-magyar tisztviselők is részt vegyenek, hogy az izgatás megszüntetésére a szerb kormány adjon ki a hadsereg részére megfelelő napiparancsot és az izgatást hivatalos lapjában is ítélje el, végül hogy minderre 48 órán belül választ adjon.

Szerbia azonnal Oroszországhoz fordult tanácsért, mely a francia és angol nagykövetekkel való rövid tárgyalás után magáévá tette az ügyet és egyelőre az ultimátum határidejének kitolására tett javaslatot. E leplező cselekmény mögött azonban titokban elrendelte a mozgósítást.

Szerbia pedig, amely tudta, hogy Oroszország mögötte áll, július 25-én délután 3 órakor elrendelte a mozgósítást és 6 órakor visszautasította a Monarchia követeléseit.

Szerbia válaszát, mely fél megoldást javasolt azért, hogy részint a maga, részint az orosz hadsereg mozgósítására időt nyerjen, a Monarchia azonnal közölte Németországgal. Vilmos császár a választ olvasva, azt elfogadhatónak találta és az volt a véleménye, hogy háborúra tényleg semmi ok sincsen.

E vélemény hatása alatt Berchtold gróf is békésebb hírokat kezdett pengetni. Utasította angliai nagykövetét, hogy kérje az angolok jóindulatú közvetítését, főleg abban a tekintetben, hogy Oroszország — még csak sejtett — háborús készülődéseit hagyja abba.

Grey, az angol politika irányítója, teljes őszinteséggel vállal-

¹⁾ Tschirsky német nagykövet szerint Berchtold gróf közölte vele, hogy »Solten die Serben alle gestellten vorderungen annähmen, so wäre dass eine Lösung, die sehr unsympatisch wäre und er sinne noch darüber nach, welche vorderungen mann stellen könne, die Serbien eine Annahme völlig unmöglich machen würden.«

kozott ugyan a közvetítésre, azonban tudta, hogy ez nem sikerülhet és hogy minden időnyereség az orosz mozgósítás javára szolgálván, a közvetítésből az Entente már hasznot húzhat.

A szentpétervári német katonai attasé július 26-án jelentette kormányának, hogy Oroszország két katonai kerületében elrendelte a mozgósítást. A németek erre Oroszországra hátrították a felelősséget azért, hogy oktalan katonai intézkedésekkel elősegíti a háború kitörését. Az orosz hadügyminiszter a vádra még 27-én is szavával erősítette, hogy Oroszország nem mozgósít, holott ekkor már a mozgósítást tényleg elrendelték.

A Monarchia július 28-án, bízva abban, hogy a háborúba más államok nem avatkoznak bele, hadat üzent Szerbiának, mert a hatalmak magatartásából arra következtetett, hogy azoknak nincs szándékuk a háborúba beavatkozni.

Vilmos császár pedig maga fordult az orosz cárhoz, hogy a háborút megakadályozza. Azonban Oroszország, hivatkozva arra, hogy nem tűrheti Szerbia megtámadását, azt válaszolta a császár levelére, hogy a mozgósítást már elrendelte.

Németország rendkívül súlyos helyzet elé került. Mint később, a haditervek méltatásánál látni fogjuk, haditervének alapja az volt, hogy az oroszok jóval később készülnek el a mozgósítással és seregeik felvonultatásával, mint a franciák. Ezért a németeknek idejük lesz, hogy a franciákkal az oroszok beérkezése előtt végezzenek. Ha tehát tovább vár, ki van téve annak a veszélynek, hogy az oroszok és francia seregek kétoldalról, egyszerre rohanják meg, amivel szemben a védekezés kilátástalan lenne.

Éppen ezért határozott kérdést intézett Oroszországhoz, hogy beszünteti-e a mozgósítást, vagy nem? Mikor erre megfelelő választ nem kapott, augusztus 1-én hadat üzent Oroszországnak.

A Monarchia a hadüzenethez 5-én csatlakozott.

Franciaország, szövetségi kötelezettségének megfelelően, az orosz mozgósítás hírére már július 29-én megkezdte a készülődést. Németország, felismerve Franciaország támadó szándékát, azt követelte, hogy Franciaország maradjon semleges és ennek zálogául adja át Tóul és Verdun erődöket mindaddig, míg az oroszok ellen a háborút be nem fejezik.

Franciaország azonban Angliához fordult, hogy meggyőződést szerezzen arról, miszerint az angolok, kikkel csak politikai, de katonai szerződése nem volt, hajlandók lesznek-e mellette a háborúba beavatkozni?

Anglia augusztus 2-án reggel biztosította Franciaországot támogatásáról és hogy a világ közvéleménye előtt okot találjon a hadüzenetre, értésére adta a németeknek, hogy közbelépésre lát okot abban, ha Németország, Belgium semlegességét megsértve, azon keresztül támadna.

Belgiumon át azonban akkor már francia lovasság menetelt a német határ felé! Angliának, mely Belgiummal régóta katonai szerződést kötött, utóbbi semlegességének megvédésére, e szerint a franciákkal kellett volna szembefordulnia. Anglia mégis a németek ellen fordult, ami világossá teszi, hogy Belgium semlegességének megsértése csak ürügy volt a hadbalépéshez és csak arra szolgált, hogy a világ előtt a németekre tolja a háború felidézéséért való szörnyű felelősséget.

Mikor a németek tudomást szereztek arról, hogy belga területen már franciák vannak — és mert haditervük szerint tényleg Belgiumon keresztül *kellett* támadniok — tizenkétórás ultimátumban kérték a belgákat, hogy engedjék meg a német csapatok átvonulását. Belgium, maga mögött érezve Angliát és Franciaországot, szövetségi kötelezettségének megfelelően elutasította e kérelmet és ezzel 3-án reggel Belgium és Németország is, egymással szemben hadiállapotba kerültek.

Anglia most már egész nyíltan kiléphetett tartózkodásából.

Franciaországgal ezzel teljesen biztosítottak látta az angol segítséget és elutasította a német követeléseket.

Az Entente várhatott. Neki a hadüzenet nem volt sürgős. Minden órával közelebb jöttek Európához, illetve Orosz-Lengyelországhoz a távol keletről gördülő vonatok, melyek az orosz milliókat hozták a központi hatalmak ellen.

A központi hatalmak azonban nem várhattak. Ezért augusztus 3-án délben Németország hadat üzent Franciaországnak.

Forma kedvéért Anglia a Belgiumba betört német csapatok visszahívását követelte, tudva azt, hogy ez már lehetetlen. Elutasítás után, augusztus 5-én, Anglia és Németország közt is beállott a hadiállapot.

Ezzel megindult a világháború! A szót most már a fegyverek vették át. A rettegett veszedelem rászabadult Európára, a szarajevói pisztolylövésekre a határokon milliányi fegyver dörgése viszhangzott.

Ennek el kellett jönnie, ha ma nem, hát holnap, vagy holnapután, — bekövetkezett.

*

Ha a világháború okait röviden akarjuk összefoglalni, senki előtt sem lehet immár kétséges, hogy Franciaország revanche-politikájából és Oroszország balkáni törekvéseiből nőtt ki a háború gyökere. A többi ok, melyekből csak a legfontosabbakat említettük s amelyek közül döntő befolyása volt a német-angol ipari és kereskedelmi versenynek, csak lassan-lassan fonódtak a francia-orosz gyökérből kisarjadt törzs köré.

Az is világosan áll immár előttünk, hogy a világháború oka ellenfeleink törekvéseiben rejtett. Ők voltak azok, akik a központi

hatalmaktól valamit szerezni akartak, politikájuk is ezért volt állandóan támadó jellegű, mi csak védekezni voltunk kénytelenek.

Németországnak Angliával szemben tagadhatatlanul voltak oly céljai, melyeket támadó jellegűnek lehetett minősíteni. De ezek a törekvések nem voltak olyan fenyegetőek, hogy 1914-ben háborúra vezessenek. Legjobb bizonyítéka ennek az, hogy Anglia 1912-ig a békés megoldást lehetségesnek tartotta. Viszont, két év alatt a német hatalom nem erősödött annyit, hogy 1914-ben már csak háborúval lehetett volna megtörni. Érthető azonban, hogy Anglia a háborút kereste, mert több kilátása lehetett a még gyenge német hatalommal való megmérkőzésre, mint később, ha ez őt utóléri.

A háború kitöréséért tehát ellenfeleink is felelősek, alak keresték azt és csak a kedvező alkalmat várták, hogy megindulhassanak.

A Monarchiát még annyi felelősség sem terheli, mint Németországot. Sem Oroszországgal, sem Szerbiával szemben, semmi oly érdeke nem volt, mely miatt ellenük háborút kellett volna indítania. Mindkét állammal, de különösen Szerbiával szemben, inkább védekezni volt kénytelen, mert mindkettő csak a Monarchia bukása árán érthette el céljait. Szerbia megtámadása is csak védekezés volt, mert csak ezen az úton látszott elérhetőnek az, hogy a szerbek a Monarchiát végre békén hagyják.

Nekünk, magyaroknak pedig éppenséggel semmi részünk nem volt a háború felidőzésében. Bár a szláv és oláh törekvésekkel szemben mi is védekezésre kényszerültünk, megfelelő belpolitikával ezt, háború nélkül is, megoldhattuk. A magyar miniszterelnök, gróf Tisza István fejezte ki legtökéletesebben a magyar nemzet e fellegységét akkor, amikor szót emelt a háború ellen.

Ne tévesszen meg bennünket az, hogy tényleg a központi hatalmak kezdték meg mindenütt a háborút ellenfeleikkel szemben. Más a politika és más a katonai cselekvés. A következő fejezetben látni fogjuk, hogy miért volt erre szükség? És, hogy *miért nem az volt a támadó, aki hadat üzent, hanem aki ezt kívárta*, hogy ezzel is mentse, rejtse az igazi támadó szándékot.

A háborúba lépő államok belső állapota és háborús felkészültsége.

A háború a nemzet minden erejének összefogását és egy célra való irányítását követeli. Ha egy állam a háború lehetőségével számol, összes erőit a legnagyobb teljesítőképességre kell fokoznia. Ez az előkészület a *háborús akarat* megteremtésében éri el tetőpontját.

Az állam háborús akarata akkora, amekkora mértékben akarja a nemzet minden tagja a háborút. Ez az akarat az, mely az egyént arra készíti, hogy életét és vagyonát áldozza a közös cél érdekében.

Lássuk tehát, hogy 1914-ben a háború kitörésekor, milyen és mekkora volt az egyes nemzetek háborús akarata?

Franciaország, mint már említettük, az 1870/71-i háború után azonnal hozzálátott, hogy népe hanyatlott háborús akarátát újból felszítsa. A szorgalmas és fanatikus munka rendkívül eredményes volt és már évekkel a világháború előtt, a francia nemzet egységesen, készen állott a háborúra. A hivatalos Franciaország természetesen nem állhatott ki oly nyíltan a porondra a bosszú gondolatával. Mégis, nem egy államférfiú vette hivatalos programjába a revanche hirdetését.

A francia nemzet nemcsak jelszavakkal és hangzatos beszédekkel készült a háborúra, hanem oly áldozatokat is hozott a jövődő sikerért, amilyeneket a történelemben eddig egy állam sem mutathatott fel. A védkötelezettséget a legkíméletlenebbül, társadalmi és vagyoni viszonyokra való tekintet nélkül hajtották végre, minden fegyvei'fogásra alkalmas embert kivétel nélkül kiképeztek katonává.

Az erkölcsi nevelés eredményeképp, alig-alig akadt olyan, aki a védkötelezettség alul kibújni igyekezett volna, a nép megvetésével senki se mert szembezállni. A szökött katonát, — még a háború alatt is — saját hozzátartozói cipelték a hatóság elé s nem volt nyugta annak az asszonynak, kinek férjét, vagy gyermekét katonai bűncselekmény miatt kipellengérezték.

A demokratikus Franciaország tehát alaposan felkészült a háborúra s a szerint, amint időnként többé-kevésbbé képesnek tartotta magát már a leszámolásra, vagy sem, nyilvánult meg halkabban, vagy hangosabban, a hivatalos körök háborús szándéka a külvilág előtt.

Mikor 1913 januárjában Poincaré Raymond foglalta el az elnöki széket, akkor érte el a tetőpontot Franciaország háborús akarata. Az elzászi származású Poincaré nemcsak maga hirdette nyíltan a revanche idejének elérkezését, hanem megválasztásával a francia nemzet is kifejezte abbéli akarátát, hogy Elzász-Lotharingiáért harcra kész. A vagyonos kispolgárokból álló ország pedig hatalmas anyagi forrásokat nyitott meg erre a célra.

Egyedül a francia szocialisták törtek lándzsát a béke mellett. De csak elvi okokból. A francia szocializmus elért eredményeit fétette a háborútól s azt hirdette, hogy a háború nem hozhat Franciaország részére annyit, mint amekkora áldozatokat követel. A bosszú nem ér fel azokkal a mérhetetlen szenvedésekkel, melyeket a jövődő háború Franciaországra zúdíthat.

Tényleg, a háború csak kevés hasznot hozhatott Franciaországnak. Elzász-Lotharingia nem ér annyit, mint az az óriási erőfeszítés, amely megszerzéséhez szükséges volt. Inkább a bosszú volt az, mely a franciákat mozgatta. *A cél kisebb volt, mint az erőfeszítés, melyet érte teljesítenie kellett.*

Amikor 1914 júliusában a francia kormánynak döntenie kellett

afelett, hogy megkezdje-e a háborút, vagy sem, a szocialisták vezére Jaurès megegyeztetve megkísérelte, hogy felemelje szavát a háború ellen. A német követelésektől felzaklatott nemzet azonban gyökeresen véget vetett minden békekísérletnek és július 31-én, a kormányelnöktől való visszatérések, Jaurést meggyilkolták.

Ezzel minden akadály eltűnt, a francia nemzet egységesen, vasakarattal indulhatott a háborúba. Ez a vasakarattal volt az Entente összetartásának és győzelmi akaratának sziklaszilárd alapja.

Anglia jóval kevesebbel indult el.

A szigetország sohasem rajongott a háborúért és ha szüksége volt rá, szívesen harcoltatott másokkal, maga legfeljebb mutatóba küldött kisebb seregeket. A brit birodalom mindig, csak akkor állt ki maga a porondra, ha torkára szegezték a kést, — utoljára 1815-ben Waterloo-nál, Napoléon ellen.

Angliában nem volt általános védkötelezettség. A »német veszedelem« megérzése után is sokáig azt hitték, hogy csak a szigetország partjainak védelmére kell szorítkozniok, erre pedig a világon első helyen álló flottájuk is elegendő. A németek ellen az erők megszervezése a diplomácia feladata volt, melynek szövetségesekről kellett gondoskodnia. Hogy azonban a szövetségesek bízhatnak is az angol segítségben, újjászervezték és megerősítették expedíciós hadseregüket. Ez volt hivatva arra, hogy a szövetségesek közvetlen támogatására, a szárazföldre is átmenjen, ami azonban csak ízelítő volt a világbirodalom erejéből, amely még a háború elején is csak félannyi erőt állított ki, mint a hozzá képest parányi Szerbia.

Mindaddig, míg Anglia azt remélhette, hogy szövetségesei is elegendők lesznek a német veszedelem megtörésére, magának a nemzetnek háborús szándéka, vagy éppen akarata alig volt. Azok, a különböző alkalmaknál elhangzott háborús beszédek, melyeket az angol államférfiak világgá bocsátottak, inkább a németek megfélemlítését és a szövetségesek bátorítását célozták. Anglia háborús akaratát inkább a nagytőke felkészültsége jelentette, mely hajlandó volt arra, hogy szövetségeseit anyagilag támogassa.

A Birodalom egyébként is súlyos belső bajokkal küzdött. A Szigetországot 1913-tól a polgárháború réme fenyegette: az irek fegyverrel a kézben harcoltak szabadságukért. De a gyarmatok sem voltak már hajlandók, tűzön-vízen át követni az anyaországot sa rájuk erőszakolni szándékolt általános védkötelezettséget sehol sem sikerült keresztülvinni.

Anglia tehát nem volt felkészülve a világháborúra, legalább is nem a szárazföldi háborúra, mely az egyetlen módja volt a német hatalom megtörésének. Csak 1914 őszén, mikor az első csatáknál látta, hogy szövetségesei nem képesek a központi hatalmakkal megbirkózni, ébredt tudatára annak, hogy magának is a végső erőfeszítésig kell elmennie, ha sikert akar elérni.

Az Entente harmadik, nagy alkotórészét, az *Orosz birodalmat*, milliós seregeivel az Entente legerősebb tagjának hitték. Ettől azonban nagyon távol állott.

Oroszország 1878-ban, majd a japánok elleni háborúban, katonai téren tehetetlen kolosszusnak bizonyult. Ennek mélyen az állam berendezésében gyökerező okai voltak.

A több, mint százmilliós nemzet még nem jutott el a kultúra és Civilizáció ama fókára, melyre Európa többi nemzete. Bár formailag alkotmányos állam volt, a nép tömege a tehetetlen, tétlenségbe süllyedt, haladni nem akaró földbirtokos osztály uralma alatt alig fejlődhetett. Egyrészt ez a társadalmi réteg, másrészt a túlméretezett görögkeleti egyház, korlátlan ura volt a sok helyütt egészen kultúrálatlan parasztságnak, melynek babonás félelemre alapozott vallásosságát önző célok érdekében használták ki.

A városok és iparterületek lakossága annál korlátlanabban, de a megfelelő történelem és kultúra nevelte ítélőképesség nélkül, vette át a nyugatról áramló szélsőséges forradalmi nézeteket. A városi és vidéki lakosság közt így minden tekintetben végtelen űr tátongott, ami a nemzet belső egységét megbontotta és a legszélsőségesebb eszméknek és a korrupcióknak nyitott utat.

A feltétlen engedelmességre nevelt, nagy paraszttömegek háborúra való készsége csak addig tarthatott, míg a forradalmi rétegek a háború zavarai közt módot találhattak arra, hogy eszméiket széles körben terjesszék.

A háborús akaratot tehát csak az uralkodó osztály, a belőle alakult államhatalom és végső fokon az uralkodóház képviselte, mely a háborútól új területeket, új vagyoni forrásokat, főleg új mezőgazdasági piacokat remélt, — és az egyház, mely az orosz uralomnak az összes szláv fajokra való kiterjesztésétől új szellemi és anyagi felvirágzását remélte. *A népben azonban háborús akarat nem volt.*

Szerbia viszonyait már ismerjük. E kis paraszttállam lakói az ötven év óta elért, állandó politikai és katonai sikerek miatt önérettel és a végső sikerbe vetett fanatikus hittel tekintettek a jövő elé.

A szegénységben és egészen egyszerű viszonyok közt élő lakoságnak eleme volt a harc, ami Szerbián belül, az 1913-ban meghódított területeken tulajdonképpen sohasem űlt el. Viszont a háború a lakosság nagy részét mindig kiemelte az otthoni szegénységből és jobb körülmények közé juttatta. Éppen ezért a háború gondolata a nép széles rétegeit hozta mozgásba s mi sem volt könnyebb, mint azt a nemzeti célok állandó hangoztatásával a fanatizmusig fokozni.

Az államot behálózó titkos politikai egyesületek féktelen igyekezettel munkálták a nagy délszláv állam megvalósítását. Az államhatalom, mely józan mérlegelés alapján, néha mégis ellenszegült ennek, tehetetlennek bizonyult velük szemben. *Szerbia tehát jelkészülten*

várta a háborút, melytől nagyon sokat remélt s melyért minden polgára minden áldozatra kész volt.

A központi hatalmak erősebb tagja *Németország*, még nem volt ötven éves, mikor a háborúba lépett. Fiatalságából eredően számos fogyatékosága volt.

Az állam belső élete még nem állapodott meg. A hirtelen gazdasági fejlődés, a máról-holnapra eltolódó anyagi viszonyok, a rohamosan emelkedő lélekszám évről-évre változtattak a birodalom belső értékén és összefüggésén.

Szeme-fénye a hadsereg volt, mely két győztes háborúval maga mögött, büszkén vallotta magát a birodalom alkotójának. Végtelen tekintélyt élvezett s ez túlhajtott külsőségekben nyilvánult meg, melyek mindinkább elhatalmasodtak és az államnak militarista színezetet adtak. Holott e látszat mögött a német nép sokkal kevésbé várta jövő céljai megvalósítását a fegyverektől, mint Franciaország. Haderejére kevesebbet fordított, békelátszáma annak ellenére, hogy népessége csaknem 20 millióval nagyobb, mint a franciáké, mégis kisebb volt a franciákénál. Népeességét nem használta ki és emiatt amannál aránylag jóval kevesebb kiképzett embere volt.

Németország nem azzal a belső értékkel ment a háborúba, amellyel tehette volna. Nem volt olyan célja, melyet csak háborúval oldhatott volna meg s így népének nagy részében nem volt meg az igazi háborús akarat. A reá kényszerített háború alatt tudta csak megmutatni, hogy népe kimagasló értékeire építve, mire képes és mennyi értéket nem használt ki.

A hatalmak közül aránylag legrosszabb belső viszonyokkal a kettős *Monarchia* küzdött.

Hogy ezek miben állottak, azt nagyjában már ismertettük. világháborúhoz való viszonyukat itt, egészen röviden, csak abból a szemszögből méltathatjuk, hogy mennyiben befolyásolták, emelték, vagy csökkentették a *Monarchia* háborúra való készségét, illetve háborús akaratát?

A politikai harcok alatt a véderő igényei és szükségletei nemcsak mennyiség és minőség, hanem sürgősség szempontjából is gyakran szenvedtek hiányt. Ezek némelyike éppen a mozgósítás, másika a hatóképesség terén volt érezhető. De nem voltak akkorák, hogy a mozgósítás bekövetkezte után, amikor a politikai béke és vele a feltétlen áldozatkészség is helyreállott, ne lehetett volna azokat pótolni. Egészen helytelennek mondható tehát egyes külföldi íróknak az a nem minden célzatosság nélkül hangoztatott állítása, hogy a *Monarchia* haderejének! s vele a *Monarchiának* ezek a politikai harcok, különösen pedig Magyarországnak a véderő közössége ellen, jobban mondván az önálló magyar hadseregért vívott évtizedes küzdelmei ásták meg a sírját. Mert a magyarság éppen a véderő és így a *Monarchia* érdekében követelte azt, hogy hadseregében nemzeti eszmé-

neyeit teljességükben találhassa meg. Ha ez a politika célszerűtlen is lett volna, ezt a háborút alatt minden tekintetben és sokszorosan pótolta. Az azonban bizonyos, hogy akár belpolitikai, akár pénzügyi okokból, a Monarchia védereje nem volt oly kitűnően ellátva, mint ellenfeleink. Tehát nem volt oly nagyfokú a háborúra való felkészültsége sem. *Ennélfogva még kevésbbé vádolható azzal, amit a világháború után, a kényszerbékék aláírásával, szövetségeseivel együtt, vállalnia kellett: a háborús bűnösséggel.*

Hogy a Monarchia népeiben mégis volt háborús akarat, a mozgósítás, sőt máig a sarajevói gyilkosság után is háborús lelkesedés, annak egyetlen és bizonyításra sem szoruló oka az volt, hogy úgy Ausztria, mint Magyarország minden polgára világosan megérezte, meglátta, tudta, hogy *akkor is megtámadnak minket, ha lábhoz tett fegyverrel állunk halárainkon.* Mindenki tudta, hogy éveken át agg uralkodónk halálára spekuláló ellenségeink türelme elfogyott s hogy a közelmúltban — mondhatnék, tervszerű próbaháborúban — szerzett tapasztalataik és fokozódott önbizalmuk birtokában, a török után sürgősen *az osztrák-magyar »beteg ember«* amputálására készülnek. Ez a halálos bizonyosság keltette fel a Monarchia híveiben, sőt — az első időkben szórványos és csak később szaporodó kivételektől eltekintve — *összes népeiben azt a háborús akaratot, mely négy éven át élt benne.* Élt a legnagyobb válságok közepette is, sőt még kimerültén, kifáradtan is elegendő volt arra, hogy 1918 októberében mindenütt az ellenség földjén állhassunk.

Bizonyos azonban, hogy 1914 derekáig nem ezt a képet nyújtottuk. Ellenségeink szentül meg voltak győződve arról, hogy az évtizedes politikai harcok után, melyeket a kintről szított, belülről táplált, kint pedig nagy ügyességgel intézett propaganda tervszerűen és hazug módon torzított: a Monarchia annyira korhadt, hogy nem is kell nagyon döntögetni. Egy erőteljesebb lökésre magától is feldől. *Feldől, mert amúgy is dőlni akar.* Ebben pedig *elsősorban Magyarországra számítottak*, mely örül, hogy népszerűtlen és veszélyes trónörökösétől megszabadult, nem hogy fegyvert fogna érte. A mozgósítás első pillanatában cserben hagyja a gyűlölt Ausztriát 6 vele a többi németet és más esetleges szövetségest is. Erre a nemzetiségek azonnal elszakadnak tőle, ha mindjárt kevesebb területi zsákmánnyal is, mint jól esnék. Ausztria eo ipso felbomlik. Ezek után Németország sem tehet mást, mint hogy megadja magát. Az Entente pedig összes hadicéljait — talán vér nélkül — eléri. Hát ebben csalódtak. A csalódás fáj. *Ezért a csalódásért kellett nekünk, magyaroknak, Trianonban a legnagyobb fájdalomdíjat fizetnünk.*

Összefoglalva az államok belső felkészültségét, azt mondhatjuk, hogy az Entente jobban volt felkészülve és nagyobb volt a háborús akarata, mint a központi hatalmaknak. Ez érthető is: az, aki támad, jobban felkészül a küzdelemre, mint aki védekezni kénytelen.

A katonai felkészültséget az alábbi táblázat mutatja:

Közp. hat.	Az entente												
	keleten					nyugaton							
	Franciaország		Anglia		Belgium	Oroszország		Szerbia		Montenegró	összesen		
	Lakosság milliókban												
	a békehaderő			a háborús hadereje kiállít									
	békéhadserő- regimentek		kihívzott kardalékaiknak	összesen		a lábori hadserőknél		had- osztályok		lovas had- osztályok		áharítan- gerészet- nél	
	állományja			em b e r t									
	366	1000.000	5000000	3800000	1800000	80	10	10	10				
	46	650.000	1200000	900000	160000	6	1	1	29				
	75	50000	300000	300000	120.000	6	1	1					
	90	1700000	6500000	5000000	2080.000	92	12	39					
	164	1500.000	6000000	4550000	3400.000	114 $\frac{1}{2}$	36	4					
	4	50000	400000	400000	250000	11 $\frac{1}{2}$	1						
	04	2000	50000	50000	n e m	i s m e r e t e s							
	168	1552.000	6450000	5000000	3650000	126	37	4					
	mindössze:	258	3.252.000	12.950.000	10.000.000	5730.000	218	49	43				
	Nemzetország	67	850.000	5000000	3800000	2150.000	87 $\frac{1}{2}$	11	17				
	Ausztria-Magyaró	51	500.000	3000000	2300000	1340000	49 $\frac{1}{2}$	11	3				
	összesen	118	1.350.000	8.000.000	6.100.000	3.490.000	137	22	20				

Bevonulók

Jelenet a mozgósítás napjaiból, 1914 július végén

Müllner János felvétele

A Hadimúzeum gyűjteményéből

Indulás a harctérre

Ismeretlen 24-es vadász felvétele

A Hadimúzeum gyűjteményéből

Útközetmenet

Ismeretlen szerző felvétele

A Hadimúzeum gyűjteményéből

Rajvonalban

Ismeretlen szerző felvétele

A Hadimúzeum gyűjteményéből

Hadicélok és haditervek.

A haditerv a legegyszerűbb és legvilágosabb gondolaton épül fel:

ha egy állam egy más államtól valamit el akar venni s ezt, csak háború segítségével tudja elérni, akkor haderejével olyan csapást mér ellenfelére, hogy ez a követeléseket megadja, — megfordítva: az' az állam, amelytől egy másik valamit él akar venni, akkora csapást; mér támadójára, hogy ez elálljon a szándékától.

A háborúban az állam a maga katonai erejével oly sikereivel akar elérni, amelyeket a békekötésnél azokra az értékekre válthat be, melyeket megszerezni óhajtott.

A szerint, hogy az állam *mit* akar háború útján a másik államtól elvenni, kell annak megfelelő nagyságú katonai eredmény elérnie. Ha a követelt dolog — terület, kereskedelmi előny, stb. — csekélyebb jelentőségű, akkor az ellenfél kisebb katonai eredmény esetén is meg fogja adni. Ha azonban a követelés oly nagy, hogy minden áldozat meghozatala még mindig kisebb baj, mint a követelés teljesítése, akkor az ellenfél a végsőkig, talán a teljes megsemmisülésig fog küzdeni. Mivel a háború okainak ismertetésénél már láttuk, hogy melyik állam *mit* akart elérni, lássuk most azt, hogy *milyen* katonai eredményeket kellett kiharcolniok, hogy ellenfeleiket követelésük teljesítésére kényszerítsék?

Az Entente államai mint már ismeretes, összevéve: el akarták venni Elzász-Lotharingiát (franciák), meg akarták semmisíteni a német ipart és kereskedelmet (angolok), részekre akarták hontani a Monarchiát (oroszk és szerbek) *) és e részekből egyeseket el akartak venni (a szerbek Boszniát, Hercegovinát, Dalmáciát, esetleg Horvátországot).

Mindez csak akkor volt lehetséges, ha azokat, akik mindezt védik, tehát a központi hatalmak hadseregeit és hadiflottáit megverik s ez által védképteleenné teszik.

Haditervüknek tehát ez a katonai cél volt az alapja.

A központi hatalmak semmit sem akartak szerezni, csak megvédeni azt, ami az övék. Céljukat csak akkor érhették el, ha az Entente seregeit legalább annyira megverik, hogy az ne tudjon többé támadni.

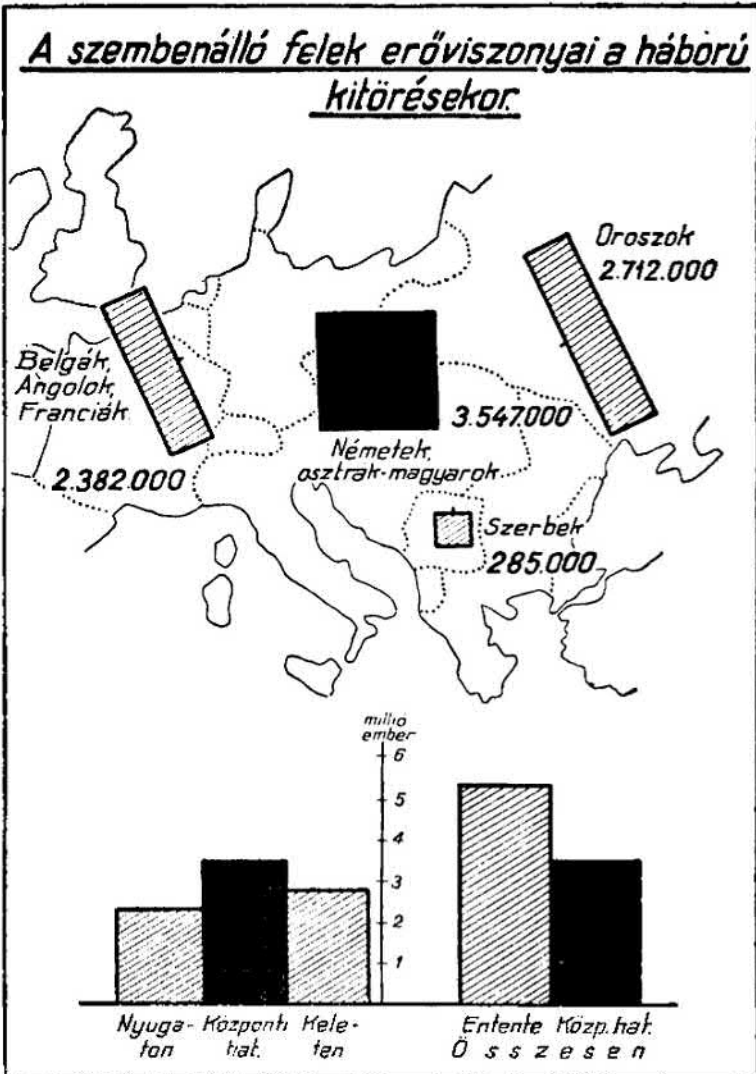
Katonai céljuk tehát az Entente hadseregeinek megverése. Haditervüknek ez volt az alapja¹⁾.

Amíg valamelyik fél hadserege a másikat meg nem verte, bármekkora területet is tudott elfoglalni és bármennyi kisebb győzelmet is aratott, a háború nincs eldöntve, tehát nem lehet vége.

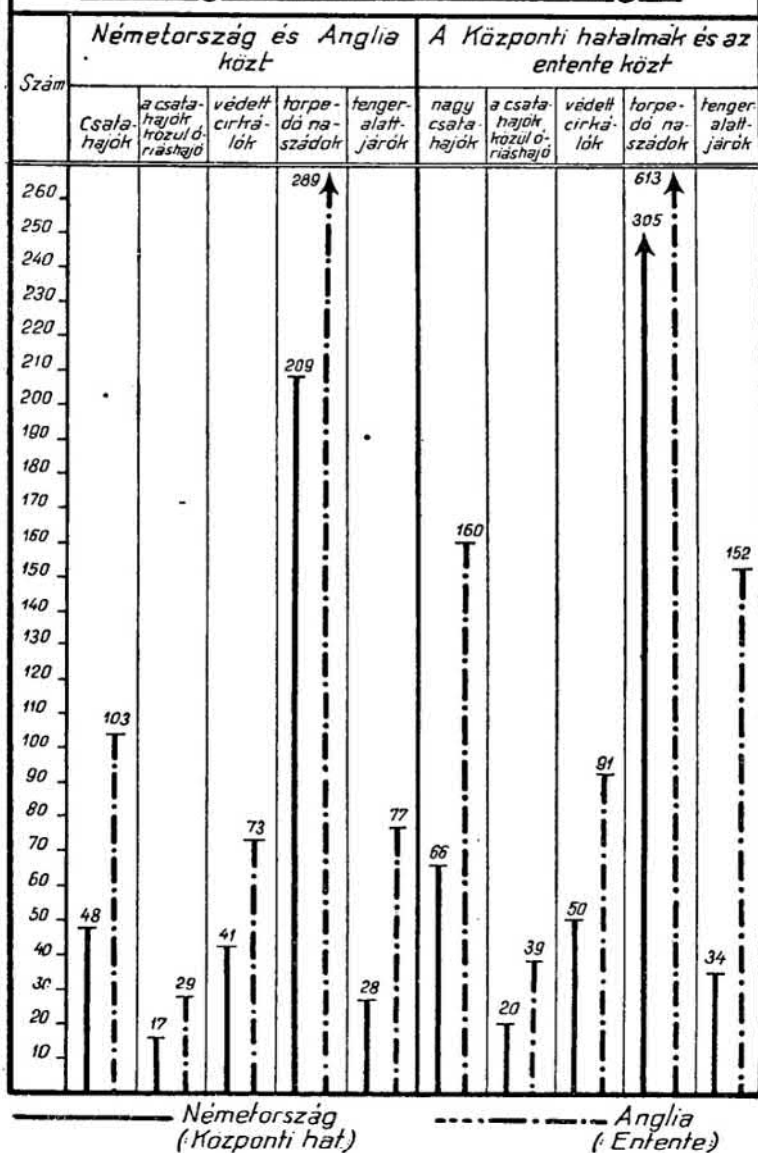
¹⁾ Később az olaszok, románok, valamint a monarchia népelemei közül ugyanezeknek és a cseheknek, szerbeknek légiói, végül bizonyos más alakban a lengyelek légiói is.

Tudva már most azt, hogy a hadseregeknek mit kellett elérniök, lássuk, hogyan akarták ezt elérni?

A központi hatalmak két tűz közé voltak szorítva. Erejük akkora

A tengeri hatalom erőaránya.

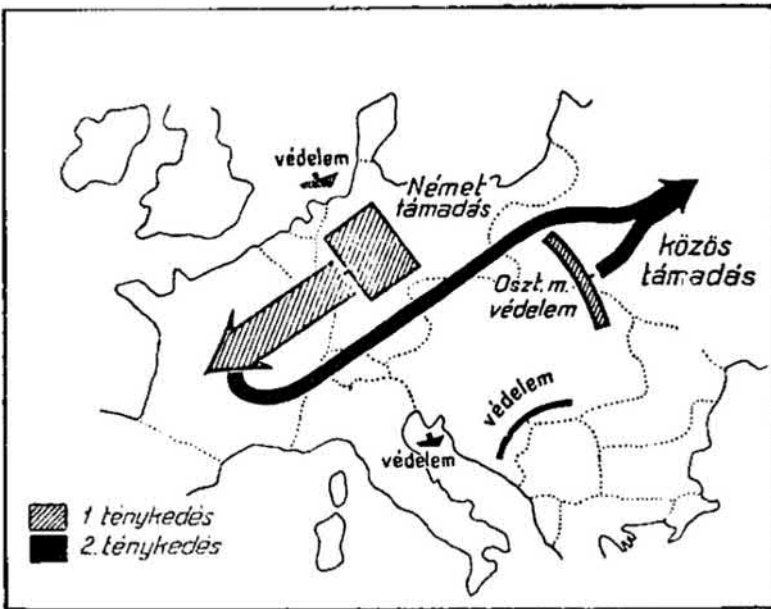

volt, hogy ha csak nyugat felé, vagy csak kelet felé kellett volna háborút viselniük, túlsúlyban lettek volna, de mindkét oldalról, egyszerre jövő támadással szemben, erejük gyengébbnek bizonyult.

Éppen ezért arra kellett törekedniük, hogy összefogott erővel, előbb az egyik, azután a másik oldalon levő ellenfeleiket verjék meg. Az *Entente* tagjai közül a gyorsabb és erősebb, tehát veszélyesebb ellenfél, a *nyugati* volt. A francia hadsereg, melyhez még az angol és belga is csatlakozhatott, ha létszáma kisebb is volt, mint az oroszé, de jobb vasút- és úthálózatánál fogva gyorsabban mozgósíthatott és vonulhatott fel, nagyobb katonai értéke volt és támadása, hacsak keveset is jut előre, már Németország nagy iparvidékét, a Rajna mentét, a Saar-vidéket és a Ruhr-vidéket éri.

Velük a német támadás aránylag gyorsan végezhető, mert a franciák értékes területei is országuk északi részén vannak, ezeket harc nélkül fel nem adhatták s így remélhető volt, hogy a döntő csatát, Franciaország északkeleti részében, gyorsan lehet kikényszeríteni.

A *keleti* oldalon, a végtelen Oroszország, óriási távolságainál és gyér vasúthálózatánál fogva, seregeit csak lassan mozgósíthatta és lassan vonulathatta fel. A különben is nehézkesen mozgó és aránylag; lomhán vezetett hadsereg támadása csak későn érvényesülhetett és nem

találhatott azonnal sem Németország, sem Ausztria-Magyarország! elevenébe.

Viszont, az oroszokkal nem lehet gyorsan végezni, mert hatalmas távolságokra vonulhattak vissza anélkül, hogy ezzel sokat veszítenének és a döntő csatát elfogadni kénytelenek lennének.

Fentiekből önként adódik tehát a központi hatalmaknak haditerve: előbb a franciákkal gyorsan végezni, ezalatt az oroszokkal szemben védekezni, — azután közös erővel az oroszok ellen fordulni.

Schlieffen tábornoknak, a német vezérkar főnökének 1905-ben kidolgozott részletes terve ezen a gondolaton alapszik.

Franciaország döntő megverése a német hadsereg, az oroszok feltartóztatása az osztrák-magyar hadsereg feladata lett.

Minél gyorsabban végeznek a németek a franciákkal, lehetőleg az orosz támadás érvényesülése előtt, annál biztosabb volt a terv sikere. Ezért minden eszközzel gyorsaságra kellett törekedni, főleg azonban elkerülni azt, hogy az oroszok a mozgósítást és felvonulást titokban előbb kezdjék meg s így a franciákkal egyszerre támadhassanak. A katonai műveleteket tehát a központi hatalmaknak — ha egyáltalában sikert akartak elérni — azonnal meg kellett kezdeniük, mielőtt az első orosz katonavonatot megindult határai felé.

Ebben leli magyarázatát az, hogy a központi hatalmak üzentek mindenütt háborút, mert nem várhatták meg az orosz seregek rejtett fölkészülődését.

A két vezérkar főnöke — a németek részéről Moltke, a Monarchia részéről Conrád — ezután tovább részletezték a nekik jutó feladatokat.

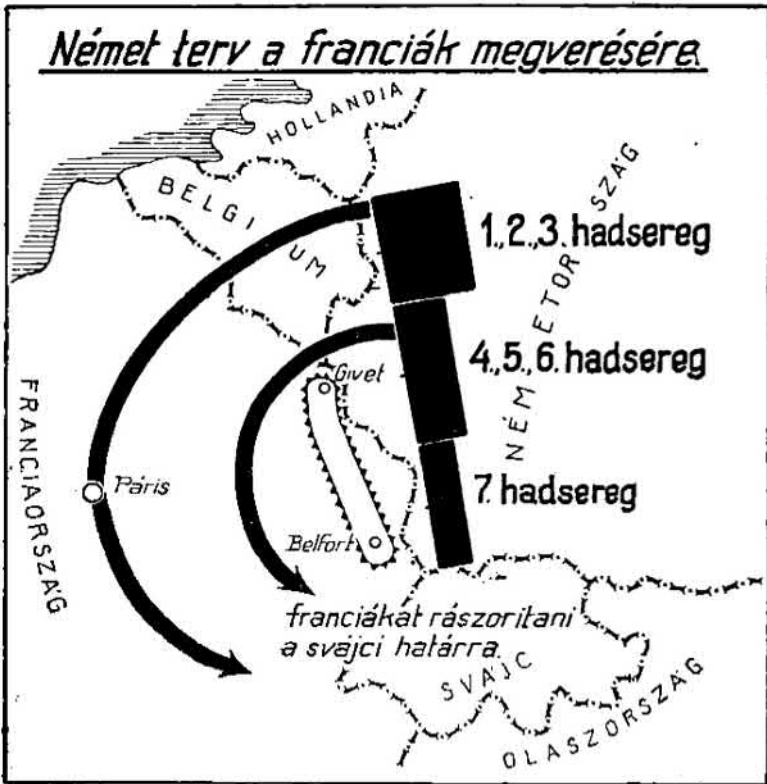
Franciaország gyors megrohanása és megverése nem volt könnyű feladat. A francia határ mentén végig hatalmas, a technika minden vívmányával felszerelt várak sora állott, melyeket rövid idő alatt elfoglalni aligha sikerül. Önként merült fel tehát a gondolat, hogy e várövet Belgiumon keresztül megkerülik és a mögötte gyülekező francia hadsereget oldalba támadják.

Így született meg a *Schlieffen-féle haditerve* a franciák ellen, melynek lényege az, hogy a német erők zöme a belga határ mentén vonul fel. Innen, az ott állomásozó csapatok, még békelátszámmal megrohanják a belgák nagy várát, Lüttichet, rést ütnek a várak övének e részen keresztül törve, a német hadsereg zöme, folyton balra kanyarodva, addig támad, míg a balszárnyukon átkarolt franciákat a svájci határnak szorítja s ott megadásra kényszeríti.

A terv sikerülte esetén remélhető volt, hogy a németek 6—10 hét alatt végeznek a franciákkal.

Ezalatt az osztrák-magyar hadseregnek és a keleten hagyott német hadseregnek kellett feltartóztatnia az oroszokat.

Conrád arra számított, hogy az orosz seregek jóval később

lesznek készen, mint a jó vasúthálózaton felvonuló osztrák-magyar seregek. Remélhette tehát, hogy összerejével már készen fog állni, mikor az orosz seregeknek még csak egy része lesz a határok mentén. Egy ideig tehát túlsúlyban lesz. Ki akarta tehát használni az oroszok lassúságát s megverni előbb beérkező részeit, a tömegek beérkezte előtt.

E célból szorosan a határ mentén akarta seregeit felvonultatni s ezekkel azonnal, a *lehető legnagyobb gyorsasággal támadni*, hogy a később beérkező orosz erők a csatáról lekéssenek.

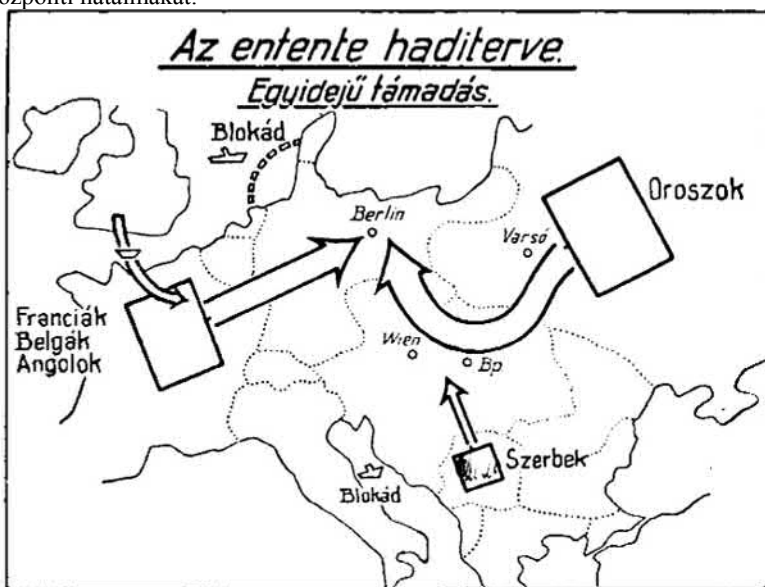
Mivel tervét az oroszok helyzetéhez kellett alkalmaznia, többféle eshetőséget dolgozott ki, ezek közül legvalószínűbbnek látszott az, hogy az Orosz-Lengyelországban felvonuló orosz erőket sikerül, a németekkel közösen, két oldalról megragadni és külön megverni.

Hogy minél több ereje legyen mindehhez, Szerbiával szemben

csak a legszükségesebb erőket szándékozott visszahagyni. Annyit, hogy ezek megbízhatóan védjék déli határainkat.

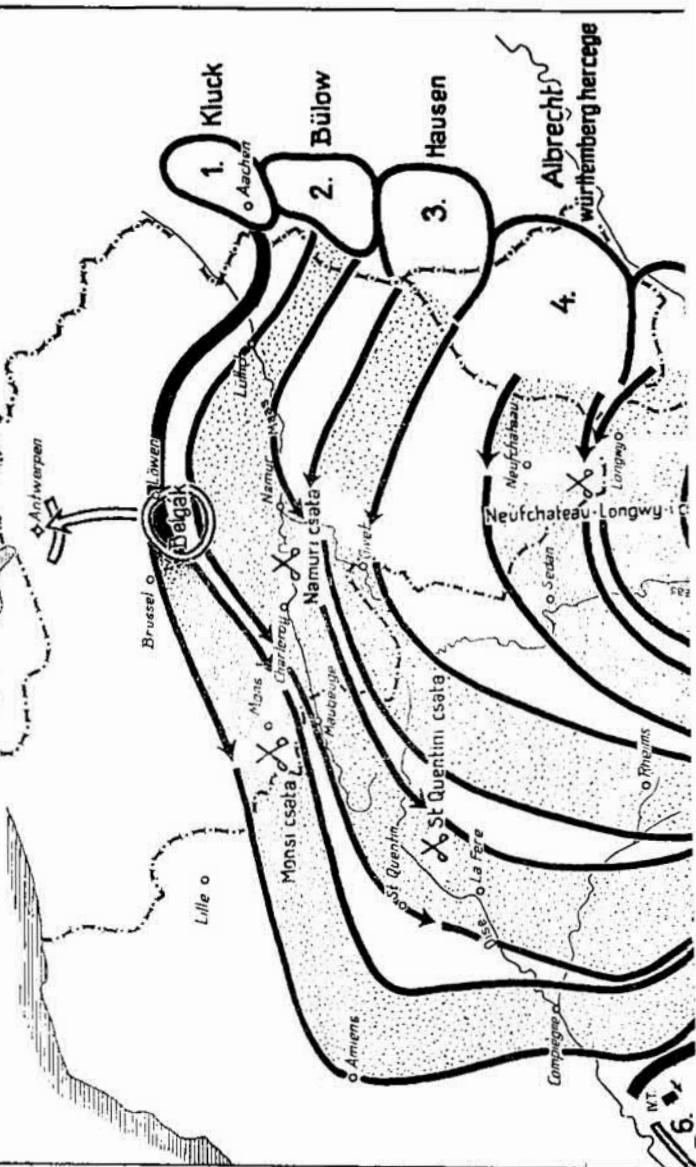
Conrad terve tehát az volt, hogy védő feladatát támadással oldja meg. A tervet mindenkép kiválónak és merésznek kell elismerni. Sok mindennek kellett közrejátszania, hogy sikerüljön. Ha bárhol fennakadás, zavar ájl he, már nem sikerülhet. Sok benne tehát a bizonytalan tényező. De Conrad bizott magában és abban, hogy a Monarchia kiváló, gyors csapataival tervét meg tudja valósítani.

Az Entente oldalán a terv fordítva, mondhatnék, éppen a *lassúságon* épült fel. Az Ententenek az volt az érdeke, hogy minél inkább húzza az időt, hogy ez alatt az orosz tömegek felvonulhassanak s hogy azután közös erővel, mindkét oldalról egyszerre támadhassák a központi hatalmakat.

Éppen ezért igyekeztek is a hadüzenetet mindenkép húzni-halasztani. Az egyidejűleg és közös erővel végrehajtott támadás volt az egyetlen mód a központi hatalmak haderejének megsemmisítésére. Mivel azonban a keleten és nyugaton levő részek külön-külön gyengébbek voltak a központi hatalmak összes erejénél, abban állapodtak meg, hogy mindkét oldalon megindulnak és támadnak. De, ha a központi hatalmak összefogott erőikkel valamelyik oldal felé fordulnak, akkor a megtámadott kerül a döntő csatát. Védekezik, húzza-halaszt-

**A német haderők előnyomulása a Marne-i csatáig
1914. szept. 6-ig.**

ja a döntést mindaddig, míg a másik oldalon álló szövetséges sikeivel megfordulásra nem kényszeríti a központi hatalmakat.

Ebből a sokféle lehetőségből és támadásra is, védelemre is való törekvésből ered azután az Entente terveinek erőtlensége és határozatlansága. Mindenütt támadni akartak, de úgy, hogy bármely pillanatban védelembe mehessen át. E gondolat különösen a franciák tervére nyomta rá a bélyegét, mert számos jeltől arra következtek, hogy ők kapják az első nagy csapást.

A *franciák*, tervük szerint Metzről, a németek nagy várától, két oldalt szándékoztak támadni a német iparvidék felé. Egyrészt, hogy a németek hadiiparát tönkretéve, lehetetlenné tegyék számukra a hadviselést. Másrészt, ha a németek Belgiumon át támadnának, hadsergüket a hátrszágtól elvágják, bekerítsék és megverjék. Erőiket azonban azért, hogy a védelembe is gyorsan átmelessenek, oly szóleszen vonultatták fel, hogy maguk sem nagyon bíztak támadásuk sikerében.

Az *oroszk* tudták, hogy — legalább is a Monarchia haderejével — azonnal találkozni és hogy csak ennek leküzdése után támadhatják meg a közös ellenfelek erősebbikét, Németországot. Éppen ezért erejük nagyobb részével a Monarchia ellen, Galicia határain, kisebb részével Keletporoszország ellen szándékoztak támadni. Mivel mindenre bőven telt mérhetetlen erőikből, mindenütt túlsúllyal tudtak felvonulni és támadni.

A *szerbek*, tudva azt, hogy sorsukat a nagyok küzdelme dönti el, védelemre szorítottak és ezzel azt akarták elérni, hogy addig tartásuk magukat, míg szövetségeseik a többi hadszíntéren el nem döntenek a háborút. Hogy azonban nagy szövetségeseik előtt értékesebbnek tűnjenek fel, kifelé azt hirdették, hogy összefogott erőikkel Budapest irányában fognak támadni.

*

A haditervekből kitűnik, hogy a *központi hatalmaknak* szépen kidolgozott, határozott terveik voltak önvédelmükre, melyet támadással szándékoztak megoldani. Különösen merész, mondhatni művészi volt Conrád terve az oroszok elleni védekezésre.

Az *Entente* terve ezzel szemben, a túlerővel való elnyomás gondolatára alapítva, sokkal laposabb és a kicsire ráomló óriás jellegét viselte magán. Sietniük nem kellett, terveik éppen ezért koránt sem oly tökéletesek, mint a központi hatalmaké.

Ám minden terv csak addig érvényes, míg az ellenfelek össze nem csapnak. Akkor válik el, hogy az előre megcsinált számítások mennyit érnek.

A háború a bizonytalanság hona. A győzelemnek nincs receptje. A vezér, a sereg és a nemzet győzelmi akarata az egyetlen, amire építeni lehet. A többi szerencse dolga. És azé a győzelem, aki akarral tovább bírja.

III. RÉSZ.

A gyors döntést kereső csaták, 1914.

Mint láttuk, a központi hatalmak terve az volt, hogy nyugaton a németek gyorsan megverik a franciákat, ezalatt keleten és délen az osztrák-magyar seregek megakadályozzák azt, hogy az oroszok és a szerbek a Monarchia területére mélyebben benyomuljanak és hogy ezektől, a nyugati győzelmük után megforduló németek beérkezése előtt, döntő vereséget szenvedjenek.

Ebből a tervből alakulnak ki a háború első nagy csatái, melyekben nyugaton a németek, keleten az oroszok keresnek minél gyorsabb döntést.

A központi hatalmak tervének sikere tisztán attól függött, hogy a németek le tudják-e és milyen gyorsan tudják a franciákat legyűrni? A háború sorsát tehát nyugaton döntik el.

Az első és legfontosabb hadjárat eszerint a németeknek a franciák elleni nagy támadása, mely a marnei csatában végződött.

A marnei hadjárat.

A nettet haderő mozgósítását a császár augusztus 1-én délután öt órakor rendelte el. A franciák, kik július 31-én délután ½ 5-kor és a belgák, kik ugyanaznap este 7-kor rendelték el a mozgósítást, megelőzték a németeket. Az angolok a flotta mozgósítását 1-én déli 2 órakor hirdették ki. Csak a kis angol expedíciós hadsereg mozgósítása késett augusztus 4-én délutánig.

A mozgósítás úgy a németeknél, mint ellenfeleiknél, óraszerű pontossággal, különösebb zavarok nélkül folyt le. A németek azonnal megszállták Luxemburg nagyhercegséget, hogy ezzel is közelebb jussanak a franciákhoz. A nagyhercegség tiltakozott ugyan, de fegyveres ellentállásra nem is gondolt.

A határon még 1-én éjjel megindultak az első csatározások a két fél határőrségei, valamint beérkező határbiztosító csapatai közt

Ezekben a csatározásokban nagyrészt a hamarabb mozgósító franciák voltak a támadók.

Mindenekelőtt mindkét részről a határt erősítették meg, hogy mögöttes a milliós seregek nyugodt felvonulását biztosítsák. A németek pedig hozzáláttak, hogy útját egyengessék a Belgiumon át tervezett támadásnak és azonnal útbaindították azokat a csapatokat, melyekre ezt a feladatot bízták. Ebből alakult ki a háború első nagybobszabású hadművelete.

Lüttich (Liége) megrohanása.

Belgiumnak Németországgal közös határa mindössze 70 kilométer hosszú. E szűk sávot — a határ mögött 30 kilométerre — Lüttich vára zárta el, melynek erődei egyszersmind a Maas-folyó hidjait is körbefogták.

A csaknem milliós várost tíz kilométeres övben úgy a német határ felőli folyóparton, mint az ellenkező parton 6—6 erőd vette körül. Az erődök korszerűen, vasbetonból épültek, tüzérséggel és lövészerrel bőven voltak ellátva, de a köztük levő 3—4 kilométeres térközöknek csak a mozgósításkor esedékes futólágos kiépítésére már nem volt idő. Éppígy nem kerülhetett sor a térközökben feltételes engedély alapján épült házak és kertek letárolására, melyeknek sűrűsége miatt az utakról alig lehetett letérni.

A várat Lehmann belga tábornok védte, 6—7000 katonával és 3—4000 felfegyverzett polgárral.

A vár birtokbavételére a németek Emmich tábornok parancsnoksága alatt 25.000 gyalogost, 8000 lovaszt és 124 löveget indítottak útba augusztus 4-én.

Emmich terve az volt, hogy a csapatok nappal megközelítik az erődöket, éjjel átcsúsznak az erődök közt, birtokba veszik a várost, majd az erődöket két oldalról, belülről és kívülről támadják meg.

A 4-én megkezdődött előnyomulás csakhamar a belga lakosság fegyveres ellenállásába ütközött. A német lovasság, mely a vár és a holland határ közti hét kilométeres hézagon besurranva akarta megkerülni a várat, elérte ugyan a Maas-folyót, de csak kisebb részekkel tudott a túlsó partra jutni és nagy veszteséget szenvedett a vár oldalozó tüzétől.

Ezalatt a gyalogság 5-én estig a vár ágyúinak hatókörébe jutott és az egésznapos rekkenő forróságtól holtrafáradva, ott várta be az éjjelt, melynek leple alatt szándékozott az erődök közt észrevétlenül átjutni. Ezt megelőzőleg megkísérelték ugyan a várat megadásra bírni, azonban Lehmann tábornok büszkén elutasította a német hadiköveteket.

Erre az 5-ről 6-ára hajló éjjelen a német csapatok a legnagyobb csendben, minden irányból megindultak az erődök térközeibe.

Az északról előnyomuló német csapatokat a belgák azonnal tüzzel fogadták. A németek rohamot rohamra halmozva, folytonos utcai harcok árán jutottak csak előre. Különösen sokat kellett szenvedniök a polgári lakosság támadásaitól, melyekben még az asszonyok is részt vettek. Hajnalra sikerült ugyan a németeknek a várost megközelíteniük, itt azonban megakadtak. Végül folyvást erősödő ellenállás és heves ellentámadások elől nehéz szívvel bár, de mégis csak vissza kellett vonulniok.

Egy másik oszlop még ennyire sem jutott. Már az erődök térközében fennakadt a házakból és kerítések mögül tüzelő belga védővonal előtt.

A déli oszlopok több sikerrel működtek. A ix. gyalogdandár gyors támadással elsöpörte az erődök térközében védekező 14- belga gyalogezredet és a városig jutott. Az erősödő ellenállás és lövészei hiánya miatt azonban ez a rész sem tarthatta magát és véres harcok közepette kellett visszahúzódnia.

Meghiúsult a Z. VI. jelzésű Zeppelin éjjeli támadása is. Házartémben pedig, kényszerleszállás következtében, a léggáró maga is tönkrement.

Csupán egy oszlop bátor vállalkozása sikerült. A középső oszlop volt ez, a 14. gyalogdandár. Ez a csoport éjjel elindulva, egy belga útzárba ütközött, melynek géppuska- és lövegtüzében Mussow tábornok, dandárparancsnok és az egyik ezredparancsnok elesett. A nagy zavarban és összevisszaságban Ludendorff tábornok, a nemsokára világhírű vezérkari főnök, vette át a parancsnoklást. Legendás erélyével összeszedte és ismét mozgásba hozta a dandárt, mely most már egy rohanásban jutott el a déli órákban Lüttich városáig.

Ludendorff csak itt ébredt a valóságra. Jobbról-balról feltételezett szomszédait nem találta, nem is találhatta, mert hiszen azokat a belgák visszaverték s Ludendorff alig 1500 emberrel, mindentől elvágvá állott ff városban.

Az egyidejűleg beérkező Emmich tábornok ekkor merész elhatározásra jutott: kevés emberével elfoglalja a város közepén levő hidat és utat tör magának a városon át.

A vállalkozás várakozáson felül sikerült. A belgák harc nélkül engedték át a várost, a Maas folyó túlsó partján fekvő régi Citadella pedig megadta magát az autón egyedül oda száguldó Ludendorff tábornoknak.

A város maga tehát a németek kezén volt. De Lehmann tábornok nem adta meg magát. Törzsével az egyik erődbe zárkózott és onnan vezette tovább a védelfnet. Ennek következtében a városban levő németek helyzete óráról-órára súlyosbodott. Kitartásukon múlt az egész vállalkozás sorsa.

Végre 7-én egy újabb német dandárnak sikerült magát az ez erődök közt átküzdenie. Az ilyenképen kétoldalról jövő támadás súlya alatt 8-án délután elesett az első erőd. Ezzel oly rés támadt az erőd-övön, melyen keresztül immár szabadabban és kevesebb veszteséggel juthattak a németek a városba. A 12-én beérkező 42-es német ágyúid már játszva rombolták szét az erődöket, melyek egymásután tűzték ki a fehér zászlót. Lehmann tábornok, az utolsó pillanatig hősiiesen küzdve, szintén megadta magát.

16-án reggel, tíz napi harc árán a vár utolsó erődje is német kézre jutott, s a német seregeknek szabad útja volt Belgiumon át Franciaországba. A rendkívüli fáradsággal és vitézséggel végrehajtott támadás a német hadsereg első komoly sikere volt és nagybani hozzájárult a végső sikerbe vetett bizalomhoz.

A mülhauseni csata.

Mialatt északon a németek Lüttichért harcoltak, délen a svájci határ mentén a franciák kíséreltek meg egy nagyobb vállalkozást. Tervük az volt, hogy VII. hadtestükkel megrohanják Elsászt, fel-lázítják az ottani fajrokonokat és ezzel oly kezdő sikert csillogtatnak meg, amely a francia nép hangulatát kedvezően befolyásolja.

A két hadosztállyal végrehajtott támadás augusztus 7-én Mühlhausen városáig jutott, az ott állott kisebb német csapatok a túlerő elől a Rajna keleti partjára vonultak vissza.

A németek azonban már 8-án ellentámadásba mentek át, 9-én döntően megverték a franciákat és 10-én a határra dobták őket vissza. A franciák első vállalkozása tehát, ellentétben a németekével, nem sikerült.

Míg Belgiumban és Elsászban ezek a harcok folytak, mindkét oldalról embermilliók vonultak fel egymás ellen. Mérhetetlen számú és hosszú katonavonat öntötte az embereket, lovakat és ágyúkat a határállomásokra. S az előbb vázolt két epizód után rövidesen megkezdődött a milliós seregek mérkőzése.

A határmenti csaták.

A német jobbszárny, a Lüttichnél ütött résen keresztül, pontosan a békében előkészített terv szerint indult meg. Óriási tömegeknek kellett e szűk résen keresztülpréselődniök. Példaképen megemlítjük, hogy Aachen német határváros kelet-nyugati irányú összes párhuzamos utcáin csaknem egy hétig, szakadatlanul, sűrű sorokban meneteltek a katonák. 300.000 ember és 100.000-nyi ló hömpölygött Belgium felé, hogy e résből kibontakozva, legyezőszerűen szét-

áradjon, majd balra kanyarodva, Franciaország szívének tartson. Elképzelhető, hogy ilyen óriási tömegek mozgatása, élelmezése és ellátása milyen hatalmas békeelőkészítést és milyen pontos szabályozást igényelt. Az, hogy a végrehajtás tervszerűen folyhatott le és sehol fennakadás nem történt, elsősorban a német vezérkar érdeme.

A jobbszárny három hadserege: az 1. (Kluck), a 2. (Bülow) és a 3. (Hausen) egyelőre csekély ellenállásra talált. Hatalmas tömegekkel szemben a kis belga hadsereg, bármily keményen harcolt is, nem tarthatta magát és Antwerpen várába vonult vissza.

Bülow vezérezredes feladata volt a jobb szárnyon, tehát a legkényesebb helyen levő két hadsereg (1. és 2.) együttes vezetése.¹⁾

*

A franciák a németekéhez hasonló pontossággal és rendszerességgel fejezték be felvonulásukat. A határ mentén 5 erős hadseregük vonult fel.

Joffre tábornok, a francia vezérkar főnöke, a németekhez hasonlóan, ugyancsak támadni szándékozott. Ennek megfelelően a jobb szárnyán, Elzász-Lotharingiával szemben felvonult 1., 2. és 3. hadseregének azt a parancsot adta, hogy támadjon északkeleti irányban. 4- és 5. hadseregével, a beérkező angolokkal és a már harcoló belgákkal együtt pedig a Belgiumon át támadó német seregeket akarta megállítani, legalább addig, míg az első három hadseregével Elzász-Lotharingiában döntő győzelmet arat. Hogy pedig minél messzebb tartsa a németek jobb szárnyát e tervezett csatától, 4- és 5. hadseregét is előremenetre utasította.

*A lotharingiai csata,
augusztus 20—22.*

A határmenti csaták a franciák 1. és 2. hadseregének előbb említett támadásával indulnak meg.

A 6. és 7- német hadsereg, mely a franciák e két hadseregével szemben állott, azt a feladatot kapta, hogy egyrészt minél hosszabb ideig védje a német határtartományokat, másrészt ne hagyja magát megverni, mielőtt a német jobbszárny a franciák balszárnyával megütközik.

¹⁾ Ennek magyarázatául szolgáljon az, hogy 69 éves korában is páratlan munkabíráásával és borotvaéles eszével még a kitűnő német tábornoki karból is kiemelkedett s hogy a vezérkar főnöke, Moltke, korlátlan bizalommal viseltetett irányában. Bülow valóban elsőrendű harcászak bizonyult, feladatait óraműszerű pontossággal és tökéletességgel oldotta meg. Azonban hadászati, vagyis a csatához vezető ténykedései nem bizonyultak szerencséseknek.

Mikor tehát a francia támadás megindult, a németek lépésről-lépésről húzódtak vissza. A franciák azonban olyan bátoritanul és lassan követték őket, hogy Rupprecht bajor trónörökös, a 6. hadsereg parancsnoka azt hitte, hogy a franciák őt megtévesztendő, csak gyenge csapatokkal támadnak, a többit pedig északra, a német jobbszárny ellen szállítják. Hogy a franciák szándékával tisztába jöjhesen, elhatározta, hogy beletámad az óvatosan mozgó franciákba.

Ezért augusztus 20-án a 6. és 7. német hadsereg támadásra indult. A franciákat meglepetésszerűen érte ez a hirtelen fordulat és bár sokkal erősebbek voltak, a németek kemény támadása elől fokozatosan vissza kellett húzódnok. A 6. hadsereg nagy eredményt ért el, a 7. hadsereg kevesebbet, mert támadását később indította meg és nem tudta meglegni a franciákat.

Augusztus 21-én a németek, kik még mindig nem voltak tisztában a franciák helyzetével, folytatták a támadást. A franciák azonban már felocsúdtak és fokozatosan, mindig keményebb ellenállást tanúsítottak.

22-én a németek még üldözték a franciákat, de nem igen jutottak előre, mert ezek új, hátsóbb állásaikban szívósan kapaszkodtak meg. A németek most már nem erőltették tovább a támadást, mert látták, hogy velük szemben tényleg nagy francia erők állanak.

Ezzel a lotharingiai csata véget ért. A németeknek tulajdonképpen csak tájékozást hozott, a franciáknak azonban meghiúsította azt a tervét, hogy hadseregeikkel északkelet felé támadhassanak. A csatának tehát ebből a szempontból igen nagy jelentősége volt.

*A neufchatteau-longwy-i csata,
augusztus 22—23.*

A német trónörökös parancsnoksága alatt álló 5. hadsereg, az előbb említett 6. hadsereg jobb szomszédja, az előnyomulás megindulása óta lassan haladt előre. A hadseregnek rendkívül nehéz, sűrű erdővel borított területen kellett áthaladnia, ami a vezetést óvatossá tette. De nem is kellett sietnie, hiszen előnyomulását a tőle jobbra levő hadseregekhez kellett szabnia. 21-én a német trónörökös felderítőitől azt a hírt kapta, hogy előtte nagy francia erők gyülekeznek, melyeknek valószínűen az a szándéka, hogy arcvonalát áttörjék. Bár a szemben levő ellenség erősebbnek látszott, mint saját hadserege, a trónörökös elhatározta, hogy erélyes támadással húzza keresztül a franciák számításait.

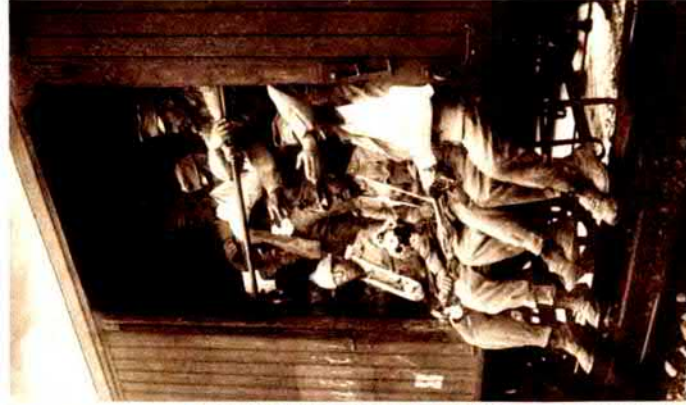
Moltke eleinte nem járult hozzá a trónörökös tervéhez. A támadásnak nem sok értelmét látta. A trónörökös sürgetésére azonban később, abban a hitben, hogy az 5. hadsereg csak helyi előretörést akar végrehajtani helyzete javítására, beleegyezett a támadásba.

Sebesültek távozása az olasz határtól

Török Sándor felvétele

Sipos Gyula tábornok püldeményéből

Szerbiai sebesültek, vonaton hazafelé

Ismeretlen 24-es vadász felvétele

A Hadimúzeum gyűjteményéből

*Halott román rajvonat
Géppuskatűzben elesett románok a Brassó-bertalan úton, 1916 novemberében
Jelű Gyula felvétele*

A Hadimúzeum gyűjteményéből

Orosz „hullamező”

Ismeretlen szerző felvétele

A Hadimúzeum gyűjteményéből

A trónörökös hadseregének jobb szomszédja, a 4. hadsereg, szintén előre kellett, hogy menjen, ha nem akart szomszédjától elszakadni, de különben Moltke is utasította, hogy támogassa az 5. hadsereget. A két hadsereg tehát 22-én megindult.

Velük szemben a franciák, mint már ismeretes, szintén támadásra készülődtek, hogy eleget tegyenek Joffrenak, aki az innen közeledő német erőket mentői tovább akarta feltartóztatni.

Az ellenfelek 22-én rendkívül nehéz terepen, erdőkben és hegyek közt csaptak össze. Az egymástól elszigetelten küzdő német harccsoportok sok helyütt hullámzó, itt-ott helyi vereséggel járó harc után tudták csak legyűrni a vitézül harcoló franciákat, kik 23-án lassan visszahúzódtak.

A 3. és 4. francia hadsereg tehát nem volt képes a németeket áttörni, mert azok eléjük siettek és támadással védték ki a franciáid veszélyes szándékát. Utóbbiak erre maguk szakították félbe a csatát és főleg azért vonultak vissza, mert erre a szomszédos 5. francia hadsereg veresége kényszerítette őket.

A narnuri és monsi ütközetek

A német balszárny (6. 7. hadsereg) és közép (4. 5. hadsereg) előbb vázolt küzdelmei alatt a német jobbszárny (1., 2., 3. hadsereg), mely hatalmas iramban haladt át Belgiumon, összeütközött az eléje siető 5. francia (Lanrezac) és az angol (French) hadsereggel.

A németek, miután megfelelő teret nyertek nyugat felé, megkezdték a tervezett délrekanyarodást. A kanyarodó ponton, a Sambre és Maas folyó találkozásánál fekszik a belga Namur vára. Ezt közbülhagyva, az 1. és 2. hadseregnek a Sambreon, míg a nyugat felé igyekvő 3. hadseregnek a Maason kellett átkelnie, hogy francia területre jussanak.

Velük szemben az 5. francia hadsereg délfelől haladt át a belga határon és ugyancsak erős menetekkel igyekezett észak felé, hogy a folyók alkotta szöglethez tapadva védje ki a németek támadását. Egyes részeik 2 i-én elérték a folyót, éppen akkor, amikor a német élcsapatok is beérkeztek. Bülow vezérezredes, ki a jobbszárny hadseregeket irányította, meg akart állni a folyó mentén, hogy erejét még az innenső parton rendezve, egyszerre hajthassa végre az átkelést. Az elől menő hadosztályok némelyike azonban odaérkezve, úgy találta, hogy a túlsó partot a franciák csak gyengén szállták meg és nem akarván a kedvező alkalmat elszalasztani, parancs ellenére is keltek a Sambreon. Az átjutott csapatok hamarosan nehéz helyzetbe kerültek, mert közben nagy francia haderők érkeztek be délről, melyek azonnal megrohanták őket. A németeknek több helyütt vissza kellett húzódnik, de egyes, — különösen gárda — hadosztályaik

nem tágitottak és 21-én egész napon át harcolva keményen tartották az átkelőhelyeket.

Bülow erre elhatározta, hogy túlbuzgó hadosztályait kirántja a bajból és 22-én ő is átkel egész hadseregével. Ennek sikerét biztosítandó, utasította az 1. hadsereget, hogy hozzá közeledve, támogassa átkelését.

Az augusztus 22-én végrehajtott folyóátkelés azonban csak véres harc árán sikerült. A küzdelem folyamán többször úgy látszott, hogy fel kell adni az átjutás gondolatát. A 2 3-án is tomboló ütközet végre 2 ú-én mégis a németek javára dőlt el. Ebben nagy rész volt a balszomszéd 3. hadseregnek. Ez a Maas túlsó oldalán, a Bülowwal szemben álló franciák oldalán állott. Ha sikerül addig átkelnie, amíg az 5. francia hadsereg a Sambrenál küzd, ennek hátába kerül és megsemmisíti. Bülow azonban attól tartott, hogy a franciák előbb az ő hadseregét, majd a 3. hadsereget verhetnék meg, ha utóbbi tőle túl messze kelne át a folyón és ezért azon igyekezett, hogy — miként jobbról az 1. hadsereget, — balról a 3-at vonja magához közelebb. Így azonban a 3. hadsereg amúgy is igen nehéz átkelése után nem talált a franciák hátába s azok idejekorán kibújhattak a csapdából.

Míg a 2. és 3. hadsereg Namur körül az 5. francia hadsereget szorította vissza, az 1. hadsereg az angolokkal mérkőzött meg.

Az angolokról sokáig olyan kevés hír futott be, hogy már csak 22-én, tehát akkor sikerült megállapítani hollétüket, amikor lovasságuk érintkezésbe jutott a németekével. Az 1. hadsereg most azonnal ellenük fordult. Ezek nyomban beérkezésük után védelemhez fejlődtek a Mons körül levő számos csatorna mentén és oly hatásos tüzellel árasztották el a németeket, hogy 23-án végrehajtott támadásaik a nagy veszteségek folytán összeroppantak. 24-én, jobb tüzéségi támadás mellett sikerült végre a keményen védekező briteket arra kényszeríteni, hogy a harcot feladják. Így is, főképp azért vonultak¹ vissza, mert attól tartottak, hogy a tőlük jobbra már visszavonuló 5. francia hadseregtől elszakadnak, Így, bár 4500 embert vesztek, nem sikerült őket döntően megverni és a monsi síkot rendezetten hagyták el.

A namuri és monsi ütközetek, bár a németek győzelmével végződtek, nem hoztak döntést: nem fejlődtek csatákká. Pedig a német vezetésnek módjában állott volna az 5. francia hadsereget teljesen megsemmisíteni és csak Bülow túlságos aggodalmaskodásán múltott, hogy ez nem sikerült. Az eredmény azonban így is értékes volt, mert lehetővé tette, hogy az egész bekerítő művelet első nagy ütközetéből további sikerek fejlődjenek.

Az ütközetek nevezetes epizódja Namur várának bevetele volt. Ez a nagy vár a 2. és 3. hadsereg előnyomulása közé esett. A német fővezérlet még 18-án intézkedett a vár megrohanására, melyet belgák

és franciák védtek. A vár megközelítése után a németek nehéz ágyúin kívül osztrák-magyar 30½-es ütegek vették tűz alá az erődöket, 23-án reggel pedig már a gyalogság is rohamra ment. A rnegrohanás sikerült, még e napon elfoglaltak néhány erődöt. 25-én a többi is elesett. A Przemyslnél is modernebb vár tehát három nap alatt került a németek kezére, kik mindössze 330 halott árán 6700 foglyot ejtettek és sok hadianyagot zsákmányoltak. Az ostromot vezető Gallwitz tábornok büszke lehetett az eredményre.

A franciák üldözése Marneig.

A határmenti mérközések mindenütt a németek győzelmével végződtek. A franciák általános visszavonulással igyekeztek kimenekülni a német erők fojtó öleléséből. Ezek viszont hatalmas menetekkel törtek utánuk, hogy teljesen bekerítsék és megsemmisítsék őket. Az üldözőket a franciák és angolok újabb és újabb védőállásokban igyekeztek feltartóztatni, főleg azért, hogy seregeikkel elválhassanak tőlük, pihenőhöz jussanak és rendezkedhessenek. E szándékuk azonban — legalább is egyelőre — nem sikerült, mert a németek az utóvédeket legázolták és szorosan a franciák sarkában maradtak.

Ez azonban nem volt könnyű feladat. A visszavonulónak gyors a lába. A német jobbszárny, melynek a legnagyobb meneteket kellett végrehajtania, csak erejének végső megfeszítésével tudott a franciák nyomába hágni. A seregtestek éleinek napi 25—35 kilométeres, sőt ennél is nagyobb utakat kellett megfennie a nyári hőségben. A csapatokra s az egyes emberekre ez két-háromszoros menetteljesítményeket rótt. Mindig több és több ember dőlt ki a száguldásban. De megnehezedett a seregek ellátása is. A írének lemaradoztak. A vasutakat és a közúti hidakat a franciák mindenül felrobantották. Elképzelhető, hogy milyen nehézségekbe ütközött a málhának, főleg a lövészemek előrevonása.

Az üldözésből néhány nagyobb ütközet is fejlődött ki. Ezek közül a legérdekesebb a St. Quentini:

a Bülow-hadsereg, a Sambre-ot maga mögött hagyva, gyors menetekkel sietett az 5. francia hadsereg után. Hamarosan átkelt az előnyomulását keresztező Oise-on, melyet a franciák már feladtak. 29-én azonban a túlsó partok meglehetősen váratlanul ismét beléjük ütközött.

A hadsereg közepén levő 19. tartalékhadosztály Mesnil községben épen induláshoz készülődött, mikor gránátok vágódtak a csapatok közé. Nagy kavarodás támadt. Csak a parancsnokok személyes példaadásának volt köszönhető, hogy a rend mégis helyreállott és a csapatokat sikerült gyorsan védelemhez fejlődtem. A franciák azonban akkora lendülettel rohanták meg a hadosztály állását, hogy a közben beérkezett X. német hadtest sem birt velük és végül is meghátrált.

Bülow látta, hogy hadserege két részre szakadóban van és a franciák a résbe tódulnak. Ezért jobbsoportját, — vagyis VII. és X. tartalék hadtestét, — balra bekanyarította és a franciák oldalába dobta. Ezalatt a balcsoportnál a gárdahadtestet érte meglepetés, mert a hajnali ködből hirtelenül erős francia lovasság és kerékpáros csapat rohanta meg éleit. A gárdisták támadásra indultak, de a franciák ellentámadásai előtt nem bírtak megállni. A hadsereg tehát 29-én súlyos helyzetbe került. Csak az est leszálta hozott némi enyhülést. 30-án újult erővel indult meg a küzdelem. A harcot ismét a franciák kezdték. Sok helyütt közelharcig jutott támadásukat a németek balcsoportja ismét csak nehezen tudta visszaverni. Szerencsére azonban a jobbsoport oldaltámadása előre haladt, elsöpörte az előtte álló gyengébb francia erőket és az egész 5. francia hadsereget visszavonulásra kényszerítette. Ezzel a csata befejeződött és a németek egy — bár véres, de újabb sikert könyvelhettek el.

A 2. hadsereg győzelmi jelentéséből Moltke jogosan hitte, hogy a francia balszárnyat annyira megverte, hogy az a német jobbszárnyal szemben lényeges ellenállásra nem képes. Ezért eredeti tervétől eltérően, hozzálátott, hogy a franciákat kelet felé elszorítsa és a bekerítést ezzel megkezdjé. Holott ekkor már, az orosz frontról érkezett kedvezőtlen hírek miatt, a jobbszárny 2 hadtestét Keletporoszországba kellett irányítania.

A német jobbszárny 1. hadseregének eredetileg Páristól nyugatra kellett volna haladnia, hogy a franciák bekerítése annál biztosabban sikerüljön. Ez a terv nagy és messzire kinyúló átkarolást jelentett, nagy menetekkel és bár később jelentkező, de biztos sikerrel. Moltke azonban azt hívén, hogy a francia északi szárny, az 5. francia hadsereg már döntő vereséget szenvedett, feleslegesnek látta e nagy átkarolást, hiszen az átkaroló szárny az 5. francia hadsereg kiesése után nem talált volna maga előtt ellenséget. E tévedésből kifolyólag úgy rendelkezett, hogy az 1. hadsereg ne tartson annyira kifelé, vagyis délnyugatnak, hanem Párisnak, azaz inkább délnek vegyen irányt.

A francia fővezér, Joffre, ekkor már meglehetősen tisztán látta a németek bekerítő szándékát. Mindaddig megdöbbenette, hogy seregei sehol sem tudnak a németeknek ellentállani, egyetlen terve sem valósul meg. Mégsem vesztette el a végső győzelembe vetett hitét és gondos munkával látott hozzá annak előkészítéséhez. Terve az volt, hogy az őt átkaroló németeket még kívülről induló francia seregekkel maga karolja át. Hol, hogyan és mikor, még nem tudta, de bízott benne, hogy ennek az ideje is elérkezik. Elsősorban az átkaroló csoport megszervezéséhez fagott hozzá. A jobb szárnyon amúgy is megakadt 1. és 2. hadserege részeiből, valamint tartalékhadosztályokból Amiensnél, tehát a németek szárnyán kívül, megalakította az új 6. francia hadsereget. Együttal minden nélkülözhető erejét megindította Páris felé. Főgondja egyelőre az volt, hogy hadseregeivel elválhasson az üldöző

németektől és rendezhesse őket. Ezért nem állt meg a közbeeső jó védővonalban, az Aisne folyónál sem, hanem mindjárt a Marne folyóig, szükség esetén még azon túl is szándékozott visszahúzódni.

A franciák o tervszerű visszavonulása azt a hitet keltette Moltkékban, hogy azok már nem képesek megállni. Ezért mindinkább balra kanyarította jobb szárnyát és végül már Páristól keletre irányította úgy, hogy Páris a szabad szárnyon kívül maradt.

Ez kapóra jött a francia fővezérnek és siettette átkaroló ellentámadása bekövetkezését. A siker alapfeltétele azonban az volt, hogy a visszavonuló franciákat és angolokat még idejében megállítani és szembefordítani bírja az ellenséggel. Mindez telje en bizonytalan volt. Joffre a legnagyobb gondok közt, éjjeleket átvirrasztva várta az események bekövetkeztét.

Közben az üldözés változatlan ütemben haladt előre. Szeptember 2-án az i. német hadsereg Páristól északra, a vár övonalától 25 kilométerre állott. Lovasai már az erődök körül nyargalásztak. A seregen határtalan lelkesedés vett erőt, amikor az égbolt pereméről felsetéltet elöttük a 300 méter magas Eiffel torony mindenki által jól ismert árnyképe. Ez új erőt varázsolt a hetek óta tartó előnyomulásban ellankadt csapatokba, melyek énekelve, virágos jókedvvel siettek előre, a biztosra vett győzelem felé.

A német fővezérlet azonban józan maradt, sőt bizonyos aggodalommal nézte az előtte álló óriási várat. Tudta, hogy Páris vára, melynek erődéi 120 kilométeres körben vették körül a várost, nem a legtnodemebbul van felszerelve. De ostroma nagy erőt kívánt és sohasem lehetett tudni, hogy az általa bezárt rejtélyes területből, vagy az ország más részéből, mikor tör elő újabb, nem várt ellenség.

Párisból ezalatt mindenki menekült, aki tudott. A kormány maga is eltávozott. A város parancsnoka Gallieni, a rendkívüli erélyéről közismert ősz tábornok, azonnal hozzálátott az erődítések kiegészítéséhez és aránylag csekély haderejével felkészült a véde'emre.

Joffret mindjobban nyugtalanította, hogy seregei sem az üldözőiket nem tudják feltartóztatni, s^m elválni nem képesek tőlük. Sok gondján-baján felül még az angolokkal is súlyos néze'e'térése támadt. Ezek, látva, hogy a németek előtt megállni nem képesek és a franciák sem tudják őket feltartóztatni, teljesen elvesztették hitüket a győzelemben. French, az angol fővezér, hogy holtrafáradt és összekeveredett csapatait rendbeszedhesse, a franciáktól függe'lenül akart üldözőitől szabadulni. Elhagyott helyén azonban rés támadt volna a harc vonalban. Joffre még hosszas rábeszéléssel sem tudta Frenchet rávenni, hogy helyén maradjon. Az angol fővezér elrendelte seregei teljes visszavonulását a Szajna mögé, vagyis egyszerre több, mint száz kilométerre. A francia fővezérnek tehát nem ok nélkül főtt a feje.

A németek észrevették az angolok eltűnését és az általuk hagyott résbe betódulni igyekeztek. Mindinkább úgy látszott, hogy a franciák

— különösen a balszárnyukon levő 5. hadsereg — felbomlottak. Moltke most már az 1. hadsereget is feleslegesnek tartotta ahhoz, hogy a franciákat bekeríthesse és elrendelte, hogy az i. hadsereg forduljon be Páris felé és csak a 2. hadsereg és a tőle balra levők üldözzék tovább az ellenséget. Az i. hadsereg e feladatának megfelelően Páris felé fordult és zömével a Marnetól északra akart maradni, hogy így tökéletesen biztosítsa a többi hadsereg szabadon maradt jobbszárnyán.

Hamarosan kiderült azonban, hogy az 1. hadsereg közreműködése nélkül nem lehet a franciákat bekeríteni, mert a 2. hadsereg jobbszárnya beljebb volt, mint a franciák balszárnya. Ezért Moltke elrendelte, hogy az 1. hadsereg fele maradjon csak arccal Parisnak, másik fele pedig folytassa az üldözést.

A 2. hadsereg e közben elérte a Marnet, a 3. hadsereg harc nélkül megszállta Rheimset. A 4. és 5. hadsereg kissé visszamaradt. Ennek következtében az 1., 2., és 3. hadsereg arcvonala mélyen benyúló »zsákot« képezett dél felé, melynek egyik végpontján Páris, másik végpontján Verdiin várát a franciák szilárdan tartották.

Szeptember 4-én a németek még mit Bem sejtettek abból, hogy Joffre a már Párisban levő erőit jobbszárnyuk ellen gyülekeztek. A leggondosabb felderítés sem látott Párisban semmit.

Kluck vezéreztetés, az i. hadsereg parancsnoka, a bekanyarodás után súlyos elhatározás előtt állott. Jobbról az óriási világváros és vára, melybe nem láthatott be, előtte a visszavonuló franciák és angolok. Ha állva marad, talán az egész hadjárat megbukik és a franciák jobbfelé kicsúsznak a hálóból, — ha előre megy, Párisból törnek a hátába. Kluck a kockázatosabb megoldást választotta. Tovább haladt.

Ezalatt a franciák folytatták gyülekezésüket a várban és Gallieni tábornok sürgetésére már az ellentámadáshoz csoportosították az erőiket.

A Párisal szemben, ennek megfigyelésére visszahagyott IV. tartalék hadtest parancsnoka, Gronau tábornok, ekkor merész elhatározásra jutott, itt-ott észrevett valamit a franciák gyülekezéséből és hogy tisztán lásson, beletámadt csekély erejével a franciáknak a vár körül vont hálójába. Ezzel egyszerre föllebbentette a fátyolt a franciák! szándékairól. A megtámadott francia előőrsök segélykérése mindig több és több csapatot csalt ki a várban gyülekezőkből. Végre meglehetett állapítani, hogy Páris várában nagy francia erők vannak. Ekkor azonban már késő volt.

A marnéi csata

(augusztus 5—10.)

Szeptember 4-én este Moltke, ki most már felismerte a franciák átkaroló szándékát, kiadta a csatára szóló intézkedését. Tekintettel

arra, hogy ez egyike a négyéves háború ama intézkedéseinek, melyet sorsdöntő jellegűek, fontosabb pontjait kivonatossan ismertetjük:

»Az ellenség kivonta magát az i. és 3. hadsereg átkarolásából és balszárnyával Párisra támaszkodik. Jelentésekből és biztos kémhírekből megállapítottuk, hogy az ellenség Tóul és Belfort (francia jobbszárny!) területéről 3., 4. és 5. hadseregéhez erősítéseket tol, (francia balszárny) így az egész francia haderőnek a svájci határt felé való elszorítása már nem lehetséges. Azzal kell számolnunk, hogy az ellenség fővárosa védelmére és jobbszárnyunk veszélyeztetésére Pária környékén nagyobb erőket von össze és új alakulatokat is hoz ide.

Az 1. és 2. hadseregnek tehát Páris keleti oldala felé kell visszamaradnia. Feladata: a franciáknak Párisból intézett esetleges vállalkozásait támadólagosan megakadályozni...

A 4. és 5. hadsereg tovább szorítja a franciákat délkelet felé, a 6. és 7. hadsereg leköti az előtte álló ellenséget, a 3. hadsereg (a 2. és 4. között volt!) vagy az i. és 2. hadsereget, vagy a 4. és 5. hadsereget fogja támogatni.«¹⁾

Ez az intézkedés nyíltan beismeri, hogy: i. a Páris felől fenyegető veszély ketté szakította az eddig szorosan zárkózva haladó hadseregeket és hogy a 2. a németek feladták hadjáratuk alap gondolatát, a svájci határra szorítani remélt franciák bekerítését.

*

Most lássuk, mi történt ezzel szemben az ellenségnél.

Joffre fővezér Gallieni tábornok sürgetésére elhatározta, hogy a döntő ellentámadással, melyet már megalapozott, nem vár tovább és 4-én délután 6 órakor kiadta intézkedését, melyet ugyancsak kivonatossan ismertetünk:

»...az i. német hadsereg pillanatnyi kedvezőtlen helyzetét kihasználndó, a szövetséges haderők megtámadják a németek jobbszárnyát...

Szeptember 5-én erre a hadseregek felkészülnek és estére készen állanak a 6-án reggel meginduló támadáshoz, még pedig

a 6. hadsereg Meauxtól északkeletre . . . támad Chateau-Thierry-re . . .

az angol hadsereg Montmirail-ra,

az 5. hadsereg északi irányban,

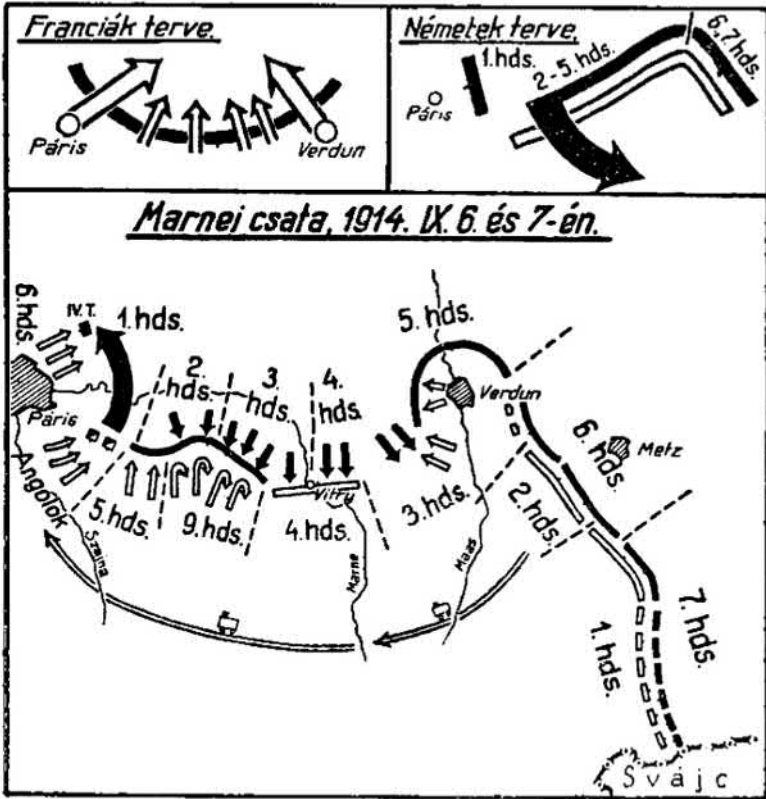
a 4- hadsereg az előbbtől jobbra északi irányban.«²⁾

Joffre 6-án reggel 9 órakor személyesen is a csapatokhoz fordult, figyelmeztetve őket, hogy elérkezett a döntő csata ideje, melytől Franciaország sorsa függ. Az angolok aggályait kellett még legyőzni Joffrenak ez is sikerült, ők is beálltak a csatasorba.

(A terveket a túloldalon lévő szövegvázlat mutatja.)

²⁾ Ordre Généra],

³⁾ Ordre Général.

Gronau tábornok IV. tartalék hadteste 5-én már keményen harcolt a Parisból előretörő franciákkal. Az 1. hadsereg parancsnoksága felismerve az innen~ közeledő- veszélyt, éjjel hirtelen északnak, majd nyugatnak fordította az-egész hadseregét, a csapatok szűlte száguldottak az ellenség felé. Az elsőül elindított II. hadtest, mely egész nap déli irányban menetelt és harcolt, hajnalban hátraarcot csinált, erői végső megfeszítésével vágott neki a 35 kilométeres távolságnak és délelőtt 11 órakor már az ellenség nyakán volt. Beavatkozása követ-, kezében a már erősen szorongott Gronau hadtest ismét lélekzetbe jutott és a franciák Párisból jövő támadása megakadt. Ezzel a jobbszárny helyzete pillanatra biztosítottnak látszott.

A hadsereg III. hadteste egyidejűleg szintén megindult észak felé. Eközben délen az egész ellenséges arcvonal támadásra indult, a

IX. hadtestet az ellenség megrohanta, így a mán észak felé menő III. hadtest kénytelen volt visszafordulni és segítségére sietni.

Az 1. hadseregtől balra, a 2. hadsereg hajnali támadása, az éppen meginduló francia ellentámadásba ütközött. A hadsereg egész arcvonala reggeltől késő estig változatlan heveséssel küzdött. A 3. és 4. hadsereg tervezett támadása ugyancsak belevágott a franciák meginduló támadásába. Közben, egy zsákmányolt francia parancsból kiderült, hogy a franciák a visszavonulásból általános támadásba mentek át, így hát tulajdonképpen a várt nagy döntő csata indult meg. 6-án este a német fővezér teljesen tisztán látott.

Ebben a helyzetben Moltkénak keményen kezébe kellett volna vennie — a Budapest—brassói légvonal hosszával egyenlő! — 500 kilométer hosszú arcvonalon álló seregeit és afölött határoznia, hogy most már hol és hogyan keresse a német haderő a döntést? Csak így tudta, volna ismét magához ragadni a csata irányítását, a kezdeményezést, melyben Joffre megelőzte. Ámde Moltke úgy vélte, hogy a csatára tartalékok híján már nem gyakorolhat befolyást, minden ereje le van már kötve. Szerinte most-már a hadseregpapancsnokokon a sor, hogy a harcot folytassák. Ő maga a vezetést kiejtette a kezéből.

Nem úgy Joffre — Már, az elért csekély eredménnyel is felbuzdulva, utasítást adott a támadás könyörtelen, áldozatos folytatására. Ennek megfelelően 6-án reggel a Párisból előre törő csoport és a többi hadseregek is újra megindultak. A sikert azonban nem bírták növelni, a a németek alig-alig mentek vissza. Az 1 német hadsereg parancsnoka, Kluck, rendkívüli-eréllyel-vezette a csatát. Újabb s újabb csapatokkal tömte be a francia támadások ütötte réseket. A saját és a 2. hadsereg közt támadt széles hézagba nagyszámú lovasságot tolt, hogy az ide igyekvő angol hadsereget is feltartóztassa.

Bülow meg mindig nem hitte, hogy itt a döntő csata. Azt hitte, hogy csak erős utóvédekkel van dolga, melyek időnyerésért harcolnak. Mégis, amikor látta, hogy tőle jobbra az 1. hadsereg eltűnik és északnyugatnak fordul a helyében pedig csak lovasság marad, ugyanakkor pedig a franciák az ő hadseregét a legelkeseredettebb rohamokkal támadják, — tudatára ébredt veszélyes helyzetének. De gyors és erélyes intézkedései bizonyítják, hogy miként Kluck, úgy ő sem vesztette el a fejét.

A 3. hadsereget mindenünnen segítségért ostromolták. Hajnalban már őt is megrohanták, hogy tudott volna szomszédain segíteni?

A helyzet a jobbszárnyon komolyra fordult.

Este Moltke rendkívül izgatott kedélyállapotban jelentette ezt császárnának. II. Vilmos, a fővezér, erre elrendelte: »Támadni, amíg csak lehet, egy lépést se hátra!«

8-án reggel a fővezérlethez befutó hírek ellentmondtak egymásnak. Az 1. hadsereget a közte és a 2. hadsereg közt levő hézag aggasztotta, a 2. hadsereg parancsnoka sötét színekkel ecsetelte saját

helyzetét. Ekkor Moltke, hogy tisztábban lásson, gépkocsin előerküldte a fővezérséghez tartozó Hentsch vezérkari alezredest, hogy a hadseregparancsnokokat felkeresve, személyesen tájékoztadjék a helyzetről. Még ma sem tudjuk — s talán sohasem fogjuk megtudni — hogy milyen parancsot kapott Hentsch Moltketől? A vezérkar főnöke szerint: »mondja meg az i. hadseregnek, hogy ha visszavonulása szükségessé válik, vonuljon vissza Soissons-Fismes vonalába.« Hentsch ezzel szemben azt állítja, hogy »felhatalmazást kapott arra, miszerint szükség esetén rendelje el az i., 2., 3., 4-, 5. hadsereg visszavonulását a Vesle mögé és az Argonneokig«. Csodálatos és megdöbbentő módon mindenki, aki a parancs adásánál jelen volt, másként emlékszik az élőlőszóval elhangzott, de írásba nem foglalt parancs szövegére. Az igazságot nem lehet megállapítani.

Hentsch rendkívül éleseszű, azonban a sötétenlátásra hajlamos egyéniség volt. 8-án délelőtt 11 órakor két vezérkari százados kíséretében indult el a hadseregekhez. A 5., 4-, és 3. hadseregnél tájékozódván úgy látta, hogy minden rendben van, a csapatok nagyrészt már ellentámadásba mentek át és a csata ismét a németek javára kezd fordulni. Este 1/48-kor Bülowhoz érkezett, ki éppen visszatért a csataterőről és törzsével együtt feltétlenül megnyugtató benyomást tett az alezredesre. A megbeszélés folyamán Hentsch utalt arra, hogy az 1. hadsereg nehéz helyzete miatt esetleg vissza kell vonulni a Mame mögé, főleg, ha az ellenségnek az 1. és 2. hadsereg közti trésbe benyomulnia sikerül. A közte és a hadseregparancsnokság vezérkari tisztjei közt lefolyt megbeszélés eredménye az volt, hogy a 2. hadsereg csak akkor megy vissza, ha a tőle jobbra levő résbe az ellenség befészkelné magát és az 1. hadsereget délről oldalba támadná.

9-én reggel Hentsch folytatta útját az 1. hadseregparancsnoksághoz.

Eközben a 2. és 3. német hadsereg támadásra indult, a saját támadásukhoz akkor még csak csoportosuló franciák ellen. Legtöbb helyen a támadás szépen haladt és a két hadseregnél a hangulat emelkedett. Minden remény meg volt arra, hogy a franciákat ismét visszavonulásra kényszerítik.

Egyedül az 1. és 2. hadsereg közti résben levő lovasságnak kellett visszamennie. Tragikus véletlen, hogy éppen akkor, amikor Hentsch gépkocsija arra haladt, így látnia kellett azt, amint helyenként vakrémülettől üzelve, vad összevisszaságban özönlik vissza, észak felé és rémhíreket terjesztve, mentegeti visszavonulását. Hentsch óriási felelőssége tudatában és a látottaknak még eleven hatása alatt (érkezett be 9-én délben az 1. hadsereg parancsnokságához. Itt Kuhl tábornok, a hadsereg vezérkari főnöke úgy tájékoztatta, hogy az 1. hadsereg helyzete javult, a Párisból kitorő franciákat már megrántották és sikerre van kilátás. A közlés rendkívül meglepte Hentschet. De azután mégis abban a hitben, hogy az általa látott lovasság

helyén keletkezett résbe az ellenség benyomul és mindenkép az i* hadsereg oldalába fog törni, majd visszaszorítja a 2. hadsereget, Kuhl tábornok kedvező hírei ellenére, a fővezér nevében elrendeltő a visszavonulást.

Az x. hadsereg erre abbahagyta szépen induló támadását és tervszerűen hátrálni kezdett. A 2. hadsereg a Hentschel történt megbeszélés szerint, bár a nap folyamán győzelmesen harcolt, a résbe betóduló ellenség miatt ugyanígy cselekedett.

Ezzel a csata sorsa is eldőlt.

Tévedés volna azonban azt hinni, hogy egyedül Hentsch alvezéres túlsötét helyzetmegítélése és ebből levont helytelen következtetése, majd parancsa volt a szerencsétlenség egyedüli oka. A helyzet tényleg nem volt rózsás. A két oldalról is megragadott német erők, de főleg a döntést kicsikarni akaró német jobbszárnynak váratlanul jött megrohanása, valóban súlyos helyzetet teremtett. Mégis, azt kell állítanunk, hogy a németeknek még minden reménye meg volt a továbbjutásra és a francia erők bekerítésére. Hiszen akkor, amikor Hentsch a visszavonulás mellett döntött, a válság már elmúlt s a helyzet javult. A szerencsétlenség inkább olyan hibáknak és tévedéseknek sorozatában gyökerezett, melyek kisebb kötelekeknel, vagy kevésbé válságos helyzetben még helyrehozhatók. De egy ország hadseregének válságánál az események és elhatározások csúcspontján egyszerre és romboló hatással jelentkeznek. Ilyen hibáknak kell tekintennünk a német hadseregeknek állandóan »döntő sikerről« szoló jelentéseit, melyek a fővezért abba a tévhitbe ugratták, hogy a franciák már nem képesek a bekerítésnek ellenállni. Ebből eredt az időelőtti bekanyarodás, és a Párisból várható erők és ezek hatóképességének alábbcsülése. Ebből az 1. hadsereg állandó balratolása Bülow részéről. De mindennél nagyobb hiba volt Hentsch szabályellenesen, szóbelileg és minden felülbírálatot, vagy jóváhagyást kizáró, teljhatalmú megbízása. Hogy azután ez a megbízás éppen olyan lelkialkatú egyént ért, mint Hentsch, aki sem a személyes élmények lesújtó hatása alól magát kivonni, sem pedig emiatt józanabbul intézkedni nem tudott, külön szerencsétlenség. De a felelősség ezért is Moltkét terheli, aki mindezekből láthatóan éppen akkor mondott csödöt, amikor hazájának üdve és az egész világ jövője függött tőle. Csödöt mondott Ott, hol !'á évvel ezelőtt diadalmas nagybátyja nemcsak ellenfelét alázza meg, hanem saját hazájának is új alapot teremtett.

Vele szemben, — mondhatni Eiffeltoronyszerűcn — magaslik ki Joffre alakja, a hadjárat győztese. Ez a komoly, szófukar férfi, — aki egyszerű szőlősgazda gyermekéből, rögös úton, megpróbáltatásokkal és harcokkal teljes életpályán küzdötte fel magát a franciaí fővezér helyére, — olyan lelkiertő tanúsított a hadjárat alatt, amilyenek a világtörténelemben alig akad párja.

Sorra látta tervei bukását, seregei visszaözönlését és pusztulását.

Hosszú heteken keresztül egyetlen reménysugár se világított bele bal-szerencséje sötétjébe, kavargóit körülötte s összeomlani látszott minden. Ennyi csapás a régmúlt legnagyobb hadvezéreit is felőrölte volna. De Joffre mindvégig sziklaszilárdan hitt abban, hogy az ő ideje is eljön: hitt a végső győzelemben. E hite segítette át éjszakák töprengéseiben és gyötrődéseiben. E hite adott neki erőt arra, hogy vert seregeibe akkor is sugalmazza a győzelmet, amikor már senki se hitt benne. Nagy hadvezér volt. Nagyobb mint ellenfele, aki a részleges sikerek egész sorával a végső győzelem küszöbéig jutott el, de ott megbotolva, az utolsó pillanatban ejtette ki kezéből a rábízott kincsei: nemzete dicsőségét.

De nemcsak a fővezér, hanem hadserege is példát adott arra, hogy a győzelem erősebb akarása dönti el a háborút. Ez az a varázsszer, mely minden tévedésen, válságon és szerencsétlenségen át a célhoz vezet!

A marnei csata kihatása az egész háborúra.

A marnéi hadjáratl a központi hatalmak tervének *alapja* dőlt meg. A franciákkal nem sikerült »az őszi levélhullás előtt« végezni s a központi hatalmakra nehéz napok következtek.

Pedig a marnei csata elvesztése nem jelentette a német haderő vereségét. A csatát akkor szakították meg, amikor már átjutottak a válságon, — a seregek veretlenül, önként adták fel a csatateret. De elveszett a háború vezető gondolata és kérdés volt, lesz-e még egyszer alkalom arra, hogy a franciákat ilyen sorozatos csapasokkal döntő vereségbe kergessék?

Ma, mikor már az egész háború, — legalább nagy vonásaiban, — világosan áll előttünk, nyugodtan állíthatjuk, hogy nem egyedül a marnéi csata döntötte el a világháború sorsát. Mint látni fogjuk, a központi hatalmaknak még volt alkalma arra, hogy a háborút megnyerjék, még hozzá nem rosszabb körülmények közt, mint igi/j-bcn. Azonban megsemmisítette a »rövid háború« reményét.

Sok jeles politikusnak és katonának ugyanis az a nézete, hogy a franciák veresége akkor a központi hatalmak *végleges* győzelmét jelentette volna. A magunk részéről azonban azoknak adunk igazat, akik azt állítják, hogy a franciák leverése még *nem* jelentette volna a háború végét. Mért az ellenséges háborús akarat Londonban fészkelte, ahonnan a szívós britek tovább vezették volna a háborút, mely rájuk nézve a franciák nélkül sem lett volna kilátástalan. Valószínű, hogy a brit világbirodalom mindig újabb és újabb szövetségeket vont volna bele a küzdelembe, az érzése szerint vesztére törő német világhatalom ellen, mindaddig, míg valamelyikük bele nem pusztul a gigászi mérkőzésbe.

A marnei csata elvesztése mindazonáltal megrendítő csapás volt a központi hatalmakra, elsősorban Németországra, de legveszedelmesebben a Monarchiára nézve. Keleten és délen a Monarchia hadseregei már-már az összeomlás határán teljesítették vállalt feladatukat, az oroszok feltartóztatását, abban a reményben, hogy a nyugati győzelem után keletre sújtó német ököl össze fogja zúzni a cár mérhetetlen tömegeit is. Ez a remény sírba szállt. Az elvérző Monarchia csak újabb és újabb százazrek feláldozásával folytathatta tovább birkózását az orosz óriással, mely rettentő fog sorát mindig mélyebbre és mélyebbre vájta a Monarchia testébe.

A németek visszavonulása és az Aisne menti csata.

Moltke a visszavonulás elrendelése után új módokat keresett arra, hogy az elvesztett kezdeményezést ismét magához ragadja. Ennek alapfeltétele az volt, hogy a veszélybe jutott német jobbszárnyat és Verdun körüli seregeit mihamarább friss erővel támassa meg. Mivel az egész arcvonal kereken ötszáz kilométer hosszú volt és ennek hátmögött, az elrombolt francia vasútakon és utakon az erők haránteltolása csak lassan haladhatott, gyorsan kellett határoznia.

Már szeptember 6-án délben megparancsolta a Nancy felé támadó 6. hadseregnek, hogy támadását szüntesse be, keressen maga mögött jó védőállást és mielőbb, minél több erőt helyezzen elszállításhoz kész állapotba.

Az 1., 2., 3. és 4. hadsereg ezalatt megkezdte a visszavonulást. A meglepett franciák úgyszólván sehol sem üldözték őket. A harcterületek kiürítése tervszerűen és nyugodtan ment végbe. A lassan észbekapó franciák csak egy nap múlva igyekeztek utánuk, de érdemleges eredményt nem értek el.

Szeptember 8-án Moltke személyesen ment ki az arcvonalba és a kedvezően alakuló helyzetben a haderő visszavonulását megakartta állítani. Közvetlen ezután, a 3. hadseregnek arra a jelentésére, hogy jobbszárnyán az ellenség áttörést készít elő, mégis beletörődött abba, hogy folytassa a visszavonulást az Aisne mögé.

Közben újabb válságos események zavarták meg a német vezetést. A belgák nagyrésze annak idején, mikor a németek országukon átvonultak, Antwerpen várába húzódtak vissza. A Belgium északi részén fekvő vár elfoglalásával a délfelé siető németek nem bajlódhattak és csak egy hadtestüket hagyva a vár megfigyelésére, ostrom nélkül vonultak tovább.

Mikor szeptember 9-én az Antwerpenben eddig tétlen belgák hírért vették a németek mámei visszavonulásának, kirohantak a hatalmas várból és a belga lakosság is fellázadt a megszállók ellen. Bár a kirohanás közvetlenül nem árthatott a többszáz kilométerre

délre küzdő németeknek, de veszélyeztethette azokat a vasútvonalakat, melyeken a német seregek lövészere és élleme Belgiumon át Franciaországba gördült. Nagyobb baj volt az, hogy a Vogézekből és Lotharingiából a német jobbszárny megtámasztására siető erőket vonták közvetlenül magukra, melyek éppen itt haladtak keresztül.

A tekintélyes erővel — 6 hadosztállyal és i lovashadosztállyal — meginduló belga támadást a németek csak kemény harc árán védték ki. A belgák kisrésze visszavonult a várba, nagyrésze pedig elvonult nyugatra, a tenger felé.

A sorozatos csapások alatt a különben testileg hanyatlott Moltke idegzeze is összeroppant. Hozzájárult ehhez, hogy a császár nem értett egyet a visszavonulással és neki rosszallását fejezte ki. Szeptember i /i-én betegsége miatt fel is menti állásától¹⁾ és helyébe Falkenhayn Erich tábornokot, a főhadiszálláson tartózkodó porosz hadügyminisztert, nevezi ki a vezérkar főnökévé.

Míg a vezérkar főnökének helyét új ember foglalta el, a német seregek szakadatlan visszavonulással igyekeztek ellenfeleiktől elválni. Ez mindig nehezebben ment, mert a magukhoz tért franciák mindig erősebben üldözték őket. A németek végül az Aisne mentén, az elrendelt vonalban állottak meg. Az utánuk siető szövetségesegek könnyű sikert remélve, ismét megtámadták őket, ámde minden kísérletük megtört a németek kitartásán s nekik is meg kellett állomok. Most a franciáknak kellett belátniok, hogy épp úgy tévedtek a német vereség dolgában, mint nemrég a németek velük szemben. Az erők itt kiegészülözödtak. A seregek pedig hamarosan beásták magukat

Versenyfutás a tengerig?)

Mikor a hadseregek az Aisne vonalában egymással szemben fennakadtak, mindkét fél azon kezdett mesterkedni, hogy nyugati szárnyát mindinkább nyugatra tolva, a másikat átkarolhassa. A svájci, tehát keleti határon ez nem volt lehetséges. Annál inkább nyugaton, ahol szabad álló szárnyakon valóságos átkarolási verseny keletkezett, mely egészen a tengerig folytatódott. Már Moltke megindította annak idején a német erőknek a jobbszárnyra halmozását. Az új fővezér, Falkenhayn ugyancsak legsürgösebb feladatának tekintette, hogy ezen a módon állítsa helyre kezdeményezési szabadságát. Az a reménye azonban, hogy a még Moltke által elindított és Belgiumon át beérkező 7. hadsereg bevetésével a jobbszárnyon újra támadhat és a franciákat átkarolhatja, hamar csalókanak bizonyult. Sőt, mivel a 7. hadsereg nagyrészevel az 1. és 2. hadsereg közti-hézagot kel-

¹⁾ Betegségét és balszerencsét nemes méltósággal viselve, 1916-ban meghalt.

²⁾ Németh Ferenc főhadnagy tanulmánya alapján.

lett kitölteni, a meginduló francia átkarolás ellensúlyozására sem marad ereje. Új erőkről kellett gondoskodni. Falkenhayn ezért elrendelte, hogy a Lotharingiában levő 6. hadsereg zömét a nyugati szárnyra szállítsák. Gyors kiségetül pedig az arcvonal közepéről kivont 3 hadtestet is a jobbszárnyra irányította.

Míg azonban a németek a teljesen elrombolt területeken gyalogmenétekre kényszerültek, vagy a kerülőutat jelentő belga vasútvonalon vették fel a versenyt, addig a franciák szabadon használhatták egész megmaradt vasúthálózatukat. Az eredmény nem lehetett kétséges. Annak ellenére, hogy a német erők csodálatos menetteljesítményeket mutattak fel, a francia vasutakkal folytatott versenyben alul maradtak. Annyit mégis elértek, hogy többnyire egyszerre érkeztek be a franciákkal s ha nem is tudták őket átkarolni, de ezek sem a németeket.

Németország ezalatt hallatlan erőfeszítéseket tett, hogy seregeit ismét megerősítse. Nagyrészt önként jelentkezőkből, főleg fiatal diákokból, 6 új hadtestet állított fel, melyek sietve siettek nyugatra, hogy a helyzetet megmentsék.

14-én Lille körül — melyet a franciák el akartak foglalni — lángolt fel a harc. Vállalkozásuk nem sikerült. Még az ide hozott angolok bevetése sem használt, sőt a tengerpart mentén a belgák újra visszamentek.

15-én az arcvonal már a tengertől a svájci határig terjedt és lassan megmerevedett. Az előbb említett új hadtestekből és egyéb erőkből felállított 4. német hadsereg október 20-án kezdte meg Flandriában a támadást. Vele egyidejűleg a 6. hadsereg is. Falkenhayn döntést remélt, a támadás azonban csak alig haladt előre. Ekkor Falkenhayn mindenfelől új erőket szed össze és 30-án ezeket is támadásra rendeli. Sikerült is megtörnie a belgák ellenállását, akik erre utolsó pillanatban elrombolják a tenger gátjait és mérhetetlen víztömeget bocsátanak a németekre. A támadás a teljesen felázott, sok helyütt tengerré vált síkságon végleg megrekedt s német ifjak lelkesedése elázott a mindent elnyelő áradatban.

Ettől kezdve az egész arcvonal megmerevedik. Megkezdődik az állásháború, a maga, nemzeteket felörlő következményeivel és minden képzeletet felülmúló borzalmaival.

Az osztrák-magyar hadsereg mozgócsatái Orosz-Lengyelországban és Galíciában.

1914.

Mint a haditervekből már ismeretes, Conrád gyalogsági tábornok feladata az volt, hogy addig, míg a németek nyugaton a franciákkal végeznek, a Monarchia seregével keleten az orosz túlerőt

tartóztassa fel. Evégből a gyorsabb saját mozgósítását és felvonulását kihasználva, rohanja és semmisítse meg a legelői felvonuló orosz seregeket, még mielőtt a többiek beérkeznek. Szerbiával szemben pedig csak védekezésre szorítkozzék.

Megemlítettük azt is, hogy szépen felépített és merész tervében sok volt a bizonytalan tényező. Az oroszokat például csak akkor előzhette meg, ha a mozgósítás és a felvonulás elrendelésével egy perccel később, ha a vasúti szállítás alatt semmi nagyobb zavar nem adódik és különben is minden részletfeladat végrehajtása pontosan a terv szerint történik. Ilyenkor a legkisebb sűrűlódás is súlyos következményekkel járhat és a tervet halomra döntheti.

Mindehhez járult még az, hogy az oroszok helyzetét pontosan kellett ismerni, ha egy részüket elkülönítetten akarta megverni. A felderítés nem könnyű dolog és csak lassanként derül világosság arra, hogy az ellenség hol van, mit csinál és mi lehet a szándéka? A legértékesebb kémhír is csak hosszú idő, esetleg hetek múlva jut el ahhoz, aki azt fel tudja használni. A legjobb felderítő repülő is csak azt jelentheti határozottan, amit tényleg lát, viszont nem tekinthet az erdők lombfedele, vagy a házak eresze alá és a legjobb, legbátrabb huszár is fennakadhat az ellenség első puskalövésein. A felderítés tehát, ha hoz is eredményt, még nem biztos, hogy idejében hozza és sohasem tudni, hogy az ellenség nem változtatta-e meg szándékát, mialatt a róla szóló jelentés útban volt.

A háború első tervei, melyek békében készülnek, csekélyszámú

Menekülők

Olasz lakosság költözése a harctérről

Török Sándor felvétele

Sipos Gyula tábornok gyűjteményéből

Orosz hadifoglyok hátraszállítása

Ismeretlen szerző felvétele

A Hadimúzeum gyűjteményéből

*Hajórajunk támadása Anconára,
az olasz hadüzenet napján*

Jahn felvétele

A Hadimúzeum gyűjteményéből

*Az otrantói tengeri csata
A „Novara”, „Saida” és „Helgoland” cirkálok
a legváltásosabb pillanatban ködöt fejlesztenek*

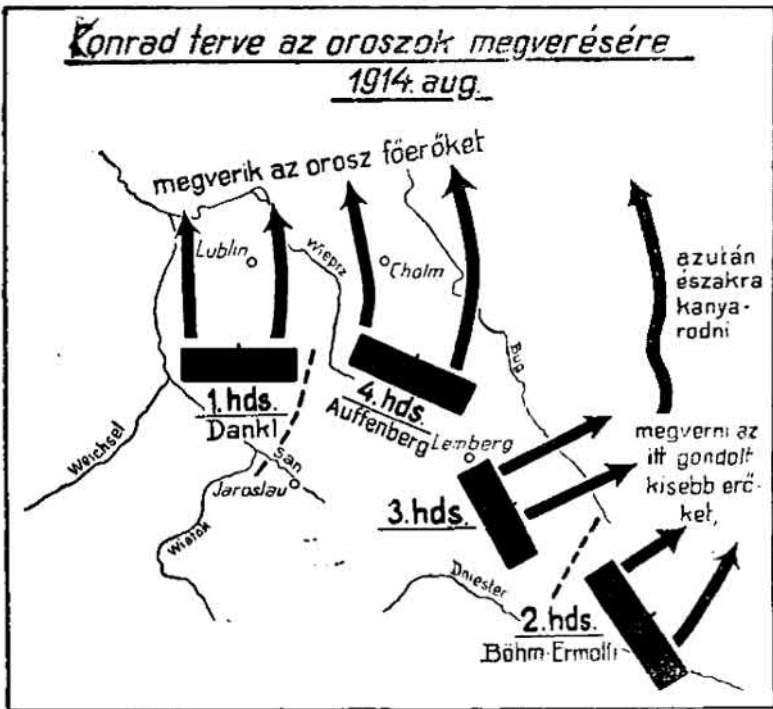
Ismeretlen olasz repülő felvétele

A Hadimúzeum gyűjteményéből

és nagyrészt megbízhatatlan kémjelentés alapján képzelik el az ellenség helyzetét és szándékolt cselekményeit. Ezért rendszerint gyenge és ingatag alapokon nyugszanak. A hadvezér is kénytelen az ellenségről a saját elképzelése szerint leghelyesebbet feltételezni és terveit erre alapozni. De semmi sem biztosíthatja afelől, hogy az ellenség nem/talált-e ki valami még helyesebbet. A terv így bizonytalan alapokon épül fel és sohasem tudni, mi válik abból valóra, mi nem?

Ilyen kételyekkel, csalódásokkal és ebből eredő zavarokkal küzdve, fogott hozzá Gonrád is terveinek megvalósításához.

A szerajevói merénylet és a Szerbiának átnyújtott ultimátum ideje közt csaknem egy hónap telt el. A Monarchia politikusai attól tartva, hogy egy titokban elrendelt mozgósítás Oroszországot is mozgósításra kényszerítené, nem engedték meg Conrának, hogy haderejét kellőképp előkészítse. Ezzel szemben az oroszok már áprilisban próbamozgósítást rendeztek és bevonult embereiket többé nem engedték haza. A szarajevói merénylet után pedig azonnal Európába indították uralmenti és kelet-szibériai csapataikat, vagyis — s ez

döntő a háborúért való felelősség szempontjából is — már igen Icorán elkezdték készülődéseiket.¹⁾ Conrád tervének alapja tehát: a megelőzés, komoly veszélyben forgott. Az első csalódást követte a többi.

A Monarchiának többféle felvonulási terve volt, aszerint, hogy hány ellenséggel kellett számolnia. Ha *csak* Szerbiával kellett hadba szállni, vele szemben oly erőket szándékoztak állítani, melyek ott gyorsan és gyökeresen végeznek. A felvonulási terv szerint ebben az úgynevezett »B. = Balkán eset«-ben Szerbia ellen három (2., 5., 6.) hadseregnek kellett felvonulnia, amihez a Monarchia csak *részlegesen* mozgósít. Ha azonban Oroszországgal és Szerbiával egyszerre gyűlik meg a baja, vagyis az »R. — Russland eset«-ben, akkor *általános* mozgósítást rendel el. A főellenség pedig Oroszország lévén, Szerbia ellen jóval kisebb erő vonul fel, a 2. hadsereg tehát teljes egészében szintén az északi harctérre kerül, hol az 1., 3. és 4. hadsereggel együtt működik.

A diplomácia elsődrendű feladata volt megállapítani azt, hogy a fenforgó külpolitikai viszonyok közt milyen háborúra, melyik felvonulási esetre kell számítani?

Mikor július 2 5-én Szerbia ellen elrendelték a *részleges* mozgósítást (2., 5., 6. hadsereg) és a felvonulást, a diplomácia még mindig abban reménykedett, hogy csak Szerbiával lesz háború s Conrád is így tájékoztatta. A 2., 5. és 6. hadsereg, melyeknek első mozgósítási napját július 28-ában állapították meg, megkezdte felvonulását a Szerémségbe és Boszniába.

Július 30-án délben aztán, a már nagyrészt amúgy is mozgásban levő oroszok nyíltan is elrendelték az általános mozgósítást. A Monarchia diplomatai meghökkenve hozták ezt Conrád tudomására, ki az uralkodó elhatározása után, tehát csak 31-én délben rendelhetett el az általános mozgósítást, akkor is csak úgy, hogy az első mozgósítási napot augusztus 4-ében állapította meg. Ezzel a Monarchia hadserege az oroszokhoz képest *négy napi* késedelmet szenvedett azon felül, hogy az oroszok titkos készülődései folytán e hátrány még nagyobb volt.

Mivel pedig »R.« esetben északra szánt 2. hadseregnek ekkor már száz és száz vonatán »előül ült a masiniszta, ki a gőzöst« a Szerémség felé igazította, ezeket már nem lehetett megfordítani. Be kellett várni, míg valamennyi oda leérkezik, kirakodik. Mikor pedig az új vasúti terv elkészült, megint beszáll és csak aztán gördül fel az északi harctérre. Másképp nem lehetett. Mindez pedig legalább 8—10 napot vett igénybe.

Conrád tehát nemcsak elkésve kezdetett északi terve megvaló-

¹⁾ Ugyanakkor a Monarchiában még a nagyobb arányú lóvásárlást is aggályosnak tartották.

sításához, de ugyanakkor még egy egész hadsereget is nélkülözni volt kénytelen.

A későbbi sikertelenségek ezekből a bajokból eredtek. Olyan terv, mely a gyorsaságra és megelőzésre van alapozva, 4—10 napi késedelmet nem bírhat el. Ha ezen elbukik, nincs mit csodálni. Ámde más súlyos csalódások is vártak Conrádra.

Az előzetes elképzelés szerint az orosz seregek nagyobb részének Galicia északi határán, Lublin, Krasznic, Ivangorod területén, kisebb részeknek Galicia keleti határán kellett felvonulnia. E legvalószínűbbnek látszó felvonulásra alapozta Conrád azt a tervét, hogy 4- és i. hadseregével az északi oroszokat küzdi le, a keletiek ellen pedig 3. és 2. hadseregéből annyival védekezik, amennyi éppen szükséges és ezeknek egy részét is lehetőleg az északon tervezett döntésbe vonja be.

Conrád tehát az erősebb ellenséges csoportot Orosz-Lengyelországban tételezte fel, míg Kelet-Galicia felől gyengébb orosz seregekre számított. A helyzet azonban, mint a későbbiekben látni fogjuk, éppen fordítva alakult ki. Az oroszok ugyanis »A = Ausztria« haditervük szerint főerejükkel (3. és 8. hadsereg) Kelet-Galicia ellen, míg Orosz-Lengyelországban kisebb erővel vonultak fel (4. és 5. hadsereg). A valóság tehát nem egyezett az előre elképzelt orosz helyzettel. Emberileg érthető, hogy minden olyan hírt, mely az előre elképzelt helyzetet erősítette, Conrád szívesen fogadói. Míg azokat, melyek elképzelése ellen szóltak, kevésbé vette figyelembe. Nagyon sok vérbe került, míg tévedéséről a következmények meggyőzték, a hátszág derűs emlékezetű »kávéházi Conrádjainak« fölényes kritikájától kísérve. Mindennek ismertetése kissé elébe vág az eseményeknek, de szükségesnek látszik, hogy a hadvezér rendkívül nehéz helyzetet kellően méltányolhassuk.

A lovasság -felderítő harcai az oroszok ellen.

A háború kitörésekor a hadirepülés még mindenütt igen kezdetleges színvonalon állott.¹⁾ Kevés és kis teljesítményű repülőgép állt csak rendelkezésre, melyekkel csak különösen bátor emberek mertek a levegőbe emelkedni és az ellenség fölé repülni. A hírszerzés, illetve felderítés e módjára pedig csak ekkor nyílt először komoly alkalmuk.

A felderítés tehát még egyedül a lovasság főfeladata volt.

Amikor a háború megindult, legelőször a két fél felderítésre küldött lovasságának kellett találkoznia, egymással megküzdenie, hogy

¹⁾ A Santos Dumont 1907-i első kis repülése, majd Bleriot 1909-i 23 perces La Manche csatornai repülése óta eltelt 7, illetve 5 év alatt a gépépítés és repülés még nem haladt annyira, hogy katonai alkalmazása nagyobb méreteket ölthetett volna.

azután az ellenség gyalogos tömegeinek hollétét és erejét megállapíthassa.

A lovasságot, ennek megfelelően, főleg a lovasság elleni, karddal a kézben végrehajtandó, bátor rohamra képezték ki és jóval kevesebb gondot fordítottak a gyalogos harcra, melytől nem reméltek oly gyors sikert.

A Monarchia is elsősorban lovasságát vonultatta fel. Ennek zöme júnár békeidőben Galíciában állomásozott, hogy gyors felvonulása biztosítva legyen.

Felvonulása után az volt a feladata, hogy áttörjön a határon, szétverje az orosz lovasságot és híreket hozzon a mögötte levő seregekről. Tudva azt, hogy Conrád haditervének mily lényeges feltétele volt az, hogy az ellenségről idejében és pontos híreket kapjon, megállapíthatjuk, hogy lovasságunk sikereitől nagyon sok függött.

A Monarchia n lovas hadosztálya közül legelőször a 7. (krakkói) indult el. Augusztus 6-án Krakkónál kelt át az osztrák határon és messzire benyomult Orosz-Lengyelországba. A többiek általában csak augusztus 10-én indultak el. Közülök az 1. (temesvári), 5. (budapesti, honvéd) és 8. (stanislaui) kelet felé, míg a 4- (lemergi), 2, (pozsonyi), 6. (jaroslai), 9. (lemergi) és 3. (wieni) észak felé derítettek fel.

A lovas hadosztályok azonban alig-alig jutottak a határokon túlra. Az oroszok rendkívül gondosan leplezték felvonulásukat, nagyrészt tűzérséggel megerősített gyalogsággal, melyek drótsövényei és géppuskái előtt derék lovasaink leghősiesebb rohamai is összeomlottak.

A letragikusabb sors a budapesti 5. honvéd lovashadosztálynak jutott, mellyel, mivel kizárólag magyar huszárokból állott, részletesebben foglalkozunk.

E lovas hadosztály, mely az 1., 6., 7. és 8. honvédhuszárezredből és az ideiglenesen hozzácsatolt 15. lovasdandárból (2. dragonyos és 11. ulánus ezred) állott, augusztus 13-án Ostrowon kapta a parancsot, hogy vonuljon Tarnopol, Satanow, Gorodok, Zinkovce, Kopajgorod helységeken át, 16-án keljen át a határu szolgáló Zbrucz folyón és állapítsa meg, hogy mekkora erők vannak e területen.

A lovas hadosztály 15-én estére érte el a határt, 16-án délelőtt átgázolt a folyón és éjszakára tábort ütni készült. Az előre küldött felderítő járőrök és osztagok azonban azt jelentették, hogy a hadosztály előtt, Satanovnál erősebb ellenségre bukkantak. Erősítést kérnek. Egyben jelentették, hogy tőlük délre erősebb orosz lovasság; vonul vissza keleti irányban.

A hadosztály parancsnoka, Froreich altábornagy, égett a vágytól, hogy az orosz lovassággal megütközhessek. Ezért vezérkari főnöke javaslatát, — hogy csak néhány századot küldjön a felderítők!

megerősítésére, a hadosztály pedig, melyet az egész napi menet megviselt, pihenjen reggelig a táborban, — elutasította és a hadosztályt kelet felé indította.

Csaknem két órát lovagoltak előre, de a keresett orosz lovasság eltűnt. Ekkor a parancsnok visszarendelte hadosztályát a kozinai táborhelyre, hol kimerült emberei és lovai pihenőre tértek. Az éjjel nyugodtan telt el, csak a figyelők jelentették, hogy a közelben levő kolostorból fényjeleket adnak le.

Hajnalban a hadosztály négy felderítő osztagot küldött ki, melyet a zöm 7 óraker követett.

Az elővéd 11/2 kilométerre haladt a főcsapat előtt. A tüzérség büntetésképp néhány gránátot lőtt a kolostorra, melyben a későbbi átvizsgáláskor csak imádkozó apácákat találtak. A rebbenő melegben és nagy porban a hadosztály lassan jutott előre, mígnem délután 2 óraker kisebb kozák osztagokat vettek észre, melyek Gorodok község környékéről élénken tüzeltek.

Az elővéd azonnal támadásra indult. A főcsapatból a hadosztályparancsnok a 2. 3. lovasdandárt (6. és 7. honvédhuszárezred) a község északi, a 15. (közös) lovasdandárt Gorodok déli szegélye irányában támadásra rendelte, a 8. honvédhuszárezredet tartalékba.

A 2. 3. lovasdandár sűrű alakzatban, lóháton, karddal a kézben rottott az ellenségre, mely a községtől északra levő dombon ásta be magát és géppuskáinak pokoli tüzével fogadta a rohamot. A 7. honvédhuszárezred II. osztályának egyes részei ugyan áttörtek az ellenségen, de a lovasdandár rohama megtorpant, a századok szétszóródtak. A dandár nagy veszteséggel vonult vissza és balsorsán már a 15. lovasdandámak az ellenség állásain fennakadt gyalogtámadása sem segíthetett. A lovas hadosztály hamarosan rendezkedve, visszavonult kozinai éjjeli táborhelyére. Az oroszok nem üldözték.

A kedvezőtlen hírek folytán a lovashadosztály vonata még az ütközet alatt megfordult és sok viszontagság közepette visszafelé indult. Közben beesteledett és megeredt az eső. A huszárok Sata-nownál érték utói a lassan haladó vonatot és a kis községben, teljesen összekeveredve, keresett ki-ki szállást. Nagy volt a tolongás a kutak körül is, amikor a sötétségben egyszerre lövések dördültek el.¹⁾ Óriási kavarodás támadt, a lovak megvadultak, beleszánguldtak a csoportokba, mire az emberek futni kezdtek. A vaksötétségben senki sem tudta, ki, hol, miért lövöldöz, de aki csak tudott, fegyvert ragadott és belelőtt a sötétségbe. Vakrémület lett úrrá az egész hadosztályon, mely kiszabadulni igyekezett a szűk utcákból, ami azonban csak a hajnali szürkületben sikerült.

¹⁾ Valószínűleg a lakosság kezdte a lövöldözést. Skotynianynál már délután lövöldöztek a vonatra, majd az átvonuló huszárokra.

A pánik halottjai közé tartozott maga a hadosztályparancsnok is, akit hátulról ért a halálthozó golyó.¹⁾

Az 5. honvéd lovashadosztály tehát nemcsak, hogy kapó t feladatát nem tudta megoldani, de meg is volt tépázva. Csapatái kiválóságát azonban az bizonyítja a legjobban, hogy másnap újra nekilátott feladatának és igen értékes híreket hozott a már a Zbruczon innen járó ellenségről.

A többi lovas hadosztály szerencsésebben harcolt, felderítésük eredménye azonban igen csekély volt.

Érdekes a 2. k. honvéd lovasdandár működése. A Jóny ezredes vezetése alatt álló dandár Kamionka-Strumilova-i gyülekezése után indult felderítésre. Stojanovnál gyönyörű lovasrohamot intézett az orosz lovasokra és átgázolt mindenen, lovasságon, tüzéségen. Téves kürtjei folytán azonban a rohamozók éppen visszatérőben voltak, amikor a már megvert orosz lovasság megfordult és érzékeny csapást mért a »vörös ördögökre.«

E harc alatt a hadosztály vonata is szétszóródott, azonban másnap kiköszörülte a csorbát. A hadosztály továbbmenete alá t ugyanis & vonat Iamionka-Strumilova laktanyájában pihent. A vonatkatonák eközben észrevették, hogy a laktanya melletti nagy gyakorlótérre váratlanul egy orosz lovashadosztály érkezik, ott szép rendben feláll és lóról száll. A vonatkatonák erre előszedték az előző napokon Stojanovnál zsákmányolt orosz géppuskákat és hirtelen beletüzelték a 6—8000 lovasból álló orosz tömegbe. Ez hanyatt-homlok menekült, a bátor vonatlegénység kezén hagyva sebesült tábornokát is.

*

Végeredményben a Monarchia lovasságának felderítése nem hozott elegendő hírszót. Ha itt-ott át is verekedték magukat az oroszok leplező övének, ezek hamarosan nagy erőket áhítottak velük szembe és visszaszorították őket, Így minden hősiességük ellenére csak azt tudták megállapítani, hogy milyen vonalat ért el az ellenség, de hogy e vonal mögött mi rejtőzik, arról keveset sikerült megtudniok. Aa eredménytelenség oka nagyrészt az orosz lovasság túlerejében és a modern harceszközökhöz csak lassan alkalmazkodó, még hagyományos harcmódban rejlett. Maga a lovasság, a csapat, különösen a magyar huszár, mindent megtett, ami emberileg csak megtehető volt.

A főerők felvonulása.

Mialatt a lovasság a határon való átjutásért harcolt, a határvédő csapatok pedig megakadályozni igyekeztek, hogy az ellenség Galícia és Bukovina területére betörjön, a haderő felvonulása teljes gőz-

¹⁾ A helyszínén felvett jegyzőkönyv ezt bizonyítja, az öngyilkosságról szóló híreknek semmi alapja sincs.

zel« folyt. Naponta 7000 vagon, 140 száztengelyes vonatba foglalva,, robogott át a Kárpátokon és Szilézián, telve katonákkal és hadianyaggal.

Conrad, aki látta, hogy az oroszokat aligha előzheti meg, legalább annak akarta elejét venni, hogy az oroszok már a felvonulását zavarják támadásukkal. Ezért a vasúti kirakó állomásokat hátrább jelölte meg, mint eleinte tervezte s a csapatoknak innen gyalog kellett az eredeti felvonulási körletekbe előre mennie. A rekkenő augusztusi hőségben, Galícia poros utain megtett menetek a csapatokat bizony már a harc előtt meglehetősen kimerítették.

Elsőnek a balszárny, Kummer lovassági tábornok csoportja, készült el felvonulásával Krakkó környékén. A népfelkelő dandárokból és régi 1875-ös útegekből álló csoport augusztus 13-án lépte át az orosz határt és a tőle közvetlenül északra előnyomuló Woysch-féle német Landwehr—hadtesttel együtt Piotrkow felé tartott.

Az 1. (Dankl) hadsereg zöme augusztus 18-áig érkezett be s csak kisebb része utazott még a vasúton. Tehát ez a hadsereg is készen állott az indulásra.

A 4. (Auffenberg) hadsereg 18-án még nagyrészt utazott. Felvonulási területén csak a II. és VI. hadtest, meg a 10. hadosztály állt készen, egy része azonban még Szerbia ellen volt felvonulóban. A VIII. hadtest és a 29. hadosztály, melyek terv szerint szintén ide tartoztak. Szerbia ellen maradtak. Végeredményben 18-án a hadseregnek még 3½ hadosztálya, vagyis erejének egyharmada hiányzott.

Ugyanakkor a 3. (Brudermann) hadsereg Sambor körül még csak felvonulóban volt, legnagyobb — majd kétharmad — része hiányzott.

A 2. hadsereg, mint ismeretes, először Szerbia ellen vonult fel és így csak fokozatosan érkezhetett be. A már beérkezett részeket, körülbelül erői egyötödét »Kövess gyalogsági tábornok csoportja« néven foglalták össze. A többiekre csak augusztus végén számíthattak.

Az északi irányban felvonult 1. és 4. hadsereg tehát nagyrészt készen állott, míg a keleti irányba rendelt 3. és 2. hadsereg felvonulása még folyamatban volt.

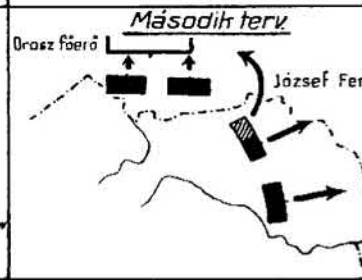
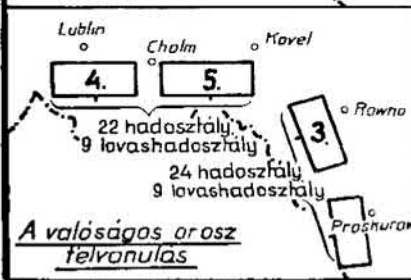
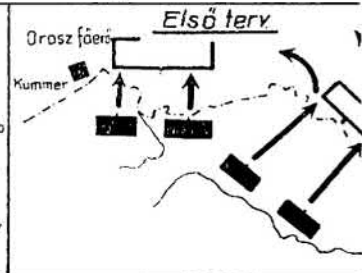
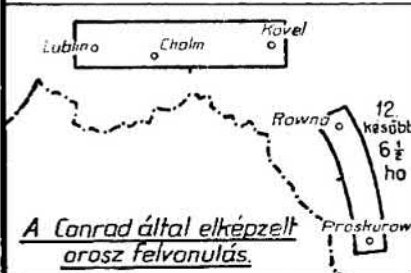
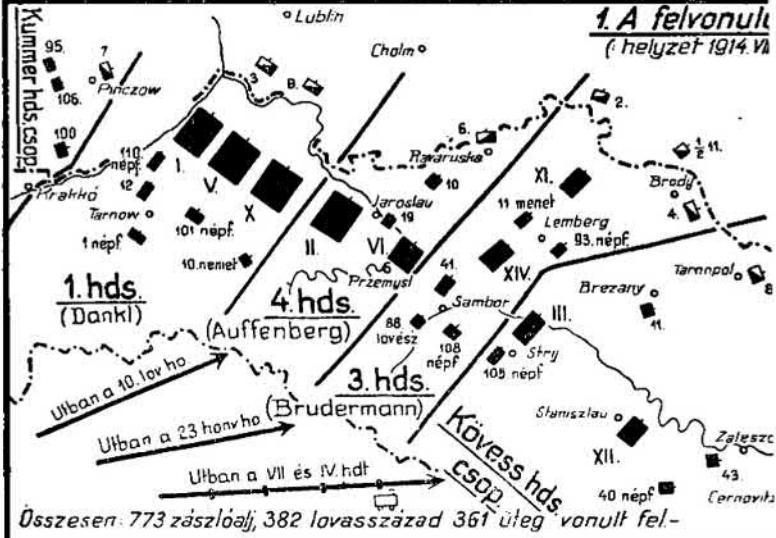
A helyzet, bár lényegesen eltért attól, melyet Conrad eredetileg tervezett, mindamellett megfelelt annak a tervének, hogy északfelé azonnal támad, míg kelet felé csak védekezik.

Conrad ezalatt megállapította, hogy északon, Orosz-Lengyelországban, valószínűleg Brest-Luowsk körül, igen nagy orosz erő, körülbelül 6 hadtest, keleten pedig ugyanennyi van felvonulóban. A két csoport közti nagy hézagban körülbelül négy lovas hadosztályt és egy hadtestet sejtett.

A kémek és a repülők még azt is megállapították, hogy különösen Varsó, Brest-Litowsk és Ivangorod területén igen élénk a vasúti

Az orosz el

1. A felvonul (helyzet 1914. VI)

forgalom. Conrád ebből arra következtetett, hogy az oroszok többi erejét, valószínűleg zömét itt kell keresni.

A megállapítás nagyban megfelelt az oroszok valódi helyzetének!. Csupán abban tévedett, hogy a még vasúton gördülő orosz erők nagy tömege északon vonul fel és itt lesz megragadható. A rövidesen megkezdődött hadműveletek során ennek a tévedésnek következményeit kellett levonnunk.

Augusztus 2 5-én, a kelet felé bevezetett felderítésnek már ismertett csekély eredménye folytán, még az előbb említett, a valóságot nagyban fedő helyzetkép is megváltozott. A kelet felől eddig megállapított 6 orosz hadtest helyett, itt most már csak 21/2 hadtestet tételeztek fel. Ez a helyzetkép megegyezett Conrád előzetes elképzelésével s így erre építette fel már békében előkészített tervét, az észak felé való támadást. A keleten felvonuló oroszokat annyira gyengének képzelte, hogy ellenük a még nem kész 3. hadsereget és a Kövess-csoportot elegendőnek s így támadásra is képesnek tartotta.

Conrád 18-án délben adta ki parancsait a támadáshoz való csoportosításra.

A Dankl-hadseregnek balszárnyával a San torkolatához, jobbszárnyával Tarnograd területére,

az Auffenberg-hadseregnek Chmielek és Niemirow vonalába, a Brudermann-hadseregnek Kulikow és Magierow vonalába, a Kövess-hadseregcsoportnak Zydaczow—Halicz—Jezupol területére kellett előre mennie.

A hadseregek e parancsnak megfelelően indultak el és fáradtságos menetekben jutottak az elrendelt területekbe, honnan most már támadniok kellett.

A támadásra Conrád augusztus 20-án és 21-én adott parancsot. E parancsainak még mindig az a hiedelem az alapja, hogy kelet felől csak gyenge orosz erők közelednek. Hiedelmét fokozta az, hogy a Monarchia akkor legkiválóbb repülője, Banfield főhadnagy augusztus 21-én végigrepült a keleti határon és ott, ahol pedig egy egész orosz hadsereg, csaknem 150,000 ember nyomult előre, egyetlen kozák járőrön kívül semmit sem látott. Az 1. lovas hadosztály jelentése is ezt erősítette.

Conrád először a Brudermann-hadseregre és Kövess hadsereg-« söpört j ára nézve intézkedett és elrendelte, hogy azok sem kelet, hanem észak felé támadjanak és ennek megfelelően toljódnak erősen balra. Kelet felé pedig csak kisebb erőket irányított.

Annak ellenére, hogy 2 i-én a Brudermann-hadsereg elolt levő lovashadosztályok keleten már erős ellenségbe ütköztek, még mindig tartotta magát az a nézet, hogy itt csak gyalogsággal megerősített lovas tömegek vannak.

Brudermann Conrád intézkedése nehéz feladat elé állította. Eddig kelet felé mozgott. Most egyszerre félbalraátot kellett az egész

hadsereggel végrehajtani. Ilyen kanyarodás a hatalmas tömeg mozgásánál nemcsak súrlódásokkal jár, hanem a csapatokat is erősen igénybeveszi.

A Dankl- és Auffenberg-hadsereg támadását augusztus 27-én indította meg Conrád. Előbbi a Tanew-íolyó mocsaras érdein keresztül csak úgy nyomulhatott előre, ha előbb erős oszlopokat tol az erdők és mocsarak túlsó szélére, nehogy az oroszok az egész hadsereget a mocsárba szorítsák. Ezek az előre küldött részek ütköztek össze először az oroszokkal, akik észak felől közeledtek. Az Auffenberg-hadseregnek pedig, hogy balszomszédjával lépést tarthasson, hatalmas menetekkel kellett előre nyomulnia.

Ezekből a támadó előnyomulásokból alakulnak ki az első nagy csaták, az 1. (Dankl) hadsereg kraszniki és a 4- (Auffenberg) hadsereg komarowi győzelmei.

A kraszniki csata (augusztus 23—25.)

A kraszniki csatában az 1. osztrák-magyar hadsereg és a 4- orosz (Salza tábornok) hadsereg mérközött egymással.

A csatát a 3. lovas hadosztály kezdte még. Előnyomulása közben, melynek célja az volt, hogy az ellenség szárnyát állapítsa meg, Ksiezomieznel erős ellenségbe ütközött. Ennek meglepő oldaltámadása miatt azonban visszavonulni kényszerült. A nagyváradi 1. közös huszárezred fényes rohamának fedezete alatt a lovas hadosztály visszahúzódott a gyalogság mögé, ahol újból rendezkedett.

Az 1. hadtest és mellette az V. hadtest, különítményeket toltak! előre. A pozsonyi 73. honvédgyalogdandár, a győri 65. , a pozsonyi 27., valamint a Willerding tábornok vezetése alatt álló soproni 28. közös gyalogdandár különítményei déltájban megütköztek az oroszokkal.

A pozsonyiak délután 2 óra tájban Polichna községnél csaptak össze velük. Az égő faluban véres harc indult meg, melybe a soproni 76-osok is beleavatkoztak. Az oroszoknak végül is tágitaniok kellett A harcot azonban nem adták fel és este újra megindult a küzdelem. Az oroszok este visszafoglalták a falut, de a derék 71-es, trencsényi tót bakák, súlyos harcok árán, ismét kiverték őket.

Míg a polichnai ütközet tartott, a nyugatra fekvő Stanynál Willerding dandárét rohanták meg az oroszok. A dandár hősi küzdelem után ellentámadással, — melyben a győri 11. tábori vadászszázalaj: tűnt ki, — megverte az oroszokat, kik felbomlottan vonultak vissza. A 2 3-án lefolyt első ütközetek tehát a magyar csapatok győzelmével véződtek.

Dankl e győzelmeket tovább akarta fejleszteni és 24-ére a támadás folytatását rendelte el. Az oroszok eközben északfelől állandóan

erősítéseket kaptak. Ennek ellenére a magyar V. hadtest ért el sikert és a hullámzó harc eredményeképp az oroszok visszamenni kényszerültek. 25-én csapataink folytatták előnyomulásukat és az oroszokat ismét visszavetették.

A háromnapos csatában a 4. orosz hadsereg tehát súlyos vereséget szenvedett és visszavonulni kényszerült. Bár veszteségei igen nagyok voltak, mégsem volt tökéletesen megverve, mert mindig újabb és újabb erősítéseket kapott.

A csata után a Dankl-hadsereg azonnal folytatta előnyomulását, hogy az oroszokat ismét megragadhassa. Ezek azonban erős utóvédekkel fedezték visszavonulásukat. Szívós védelmüket Bychawánál csak két napos harcra sikerült megtörni. Közben a 37. honvédhadosztály a Por patak mentén vívott sikeres harcokat, melyekben megint a mi jó trencsényi bakáink tüntek ki.

Az eredményekből úgy látszott, hogy Dankl-hadsereg hamarosan elérheti Lublint. Az üldözés nagyon szépen haladt. De az ellenség utóvédjeinek ellenállása is mindinkább erősödött. Az I. hadtest és a 12. gyalghadosztály, amikor a Chodel-pataknál drótakadályok mögött védekező oroszokat támadták, már súlyos veszteségeket szenvedtek. Mindez azonban keveset lendített az oroszok helyzetén, kiknek egyes részei, különösen gránátos hadtestük, rendkívül súlyos vereséget szenvedtek és szakadatlanul özönlöttek vissza.

28-án a harcok ismét fellángoltak, az orosz ellenállás folyton erősödött. Viszont a Dankl-hadsereg előnyomulása lassan lefékeződött. Különösen azért, mert a harcban nyugatról beavatkozó Kummer-hadseregcsoport népfelkelői már alig bírták az iramot. E napon és a pozsonyi hadtest csapatai jutottak legmesszebbre. A csapatok fáradtsága miatt Dankl 29-ére általános pihenőt tervezett. Ehhez azonban az oroszoknak is volt szava.

Egy előre menő zászlóaljunkat az oroszok túlerős támadása visszazsúrolta. Ebbe a harcba mindkét oldalról mindig több és több csapat avatkozván bele, a kis ütközet végül is csatává fejlődött. A 13. honvédgyalogezrednek Piotrkowek körül, elkeseredett tusa árán sem sikerült eredményt elérnie és a tervszerűtlenül megindult harc a csatár feladásával ért véget. Ezzel az arcvonalnak ez a része megrekedett.

Augusztus 30-a a Kummer-hadseregcsoportnak volt nehéz napja. A 95. osztrák Landsturm hadosztálynál az éj jel súlyos pánik tört ki. Az amúgy is hiányos kiképzésű csapatot a pánik összeroppantotta. Másnap megindított támadása sem sikerült és a csoport többi Csapatái csak nehezen tudták visszaözönlését megállítani. Így azt a feladatokat hogy az oroszokat oldalba támadja, nem tudta teljesíteni.

Bár a Dankl-hadsereg csapatainak támadása máshelyütt előre jutott, a helyzet lassanként mégis hátrányosra változott. Az oroszokat sehol sem sikerült döntően megverni. Szétvert csapataikat azonnal pótolták, vereségeik és veszteségeik ellenére megtartották eredeti erejű-

két. Ezzel szemben a Dankl-hadsereg pótlást nem kaphatott, a Bot vérbe került támadásokban kifulladt s így nemsokára alul kellett maradnia.

Kraszniki győzelme és reakövetkezett előnyomulása azonban máris hatalmas rést ütött az orosz tömegeken, mert kipusztította azok legjobb katonanyagát. A siker oroszlárnésze a magyar V. hadtestét volt, melynek kiváló csapatai előtt az oroszok sehol sem tudtak megvállni.

*

Conrad még 27-én újra mérlegelte a helyzetet. Dankl akkor győzelmes előnyomulásban volt, Auffenberg hadserege is sikercseni üzdött. A többi hadsereg egyelőre még komoly harcok nélkül nyomult előre, de 26-ika óta az ellenséggel szoros érintkezésben volt. Az erről alkotott téves helyzetkép csak lassanként változott és helyesbedett. Végül 27-én a sűrű fátyol oszladozni kezdett kelet felé is.

Mint a későbbiekben látni fogjuk, a kelet felé küzdő 3. (Brudermann) hadsereg 27-én, a Zlota-Lipa mentén vereséget szenvedett. Vezérkari főnökének telefonjelentése szerint a visszavonulás elkerülhetetlennek látszott. Az 1. és 4. hadsereggel sem lehetett tovább támadni észak felé, mert a keletről jövő nagy orosz erők, a 3. hadsereg visszavonulása után, a hátukba kerülhettek volna.

Éppen ezért Conrad északfelé már csak akkorát akart sújtani és annyira előre menni, hogy még bármikor szabadon megfordulhasson. Az 1. és 4- hadsereg még haladásban levő támadását tehát korlátoznia kellett. Ezzel azonban lemondott alapvető gondolatáról: az északi orosz seregek elkülönített, döntő megveréséről. Baj azonban nem történt, hiszen Conradsnak még mindig csak védekeznie kellett és a támadásból védelembe való átmenetre akármikor meg volt a lehetősége.

Egyelőre azonban álljunk meg itt és nézzünk utána, mi történt ezalatt a 4- (Auffenberg) hadseregnél?

A 4. hadsereg harcai, a komarowi csata.

Mialatt Dankl hadserege szakadatlanul támadott, Auffenbergi hadserege szintén nehéz, de sikeres harcokat vívott. Mint ismeretes, 22-én délben ő is megkapta a parancsot az előnyomulásra. A hadsereg ennek megfelelően meg is indult, de erőinek egy részét, — a IX. és XVII. hadtestet, — készülletlensége miatt még nem vihette magával. Így a harcok súlya egyelőre a kassai VI. és a linzi II. hadtestre nehezedett.

A hadsereg jobbszárnya teljesen a »levegőben« lógott. A jobbról levő Budermann-hadsereg balszárnya több napi menetre volt tőle

és az Auffenberg-hadsereg északi irányban való eltávolodása folytán ez a rés mindinkább növekedett. A hadsereg e veszélyes pontjának biztosítására Conrád Budermanntól elvette a XIV. had estet, a 41-honvédhadosztályt, a 2. lovas hadosztályt és »József Ferdinánd főherceg csoportja« néven a keletkező résbe tolta. Mindaddig azonban, míg ez a csoport beérkezhetett, Auffenbergnek magának kellett jobboldala biztosításáról gondoskodni.

Az érzékeny szárnyon a kassai hadtest nyomult elő. Kettős feladata volt: egyrészt balfelé átkarolni az oroszokat, másrészt jobbra, a szabad oldal felé biztosítani. A két feladat ellenkezett egymással, mert ha jobbra kellett biztosítani, jobb felé, ha balra átkarolni, bal felé kellett, hogy forduljon. E kettős szerep okozta később a i5. közös hadosztály vereségét.

Auffenberg hadserege már 25-ére várta az ellenséggel való összeütközést, azonban a vele szemben levő 5. (Plehwe) orosz hadsereg, jobb szomszédjának, a 4. hadseregnek kedvezőtlen harcai miatt bátortalanul haladt előre. Ebből és az Auffenberg-hadsereg előnyomulásából alakult ki a komarowi (az oroszok szerint tomaszowi) csata.

A kassai hadtest 26-án három hadosztályával (i5. és 27. közös és 39. honvédhadosztály) megindult észak felé. A hadosztályok körülbelül 10—12 kilométerre egymástól párhuzamosan meneteltek, abban a tudatban, hogy a jobbszárnyon haladó i5. hadosztálytól jobbra a Wittmann-lovas hadtest (6. és 10. lovas hadosztály) biztosít.

A miskolci i5. közös hadosztály gyenge ellenséggel szemben könnyen jutott előre. Tőle balra, a kassai 27. közös hadosztály azonban, Podhorcétól északra, Tyninnél erős ellenállásba ütközött. A hadosztály ezredei közül a máramarosszigeti 85. és a losonci 2 5. közös ezred neki ment az orosz állásnak, és kemény harc után kiverte abból a náluknál erősebb védőket. A balszárnyon levő kassai 39. honvédhadosztálynak kevesebb szerencséje volt. Molnár tábornok a 9. és 11. honvédgyalogezreddel, Foglár tábornok pedig a 10. gyalogezreddel igyekezett legyűrni az erdők szegélyén szívósan védekező oroszokat. De ismételt rohamaik sem vezettek sikerre, sőt itt-ott visszamenni kényszerültek. Az arcvonalak végül megmerevedtek.

Ezalatt a Wittmann-lovas hadtest, melynek a hadsereg jobb szárnyát kellett biztosítania, keveset teljesített feladatából. A budapesti 10. lovashadosztály Replinnél megállót és pihenőt tartott. Ekkor a hadosztályparancsnokság itató lovai közé váratlanul néhány gránát csapolt le. A lovak és lovasok megfutottak és magukkal rántottak néhány huszárszázadot, ezek pedig az egész hadosztályt. Mire a rohanó lovasokat összeszedték, a lovashadtest annyi időt vesztett, hogy lemaradt és ezzel a hadsereg jobb szárnyát is biztosítás nélkül hagyta. A miskolci 15. közös hadosztály mit sem tudva mniderről. egész napi menet után Pukarzównál táborba szállt, hogy másnap friss erővel foly-

tathassa előnyomulását. Tőle jobbra-hátra, messze lemaradva éj jelezte a Wittmann-lovashadtest. Balra, teljesen elszakadva tőle, a 27. hadosztály még éjjel is szívósan harcolt. A 15. hadosztályra tehát messze elől borult rá az éjszaka, mely végzetes lett reá.

*

Az éjjel többször lövöldözés támadt, ami nagy nyugtalanságot és csaknem száz ember halálát okozta. A hadosztályparancsnok nem kapván másnapra intézkedést, az előző napra szóló parancs érteimében, hajnalban ismét megindult észak felé. Elszigeteltségében teljes bizonytalanság vette körül. Előtte csak gyenge orosz lovasság állott, mellyel szemben könnyen jutott előre, mígnem 11 órakor a hátmögül élénk géppuska- és ágyútűz hallatszott. Erre a hadosztály parancsnoka egész hadosztályát hátrafordította, hogy a közeledő ellenséget megtámadja.

Pukarzoznál, a lövöldözés helyén, a hadosztály után igyekvő I./IV. bosnyák zászlóalj, a hadosztály vonalába keveredve, éppen átvonult a falun, mikor jobb oldalába puska- és géppuskatűz kapott. A zászlóalj parancsnoka az óriási kavardás ellenére sem vesztette el fejét, azonnal fejlődött és tüzelt.

Közben a megfordult hadosztályból megérkezett a szatmárnémeti 5. gyalogezred két zászlóalja, melyet a többi zászlóalj is követte. Északon az ellenséges lovasság tétlen maradt. Ekkor tehát úgy látszott, hogy a hadosztály még kivághatja magát szorongatott helyzetéből.

A támadás, nagy véráldozat árán, de sikerült. A csapatok egymásután tértek vissza az ottani mocsaras völgy déli oldalára és visszaszorították az oroszokat, kik lassan visszahúzódtak és eltűntek az erdőben. Közben beesteledett. Az emberek fellelkesültek a sikeren s abban a tudatban, hogy napi munkájukat elvégezték, nagy kiabálással keresgéltek egymást az erdőben. Majd parancs híjján, úgy mint békében volt szokás, mindenki Pukarzoúra ment vissza és szállást csinált magának. Parancsnokának tudta nélkül, lassanként az egész hadosztály belezsúfolódott a kis községbe és vidám hangulatban tért nyugovóra.

A hadosztály parancsnoka, báró Wodniansky altábornagy, rögtön felismerte az akaratán és tudtán kívül kialakult veszélyes helyzetet. Tanácstalansága láttára Bardolff vezérkari ezredes, az egyik dandár parancsnoka, vette át a vezetést. Hogy a hadosztályt megmenthesse, a mocsáron átvezető töltésen kellett azonnal elindítania a csapatokat. Mire a parancsot mindenki megkapta s a kiméi ült sereget összeszedte, hosszú idő telt el. Csak éjjel 1/22-kor sikerült elindítani az egri 60. ezred élzászlóalját, melyet a szűk töltésen 11 zászlóalj, 7 üteg és 2 lovasszázad, valamint a vonat, teljesen összezsúfol tan követett.

Ebbe, az egymás hegyén-hátán hömpölygő embertömegbe, 2 órakor orosz géppuskás tűz vágott bele. A sötétségben rettentő kava-

rodás támadt. A tömeg lesodródott a mocsárba, hol ágyúk és szeke-
rek tűntek el és százak fuldokoltak. Minden rend felbomlott. Mindenki
úgy harcolt, ahogy éppen tudott. A megindult orosz támadást úgy a
már átjutott, mint a túlsó parton maradt csapatok kétségbeesetten
igyekeztek kivédeni, de az orosz túlerő elnyomta őket. Reggel 8 óra
lelé az egész hadosztály felbomlott, ki merre látott, arra menekült.

Báró Wodniansky altábornagy öngyilkos lett. Vezérkari főnöke,
gróf Christalnigg őrnagy, fegyverrel a kezében esett el. A i5. közös
hadosztálynak több, mint 12000 embere elpusztult, ágyúi, szekerei,
részben a mocsárba süllyedtek, részben elszóródtak. Az oroszok győ-
zelme teljes volt.

Mint utólag vált ismeretessé, a katasztrófa tényleg a féltett jobb
szárnyról következett be, ahol a hadosztály tévesen a Wittmann-lo-
vashadtestet sejtette. Ezért semmit sem tett oldala biztosítására. Így
az éppen derékszögben, oldalról érkező 10. orosz hadosztály, —mely
épp oly keveset tudott a i5. közös hadosztályról, mint ez róla, —
véletlenül ütközött bele az i./IV. bosnyák zászlóaljba. Mikor a i5.
közös hadosztály megfordult és neki támadt, az orosz megvertnek
érezte magát, visszavonult. De mikor látta, hogy ellenfelei minden óva-
tosságot félretéve, éjjelre egy kis községbe zsúfolódnak össze, kihasz-
nálta a szinte hihetetlen alkalmat.

A 27. közös hadosztály innen csak 8 kilométerre éj jelezett, de
mivel mit sem tudott az eseményekről, nem is siethetett szomszédja
megmentésére.

A Wittmann-lovashadtest 27-én ismét előre akart menni, hogy
feladatát végrehajtsa. Azonban a kora hajnali órákban az ellenség!
rajta ütött a budapesti 10. lovashadosztályon. A helyzetet a 6. lovas
hadosztály sem tudta megmenteni s az egész lovas hadtest visszament
Rava-Ruskára, szabadon hagyva a jobb szárnyat. A i5. hadosztály
tehát hiába számított a lovasokra, tragédiája idején azok már, mesz-
sze tőle, visszafelé tartottak.

A 27. közös hadosztály figyelmét e napon teljesen a tőle balra
álló 3 9. honvédhadosztály eseményei kötötték le, mely hadosztály előző
inapon, 26-án annyi rohamban vérzett. Csak dél tájt értesült a szomsz-
zéd i5. hadosztály pusztulásáról. Egy segítségül küldött zászlóaljja
immár elkésett.

A VI. hadtest csapatai tehát, a legveszedelmesebb helyen küzdve,
hallatlan erőfeszítéseik ellenére véresen omlottak össze a túlerős oro-
szok csapásai alatt.

A hadsereg közepén működő IX. hadtest 27-én szintén támadott
és ugyanúgy körülfogta az orosz 17. hadosztályt, mint az oroszok a
mi i5. hadosztályunkat, azonban amaz még idejében kivágta magát.

Tőle balra a II. hadtest keményen harcolt egész napon át és el-
foglalta Zamosc-Hot, megverni azonban az ellenséget nem tudta.

*Allásaink az olasz harctéren
Előtérben San Gabrieli kaverna bejárata, fölülte „lövészárók”,
háttérben az Isonzó esikja*

Török Sándor felvétele

Sipos Gyula tábornok gyűjteményéből

*Allásaink az olasz harctéren
Katonáink egy San Gabrieli kavernában*

Török Sándor felvétele

Sipos Gyula tábornok gyűjteményéből

*Allásaink az orosz határon
Tartalék ővöhelye Volhyniában*

Török Sándor felvétele

Sipos Gyula tábornok gyűjteményéből

*Allásaink az olasz határon
Tartalék ővöhelye Monte San Michelen*

Török Sándor felvétele

Sipos Gyula tábornok gyűjteményéből

A hadsereg előnyomulásának fennakadása miatt azonban József Ferdinánd főherceg csoportja is lassan beérkezett a jobb szárnyra és újabb lendületet adott a megakadt támadásnak. Éppen jókor. Az oroszok a 15. közös hadosztály után most már a 27. hadosztály oldalába támadtak, amit ez csak nehezen tudott kivédeni. A főherceg, csoportja erőltetett menetekben sietett a veszélyeztetett hadosztály segítségére a 19. (pilseni), 4. (budapesti honvéd) és 8. (bozeni) hadosztályaival.

A 41. honvédhadosztály ekkor, 28-án esett át a tűzkeresztségen. A veszprémi 31-esek Korczow felé nyomultak előre s a tőle északra húzódó erdő ellen támadtak. A kanizsai 20. honvédezred és a dési 32. honvédezred is beleavatkoztak az itt kifejlődő harcba, majd megkerülve az erdőt, kiszorították belőle az oroszokat. Győzelmüket azonban nem használták ki, éjjelre mindenki behúzódott a fálvakba. Csak a szemben levő 61. orosz hadosztály felbomlásán múltott, hogy nem jártak úgy, mint a 15. közöshadosztály.

29-én a főherceg csoportja megkezdte döntőnek szánt előretörését, hogy végleg elűzze a hadsereg oldalába támadó oroszokat. A hadosztályok, egymással versenyezve, szakadatlanul rohamoztak s az oroszok nem bírták megállani. Ez azonban sok vérbe került s a veszprémiek e napon létszámuknak majdnem a felére olvadtak le.

Ezalatt a hadsereg balszárny-hadtestei sikeresen jutottak előre és jobbra kanyarodással igyekeztek az orosz hadsereget bekeríteni!. 30-án a hadseregpáncsnokság, még rendelkezésre álló erőivel, igyekezett ezt a bekerítést tökéletessé tenni. Conrád azonban nem értett ezzel egyet és azt táviratozta, hogy »fontosabb az ellenséget megverni, mint bekeríteni.« Conrád ugyanis gyorsabb sikert várt, mert közben a kelet felé harcoló 3. hadsereg jutott válságos helyzetbe.

E napon azonban József Ferdinánd főherceg csoportja is váratlanul megakadt. Bár a 41. honvédhadosztály ismét győzelmesen harcolt, a csoportnak meg kellett állania, mert az oroszok nagy erővel a háta mögé törtek. Közben a balszárnyon küzdő bécsiek előtt váratlanul összeomlott az oroszok ellenállása s a bekerítés rohamléptekkel haladt előre.

30-án este, a legszebb pillanatban, a győzelem küszöbén, mikor Plehwe orosz tábornok már azt hitte, hogy a bekerítésből nem szabadulhat, Conrád megállította az általános támadást és József Ferdinánd főherceg csoportját megfordítva, az ekkor már visszaözlő 3. hadsereg segítségére vetette be. Ezzel a teljes győzelem reménye is szertefoszlott. A 4. hadsereg rendkívüli eréllyel vezetett, sok viszontagságon, összeomlásokon keresztül is győzelemre vitt seregei most, az utolsó lépésnél kellett, hogy megálljanak. Mindezt pedig a szomszéd 3. hadseregnél lejátszódott események okozták.

A 3. hadsereg és a Köves-hadseregcsoportharcai

augusztus 30-ig.

A kelet felé küzdő seregeknek sokkal nehezebb feladat jutott osztályrészül, mint az északfelé támadóknak: az orosz főerők támadásának feltartóztatása. Feladatuk végrehajtását különösen az nehezítette meg, hogy Conrád, amiként az innen támadó orosz seregeket nem sokra becsülte, úgy súlyos harcokat vívó hadseregeinek teljesítményeit sem kellően méltányolta.

A Magierow—Zolkiew—Kulikow-nál gyülekezett Budermann-hadsereg 22-én azt a feladatot kapta, hogy egyelőre akadályozza meg azt, miszerint a Bródynál jelentett ellenség előretörhessen. 24-én már azt a parancsot kapta, hogy mérjen döntő csapást a Bródynál és Tamopólnál betört ellenségre, máris jelezve, hogy utána részt fog venni az északfelé megindult támadásban. Még aznap este elvették tőle József Ferdinánd főherceg csoportját úgy, hogy a hadsereg alaposan legyengülve került szembe a még ismeretlen orosz főerőkkel.

Egyelőre azonban maga Budermann is legfeljebb a magáéhoz hasonló erőket vélt maga előtt találni. Ennek megfelelően a XII. (nagyszebeni) hadtestet a Zlota-Lipa mentére, a III. (gráci) hadtestet Zloczowra, a XI. (leMBERGI) hadtestet Buskra rendelte előre.

Tőle délre Ugyanakkor Kövess hadseregcsoportja is megindult. A két hadsereg óriási metetekben igyekezett északkelet felé, az oroszok elébe. Ezek a menetteljesítmények azonban annyira megviselték a csapatokat, hogy a XII. hadtest vezérkari főnöke, Zeidler alezredes jelenteni kényszerült, miszerint holtra fáradt és kitéhezett csapatokkal aligha fogják az ellenséget megverni.

Conrád a fáradtságról panaszkodó jelentések alapján 24-ére pihenőt rendelt el. Ezt azonban a hadsereg már nem vehette igénybe, hacsak nem akart a már közvetlen előtte álló oroszokkal rossz csoportosításban szembeszállni.

A XII. hadtest tehát tovább menetelt kelet felé, miközben 25-én a már-már kimerült 38. honvédhadosztály Monasterzyskánál ellenségre bukkant. A hadosztály újból összeszedve magát, támadta meg az oroszokat. Késő délutánig sikerrel is harcolt, ekkor azonban két újabb orosz hadosztály érkezett be szorongatott társai segítségére. A honvédek egyik részét a túlerő elvágta, mire az egész hadosztály visszavonulni kényszerült. Utóvédéi vitézül küzdöttek az utolsó emberig, de a hadosztály már csak Nizniovban voltak ismét összeszedhető és rendezhető.

Augusztus 25-én beérkezett a 2. hadsereg parancsnoksága Szerbiából. Kövess hadseregcsoportja, mint ilyen, megszűnt és Böhmermoller lovassági tábornok vette át a most már együttlevő hadsereg vezetését. Nagy események előestéjén!

A Zlota Upa-menti csata.

(augusztus 26—27.)

A kelet felől támadó orosz főerő és a feltartóztatására eléje siető 3. osztrák-magyar (Brudermann) hadsereg augusztus 26-án a Zlota Lipa folyó mentén csapott össze, Conrád itt csak gyengébb orosz erőkre számított, Brudermann azt hitte, hogy legfeljebb a magáéhoz hasonló erőkkel fog találkozni. Vele szemben Ruszlaj orosz tábornok semmit sem vett észre abból, hogy a 3. hadsereg eléje siet és így az összecsapás meglepte.

Augusztus 26-án a hadsereg északi szárnyán a 11. lovashadosztály, a 44. Landwehr hadosztály és a XI. hadtest állott. A lovas-hadosztály már 15-én harcolt és helyi eredményei ellenére 26-án kénytelen volt Zoltancera visszamenni. A XI. (Kolossváry) hadtest Kozlow-Krasne-ra igyekezett előre, majd megtámadta a beérkező XXI. orosz hadtest három hadosztályát. Az egyenlőtlen küzdelem azal végződött, hogy egymással szemben megakadtak.

Ettől délre a gráci III. hadtest bonyolódott rendkívül súlyos harcba. Hősies támadása megtört az orosz tüzéség kiválóan vezetett tüzeiben. Az oroszok bevárták a stájerok támadását, tüzzel összetörték, szétszórták s azután ellentámadásba mentek át. Késő délután a hadtest súlyos vereséget szenvedett és egyes részei menekülésszerűen vonultak vissza Lemberg felé.

A nagyszebeni XII. (Kövess) hadtest szintén előretört. A 16. hadosztály támadása egyideig előre is jutott, de a tőle északra levő gráciák összeomlása miatt hamarosan megrekedt. A hadtest másik — kolozsvári 35. (Njegován) — hadosztálya egy részét az erdőben vakrémület fogta el és e rész megfutamodása az egész hadosztály eredményét felborította. A hadsereg tehát az első csatanap estéjén ott állott, ahonnan reggel elindult, de egyes részei megverten, mások felbomlottan és összekeveredve.

Conrád a rossz hír hallatára megfordítja a hadsereg jobbszárnyán küzdő József Ferdinánd főherceg csoportját és a 3. hadseregpáncsnokság rendelkezésére bocsátja. Ezenkívül még más erőket is irányított hozzá.

Az a tévedés, hogy kelet felől csak gyengébb orosz erők várhatók, mindjobban érezte végzetes hatását. Conrád most már megkezdte ugyan szorongatott hadserege kiségitését, ámde teljesen bizonytalan volt, hogy a segítség, elsősorban József Ferdinánd főherceg csoportja, idejében érkezik-e?

26-án a 3. hadsereg támadás helyett már védőállásban kísérte meg az oroszok feltartóztatását. 25—26 éjjelén sikerült a szétszóródott csapatok nagyrészét összeszedni és így remélhette, hogy egyedül is megállja helyét. Conrád ennek hallatára a győzelmesen indult kraszniki csatából már elvont József Ferdinánd főherceg cso-

portját újra a kraszniki csatához irányította. Így a 3. hadsereg 27-én megint csak különösebb erősítések nélkül szállott harcba.

27-én a hadsereg egész arcvonalán fellángolt a harc. A XI. hadtest és Schönburg kombinált hadosztálya Krasne környékén kezdte a küzdelmet. A várakozáson felül jól verekedő népfelkelők hamarosan oly súlyos veszteséget szenvedtek, hogy Schönburgnak vissza kellett mennie. Visszavonulását a XI. hadiesté követte.

A III. hadtestnek e napon csak utóvédéi harcoltak. Az oroszok rendkívül óvatosan követték őket.

A XII. hadtest 27-én szándékozott támadni. Estig szépen tért nyert, az oroszok visszahúzódtak előle. Ámde délután 6 órakor a 11., majd a 16. hadosztályt a túlerőbe jutott ellenség átkarolta és a hadtest nagy veszteséggel, ágyúi egy részét is feláldozva, visszament. Este a hadseregparancsnokság végleg belátta, hogy az ellenséggel szemben legfőljebb védekezni tud. Érre Conrád a szegedi 23. (Daempf) honvédhadosztályt és a kassai 97. népfelkelő dandárt küldte segítségére. Ehhez teret és időt nyerendő, a hadsereg parancsnoka úgy határozott, hogy egész seregével visszamegy, balszárnyával Lemberg-re támaszkodik és a Gnila-Lipa folyó mellett védekezik.

A 3. hadseregtől délre küzdő 2. hadsereg parancsnoksága 25-én úgy határozott, hogy akkor fog támadni, ha erőit a Dniester mögött összeszedte. Ezek egyelőre még elszórtan álltak a Dniester mentén. A 35. Landsturm gyalogdandár Czernovitzot, a 33. Landwehr dandár Stanislaupolyt igyekezett védeni. A kolozsvári 38. (Karg) honvédhadosztály a nizziovi hídfőt, a 12. honvéd menetdandár a haliczi hídfőt védelmezte. Háta mögött a nagyváradi 20. (Csanády) honvédhadosztály gyülekezett. A VII. (Meixner) hadtest, nagyváradi 17. közös és temesvári 34- közös hadosztályával pedig Chodorovnál állott.

27-én délelőtt a 2. hadseregparancsnokság híreket kapott a 3., hadseregnek kedvezőtlenül folyó harcáról. Conrádtól azt a parancsot kapta, hogy kövessen el mindent a 3. hadsereg megsegítésére és az ennek déli szárnyára törekvő ellenséget Brzezanynál vesse vissza. A hadseregparancsnok erre Rohatynnál összegyűjtötte a VII. hadtestet és a 20. honvédhadosztályt. Ezekkel szándékozott a 3. hadsereget támadó oroszok déli szárnyát megtámadni.

Ebből keletkezett a Gnila-Lipa menti csata.

A Gnila-Lipa-menti csata.

(augusztus 28—30.)

Augusztus 28-án a 3. hadsereg a Gnila-Lipa mentén védőállást foglalt. Idevonulását az oroszok alig követték, így az állások berendezése különösebb zavar nélkül történhetett meg.

Conrad növekvő aggodalommal figyelte keleti hadseregei harcát, annyiival is inkább, mert északon az i. és 4- hadseregnél már győzelemre számíthatott. Ha a 3. és 2. hadsereg védekezése nem sikerül, az oroszok a győztes hadseregek hátába jutnak és a kiharcolt eredmény elvész. Feszült idegekkel várta tehát a Gnila-Lipamenti harcok eredményét. A csatát a 2. hadsereg északi szárnyán a 20. honvédhadosztály támadása vezette be. E hadosztály Rohatynnál beásva várta, hogy a hátulról beérkező VII. hadtesttel együtt támadjon. Védőállásának déli szárnyához semmiféle csapat nem csatlakozott. Csupán 4½ zászlóalnyi tartaléka biztosította e szárny mögött, átkarolás ellen.

29- én délután az ellenség az állás elé ért. Tüzérsége hatalmas tűz alá vette a 3. és 4. honvédezred állását, majd az ütegeket lőtte széjjel. A gyalogság első rohamait a honvédek visszaverték. Délután 3 órára azonban az orosz tüzérség már oly súlyos veszteséget okozott, hogy a védőállásból előbb csak egyes emberek, majd csoportok kezdtek hátrálni. Csanády altábornagy pisztollyal a kezében sietett a futók elé. Eközben a hadosztály déli szárnyán Patzák tábornok elrendelte a tervszerű visszavonulást a Mogilka magaslatra. A visszavonulás hamarosan rendetlen futássá fajult, magával rántva a hadosztály tartalékban levő ezredét is. Csak a Bartha Lajos ezredes vezette budapesti 1. honvéd ezred és a nagyváradi 4- honvédezred egy része tartott ki szilárdan, még akkor is, amikor jobbról-balról mindenki eltűnt. Ez azonban már nem használt, mint ahogy nem használt a honvédgyalogosok és a lugosi honvédtüzérek példás vitézsége sem. Utóbbiak a rajvonalba mentek előre ágyúikkal és onnan döngették az oroszokat. IIős parancsnokuk, Ambrózy alezredes is itt esett el, számos baj társával együtt.

A közeledő VII. hadtest e napon nem érte utóí a 20. honvédhadosztályt, mely így egész nap elhagyatva harcolt.

A Karg-csoport ezalatt Haboznál ütközött össze az oroszokkal. Könnyen jutott előre és szép eredménye azt a reményt ébresztette, hogy a 20. honvédhadosztály vereségét is jóváteheti. Az ellenség ugyanis itt akadály nélkül támadhatott volna az északra harcoló 3. hadsereg jobb szárnyába. Most minden attól függött, hogy a VII. hadtest beérkezik-e a 20. honvédhadosztály helyén keletkezett résbe és Karg-csoport ja másnap milyen eredménnyel fog harcolni?

30- án reggel a 3. hadsereg is nehéz napra ébredt. Az oroszok már kora reggel megrohanták az előző napon megvert 20. honvédhadosztályhoz csatlakozó XII. hadtestet, illetve ennek nagyszabeni 16. hadosztályát. Ennek visszaözlése pedig magával rántotta társát, a 35.-et is. A VII. hadtest, mely segíthetett volna, még váratott magára.

A hadsereg többi hadtestei közül a gráciák nagy hősiességgel végrehajtott ellenrohamokkal verték vissza a támadó oroszokat, mialatt északabba, a XI. hadtest előtt az ellenség még csak gyülekezett.

A 2. hadsereg 30-án szintén szerencsétlenül harcolt. A Karg csoport nem válthatta be a hozzá fűzött reményeket, mert a 43. Landwehr hadosztály összeomlása folytán támadása nem sikerült. E miatt a 38. honvédhadosztály is visszamenni kényszerült és a csoport vállalkozása meghiúsult. Ezek után nem csoda, ha sikertelen maradt a VII. hadtest elkésett beavatkozása is.

A 2. hadsereg tehát nemcsak, hogy nem segíthette meg északi szomszédját, de maga is visszament. A 3. hadsereg pedig tovább is magárahagyatva harcolt, ami kilátástalanná tette küzdelmét.

A déli szárnyán álló nagyszebeni XII. hadtestét az ellenség hajinaiban nagy erővel támadta meg. Bízva benne, hogy a VII. hadtest segítségére érkezik, keményen verekedett. Ám a várt segítség késett. Erre néhány kisebb csapatrésze, — melynek erkölcsi ereje az előző napok nélkülözései következtében megingott, — lassanként elhagyta állásait. A hadtest újabb és újabb csapatok harcvelésével kísérelte meg, hogy a csata sorsát megfordítsa. A hadsereg parancsnoksága is biztató híreket adott a VII. hadtest közeledéséről. Késő délután a hadtest ellenállása mégis megtört. A csapatok megkezdték a visszaözlést, a szűk mélyutakon ember, szekér, ágyúfogat összerotorlódva és egymáson átgázolva igyekezett hátra, a hajtók elvágták az istrángokat. A hadtest felbomlott. Még a parancsnok is eltévedt és elszakadt vezérkarától. Éjjel a Swirzbe özlött csapatok közt újabb vakrémület tört ki és mindenki futott, amerre látott.

A III. hadtest 30-án rendkívül véres harcokat vívott, de állásait mindaddig tartotta, míg jobbszomszédja, a XII. hadtest fel nem bomlott. Ekkor már vissza kellett mennie, hacsak nem akart körülfogatva fogságba esni.

A hadsereg északi szárnyán e napon avatkozott be a harcba a szegedi 2 3. (Daempff) honvédhadosztály. Ez 3 oszlopban indult meg. DéU oszlopa Festi Lehel altábornagy vezetése alatt, a középső oszlop, mely a 97. népfelkelő dandárból állott. Weeber tábornok vezetése és északi oszlopa, a 45. honvéddandár, Seide tábornok parancsnoksága alatt. Ezek közül az elsőül említett déli oszlop nem került bele a Klodzienkonál kifejlődött harcba.

Az északi oszlop déltájban kezdte meg a harcot, amelybe a középső oszlop is hamarosan beleavatkozott. Hullámozó harc után az 5. és 2. honvédezredek, valamint a 11. népfelkelő ezred megverték a szemben álló ellenséget, mely este visszavonult.

A győzelem jelentősége abban állott, hogy azokat az orosz erőket sikerült megverni és visszaüzni, melyek északnyugatra, a 4. hadsereg hátába igyekeztek.

A 3. hadsereg parancsnoksága e győzelem ellenére is belátta, hogy a Gnila-Lipa menti csatát elvesztette. Okát részben saját erői összeomlásában, részben a jobbszomszéd 2. hadsereg támadásának sikertelenségében kereshette. Nem volt más választása, mint ismét visz-

szamenni. Elrendelte tehát a visszavonulást a Wereszyca folyó mögé és elhatározta, hogy Lemberget harc nélkül feladja, annál is inkább, mert mint várnak alig volt értéke.

Elhatározása és intézkedése súlyos gondokat okozott Conrádnak. Északon az 1. és 4. hadseregnél a váravárt döntés még mindig nem történt meg, a 3. és 2. hadseregnek pedig még legalább néhány napig kellett volna magát tartania. Ezen Brudermann menesztése sem segíthetett, hiszen a keleti hadseregek ereje a túlerővel szemben vívott küzdelemben rokkant meg.

A sors azonban némileg a kezünkre járt. A visszavonuló hadseregeket az oroszok lassan követték, aminek okát szintén kimerültségükben kell keresnünk. A 3. hadsereg így rendben érhetette el a Wereszyca vonalát és újabb védelemre készült.

Szeptember 1-én este végre felcsillant az első reménysugár. A 4. hadsereg jelentette, hogy Komarownál győzött, ellenfele teljes visszavonulásban van.

A 4. hadsereg már elvégezte a neki szánt feladatot és Komarownál hagyása feleslegesnek látszott. Gonrád tehát e napon úgy rendelkezett, hogy a 4. hadsereg zöme forduljon meg és északról zúduljon a nyugat felé támadó orosz főerők északi szárnyába. E tervének sikere attól függött, hogy a komarovvi ellenség alapos vereséget szenvedett-e? Mert ha nem, számolnia kellett azzal, hogy utána ered a megforduló 4. hadseregnek és ezt hátbatámadja. De függött még attól is, hogy a 3. és 2. hadsereg nem szenved-e döntő vereséget, mielőtt a 4. hadsereg oldallámadása győz?

A 4. hadsereg szeptember 3-án estig megfordult, készen arra, hogy másnap hajnalban délnek niduljon. Megfordulása emberfeletti teljesítmény volt, de a kiváló vezetés ezt megoldotta. Ezalatt a 3. hadsereg szakadatlan visszavonulással igyekezett a Wereszyca mögé. Lemberg, az új védővonal előtt maradván, harc nélkül az oroszok kezére került. A 2. hadsereg Sambor-Drohobycz területén gyülekezett, hogy teljesen elszórt erőit végre egyesíthesse.

A 3. hadsereg parancsnokságát Boroevics Szvetozár gyalogsági tábornok, a kassai VI. hadtest eddigi parancsnoka vette át. Tőle remélte Gonrád a 3. hadsereg megerősödését.

Szeptember 5-én a hátrafordult 4. hadsereg már közeledett az oroszok szárnya felé. A faképnél hagyott és Komarownál megvert oroszok egyelőre nem mozdultak. A rendkívüli merészséggel megindított csata sikert ígért. Conrád úgy rendelkezett, hogy a 4. hadsereg beérkezése után a 3. hadsereg támadjon, sőt a 2. hadsereg is törjön előre északkeleti irányban. Ezzel nagy bekerítő csatának vette meg alapjait s most már látszólag csak a csapatokon múlt, hogy a terv megvalósul-e?

Újabb gondot jelentett a szabadon hagyott Kárpátok és Bukovina védelme. A magyar kormány követelésére Conrád lezáratta aszo-

rosokat, de az ide küldött csekélyszámú és gyengébb felszerelésű alakulat komoly ellenállásával nem lehetett számolni. Egyelőre, míg a döntő csata Galíciában véget nem ért, nem látszott valószínűnek, hogy az oroszok a Kárpátokon át nagy erővel törjenek a magyar Bíkságra. De számolni kellett azzal, hogy az orosz lovasság nagy töknegei meglepetésszerűen rohanják meg a szorosokat és védőiket visszaverve, ellenállás nélkül hömpölyögnek le az Alföldre.

Szeptember 6-án az ellenség egyes részei már elérték a Wereszycza menti védőállásokat, sőt a 2. hadseregnél már támadtak és elfoglalták Mikolajowot.

Szeptember 7-től kezdve az északon harcoló 1. hadseregtől egyre kedvezőtlenebb hírek futottak be. A nyomasztó túlerő ellen küzdő hadsereg alig tarthatta magát. Veresége Conrád újabb tervének teljes felborulását jelentette volna, mert ezzel az oroszok az egész osztrák-magyar haderő hátába kerülhetnek.

E napon a 4. hadsereg támadása már nagyobb' erőkre bukkan Lendületes előrejutása és az oroszok átkarolásának lehetősége azzal kecsegtette Conrádot, hogy a döntő csatát megnyeri.

Ebben a reményben indult meg az osztrák-magyar haderők újabb nagy csatája.

A lemergi csata.

(szeptember 8—11.)

Az északfelől közeledő 4- hadsereg hatalmas lépésekkel igyekezett az oroszok oldalába. Eddigi harcai szép eredményeket ígértek. Az oroszok visszahúzódtak előle és úgy látszott, hogy további támadása elevenükbe talál.

A sors azonban nem így akarta. A 4- hadsereg Lemberg—Zolkiew vonalában sejtette az oroszok oldalát. Számítása nem vált be, az oroszok egyrészt jóval lassabban mozogtak előre, másrészt északi szárnyuk jóval északabbra volt, mint azt a 4- hadseregpáncsnokság remélte. Így, ahelyett, hogy a hadsereg lökése az oroszok oldalába talált volna, ezek arcvonala előtt, délnek futott, sőt az oroszok törtek" a 4- hadsereg keleti oldalába. Ez meg kénytelen volt keletnek fordulni és oldal helyett arcban támadni. Szabadon álló balszárnyát az elleniség már 7-én visszavetette, tehát sürgősen új szárny- és hátbiztosítást kellett szervezni. E feladattal József Ferdinánd főherceget bízták meg, alá ja rendelve a II. hadtestet, a 8. hadosztályt és a pozsonyi, lemergi, budapesti és debreceni lovashadosztályokat.

Terv szerint 8-án a 3. hadsereg is támadásra indult, 23. honvédhadosztályával és XI. valamint III. hadtestével. Előbbi elfoglalta Janowot s ezzel fényesen kiköszörülte a hírnevén nemrég esett csorbát. A 4- hadsereg támadásának gondolatát azonban a siker ellenére el kellett ejteni, mert a 3. orosz hadsereg minden erejével reávetette

magát, túlereje ellen pedig a küzdelem kockázatosnak látszott. A győzelmet most már csak a 3. és 2. hadsereg támadása hozhatta meg. Ezek szépen haladtak előre.

Eközben az 1. hadsereg a mindig erősödő orosz támadások dől visszamenni kényszerült. A nagy csata sorsa most már attól függött, hogy ez a hadsereg milyen gyorsan megy vissza?

Most meg a 4. hadsereg jelentette, hogy igen nagy orosz erők közeledtek a hátába, Narol felé. József Ferdinánd főherceg csoportja pedig mindig kevesebb kilátással harcolt a 4. hadsereg oldalába törekvő ellenséggel. A válság ideje elérkezett. Conrának, — bár szívesen igyekezett a 3. és 2. hadsereg támadását előrejuttalni, — a San mögé való újabb visszavonulást is elő kellett készítenie.

Szeptember 1 i-én a csata eldőlt.

Az 1. hadsereg általános visszavonulással igyekezett szabadulni az oroszok hatása alól. A 4. hadseregnek észak-északkelet felé biztosító József Ferdinánd főherceg csoportját is újabb vereség érte. A terv további erőszakolása tehát könnyen azzal járhatott, hogy az oroszok az egész 4. hadsereget körülfogják. Conrád este 1/26-kor szinte az utolsó pillanatban, rendeli el a csata abbahagyását, annál is inkább, mert a 2. hadseregen kívül, mely az előző harcokban megvert hadosztályaival most győzelmet-győzelemre halmozott, sehol sem tudtak sikert elérni.

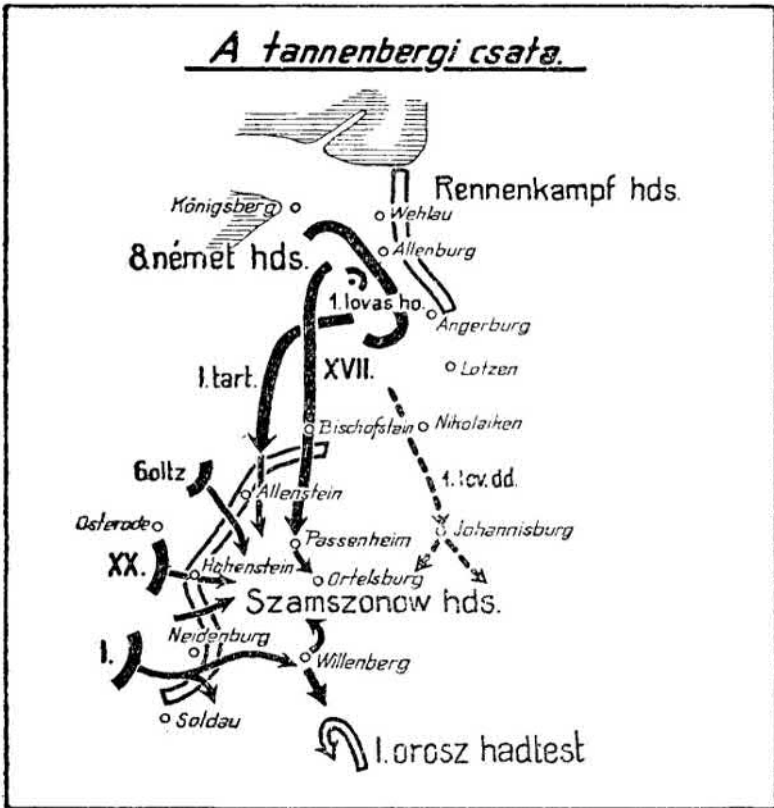
Ezzel szépen tervezett újabb csatája is elveszett. Hiába volt a csapatok minden erőfeszítése, az orosz »gőzhenger« lassan, de halálos biztonsággal nyomta el seregeinket, melyek mérhetetlen fáradalmak és a legnagyobb önfeláldozás árán sem tudtak fölérni kerekedni.

Az osztrák-magyar hadsereg visszavonulása egybeesik a németeknek a máméi csatából való elvonulásával. De míg ott egy eddig győzelmes haderő adja fel a harcot, itt Conrád megvert seregekkel, sokkal nagyobb túlsúly ellen, ismételten megkísérli, hogy a hadiszerencsét maga felé fordítsa. Seregei, melyeket egymásután érnek a súlyos csapások, fáradtan, éhesen, lerongyolódva, jóformán lövészer nélkül kénytelenek lépésről-lépésre szembefordulni az oroszokkal, kiket vállalt kötelezettsége szerint addig tartóztatott, míg a marnei csata eldőlt. A mieink tehát teljesítették feladatukat akkor is, amikor a németeknek ez nem sikerült.

Ez nem vád. Csak válasz azoknak, akik a központi hatalmak 1918. évi végső összeomlását is a Monarchia 1914 évi vereségeiből iparkodnak leszámaztatni.

A tannenbergi és mazuri csatáit.

A központi hatalmak győzelmei közül — bár van miben változni — egyiket sem veszi körül olyan dicsfény, mint a tannenbergi csatát. Meg is érdemli a »legszebb csata« jelzőjét, mert a történelmi

ily merészséggel vezetett és ily sikerrel végrehajtott csatát keveset tud felmutatni.

A Németország keleti határán felvonult 8. (Prittwitz) német hadsereg ugyanazt a feladatot kapta, mint az osztrák-magyar haderők: amíg a német erők zöme nyugaton végez a franciákkal, a 8. hadsereg védje Németország keleti határát és kerülje el, hogy az oroszok döntően megverjék.

Az oroszok azonban bőven rendelkezvén erőkkel, nemcsak az osztrák-magyar haderőket támadták meg és szorították vissza, hanem! a német keleti liadsereg ellen is kétszeresnél nagyobb erővel, az 1. (Hennenkampff) és 2. (Szamszonow) hadsereggel vonultak fel. Feladatuk az volt, hogy a 8. német hadsereget megsemmisítve, egyelőre Keletporoszországot foglalják el. További tervük: támadás Berlin

felé, amely a határtól alig 150 kilométerre feküdvén, könnyű zsák-mánynak látszik.

A 8. német hadsereg, mely 142 gyalogzászlóaljból, 65 lovaszázadból és 129 ütegből (220.000 ember) állott, az 1. és 2. orosz hadsereg 32 2 zászlóaljával, 251 lovasszázadával és 178 ütegével (750.000 ember), vagyis háromszoros túlerővel került szembe.

Az oroszok a kiugró német országrészt egyik hadseregükkel keletről, a másikkal délről úgy szándékoztak megtámadni, hogy az ott levő német hadsereget elvágva, megadásra kényszerítsék.

Prittwitz vezérezredes, a 8. német hadsereg parancsnoka, bár nehéz helyzetének tudatában volt, úgy határozott, hogy először a kelet felől támadó 1. orosz hadsereggel, majd délfelé fordulva, az onnan közeledő 2. orosz hadsereggel végez. E tervének alapfeltétele volt, hogy még azelőtt verje meg az 1. orosz hadsereget, mielőtt a 2. orosz a 8. német hadsereg oldalába és hátába kerülve, támadhatna.

A terv kivitele azonban nem nagyon biztató körülmények közt indult meg.

François német tábornok¹⁾ a már békében a helyszínen, Königsbergben állomásozó I. német hadtest keménynyakú parancsnoka, t alpalattnyi földet sem akart saját területéből feladni és augusztus 19-én megrohanta az oroszokat. Átkaroló támadása az oroszoknak elevenébe talált ugyan és a 28. orosz hadosztályt csaknem teljesen megsemmisítette, de a kezdő sikert az újonnan érkezett német hadtestekkel sem tudta fokozni. A hadsereg támadása megakadt az orosz túlerő szívós ellenállásán.

A 20-i támadás, amelyet *François* tervezett, teljes sikerrel járhatott volna, ámde a 2. orosz hadsereg is annyira előre jutott már, hogy félő volt, miszerint a németek az 1. orosz hadsereg legyőzése esetén sem képesek kibontakozni a 2. orosz hadsereg öleléséből. Ezért Prittwitz megszakította a győztesen indult csatát és elrendelte a visszavonulást a Visztula mögé. A német csapatok, amelyek a másnapi támadásra már készen állottak, sok helyütt zúgolódva vonultak ki állásaikból, amelyekben egyúttal szűkebb hazájuk védelmét is szolgálták.

Amikor Prittwitz vezérezredes ebbeli elhatározását a német vezérkar főnökének, *Mollkenalt* jelentette, ez őt állásától azonnal felmentette és a hadsereg parancsnoklásával a nyugállományból behívott Hindenburg tábornokot bízta meg. Melléje a Lüttich elfoglalásakor kitűnt Ludendorff tábornokot adta vezérkari főnökül, akit a főhadiszálláson személyesen utasított arra, hogy keleten tiszta helyzetet teremtsen. Ludendorff a kapott helyzet ismertetése után a visszavonulást táviratilag beszüntette és azonnal elutazott a keleti hadiszállásra.

¹⁾ Az 1870. VIII. 6-án Spicherennél 5 francia golyótól elesett *François* tábornok, dandárparancsnok fia.

Az új parancsnok és vezérkari főnöke augusztus 22-én Hannoverben találkozott, ahol Hindenburg Ludendorffnak különvontatára felszállott. Egyikük sem ismerte részletesen a helyzetet, amelyet meg kellett oldaniok. Az pedig a mondák világába tartozik, hogy bármelyikük előzőén foglalkozott volna a csata tervével és a vidéket behatóan ismerte. Téves az a hiedelem is, hogy a csata színhelyét hatalmas tavak és mocsarak borítják, amelybe a tájékozatlan oroszokat könnyű volt beleszorítani. A valóság az, hogy az átlagos művelésű, sok erdővel tarkított területen jelentősebb tó, mocsár, vagy folyó alig van.

Hindenburg Ludendorffal 23-án délután érkezett Marienburgba, ahol a 8. hadsereg főhadiszállásának tisztjei a visszavonulás keserű hangulatában ismertették a helyzetet, amely valóban aggasztó volt.

De rendkívül nehéz helyzetek teremtek meg a legszebb elhatározásokat. Hindenburg és Ludendorff egy idejében elfogott orosz rádiótáviratból az orosz tervről részletesen tájékoztak s rövid eszmecsere után az alábbi tervben állapodtak meg:

A 8. német hadsereg csak az 1. lovashadosztályt, — azaz 24 lovasszázadot, 1 zászlóaljat és 12 ágyút, — hagyja vissza az orosz Rennenkampf-hadsereg 156 zászlóaljából, 140 lovasszázadból és 680 lövegből álló erejével szemben. A hadsereg maga elválik az oroszoktól, délnek fordul, oldalmenetet csinál az orosz hadsereg orra előtt és a 2. orosz hadsereget minden oldalról körülfogva, ezt megsemmisíti, majd visszafordul és az x. orosz hadsereget veri meg;

A terv rendkívüli merészségét csak úgy méltányolhatjuk igazán, ha meggondoljuk, hogy a két orosz hadsereg egymástól csak 100 kilométerre volt, amit az első orosz hadsereg 3 nap alatt behozhatott volna, ha az elvonuló németek sarkában marad. Erre pedig, mint természetes cselekményre, a németeknek számítaniok kellett. Mégis, egy lapra tettek fel mindent és a játszma sikerült.

A 2. orosz hadsereg Szamszonov tábornok vezetése alatt széles arcvonalon nyomult előre, északnyugati irányban. A foglalkoztatására eléje dobott XX. német hadtestet könnyen visszavetette és mitsem sejtett arról, hogy a többi német hadtestek az oldalába és hátába közelednek.

Az 1. orosz hadsereg parancsnoka, Rennenkampf pedig nem vette észre, hogy előle az egész német had elvonul és csak lovasságát hagyta vissza. Még mindig a német támadást várva, tétlenül maradt helyén.

A 2. orosz hadsereg augusztus 26-tól 31-ig harcolt a német XX. hadtest ellen, amely hősiessen állta az oroszok túlerejű támadását, mindaddig, míg észak felől a XVII. és I. tartalék hadtest, délről pedig az I. hadtest az oroszok oldalába és hátába tört.

Közben a déli számról közeledő I. orosz hadtest, amely seregéhez csatlakozni igyekezett, a német I. hadtest hátába jutott. Ez

azonban minden oldal felé küzdve és helyenként teljesen körülfogva is, folytatta támadását az orosz hadsereg oldalába és hátába. Francois tábornok kitett magáért. 28-án a hurok szorulni kezdett az oroszok körül. Itt most már csak a szabadulásért küzdöttek, de hiába. A németektől 29-én teljesen körülzárva, kemény harc után lerakták a fegyvert. Szamszonow, hadserege szörnyű pusztulásának láttára öngyilkos lett.

Rennenkampff csak 27-én mozdult meg, előjárói sürgető parancsára. A 2. hadsereg segítségére szánt erőket azonban rossz irányba küldte, úgy, hogy lekéstek a csatáról és már csak gyors visszavonulással kerülhették el társaik gyászos sorsát.

Az eredmény rendkívüli volt. A németek 12.000 főnyi veszteségével szemben az oroszok 120.000 embert, ebből 100.000 hadifoglyot és 350 löveget vesztek.

A németek most hirtelen az 1. orosz hadsereg ellen fordultak. A diadalittas német csapatok, amelyek napok óta alig jutottak néhány órai pihenéshez, erejük végső megfeszítésével meneteltek éjjel-nappal észak felé, hogy a másik ellenféllel is végezzenek. Négy nap alatt a seregtestek 100 kilométernél többet, egyes emberek még többet gyalogoltak a már visszavonuló *Rennenkampff* seregei nyomában, amelyek a tannenbergi csata idején előre csak 20 kilométert mentek 6 nap alatt, de most hátra annyit, hogy a németek még emberfeletti menetteljesítményükkel sem tudták őket utolérni. Egyedül déli szárnyukat sikerült még a mazuri tavak vidékén megragadni és belőlük újabb 43-000 foglyot ejteni.

A Szamszonow-hadsereg dicstelen pusztulása után tehát a *Rennenkampff*-hadsereg is felbomolva özönlött vissza. A győzelem tökéletes volt. A berlini bevonulásról álmodozó orosz seregek tényleg célba értek, de csak fogolyként. Németország keleti határai hosszú időre biztosítottak látszottak és a 8. német hadsereg most már a Galíciában kétségbeesett harcot vívó osztrák-magyar seregek támogatására siethetett.

A dicsőség oroszlánrésze kétségkívül a vezéreket illeti meg, akiknek volt szívük mindent kockára tenni. A felbukkant akadályokat hideg ésszel és nyugodt idegekkel háritották el. De nem kisebb a csapatok dicsősége, amelyek szakadatlanul menetelve és harcolva, a legszebb győzelmet csikarták ki a háromszorta erősebb ellenféltől.

*Az osztrák-magyar és német keleti hadseregek
együttes harcai az oroszok ellen.*

Moltke és Conrád már békében úgy egyeztek meg, hogy az osztrák-magyar haderő támadásával egyidejűleg a német keleti haderők is támadni fognak. A Siedlec felé tervezett támadást azonban a

németek mindeddig nem hajtották végre és tannenbergi, valamint mazuri győzelmeik után sem siettek az erejük végső megfeszítésével harcoló osztrák-magyar seregek segítségére.

Pedig Conrád több ízben sürgette ezt a segítséget. De a németek előtt fontosabb volt Keletporoszország pillanatnyi védelme. Most azonban, amikor Keletporoszország a betörő oroszoktól megszabadult, semmi elfogadható okot nem találhattak már Conrádnak a közös terven alapuló, tehát jogos kérelme ellen.

A német hadvezetőségnek, még a Lemberg körüli harcok idején, módjában állott volna az osztrák-magyar seregeken segítenie. Az orosz betörés hírére a nyugati, francia arcvonalról elvont két hadtest még vasúton gördült, mikor a tannenbergi csata már eldőlt. E hadtestek ott feleslegessé váltak. Mi sem látszott természetesebbnek, mint-hogy ezeket most a leMBERGI csatába dobják, ahol szükség volt rájuk és talán a csata sorsát fordítják meg. E helyett haszon nélkül álltak a német birodalom keleti határain. A Monarchia pedig elvesztette a leMBERGI csatát. Az osztrák-magyar erőknek a San-vonalra való visszavonulása idején azonban mindig újabb és újabb hírek jöttek arról, hogy az oroszok, kik az osztrák-magyar hadsereget már megvertnek gondolták, francia felszólításra, erőik zömével Németország ellen fognak fordulni. Erre már a németek számára is sürgőssé vált az osztrák-magyar erők megsegítése és hajlandónak mutatkoztak a közös hadműveletekre.

Szeptember 14-én, mikor Conrád a szándékolt német segítségről értesült, megváltoztatta tervét. Lemondott a San-vonal védelméről és elhatározta, hogy hosszabb visszavonulást hajt végre, egészen a Dunajeczig feladva Galíciát.

Ilyen gyökeres visszavonulásra gondolt Joffre is a Máménál, amikor hasonlóképen akart elválni ellenfelétől, hogy seregeit rendbe szedhesse és ennek megtörténte után ellentámadásba menjen át. Más-képpen ugyanis lehetetlen a seregeket újra rendezni és a cselekvési szabadságot, a kezdeményezést újra megragadni.

Conrád tervét még az is alátámasztotta, hogy a segítségül ígért német erők a San mentén esetleg kialakuló új csatához már nem érkezhettek be idejében. Ha pedig így fogadja el a csatát, ismét magára hagyottan kell küzdenie és megverhetik, mielőtt a segítség beérkezik.

Szeptember 13— 15 közt a seregek a Sant maguk mögött és Przemysl várát magára hagyva, szakadatlanul folytatták visszavonulásukat a Dunajec mögé.

Az oroszok a San természetes védővonalánál várták az osztrák-magyar seregek újabb ellenállását. Szokásuk szerint lassan, tapogatózva közeledtek tehát a folyó felé, melynek mentén a Monarchia hadseregei megtévesztésül kisebb erőket hagytak hátra. A 2 3. honvédhadosztály pedig, mint Przemysl főtartaléka, bevonult a várba.

Az esősre fordult időjárás rendkívül megnehezítette a csapatok visszavonulását. Galicia rossz utain a gyalogság, a lovasság, de különösen a tüzérség és a vonatok csak nagy kinnal tudtak előrelépni.

Az oroszok eleinte gyengébb erőkkel keltek át a Sanon, majd látva, hogy ezt nem védik komoly erők — különösen a Visztula mentén — nagy erőkkel keltek át a folyón és tovább is tapogatódzva folytatták előnyomulásukat.¹⁾

A németekkel szeptember 18-án sikerült véglegesen megegyezni. A Ludendorff és Gonrád közt lefolyt személyes megbeszélés eredményeképp négy német hadtestet és egy lovas hadosztályt Kattowitz és Krakkó környékére szállítanak, honnan az osztrák-magyar haderőkkel egyetértésben és velük szoros kapcsolatban fognak támadni.

A 10 német hadosztály beérkezése után az egyesült haderők 49 ½ hadosztályt tettek ki. Ezzel szemben az oroszoknak 57 hadosztálya állott, ám ezek egynegyeddel erősebbek voltak, mint a központi hatalmaké.²⁾ Így a látszólagos 49½:57 arány 49½:71-re azaz majdnem kétszeresére emelkedett.

Szeptember 21-én az osztrák-magyar erők már a Dunajec mentén állottak. A 9. német (Hindenburg-Ludendorff) hadsereg 22-ére ígérte vasúti kirakodása befejezését.

Míg az újabb támadáshoz való előkészületek folytak, az oroszok kevésbé jelentős helyi támadásokat hajtottak végre, így a csapatok kipihenhették magukat s a beérkező 3. menetzászlóalj (3. pótlás!) feltöltötték őket. A seregek ütközetállománya,³⁾ mely az előző csatákban 400.000 emberre fogyott, ismét felszaporodott 480.000-re⁴⁾. A személyi pótlásokon kívül gondosan előkészítették az új támadáshoz szükséges lövészt, élelmet és egyéb hadianyagot is úgy, hogy a következő csata a győzelem reményével indulhatott meg.

A Kárpátok védelme.

Mialatt az oroszok nyugatfelé visszavonuló seregeink után igyekeztek, a Kárpátok, melyeknek északi nyúlványait mindkét fél déli szárnya végigsúrolta, úgyszólván védtelenek maradtak.

¹⁾ Erre az időre esik Conrád dragonyos hadnagy fiának hősi halála. Az *apát* szíven találta ugyan ez a hír, de a Monarchia vezérkarának főnöke tovább dolgozott, neki millió apa gyermekét, millió gyermek apját kellett vezetnie.

²⁾ A német hadosztályok és a magyar honvéd, valamint az osztrák Landwehr hadosztályok 12, a közös hadosztályok 13, — ezzel szemben az orosz hadosztályok 16 zászlóaljból állottak.

³⁾ Azoknak a katonáknak a száma, kik fegyverrel a kezükben harcolnak.

⁴⁾ 1. hds.: 163.000; 2. hds.: 126.000; 3. hds.: 75.000; 4. hds.: 115.000.

Az oroszok mindaddig, míg az osztrák-magyar seregekkel teljesen nem végeznek, nagyobb erőkkel nem kelhettek át a Kárpátok gerincvonulatán, mert akkor az osztrák-magyar seregek Krakkó felől az oldalukba kerülhettek volna. Ezért az oroszok nem tehettek egyebet, mint hogy az osztrák-magyar seregek nyomában maradjanak. Attól kezdve pedig, mikor Franciaország azt követelte tőlük, hogy forduljanak Németország ellen, még kevésbé volt valószínű, hogy nagyobb erővel az ellenkező irányba, Magyarország felé fordulnak. Conrádot nem is aggasztotta különösképen a Kárpátok védelme és erre egészen csekély erőt is elegendőnek tartott. Egyelőre csak azzal a lehetőséggel számolt, hogy a hatalmas tömegű orosz lovasság egyes részei megkísérlik az Alföldre jutást, főleg zavar- és rémületkeltés céljából.

Conrad a Kárpátok védelmét a kassai és munkácsi (volt lembergi) katonai körletparancsnokságra bízta. Mindkettőnek kereke» 2 5—30 zászlóalját és 3—4 üteget bocsátott rendelkezésére, melyeknek a Kárpátok szorosait kellett biztosítaniok. Számításai nagyban egészben beváltak.

Az oroszok valóban csak kevés gyalogsággal és tüzérséggel megerősített lovassággal kísérelték meg az átjutást. Mivel e szorosok egymástól meglehetősen távol vannak, csak egyes elszigetelt helyeken keletkeztek harcok, melyeket katonai műnyelven »kisháborúnak« neveznek.

Szeptember 2 i-én Conrad úgy rendelkezett, hogy a 2. hadsereg Tylicz, Zboró, Bártfa vonalába menjen vissza, nagyban a Kárpátok gerincére. Tőle jobbra az említett két körletparancsnokság csapatai védték az átjárókat. 2 3-án a 2. hadseregnek az Alsópagyony-Sztropkó körüli gyülekezést rendelte el, hogy vele támadásba merhessen át.

2 5-én az ellenség visszaszorította az uzsoki-szorost védő csapatokat, a következő napon pedig rajtaütött a segítségül érkezők vasúti vonatán, szétugrasztotta őket és elvette ágyúikat. Ugyanekkor a duklai horpadásban a Karg-csoport (1/238. honvédhadosztály, 102. magyar népfelkelő dandár, 17. területi dandár) támadásra indult a szintén elveszett hágó visszavételére, küzdelme azonban eredménytelen maradt. A következő napokon mégis sikerült az oroszokat Duklánál az országból kiszorítania, mire az uzsoki-szorosban küzdők segítségére siethetett.

Ezalatt a vereckei-szorosnál, ökörmezőnél és Kőrösmezőnél is erősebb ellenséges lovasság tört be az országba. 3-án már elfoglalják Máramarosszigetet. Csekélyszámú és rosszul felszerelt, részben Wemdlpuskás népfelkelőink keményen küzdve, lépésről-lépésre hátráltak.

Október 5—7. közt sikerült ellentámadásokkal az uzsoki-szorost, a vereckei-szorost és a 6-ról 7-re virradó éjjelen Máramarosszigetet is visszafoglalni. A harcokban különösen a 10. és 11. len-

*Állásaink az orosz harctéren
Figyelő és álltisz a lövészárokból*

Török Sándor felvétele

Sipos Gyula tábornok gyűjteményéből

*Állásaink az orosz harctéren
Részlet a völgyközi harctérről*

Török Sándor felvétele

Sipos Gyula tábornok gyűjteményéből

*Allásaink az olasz harctéren
Monte San Michele látképe*

Török Sándor felvétele

Sipos Gyula tábornok gyűjteményéből

*Allásaink az olasz harctéren
Allásrészlet a Monte San Michelen*

Török Sándor felvétele

Sipos Gyula tábornok gyűjteményéből

gyel légió tűnt ki. E sikerek után néhány napra harcszünet állott be, majd újult erővel indult meg az oroszok kiverése. Az égő Körösmezőn át irányított támadás aztán Mármarosban is megtörte az orosz lovasok ellenállását, kik 20-án országunk területéről végleg kitakarodtak.

Az 1000 méteres vad hegyek között, melyeket sokhelyütt járhatatlan őserdő borít, ahol élelmet alig lehet találni s ahol az októberi, éjszakák már dermesztőén hidegek, a túlerő ellen kivívott siker csapatainknak örök dicsősége marad. Sajnos, az oroszok által behurcolt ázsiai kolera ezrével szedte áldozatait a hősök közül. Derék orvosaink! csak a legnagyobb önfeláldozással tudtak gátat vetni a szörnyű járványnak és a Munkács, Huszt, Kassa temetőiben nyugvó orvosok és ápolónők sírjai bizonyítják, hogy e harc sem volt könnyebb és veszélytelenebb, mint az oroszokkal vívott küzdelem.

Őszi hadjárat az oroszok ellen.

(október 11-től 27-ig.)

Az egyesült osztrák-magyar és német seregeknek az volt a tervük, hogy egész erejükkel egyvonalban, mintegy kiigazodva előremennek a Sanig, ennek elérése után pedig az északi szárnyon levő g. német hadsereg délre, a déli szárnyon levő 2. osztrák-magyar hadsereg, északra bekanyarodva, az oroszok oldalába tör.

Az oroszok — sajnos — megtudták a tervet¹⁾ és úgy határoztak, hogy erejük zömét a Visztulától északra vonják össze, tehát még északabbra, mint a bekanyarodni akaró németek és az ott előnyomuló német és osztrák-magyar seregeket körülfogva, megsemmisítik. E célból két hadsereget irányítottak Varsó területére.

Október 4-én a szövetséges erők megindítják támadásukat. Heves küzdelmek után sikerült az oroszokat visszavetni, kik visszamentek* a San mögé. Gyors visszavonulásuk gyanút keltett és arra mutatott[^] hogy egyik oldal felől átkarolni szándékoznak. Ekkor Hindenburg úgy határozott, hogy az oroszok szándékát megelőzi, hadseregét gyorsan előrevezeti, elfoglalja Ivangorodot és Varsót, továbbá azokat a hidakat, melyeken az oroszok átkelve, oldalába támadhattak volna. Conrádra az a feladat hárult, hogy seregeivel keljen át a Sanon, kanyarodjék északnak és törjön délről az oroszok oldalába.

A 9. német hadsereg gyors és erélyes előnyomulása 13-án Varsó és Ivangorod elé ért. Itt megállott és úgy rendezkedett be, hogy az átkelő oroszokat a folyóba dobhassa vissza. Az oroszok átkelési kísérletei egyelőre tényleg mind kudarcot vallottak és csak jelentéktelen erőknek sikerült magukat a folyó innenső oldalán befészkelniük.

¹⁾ Állítólag egy elesett német tiszt naplójából.

Az osztrák-magyar seregek ezalatt egyetlen rohanásban érték el a Sant, melyet az oroszok védeni akartak.

Eközben az északi szárnyon, a németeknél komolyra fordult a helyzet. Varsónál átkarolják az ott beásott németeket, mire ezek visszamennek. Az oroszok most már átkelhetek a Visztulán és a németek oldalába támadhattak. A segítségül siető osztrák-magyar erők sem tudtak az oroszokkal megbirkózni és 21-én már az egész arcvonal északi része visszavonult.

A San mentén a 4. hadsereg támadása akadt fenn. Páratlan hősiességgel végrehajtott átkelési kísérletei eredménytelenek maradtak. Délen azonban, 3. és 2. hadseregünk Chyrownál kemény csapást mér az oroszokra. Október 18-án még a Magiéra magaslatot, az orosz védelem e fontos és erős támpontját is beveszik, a Kárpátok védelmére újonnan alakított Pflanzler-Ballin hadseregcsoport pedig elfoglalja Strijt. A németek visszavonulása miatt mégis hátrálniok kellett s újra a Kárpátok gerincén kapaszkodjak meg. A 4- hadsereget is visszaszorítják a Sanról, mire ismét Krakkó vonalába kell visszamennie.

A küzdelmet mégsem adták fel. A Németország és Ausztria felé meginduló orosz gözbengert mindenáron meg kellett állítani.

Hindenburg és Conrád a csatavesztés láttára Haladéktalanul új terv kidolgozásához kezdtek. Ebből keletkezik a lodzi hadjárat.

A lodzi hadjárat.

(november 11—23.)

Az előző hadjáratban az oroszok főleg annak köszönhették sikereiket, hogy északi szárnyuk Varsónál jóval északabbra volt, mint a szövetségeseké és ahelyett, hogy az oroszokat sikerült volna átkarolni, ők lettek az átkaroltak.

Hindenburg most elhatározta, hogy visszavonulása után seregét észrevétlenül még északabbra, Thorn területére irányítja. Ezzel ő kerül az oroszok északi oldalába. Hogy támadása minél hatásosabb legyen, minden másutt nélkülözhető erejét összeszedte és északra indította.

Az eltolás alatt, az egyenesen nyugatfelé, tehát Breslau, Krakkó irányában támadó oroszokat a német Woysch-hadtestnek és az 1. osztrák-magyar hadseregnek kellett feltartóztatnia. Ugyancsak — főleg előretörésekkel — kellett védekeznie az osztrák-magyar haderő többi részének is.

*

A szövetségesek visszavonulása, a maguk mögött végrehajtott alapos út- és vasutrombolások miatt is, kiválóan sikerült. Az üldöző oroszok teljesen lemaradnak. Nikolajevics Miklós nagyherceg, az orosz fővezér, mégis szívósan hajtotta tovább az orosz sereget nyugat

felé, hogy végre elérje Németország földjét. E célból legészakibb, vagyis Keletporosországgal szemben álló seregeit is újra támadásra rendeli. Ezeket az ott álló 8. német (Below) hadsereg verte vissza.

November xi-én a 9. német hadsereg, amelynek vezetését Maekensen vette át, támadásra indult. Gyors élenvomu'ással Lod/nál körülfogta az orosz 2. és 3. hadsereg 14V2 hadosztályát. Úgy látszott, hogy megismétlődik a tannenbergi csata. Ámde az oroszokat kelet felől körülfogó XXV. német hadtestet és 3. gárdahadosztályt, az Utolsó pillanatban, keletfelől 2 orosz hadtest támadta meg. Ezek most a német átkaroló csoportot fogták körül teljesen. A körülfogott németek parancsnoka, Schäffer Boyadt tábornok azonban 8.000 emberével november 23—24 éjjelén áttöri az orosz gyűrűt, kiszabadul és még 6.000 orosz foglyát is magával hozza. Ez a haditény páratlanul áll a világtörténelemben és díszére válik úgy a vezetőnek, mint csapatainak.

A jól indult lodzi csata mégis elveszett, az ölelésből kibontakozott némeleknek vissza kellett vonulniuk.

Az osztrák-magyar haderők ezalatt Krakkó várából kitörve akarták az oroszokat oldalba kapni. A november 17—19-én megindult támadás egy ideig előre is haladt északkelet felé. de mikor 22-én az oroszok az oldalukba törtek, e csatái is fel kellett adni.

↳ oroszok most már Krakkó várát akarták megtámadni és ehhez Sziléziában gyűjtöttek össze nagyobb erőket. A helyzet válságosra fordult. Seregeink a folytonos támadásokban teljesen kimerült k cs bár az oroszok is hallatlan veszteségeket szenvedtek, még mindig voltak annyian, hogy kierőszakolják a Bécs és Berlin felé vezető utat. Mindenáron meg kellett tehát akadályozni, hogy az oroszok Krakkót, az útjukba eső utolsó erősségei elfoglalják.

Conrad Roth altábornagy parancsnoksága alatt négy hadosztályt gyűjtött össze Chabowkánál, hogy Lapanow felé előretörve, a Krakkó felé igyekvő oroszokat oldalba támadja. A csoport jobboldalának biztosítására pedig báró Nagy altábornagy vezetése alatt a 6. 10. és 11. lovashadosztálynak, a lengyel légiónak és népfelkelőknek kellett Limanován át Neusandre felé támadna.

A támadás december 3-án indult meg és a meglepett oroszok visszahúzódtak. Ám az orosz vezetés nem tágitott. Újabb és újabb erőket dobva harcba, 9-én megállítja Roth támadó hadosztályait és megkezdi visszaszorításukat. VIII. hadtestét pedig Limanován ál a csoport hátába irányítja.

Limanovánál ekkor Herberstein tábornok (Nagy altábornagy utódja) állott, a már említett lovas hadosztályokkal. A csata sor ja attól függött, hogy a huszárok kitartanak-e addig, míg a segítségül küldöli kassai 9., miskolci 10., munkácsi 11. és besztercebányai 16., honvéd gyalogezred beérkezik.

A limanovai csata.

(december 9—12.)

A 10. lovashadosztály, megerősítve a 11. honvéd lovashadosztály egyes részeivel (szegedi 3. és kassai 5. huszárezred), az 59./I. zászlóaljjal, a Pilsudszyk tábornok¹⁾ által vezetett lengyel légióval (3 zászlóalj, I ulánus század, 2 hegyiüleg) és 3 landsturm félzászlóaljjal, végül egy a 20. gyalogezredtől elszakadt gyalogszakasszal, 'december 8-án, este Limanova községtől keletre foglalt állást, hogy a kelet felől, Ncusandecről közeledő nagy orosz erők támadását kivédje.

Régel 7 óra körül megjelentek az első orosz járőrök az állás előtt, majd mindig nagyobb orosz tömegek közeledtek. Tüzérségük! hamarosan tűz alá vette Limanovát. Gyalogságuk azonban lassan közelítette meg a 6 kilométer hosszú és a fagy miatt éppen csak ásonyomokkal jelzett védőállást, melyben a védőknek mindössze 700 puskája és 10 géppuskája várakozott. Az oroszok tömegtámadása megkezdődött. Tüzérségünk pusztító tűz alá vette őket, de megállítania nem sikerült. Az oroszok estig szorosan a védőállás elé szivárogtak és itt megkapaszkodtak a terep gödreiben és bokraiban.

8—9 éjjele nyugodtan telt el. A huszárok járőrei a sötétségben néhány muszkát fogtak s megtudták tőlük, hogy a 15. orosz hadiosztály 18.000 embere áll előttük.

9-én délelőtt 11 órakor az orosz tömegek szörnyű »urrá«-kiáltással rohanták meg a védőállást és több helyütt betörték az állásba. A huszárok puskatussal, ököllel és foggal harcolva se tudták az emberáradatot megállítani. Ekkor a miskolci 10-es honvédek indultak ellentámadásra és mindent elsöprő rohammal kiverték az oroszokat. A többi betörési helyen azonban a helyzet folyton súlyosbodott. A Landsturm-zászlóaljbéli emberek nagy része vagy elfutott, vagy megadta magát, a köztük elszórt néhány huszár pedig folytonos, véres közelharc közben, kénytelen volt visszahúzódni és a védőállást feladni.

10-én reggel a beérkezett erősítések a védőállástól délre ellentámadáshoz gyülekeztek. A segítségül küldöttek közt levő cseh Landsturm-zászlóaljbéli emberek azonban eltűntek, mint a kámfor. Szerencsére az oroszok is tetlenül, állva maradtak.

Most újabb veszély fenyegetett: egy orosz lovas hadosztály igyekezett a védőállást délről átkarolni. Ekkor érkezett be Schönner Odiló százados²⁾ kerékpáros zászlóalja, melyet azonnal Neumarktra irányítottak, hogy Weiss ezredes olt levő csapataival együtt tartóztassa fel az orosz lovasokat. A válogatott legényekből álló kerékpárosok mindenkiben bizalmat ébresztettek.

10-én délután és este Molnár Dezső tábornok vezetése alatt

¹⁾ Később a lengyel köztársaság tábornagya, majd elnöke.

²⁾ Jelenleg m. kir. altábornagy.

9. és 10. honvédgyalozezred, a 15. huszárezred $\frac{1}{2}$ százada, ettől délre pedig a közben beérkezett 16. gyalozezred állt fel a döntő ellentámadáshoz. Ennek sikerültéig a huszároknak minden áron ki kellett tartaniok. Ezalatt a tőlük 12—13 kilométerre északra, Lapanovnál folyó csata válságosra fordult. A 3. hadosztályhoz tartozó prágai 28. gyalozezred, a rohamozó oroszok elé futva és velük összeölkelkezve, megadta magát. Az ott levő osztrákok és a rögtön bevetett miskolci 15. közös hadosztály csak véres áldozatok árán tudták az áruulás végzetes következményeit elhárítani és a keletkezett rést betölteni. Még így is hátrább kellett vonniok a védővonalat, mire a huszárok csoportját lassanként három oldalról kezdék szorongatni.

11-én reggel megindult az ellentámadás. Ugyanakkor az oroszok a huszárok védőállását rohanták meg hatalmas tömegekkel. A hajnali sötétségben vad összeviisszaságban kavargotak a csapatok, az oroszokkal teljesen összekeveredve. Csak puskatussal sikerült újból kiverni őket. 7 óraker ismét rohamra indultak, újra közelharc, véres verekedés, melyben a 9-cs huszárok az oroszokat árkaikig verték vissza és előző napon elveszett géppuskáikat is visszaveszik.

$\frac{1}{2}$ 10-kora 13-as huszárokat, majd délben az egész arcvonalat egyszerre rohanják meg az oroszok. Ismét siker nélkül.

Egy huszárra átlag 6—8 orosz jutott. Bár sikerült őket viisszaverni, a harc sok vérbe került. A 13. huszárezred állományának 55%-át veszttette eL¹)

A harcokban Márton szakaszvezető, a nagykanizsai 20-as honvédek kis szakaszával csodákat művelt. 15 emberével és a hozzá csatlakozott néhány huszárral egész orosz tömegeket vert vissza.

Itt esett el Muhr Ottmár ezredes is, a 9-es közös huszárok parancsnoka, ki több ellenroham után, újabb ellenlökésre akarta vezetni megmaradt huszárjait.

Az egész nap folyó, minden képzeletet felülmuló, folytonos kázitusában a maroknyi huszárság és honvédek maradtak felül. Szívós kitartásuk alapozta meg az oroszok hátába igyekvő Molnár 77. honvédgyalogdandárának ellentámadását. Ez pecsételte meg az orosz 15. hadosztály sorsát, mely estefelé megkezdte a visszavonulást.

Ezzel az oroszoknak Krakkó oldalába vezetett nagy támadása megtört. A kísérlet 60.000 emberükbe került.

Közben beköszöntött a tél. A Kárpátok mentén álló seregek mind mélyebbrS ásták be magukat a fagyos sziklákba és a hóba. Újabb gyötrelmek vártak a sokat szenvedett harcosokra.

Conrad a limanova-lapanowi győzelem sikerén felbuzdulva, még egyszer megkísérli az oroszok visszaverését és a körülzárt

¹) 18 tisztből 4 halott, 2 sebesült, 2 eltűnt, — 160 huszárból 43 halott, 50 sebesült, 4 eltűnt.

Przemysl felmentését, de a szépen megindult újabb támadás hamarosan megakadt az oroszok ellenállásán és a tél zordságán. Az újabb, jaslói, vagy téli kárpáti csata sem sikerült. Az osztrák-magyar seregek végül is visszahúzódtak a Kárpátok közé és Gorlice-Zmigrod vonalába, ahol az arcvonal megmerevedett.

A limanovai csata alatt az oroszok ismét betörték Magyarországra. A cseh IX. hadtest lagymatag küzdelmei miatt Bártfa rövid időre az oroszok kezére került. Csak magyar csapatok gyors ellentámadása verte ki őket ismét országunk területéről.

A behavazott kárpáti szorosokban is elakadt lassanként minden küzdelem. Az oroszok időnként megkísérelték a szorosok elfoglalását. Csermák honvédezedes hősi halála árán sem bírta megtartani a már egyszer visszafoglalt uzsoki szorost. 1915 újkor az oroszok ismét a magyar halálra álltak, készen az újabb betörésre.

*

Az osztrák-magyar hadsereg 1914. évi harcai az oroszok ellen a hadtörténelem legsúlyosabb küzdelmei.

A Monarchia, mikor a marnei balsiker következtében, magárahagyottan kényszerült a nálánál sokkal erősebb oroszokkal megmérkőzni, hősi önfeláldozással vállalta ezt a feladatot. Nagy hadvezére, Conrad jól tudva, hogy egyedül védelemmel nem képes az oroszokat megállítani, mikor újabb és újabb támadásokat intézett ellenfelére, hogy visszaszorítsa és gyengítse.

Azonban ez a módszer, mely egyedül látszott helyesnek, rendkívüli teljesítményeket követelt a csapatoktól. A folytonos, a forró augusztustól a kemény télig, szinte szakadatlanul tartó menetek, a nagy véráldozatokkal járó támadások erősen megtépázták a Monarchia haderejét, megtizedelték értékesebb elemeit, legkiválóbb csapatait. A harcok tüze azonban kiolvasztotta a salakot is, melynek helyén — néhol ijesztő arányban — tárult fel a Monarchia belső ziláltsága.

A Monarchia különböző értékű csapataiból a kiválóak páratlan gyorsasággal szedték össze magukat. A közepeseknél ez lassabban, de ment.

A megmételtyezett területekről kiegészítő csapatok azonban állandó gondot okoztak. Pótlásuk, sőt még zászlóaljuk becsületének visszaszerzése is a többieket terhelte. A rendszabályok egész sorozata kellett ahhoz, hogy ezt a szégyent kifelé leplezzük, befelé pedig romboló hatását ellensúlyozzuk. Természetesen, ez csak részben sikerülhetett. Így a háború szörnyű szenvedései is mindinkább a Monarchiához hű államalkotó nemzetekre és nemzetiségekre, valamint szövetségeseinkre nehezedtek. Ezek továbbra is, töretlen akarattal készültek az új évben a győzelemre, melyben akkor, minden viszontagság ellenére, rendületlenül hittek.

Hadjárat a szerbek ellen 1914-ben.

Mozgósítás és felvonulás Szerbia ellen.

A Monarchia igi4 július 2 5-én rendelte el a »részleges mozgósítást« Szerbia ellen. A parancs alapján a Monarchia haderőiből ekkor két csoportot mozgósítottak:

1.) a mindenkép Szerbia ellen szánt zágrábi XIII., sarajevoí XV. és raguzai XVI. hadtestet,

2.) azokat a hadtesteket, melyek csak akkor fordulnak Szerbia ellen, ha más ellenség nem tör a Monarchiára. Ezek (az úgynevezett B. csoport) voltak a budapesti IV., a temesvári VII., a prágai Vili. és a leitmeritzi IX. hadtest.

A mozgósított 6 hadlest a békében előkészített vasúti szállítási tervek szerint azonnal megkezde felvonulását a déli végekre.

Mikor július 3o-án a Monarchia kénytelen volt az Oroszország elleni mozgósítást is elrendelni, a B. csoportból a ½ VIII., a ½ IX. és az ½ VII. hadtest, valamint egy lovashadosztály, már déli irányban mozogtak. Ezeket vasútműszaki okok miatt már nem lehetett megfordítani és egyenesen új rendeltetési helyükre, az orosz harctérre szállítani. Előbb ki kellett őket rakni a szerb harctéren, új vasúti menetrendet kellett összeállítani és csak ezután kerülhettek alkalmazásuk helyére.

Ebből a felvonulási zavarból eredt azután az északi harctéren számos baj, és — mint látni fogjuk — a déli harctéren is nem egy.

A felvonulás még 1908-ban készült terv alapján történt. Védelmet tartva szem előtt, a felvonuló erőket oda keUett vinni, ahol a szerbek támadása valószínű, Így került a 6. hadsereg Bosznia-Hercegovina védelmére, a Drina középső folyásának területére, — az 5. hadsereg Horvátország védelmére, a Száva-Drina torkolat környékére, végül a 2. hadsereg, mely csak ideiglenesen, az orosz harctérre szállításig volt itt, a Szerémségbe.

A felvonulás 2064 száztengelyes vonatot¹⁾ vett igénybe. Néhány vasúti balesettől eltekintve, az óriási vonattömegek mozgatása sikerült. A szerb határokon kereken 500.000 ember, 600.000 ló és 200.000 jármű vonult fel.

A mozgósítás és felvonulás rendkívül lelkes hangulatban folyt le. A Monarchián esett sértésért mindenki elégtételt akart, a hosszú katonavonatok alkalmoszerű dalokkal, felvirágozottan futottak Szerbia felé, a visszamaradok lelkesedése és biztatása mellett.

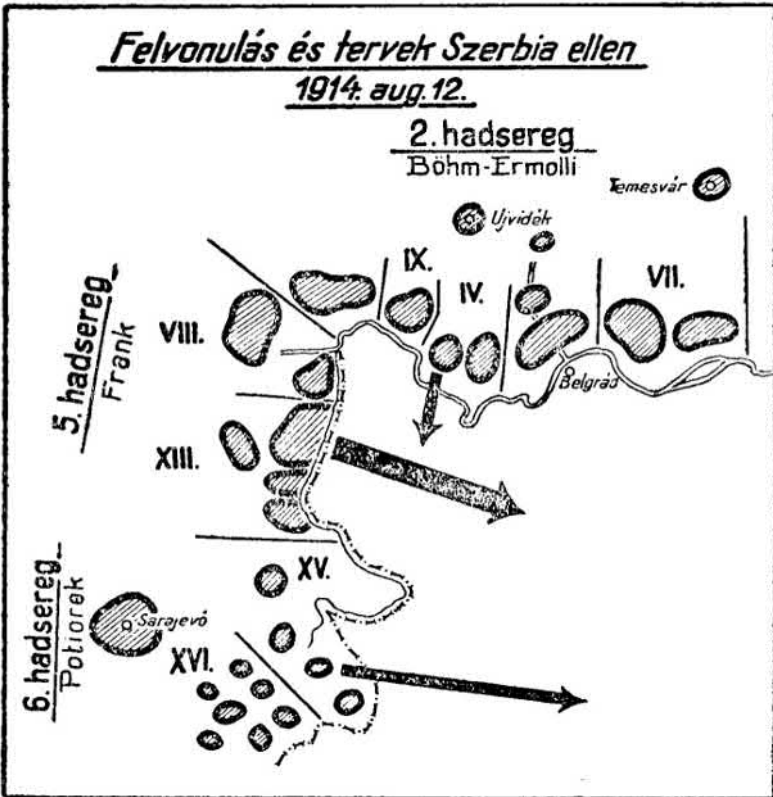
Szerbia július 25-én délután rendelte el seregei mozgósítását, n hadosztálya, 2 önálló dandára és 1 lovas hadosztálya ugyancsak megindult a határokra. A szerb mozgósítás és felvonulás is hasonló

¹⁾ egy száztengelyes vonat 47—48 .waggonból áll.

lelkesedés mellett folyt le, mint a Monarchiáé.¹⁾

Montenegró a maga kb. 60 zászlóalj és 2 4 ütegnyi haderejét, melynek harcértéke, megfelelő vezetés és felszerelés híjján, csekélyebb volt. északi és északnyugati határán vonultatta fel. Montenegró, elsősorban uralkodóháza, nem sok jót várt a háborútól, mert tudta, hogy az En tente győzelme esetén a szerbek bekebelezik. Ezért nem nagy kedvvel vonult a háborúba.

A kölcsönös felvonulást az alábbi vázlat mutatja:

¹⁾ Hadosztályainkat nem számozták, hanem vidékek szerint nevezték és a szerint, hogy első, vagy második vonalbeli csapatokból állottak, e névhez az I. vagy II. jelzöt függesztették.

Hadműveleti tervek.

A Monarchia, abban a pillanatban, mikor Oroszország is clemfelei sorába lépett, Szerbiával szemben védekezni kényszerült. A Monarchia saját erejéből nem futotta két irányban való támadásra.

Oroszország közbelépése még a' felvonulás befejezése előtt következett be, így azokat a terveket, melyeket arra az esetre készítették, ha csak Szerbiával kell hadakozni, el kellett ejteni.

Ennek megfelelően Conrád augusztus 6-án elrendelte Potiorek Oszkár tábornagynak, kit a balkáni haderők főparancsnokává¹⁾ neveztek ki, hogy: »legalább is akadályozza meg azt, hogy a szerinek! a Monarchia területére betörjenek, különösen, ha Budapest, vagy Bécs felé igyekeznének.«

Conrád úgy képzelte ennek megoldását — és ezt a Potiorek!-nek adott parancsban meg is mondta — hogy a később északra kerülő 2. hadsereg Szávamenti tüntetésének leple alatt a 6. és 5. hadsereggel gyors csapást kell mérni a szerbekre, kik valószínűleg lassabban vonulnak fel. A csapás el fogja venni kedvüket a további támadásoktól.

A 2. hadsereg ideiglenes szerepéből adódott később a vereségek sorozata.

Potiorek ugyanis arra számított, hogy ezt a nagy erőt elszállításáig, azaz augusztus 2 i-ig az 5. és 6. hadsereg támogatására alkalmazhatja. Tervét tehát úgy alkotta meg, hogy az 5. és 6. hadsereg nyugatról, azaz a Drinán át, a 2. hadsereg északról, a Száván át támad. Conrád azonban Potioreknek erre vonatkozó és megismételt kérelmét elutasította. Potiorek ekkor úgy határozott, hogy a 2. hadsereg nélkül is támadásra indul. Ereje kb. egyenlő volt a szerbekével, abban reménykedett, hogy a szerbek a tüntető 2. hadsereg ellen is fordítanak néhány hadosztályt, sőt azt is, hogy gyors siker esetén • bolgárok csatlakozni fognak.

Conrád e tervet jóváhagyta és a felelősséget magára vállalta. Potiorek pedig, hogy egy percet se veszítsen és a 2. hadsereg ideiglenes jelenlétét kihasználja, nem különben, hogy a szerbeket megelőzze, hadseregeit, de különösen az 5. hadsereget, teljes felkészülés előtt támadásra rendelte.

A szerbek egyelőre védekezni szándékoztak, majd ha felvonulásuk teljesen befejeződött, az addigi kialakuló helyzet szerint vagy a Szerémség, vagy Bosznia felé akartak támadni.

Támadásuknak a Monarchia elébe vágott.

*

¹⁾ 1912-től Bosznia-Hercegovina tartományi főnöke, a sarajevói XV. hadtest parancsnoka s mint ilyent, már békében kijelölték e hadvezéri helyre.

A határon már a mozgósítás és a felvonulás alatt megindultak a csatározások. A szerbek 29-én hajnalban felrobbantották a zimony-belgrádi vasúti hidat és puskázni kezdtek a Zimonyból tározni akaró hajókra. Augusztus 4-én monitoraink Belgrád régi török várát, a Kalimegdánt bombázták. A Drina mentén csak a járőrök lövöldöztek egymásra.

A vasúton érkezett csapatok, kiszállásuk után rögtön a határ felé siettek, hogy a támadást azonnal megkezdhesék. Az augusztusi hőségben végzett nagy menetek miatt a legtöbb kiariatdan érkezett a határfolyókhoz.

Az első osztrák-magyar támadás Szerbia ellen.

(Augusztus 12—22.)

A meleg nyári éjszakákon végtelen sorokban vonultak a Monarchia harcosai a Száva és Drina felé. A nehéz meneteket követő éjjeleket hol itt, hol ott szakította meg lövöldözés és lárma. A végtelen kukoricásokban és a folyópartok sűrű bozótjában szenvedélytől elvakult szerbek, — köztük saját polgáraink is — álltak lesben, hogy minden eszközzel kárt tegyenek a csapatokban. Különösen a tisztekre vadásztak, kiket sárga övük messziről felismerhetővé tett. A csapatok lassanként minden szerbben ellenséget láttak, sok vaklárma, oktalan lövöldözés keletkezett.

A túlsó partokra komor csend borult. Mégis, mindenki úgy érezte, hogy izzó szemek lesnek reá s az enyhét hozó esti szellő mérhetetlen gyűlölet lehetőségét hozza a távolban sölétlő hegyek felől. Mindenki tudta, hogy itt nem háború indul meg, hanem kegyetlen leszámolás, az utolsó csöpp vérig.

*

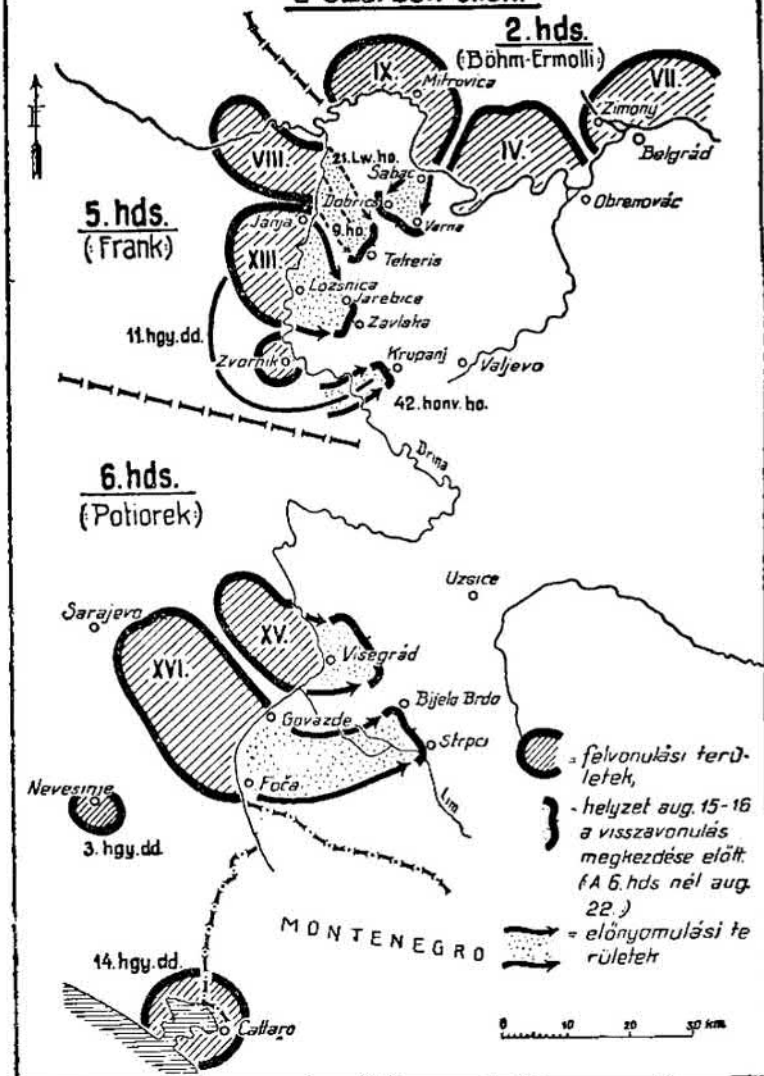
Potiorek augusztus 8-án adta ki parancsát a támadásra. E szerint az 5. (Frank) hadseregnek,¹⁾ mely a prágai VIII. (Giesl) és a zágrábi XIII. (Éhemen) hadtestből, a u. hegyidandárból és a 10 A népfelkelő dandárból állott, 12-én kellett átkelnie az Alsó-Drinán és Valjevóra támadnia.

A 6. hadseregnek²⁾ 18-án kellett átkelnie a Felső-Drinán és Uzsicére támadnia.

¹⁾ E hadseregben csak a XIII. hadtestnél voltak magyar csapatok és pedig a 36. hadosztálynál (Czibulka) a nagyváradi 37/1. és II. zászlóalj a pécsi 52/1. III. IV. zászlóalj, a 60/11. zászlóalj és a 9. huszárezred 2. százada, a 11. dandárnál (Lawrowszky), a 13. dandárnál (Stracker).

²⁾ E hadseregben sok magyar csapat volt. A XV. (Appel) hadtestben, mely a 7., 9., 10., és 12. hegyidandárokból állott, 9 — a XVI. (Wurm) hadtestben, mely az 1., 2., 4., 5., 6., 8., és 13. hegyidandárok-

Felvonulás Szerbia ellen és az első hadjárat a szerbek ellen.

A 2. hadseregnek¹⁾ az volt a parancsa, hogy augusztus 10—12 közt erélyesen tüntessen Mitrovica és Obrenovac közt, azaz kisebb erőkkel keljen át a déli, szerb partra és ezzel tévessze meg a ezereket.

Frank gyalogsági tábornok²⁾ 10-én intézkedett az 5. hadsereg átkelésére és támadására. Északon a prágai VIII. hadtestet, középen a zágrábi XIII. hadtestet, délen a 42. honvédhadosztályt indította Szerbia északnyugati része felé.

A VIII. hadtest Amajlije-nél, a XIII. hadtest Batar-nál, a 42. honvédhadosztály Zvornik mellett 12-én kelt át a sebes folyású Drávan. A szerbek csak helyenként védekeztek szívósabban, egyébként a folyótól néhány kilométerre levő magaslatokra vonultak vissza és ott szívós védelemre rendezkedtek be.

Ugyanekkor megindította tüntetését észak felől a 2. hadsereg is. Tercsziánszky lovassági tábornok, a IV. hadtest parancsnoka, Dáni Balázs tábornokot bízta meg a Sábánál való tüntető átkelés vezetésével.

Az átkelésre kiszemelt kaposvári 42. gyalogezred, hosszú gyalogmenet után, éjfélkor érkezett Klenákra és hajnali 3 órakor csendben szállt a pontonokba. A túlsó parton lévő szerbek közel engedték őket és csak az utolsó pillanatokban zúdították rájuk fegyvereik tüzeit. így az első kísérletre csak másfél szakasznyi erő jutott át, a többiek visszafordultak. Az átjutott rész hamarosan megtisztította a part egy részét s fedezete alatt sikerült az ezred többi részeit is áthajózni. A ák-esek most már egyhuzamban Sabac város déli szegélyéig törtek előre. Ott egyidőre megálltak. A szerbek látva, hogy ellenállni nem képesek, visszavonultak.

A szerb fővezérség, mikor hírül vette, hogy a 2. és 5. osztrák-magyar hadsereg, két oldalról is, megrohanja Szerbia északnyugati részét, sürgősen elrendelte, hogy még hátul gyülekező zöme ide főr-

ból állott, 12, — az önálló 3. hegyidandárban 1, a 14. hegyidandárban 3 zászlóalj volt magyar, — a 40. (Braun) honvédhadosztály pedig, mely a budapesti 29., 30., szabadkai 6. és pécsi 19. honvédezekből állott és a 109. (Czeiszberger) népfelkelő dandár, mely a 17. és 29. népfelkelő ezredekéből alakult, színmagyar. B hadsereg parancsnoka Potiorek tábornagy, egyúttal az összes balkáni erőket is vezette.

f) A 2. hadsereg, a leitmeritzi IX. hadtest kivételével, színmagyar. Ide tartozott a budapesti IV. (Tercsziánszky) hadtest is, melynek 31. hadosztályát József kir. herceg vezette.

²⁾ Lovag Frank Liborius gyalogsági tábornok a hadjárat megindulásakor 65 éves volt. A hadsereg egyik kiváló tábornokának tartották, a Balkánt jól ismerte, vezetésétől sokat vártak. A hadiszerencse azonban következetesen kerülte, 1915-ben nyugdíjazták. Benne keresték a nem sikerült szerb hadjáratok bűnbakját.

duljon és ellentámadással verje vissza átkelt csapatainkat. Mozgásba hozott erői jelentékenyen erősebbek voltak, mint az 5. hadsereg.

Augusztus 13-án az 5. hadsereg folytatta támadását. Az északi szárnyán, az előző napi harcban lemaradt VIII. hadtestet igyekezett minél előbbre vonni. Ennek sikeres beérkezése után az egész hadsereg most már egységes, de kissé túl széles arcvonalon indult támadásra az első szerb védőállás ellen, melyet a szerbek elősapatai hamar feladtak. A VIII. hadtest azonban ismét lemaradt. Sokkal nagyobb eredményt mutattak fel a XIII. hadtest derék horvát harcosai, kik — sokszor kézitusára kerülő küzdelemben — söpörték ki a szerbek védőállását. A szerbek a Jarebicza területén levő, új védőállásukba mentek vissza.

A Száva mentén álló 2. hadsereg e napon azt a — később tévesnek bizonyult — hírt kapta, hogy a szerbek nagy erőikkel akarnak átkelni a Száván. Ezért a folyó mentén keletebbre tolt a főerejét, hogy készen álljon egy Zimony felé irányuló támadás kivédésére is. Sabácon ezalatt az átkelt 44-esek védelmére rendezkedtek be. Este, a szerbek valószínű ellentámadásának hírére, az 5a. menetzászlóaljzat is a déli partra vitték át. A szerbek azonban csak i4-én indították meg az ellentámadást. A 44-esek visszaszorították őket, de a magas kukoricásokban az üldözés megakadt. Így ismét a város szegélyére mentek vissza.

Az első napok harcai máris kóstolót adtak a szerbiai harcok rendkívüli nehézségeiből. A végnélküli kukoricásban vezetni, tájékozódni, összeköttetést tartani és célozva tüzelni, a tüzérség tüzét irányítani, alig lehetett, emiatt a csapatok összekeveredtek, eltévedtek és egymásba lövöldöztek.¹⁾ A lakósok is mindent megtettek a zavarok fokozására. Az elfogott katonáinkon végzett csonkításaik híre szerzetelenül izgatta a csapatokat, melyek kellő pihenés híján különösen hajlamossá váltak a vakrémületre.

i5-én az 5. hadsereg folytatta a megkezdett támadást. A VIII. hadtest a szerbek eddigi csekély ellenállásán fe buzdulva, most már merészebben ment előre, de a délutáni felhőszakadás miatt felázott hegyi utakon megint lemaradt és nem érte el menetcéljait. A sötétedő erdőben elveszett az összeköttetés, a folyton lövöldöző komitácik keresésére hol itt, hol ott, ment egy csoport az erdők mélyébe. Mikor leszállt az éj, a hadtest részei egymástól elszakadva ott, ahol épen voltak, holtfáradtan lepihentek.

A hadtest északi szárnyán levő 2 x. (német-cseh) Landwehr hadosztály is több részre szakadva merült mély álomba az erdőben, mitsem tudva arról, hogy vele szemben a szerb kombinált hadosztály közeledik. A szerbek sem tudtak ellenfelükről és a vaksötét

¹⁾ A 44-es kaposvári »rosseb«-bakák 500 embert vesztek így, sőt Dáni tábornok is megsebesült.

éjszakában, váratlanul bukkantak a mély álomba merült hadosztályra. A biztosításra kiküldött osztrák-magyar osztagokat, melyek még a puskaropogásra se ébredtek fel, álmukban koncolták fel és azonnal rátörték a nagyobb csoportokra. A holtfáradt alvókba alig lehetett lelket verni és mire észbe kaptak, a szerbek már a nyakukon voltak. A nagy zűrzavarban és sötétségben az egyes csapatok egymásután széledtek el az erdőbe. Végül már csak a hadosztályparancsnok és ezredparancsnokai küzdöttek kisebb-nagyobb töredékek élén. Senki sem tudta, hogy szomszédjai hol vannak és mi történt velük? Az egyik beérkező ezredparancsnok, mielőtt hadosztályparancsnokának megmondhatta volna, hogy ezrede hol van, halálos lövést kapott. Az altábornagy végül is, mintegy húsz emberrel magára maradt és semmit se tudva arról, hogy csaknem egészen a közelében, egyik ezrede még állja a harcot, maga is puskával a kézben harcolva, megindult visszafelé. Az említett ezred várt egy ideig, visszaverte a reá rohanó szerbeket, de hamarosan erős szerb tűzérségi tűzbe került és parancsnoka elhatározta, hogy visszavonul, annál is inkább, mert jobbra már senkit sem talált.

A hadosztály egészen felbomlott. Megmaradt részei elmenekültek a Drina mellékre, hol az összegyűjtött emberek sokasága azt bizonyította, hogy keményebb ellenállás esetén a szerbek nem érhetek volna el hasonló döntő eredményt. Ám a győztes szerb kombinált hadosztály is teljesen felbomlott. A rendszertel, n csoportokban folyó harcban egyes részei sikert értek el, mások szétugrottak a 21. Landwehr hadosztály ellentámadásai elől és megfutottak. Estére a szerb hadosztály is teljesen felbomlott és a szomszéd I. vonalbeli Morava-hadosztálynak kellett a szétszaladt csapatokat összeszednie.

Szinte egyedülálló eset a háborúból, hogy a csatában mindkét fél teljesen felbomoljon és vesztesként meneküljön.

A VIII. hadtest másik hadosztálya, mely az előbb említett Landwehr hadosztálytól délre harcolt, a g. hadosztály, mitsem tudott a szomszéd ágában lefolyó eseményekről. Hajnalban megindult kelet felé és megtámadta a vele szemben álló szerbeket. Később, az észak felől hallatszó gyanús, távolodó lövöldözésre megállt. Ezzel az egész VIII. had est előnyomulása megakadt.

A XIII. hadtest horvát csapatai e napokban tovább döngették a szerbek védőállásait és véres harcokban verekedték magukat mind előbbre. Szépen haladnak a déli szárnyon, az ugyancsak horvát-szlavón 42. honvédhadosztály csapatai is, melyek Krupanj-nál szuronnal verték ki a szerbeket állásaikból. Szomszédjuknak, a i3. dandárnak pécsi és eszéki harcosai pedig, egész napi kemény küzdelem után este is rohamoztak és kézi tusában verték vissza a kétségbeesetten védekező szerbeket. A XIII. hadtest győzelmei folyván a vele szemben álló 3. szerb hadsereg súlyos válságba került és csak úgy menthette meg magát, hogy a Zavlaká-nál választott új védőállásba ment vissza.

E harcok alatt északon, Sábácnál, a 44 ezred és néhány más, újonnan átvitt zászlóalj a város széléről nézet farkasszemet az egészen közel levő ellenséggel. A hadtestparancsnokság azonban attól tartott, hogy a folyón túl levő csapatait megrohanják és a folyóba szorítják. Ezért 15-én tiltó parancs ellenére¹⁾ az egész 29. hadosztályt²⁾ is Sabácra vitte át és a várostól nyugatra ellentámadáshoz csoportosította. A szinte érthetetlenül lassú parancsközvetítés miatt³⁾ a tervezett ellentámadás nem indult meg és másnapra halasztódott. A szerbek észrevették a hadosztály a kelését, a Sabác alatt álló I. vonalbeli Sumadija hadosztályuk önként visszament 15—18 kilométerrel és a Dobrava patak mögött foglalt védőállást. Így a 16-án meginduló ellentámadás csak kisebb szerb osztagokra talált és a szerbek főerejét keresve, az egyes támadó oszlopok önállóan, egymásról mit sem tudva, mentek tovább dél felé. Az összefüggés az egyes oszlopok közt teljesen megszakadt. A kavarodásban a csapatok végül is egymást nézték ellenségnek és egymásra lövöldöztek, a szerbek pedig újabb és újabb apró előlőrészekkel fokozták a zavart. Az egész azzal végződött, hogy az egyes csoportok önként visszahúzódtak Sabác déli szegélyére. A szerencsétlen sabáci harcok miatt a 2. hadsereg, nemcsak hogy közvetlenül nem segített a tőle 15 kilométerre összemló 21. Landwehr hadosztályon, de maga sem ért el semmiféle eredményt. A csapatok saját magukat verték meg. A szerbek is küzködtek terepük különleges akadályaival. Egységesen támadni, vagy védekezni ők sem tudtak. Így az osztrák-magyar csapatok visszavonulásában vajmi kevés érdemük volt.

*

17-én este balkáni haderőnk küzdő részei nagy össze-visszaságban, egyesek megverten, felbomlottam mások megrekedve álltak. Egyedül az 5. hadsereg déli szárnya, a horvátok támadtak még erőlyesen. Az 5. hadsereg elhamarkodott támadása tehát nem járt a remélt sikerrel. Potiorek mégis szívósan ragaszkodott a támadás továbbviteléhez, remélve, hogy a 2. hadsereg újabb sabáci támadása kiránthatja a bajból az 5. hadsereg északi szárnyát. A 6. hadsereg 18-án meginduló beavatkozásától pedig döntő sikert várt. Ezért újra és nyomatékosan sürgette a 2. hadsereg parancsnokságát, hogy nagyobb erővel törjön előre Sábáénál. Ez azonban még ingadozott. Egyfelől Conrád megtiltotta, hogy a Száván nagyobb erővel keljen át, elszállításának ideje pedig közeledett. Másfelől Sabácra átküldött saját csapatainak balsikere és Potiorek állandó sürgetése újabb erők bevetését követelte.

1) Conrad csak kis erők átkelését engedélyezte

2) A IX. hadtesthez tartozott, (csehek és seh-németek)

3) A parancsot, bár délelőtt 1/2 10-kor adták ki, az 5 kilométerre álló csapatok csak délután 1-kor kapták meg.

Ekkor jött a 21. Landwehr hadosztály szétugasztásának híre. A 2. hadseregparancsnokság erre már elszánta magát és elindította az egész IV. hadtestet. Potiorek még ennél is többet követelt, hivatkozva arra, hogy »a 2. hadsereg, elszállításáig nem lehet a harcok nézője.« Conrád végül is csak a IV. hadtest bevetésébe egyezett bele. Hogy azonban az 5. hadseregen valóban segítsen, gyors beavatkozásra volt szükség.

Az 5. hadsereg megvert Landwehr hadosztályának szomszédja, a 9. hadosztály 17-én megkísérelte a helyzet javítását és északi szárnya lendületes rohammal dobta vissza a szerbeket. Ekkor félreértés folytán visszavonulási parancsot kapott. Az erős tüzérségi tűzben a visszavonulás futássá fajult. Még ott sem tudták a futókat megállítani, ahonnan a támadás megindult. Szerencsére a szerbek nem követték őket. A hadosztály déli szárnya ezalatt sikert ért el és ha az északi szárny nem fut vissza, a szomszéd vereségét is helyreüti, Így azonban az egész VIII. hadtest tőle délre visszament. A XIII. hadtest aznap pihenni akart. Egyes részei öntevékenyen mégis harcba keveredtek, a 42. honvédhadosztály pedig Krupanj-nál győzelmet is aratott.

Az általános helyzet tehát az volt, hogy az 5. hadsereg déli szárnya győzelmesen haladt előre, északi szárnya ellenben már hátrafelé mozgott. Végre, mikor 18-án Zavlakánál a XIII. hadtest előnyomulása is akadozni kezdett, látta be Potiorek, hogy a támadás erőszakolása az egész hadsereg vereségéhez vezethet és elrendelte a visszavonulást a Drina mögé.

Nem járt külön eredménnyel a IV. (Terstyánszky) hadtest sabáci újabb beavatkozása sem.

A hadtesteknek a déli parton levő részei és a 29. hadosztály 17-én Sabác déli szegélyén feküdtek, mikor a szerbek támadásra indultak. Tüzérségük tüze megvadította a hadihídon való átkelésre várakozó vonatainkat, melyek aztán a Száva mentén, nyugatra kezdtek menekülni. A szerb támadást mégis sikerült visszaverni, de a szerbek csak keveset húzódtak vissza, úgy, hogy bármely pillanatban újra támadhattak. Végleges elűzésükre 17—18 éjjelen az egész IV. hadtestet a déli partra vonták át, hogy 18-án közös erővel támadva, végre tiszta helyzetet teremtsenek az örökös zűrzavarban. A 18-án 8 óra körül megindult nagy erejű támadásra, melyben a vitéz budapesti 3i. hadosztály remekelt, a szerbek egyrésze megadta magát, másik része visszavonult. A hadosztály csakhamar a mérhetetlen kukoricások előtt állott. Terstyánszky elrendelte a támadás azonnali folytatását. A csapatok ismét belekerültek a kukoricásokba és megkezdődött a rendtelenség. Estére ugyan érintkezésbe kerültek a szerbek új védőállásával és a támadást 19-én folytatták, de fényes nappal egymást nézték ellenségnek és egymást pusztították. A hadosztályparancsnok, Le Beau tábornok, végül is visszarendelte teljesen összekeveredett ezredeit. De egyik dandárparancsnoka észrevette, hogy

*Roham a románokra
1916 novemberében*

Domszky Ede felvétele

A Hadimúzeum gyűjteményéből

*Támadás az olasz állások ellen
1915-ben Doberdón*

Fűrök Sándor felvétele

Sipos Gyula tábornok gyűjteményéből

Tűzértragédia az orosz harctéren

*A 2/22. számú hegyi ütegünk egyik ágyúját teletalálat éri Körösmezőnél,
1917 november 2-án*

*Hegedűs Vilmos főhadnagy, ütegparancsnok,
periszkópos felvétele*

A Hadimúzeum gyűjteményéből

Gránátölésérek az olasz harctéren

Részlet: San Gabriele lejtőjén

Tóth Sándor felvétele

Sipos Gyula tábornok gyűjteményéből

nem az ellenség szorítja vissza a csapatokat, rendet teremt és újra előre rendelte azokat.

A hadtestnek szintén átkelt 32. hadosztálya sem járt különben. Az ellenség rövid harc után visszament előle, a hadosztály Vukolics irányában követte. Ekkor a 70. ezred váratlanul visszaözlött, mire az egész hadosztály utánozta. Terstyánszky újabb támadást sürgető parancsára aztán ismét megfordult és megindult délre, Cserovácra, hol táborba szállt.

A hadtesthez csatolt harmadik hadosztály, a 29. egész nap céltalanul menetelt ide-oda.

A vezetés hosszabb ingadozása után végül is elrendelték a IV. hadtest visszavonulását a Száva északi partjára azzal, hogy kisebb erőkkel tartsa Sabácot. 20-án a hadtest tehát feladta a sok vérrel öntözött területeket és a legnagyobb összevisszaságban visszament. Senki sem tudta, hogy ez miért szükséges? Terstyánszkyhoz senki sem mert kérdéssel fordulni, a parancsokból pedig épp erre nem kapott felvilágosítást.

A folytonos előre- és hátramenetek, majd az érthetetlen visszavonulás miatt a vezetésbe vetett bizalom megrendült és mindenki közönyösen ment a maga feje után. A Monarchia legkiválóbb ezredéből összeállított hadtest emiatt mondott csődöt.

Sabácon egyelőre a 29. hadosztály maradt vissza, a többi csapatot a Száva északi partjára hajózták át. A szerbek alig mozdultak, ők csodálkoztak legjobban a »svábák« távozásán.

Tudjuk, hogy Potiorek még a hadműveletek megindulása előtt, de alatt is, mindent megtett, hogy az északi harctérre szánt 2. hadsereget magánál tarthassa. Conrád, az összes haderők vezérkari főnöke, ellenállt minden rábeszélésnek, ígéretnek, sőt fenyegetésnek s nem adta oda a hadsereget, melyre az északi harctéren égetően szüksége volt.

Tudjuk már azt is, hogy nem adta beleegyezését ahhoz, hogy a 2. hadsereg nagy erőkkel menjen a Száván túlra, sőt a IV. hadtest bevetését is csak akkor engedélyezte, mikor Potiorek ennek fejében »döntő« győzelmet ígért. Mikor Conrád látta, hogy egyik legjobb hadteste csak felőrlődik, de komoly hasznot nem hajt, a Száva északi partjára vonatta vissza azzal, hogy álljon készen az elszállításra.

Alig, hogy a hadtest ezt teljesítette, jött a legfelsőbb kézirat azzal, hogy a IV. hadtest, valamint a IX. hadtesthez tartozó 2 9. hadosztály maradjon Potioreknél és nevezett ezentúl önállóan, saját belátása szerint vezesse a szerbek elleni háborút. Vagyis a Monarchiának ezentúl két vezére lesz: Conrád északon és Potiorek délen.

21-én a sabáci visszavonulást fedező 29. hadosztályt támadás érte. Terstyánszky ki akarta üríteni a Száva túlsó partját, de Potiorek Sabácot nem engedte. Terstyánszky attól tartva, hogy 329. hadosztályt megverik, az egész hadtesttel ismét át akart kelni a déli partra, hogy a szerbeket megtámadja. A 31. és 32. hadosztály tehát átkelése után, 23-án újabb támadásra indult. Ez ismét az elmaradhatatlan sűrűlódások közepette folyt le. Az oszlopok előremenet közben elszakadtak egymástól, belepuskáztak szomszédjaikba, majd magukra hagyatva, visszafordultak. A parancsok elkésve, vagy egyáltalában nem érkeztek be, a csapatok vagy parancsra várva ácsorogtak, vagy össze-vissza meneteltek. A vérszemet kapott és megerősödött szerbek pedig mindig hevesebb lökéseket intéztek a helyálló csoportok ellen 8 a helyzet úgy alakult, hogy megint vissza kell menni. Ekkor Terstyánszky elhatározta, hogy véget vet az örökös ide-oda tántorgásnak és végérvényesen feladja Sábától.

A visszavonulás teljes rendben történt. 24-én hajnalban csapataink teljesen kiürítették a déli Szávapartot és az előnyomuló szerbek harc nélkül érték el a várost. A megviselt IV. hadtestet Conrád ekkor mégis visszaszerezte magának, 30-án vasútra rakatta és — bár 10 napi késedelemmel — az orosz harctérre szállította.

Az a sok vér, amit a hadtest veszített, csak helyi sikereket táplált. A »tüntetés« nem sikerült, a szerbek nem ugrottak be, hanem minden erejükkel a Drina felől közeledő 5. hadsereg ellen fordultak, Sabác felé csak 1 hadosztályt és néha lovashadosztályukat alkalmazva.

Később az 5. hadsereg megsegítésére kellett Sábáéről támadni. Ez nem sikerült. Végül már csak azért tartották ezt a kis várost, hogy szegyenben ne maradjanak. A visszahagyott erők segélykiáltásaira azonban mindig újabb segítséget kellett átvinni. Végeredményben nem mi csaltunk ide szerb erőket, hanem a szerbek 1 hadosztálya 4 osztrák-magyar hadosztálynyi csapatot. Ez a tény mutatja meg leginkább az itt folyt liarook hiábavalóságát. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy csapataink, melyekben háborút járt vezető és harcos nem szolgált,¹⁾ oly ellenféllel állottak szemben, mely alig egy-két évvel ezelőtt két győzelmes hadjáratot viselt. Ennek ellenére csapataink majdnem mindenütt megállották helyüket, a vezetés azonban ekkor még a »saját kárán tanulás« iskoláját járta.

Csapataink közül a gyalogságot, a csatákat eldöntő fegyvernemet, már békében arra nevelték, hogy mindig támadjon. Ez a belénevelt szellem és az, hogy e támadásokat még csatárláncban (rajvonal,

¹⁾ Az egész osztrák-magyar ármádiában ekkor inár kevés oly tábornok és ezredes szolgált, aki hadnagykorában 1859, 60 vagy 79-ben harcolt. Az 1904/5-i orosz-japán és az 1912/3-i Balkánháborúba kiküldött néhány katonai attasénk: Csicserics, Dani, Spaits, Franz, a világháború elején még többnyire törzstiszt volt.

Schwarmlinie) hajtotta végre, nagy véráldozatokat követelt. Tüzérségünk is lassanként szokta meg, hogy tűzével elsősorban a gyalogságot kell támogatnia, nem pedig az ellenséges tüzérséggel párbajoznia. Nem működött kellőképpen — és ez a vázolt viszonyok közt érthető — az utánpótlás és a sebesültek ellátása sem, a híradás pedig éppen akkor mondott csütörtököt, mikor a siker már csak tőle függött.

Mindezek a hibák lassanként maguktól megszűntek: a háború tanította meg rá úgy a harcosokat, mint a vezetőket.

*

Az 5. hadsereg és IV. hadtest harcai alatt a messze délen. Középboszniában, Szarajevó körül felvonult 6. hadsereg sem maradt tétlen, hanem Potiorek terve szerint megkezdte a hadműveleteket.

A hadsereg területén az ellenségeskedéseket a szerbek kezdték meg. Bandáik hamarosan betörték Boszniába. Mögöttük pedig a szerb haderők úgynevezett »Uzsicei hadseregcsoportja« vonul fel. (II. vonalbeli Sumadia hadosztály és Lim-különítmény). Ez a csoport egyelőre védekezni akart az esetleges betörés ellen. Csak 12-én, az osztrák-magyar hadsereg Drina-átkelése után, kapott utasítást a szerb fővezérségtől, hogy míg a főerők a Drina mentén betörő ellenség ellen fordulnak, támadjon Visegrád irányában, az átkelő osztrák-magyar haderők hátába.

Előnyomulása beleütközött a 6. hadseregnek már a Drina és Lim felé mozgó részeibe s vissza kellett mennie. A¹ 6. hadsereg 19-én elérte a határfolyókat és feladata szerint megkezdte a támadást Uzšice felé. Közben északon, az 5. hadseregnél eldőlt a harc és seregeink ott visszavonultak. Ekkor Potiorek elhatározta, hogy nem várja meg, míg megvert 5. hadserege ismét elkészül az újabb támadáshoz, hanem a 6. hadsereggel külön csapást mér a vele szemben álló ellenfélre, melyet jóval erősebbnek tartott, mint amilyen a valóságban volt. Elrendelte tehát a támadást.

A XV. hadtest három csoportban indult meg Visegrád környékéről. Délen Braun altábornagy a szabadkai 6. és pécsi 19. honvédezreddel, középen Bogát altábornagy a 7. és 9. hegyidandárral, északon Tabajdy tábornok a 10. hegyidandárral és a budapesti 29. és 30. honvédezreddel. Feladatuk volt: egyelőre a szemben levő, 1000 méter magas hegylánc elfoglalása.

A támadás gyönyörűen sikerült. A nagyrészt magyarokból álló csoportok rövid harc után visszaverték a szerbeket, kiknek maradványai visszahúzódtak. A 20—21-én elért visegrádi győzelem nagyban emelte a csapatok amúgy is lelkes hangulatát. Potiorek tábornagy táviratilag gratulált Braun altábornagynak, a 40. honvédhadosztály parancsnokának, csapatai hősiességéhez.

Ezalatt a XVI. hadtest a Limen kelt át és az 1000 méternél

magasabb hegyeken át támadva, ugyancsak kemény csapást mért a szerbekre. 21-én a 4. hegyidandár, — elsősorban ennek pécsi 5 2/II. és székesfehérvári 69/III. zászlóalja, — Pribojlól északra, kemény harc árán verte vissza a szerbeket.

A szerbek uzsicei hadseregesoportja a 6. hadsereg elől az egész vonalon visszavonulni kényszerült és hátsóbb állásokba kiterve, várta az újabb támadást. Ez azonban nem következett be, mert Potiorek újabb elhatározásra jutott.

Az 5. hadsereg vereségei és visszavonulása után már Potiorek is belátta, hogy ez nem képes egyedül az esetleg tovább, Boszniába támadó szerb főerőkkel szembeszállni. 6. hadserege jóval délebbre, csaknem 80 kilométerre liaroolt, oly gyenge erővel szemben, melyre a szerbek maguk sem helyeztek nagyobb súlyt. 6. hadseregét tehát ott feleslegesnek ítélve, elhatározta, hogy azt szorosán az 5. hadsereg mellé vonja. 20-án parancsot adott, hogy a 6. hadsereg harcait szüntesse be, menjen vissza és gyülekezék az elvonuláshoz. Parancsait a csapatok 21-én kapták meg. Győzelmes harcukat tehát félbeszakították és hátrafelé gyülekeztek. Ezzel a 6. hadsereg első ütközeteinek és vele a Szerbia elleni első hadjáratnak is vége szakadt.

*

Összefoglalva az első hadjáratot, azt kell mondanunk, hogy nem volt szerencsés. Főcélját: hogy a szerbekre kemény csapást mérjen, nem érte el. Bizonyos, hogy a szerbek nagy veszteségeket szenvedtek. De nem akkorát, hogy ez harcikedvüket szegje és kevesebbet, mint a folyton támadó osztrák-magyar seregek.

Potiorek azonban nem veszítette el a kedvét. Új módokat keresett a szerbek megtörésére, amitől nemcsak a déli végek biztonságát, hanem Bulgária harcbalépését is remélhette.

*

A hadseregeknél folyó események alatt Hercegovinában nagyobb hadműveletek nem voltak. A határ védelmére visszahagyott erők — Nevesinjében a Pongrácz tábornok vezetése alatt álló 3. hegyidandár, az erődökben pedig népfelkelő zászlóaljok — csak Montenegrónak augusztus 7-én bekövetkezett hadüzenete után kezdtek csatározni. A határon csakhamar montenegrói bandák törtek át, majd rendes csapatok is. Különösen Bileket szorongatták. Pongrácz tábornok augusztus 31 és szeptember 2-a közt megtámadta az ide törekvő montenegróiakat, döntően megverte őket és hosszú időre elijesztette őket hasonló vállalkozásoktól.

Szerb betörési kísérletek.

(1914. szeptember.)

Az első hadjárat elvesztésébe Potiorek nem nyugodott bele. Elhatározta, hogy seregeit szorosabban összefogva, újból megtámadja

a szerbeket, kiket csak így gondolt annyira sakkban tarthatni, hogy a Monarchiába be ne törjenek. Seregeit egyelőre pihentette, majd az első Drina felé gyülekeztek.

A szerbek eddig elért sikereiken szerfelett felbuzdultak. A szerb fővezérség elhatározta, hogy mihamarabb csapatait kissé kipihentette, egyes részekkel áttör a Monarchia területére. Ez nem annyira saját hadiérdekeit szolgálta, mint inkább azt, hogy szövetségeseinek megmutassa, milyen nagy áldozatokat hoz a közös, végső győzelemért.

Utastotta tehát i. hadseregét, hogy keljen át a Száván és törjön előre Újvidék felé. Ugyancsak megparancsolta a 2. hadseregéhez tartozó I. vonalbeli Timok-hadosztálynak, hogy Mitrovicánál keljen át. Többi seregének ezalatt a Drinát kellett megfigyelnie és védenie.

A Szerémségben és a Bánságban a 2. hadsereg elvonulása után csak a 29. (Krauss) hadosztály, valamint menet- és népfelkelő zászlóaljok maradtak vissza. Ezek egy részét Krauss altábornagy »7. hadosztály« néven egyesítette. A Szávát csak kisebb osztagokkal figyelte, csapatainak nagy része hátrább, a Szerémség gazdag falvaiban pihent.

Az I. vonalbeli Timok-hadosztály szeptember 6-án Mitrovica és Jarak között megkezdte az átkelést. A Szávát megfigyelő osztrák-magyar járőrök rövid puskázás után visszamentek. A szerbek áthajózása tehát gyorsan haladt előre, délben már a hadihíd építését is megkezdték.

Kiderült azonban, hogy elszámították magukat, a híd 2 5 méterrel rövidebb lett, mint szükséges lett volna és így az északi partot nem érték el vele.

Krauss altábornagy az átkelés hírére felriasztotta a 29. hadosztályt, melynek ezredei különböző irányokból azonnal támadásra indultak.

A támadás délután érte el a szerbeket, akik az osztrák-magyar támadás és a mögöttük rövidre sikerült híd miatt elvesztették a fejüket. Zűrzavar támadt, majd vakrémület tört ki. Az emberek, egymást halomra lövöldözve, özönlöttek vissza a híd felé, hol rettenetes jelenetek játszódtak le. Egyes járőreink egészen a hídig jutottak és onnan puskáztak a vadul kavargó tömegbe. Sokan a vízbe vetették magukat, hogy elérjék a hídnak a parttól 2 5 méterre levő végét, mire ez felborult. A szerbek százával fúltak a vízbe. A hadosztály parancsnokán és egy századon kívül senki se menekült meg, az innenső parton rekedtek pedig lerakták a fegyvert.

Kereken 5000 fogoly maradt a támadók kezén. Az I. vonalbeli Timok-hadosztály megsemmisült.

Ezalatt az 1. szerb hadsereg szeptember 6-án Belgrádtól nyugtá ugyancsak átkelt a Száván. Az átjutott 3 gyaloghadosztály (I. és II. vonalbeli Duna¹⁾ és 1. vonalbeli Sumadia) és a lovashadosztály azonnal megindult északfelé és hídfőállást foglalt.

A velük szemben álló dési 32. és szatmári 12. népfelkelő gyalogezred a túlerő elől meghátrált. A Zeidler tábornok vezetése alatt álló 7. hadosztály azonban rögtön indult, hogy a szerbek további tényérésének elejét vegye.

7. és 8-án a szerbek tétlenek maradtak. 9-én a 7. hadosztály támadást intézett ellenük, melyet a háromszorta erősebb szerbek visszavertek. A hadosztály Ópázuára ment vissza és feladta Zimonyt, (melyet a szerbek 10-én harc nélkül szálltak meg. Itt György szerb extrónörökös — állítólag — a Szerémség királyának kiáltotta ki magát és a szerb lakosság nagy vígasság közepette biztatta »felszabadító testvéreit« a további harcra.

Az osztrák-magyar erők vezetését ekkor Krauss altábornagy vette át és hamarosan véget vetett a pünkösdi királyságnak.

Krauss 12-én indította csapatait támadásra. A szerb fővezérség ennek láttára és a Drina mentén fenyegető támadás hírére még idejében elrendelte a visszavonulást. Így a támadás a már visszamenő szerbekbe ütközött, kik önként ugyan, de mégis súlyos veszteségekkel vonultak vissza 13-án a Száva mögé.

*

Az 1. szerb hadsereg támadásának idején, szeptember 9—11 közt Délmagyarországba is áthajóztak néhány járört, legfeljebb egy-két századot. Még ma sem áll tisztán, hogy itt mi történt. A pancsovai osztrák-magyar csapatok parancsnoka, egy alezredes, meglepetésében harc nélkül vonult el, feladva Pancsovát. Erre az egész környék lakossága menekülni kezdett. A szerbek tényleg nem is jutottak be Pancsovára, melynek megfutott parancsnoka később keményen lakolt.

A szerbek nemcsak Magyarország területére törtek be, hanem Boszniába is. A már ismert uzsicei hadseregcsoport a montenegróiak plevljei különítményével karöltve, 29-én indult a csak gyengén biztosított határ ellen. Apróbb csatározások árán itt-ott át is jutottak, de a gyorsan eléjük vezetett erők hamarosan kiszorították őket.

A szerb betörések tehát sehol sem sikerültek. Csapataink mindenütt gyorsan és biztosan végeztek az elkapott szerbekkel, kik eddigi sikereiket túlbecsülték.

A Monarchia harcosai bebizonyították, hogy megfelelő vezetés mellett fölényben vannak velük szemben és az Oroszországgal vívott élet-halálharc mellett is, még mindig elég erősek ahhoz, hogy a szerbeket határaik közé kényszerítsék.

¹⁾ Csak később kelt át.

A második osztrák-magyar támadás Szerbia ellen.

(Szeptember 8.—dec. 20.)

Potiorek még szeptember 4-én megkapta Conrádtól — ki a déli haderők feletti parancsnoklást ismét magához ragadta — az engedélyt az újabb támadásra.

Conrad engedélye úgy szólt, hogy »egy helyen összefogott erőkkel támadhat«. Potiorek maga is belátta ennek szükségességét és közelebb vonta az eddig Délboszniában alkalmazott 6. hadsereget. Ezenkívül — bár a szerbek betörései megzavarták abban, hogy erőit gyorsan helyezze készenléltbe, — minden összeszedhető csapatot a támadó hadseregekbe osztott be. Szeptember 5-től az 5. és 6. hadsereg, valamint a Lütgendorf altábornagy vezetése alatt álló »szerémség-bánsági csoport« ismét készen állott az előnyomulásra.

A szerbek összes erejükkel védelemre rendezkedtek be a Drina és Száva mentén, hogy szívósan védjék határfolyóikat.

A két fél körülbelül egyenlő erős volt. Az osztrák-magyar erők kevesebb számú zászlóalját erősebb tüzérésük ellensúlyozta.

*

Potiorek szeptember 5-én intézkedett a támadásra. E szerint: az 5. hadseregnek szeptember 7-én kellett átkelnie a Drinán és egyelőre Prnjavor—Belolics vonalát elérnie,

a G. hadseregnek ugyancsak 7-én Zvomik körül kellett átkelnie a Drinán és Valjevó általános iránnyal támadni, végül

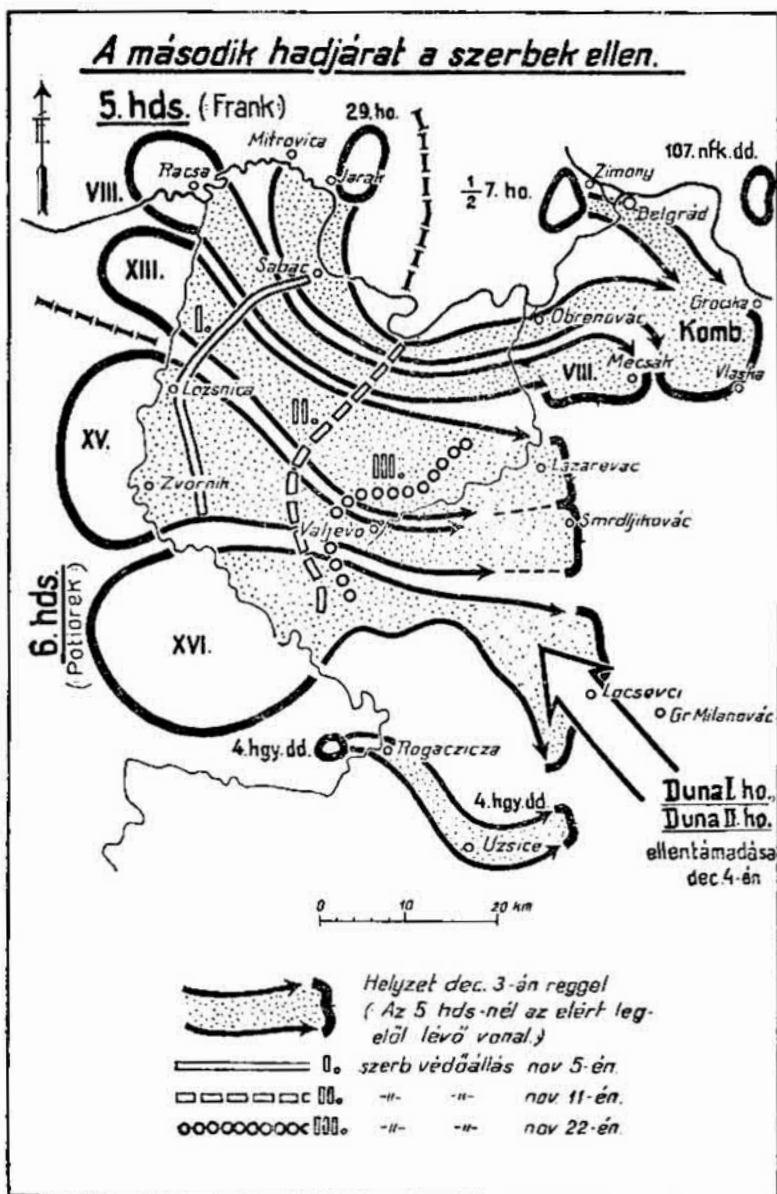
a Szerémség-bánsági csoportnak vissza kellett vernie az éppen akkor folyó szerb előretöréseket.

A hadseregek különböző okok miatt csak szeptember 8-án kezdtek meg a támadást. Az 5. hadsereg nem jutott át a Drinán, melyet a szerbek igen szívósan védtek. A 6. hadsereg Ugyan gyorsan megvetette lábát a túlsó parton, de onnan nem tudott tovább jutni. 13-án végre sikerült az 5. hadseregnek is átjutni a megáradt folyón, de ott szintén megakadt.

A harcok alatt különösen a 40. honvédhadosztály, ennek csapatai közül pedig a pécsi 19. honvédezred tűnt ki, mely Brasinski Han-nál átgázolt a megáradt Drinán és egész nap elkeseredetten harcolt a túlsó parton, mígnem a túlerős ellenség visszavonulásra kényszerítette. Bár az ezred eközben súlyos válságba jutott, egyes osztagok hősieles kitartása révén sikerült az ezred legnagyobb részét rendben visszahozni. Ebben a szabadkai 6. honvédezred is derekasan segítette.

11-én estig a 6. hadsereg már Krupanjig jutott előre. Úgy látszott, hogy a szerb ellenállás lanyhul. Az 5. hadsereg azonban ismét megakadt és már átjutott részei igen súlyos helyzetbe kerültek. Az előző hadjáratból ismert és annakidején felbomlott 21. Landwehrhadosztály megint ingadozott, sok embere megfutott, sokat öncsonkítá-

A második hadjárat a szerbek ellen.

son értek, úgy, hogy e hadosztálynál ki kellett hirdetni a statáriumot.

A 6. hadsereg támadása lassanként mégis hátrább szorította a szerbeket. Ennek keretén belül a 10. hegyidandár 13-án és 14-én a Kuliste magaslatért vívott rendkívül kemény küzdelmet. A magaslat többször cserélt gazdát. Mikor már úgy látszott, hogy a magyarok kezén marad, a pécsi 5a. gyalogezred részei védelemre rendezték be. A szerbek azonban rajtuk ütöttek és ismét elfoglalták a kúpot, melyet végül a budapesti 29/II. és 30/II. honvédszászlóaljnak véres közelharcra vettek vissza. E küzdelmekben kapta a magaslat a »*honvéd-halálhegy*« elnevezést.

A Drina mentén meginduló támadás hírére a szerb fővezérség sürgősen visszarendelte a Szerémségbe betört csapatait. Ezzel Potiorek! igazoltnak vélte azt a nézetét, hogy a szerbek megtámadása a Monarchia területének legjobb védelme. Mikor pedig látta, hogy hadseregei, nehezen bár, de előre jutnak, a támadás folytatása mellett határozott, hogy a Drina mentén küzdő hadseregein segítsen. Krauss altábornagynak pedig azt a parancsot adta, hogy a szerbek kiverése után ne álljon meg a Száva partján, hanem támadjon tovább kombinált hadtestével és Jaraknál keljen át a Száván s törjön a szerbek oldalába.

Csakhogy a szerbek nem tágitottak. A 6. hadsereg és az átkelő Krauss-hadtest ellen rendkívül heves ellentámadásokat intéztek, úgy, hogy seregeinknek védelemre kellett berendezkedniük, sőt több helyen hátrább húzódtak. Ekkor buzdításul kihirdették, hogy »a szerbek ereje folytán van.«

A csata pedig változatlan erővel dühöngött tovább. Sorsa most már egyedül attól függött, hogy ki bírja tovább a Drina mentén folyó szívós és hullámozó harcot. Eközben hírek érkeztek arról, hogy az »oroszok nagy erővel közelednek a Dunán a szerbek segítségére. Hogy beérkezésüket megelőzze, Potiorek elhatározta, hogy a szerb védőállást a közepén áttöri és csapatainak egy részét ide vonta. A szerbek ezzel ellentétben déli szárnyukra tolták nélkülözhető erőiket és erős ellentámadásba kezdtek, mely azonban épp úgy fennakadt, mint Potiorek áttörési kísérlete.

Szeptember 22-én felszólították a Belgrádot védő szerbek parancsnokát, hogy ha meg akarja kímélni a várost az osztrák-magyar tüzéség tüzétől, adja át.¹⁾ Az elutasítás folytán a Monarchia jogot nyert a város lövetésére, amit még aznap meg is kezdett.

A Duna és Száva menti harcokban résztvevő monitoraink eddig is elsőrendű szolgálatokat tettek. Ezután pedig Belgráddal szemben, különös jelentőséget nyertek. A semmitől vissza nem rettenő hajók több alkalommal a belgrádi ágyúk torkolata előtt futottak be a

¹ Eddig nem lötték Belgrádot, mert »nyílt város«-nak tekintették, melynek lövetése a nemzetközi egyezmények értelmében tilos.

Szávába és segítették csapatainkat a Száván való átkeléséknél. Súlyos emberveszteségeik bizonyítják, hogy feladatukat mily önfeláldozással végezték.

*

A Drina mentén hullámzó hosszú harc alatt a szerbek a védetlenül hagyott Délboszniába törtek. Ismert uzsicei hadseregcsoportjuk, az újonnan alakított montenegrói Szandsák-hadsereggel együtt, azzal a céllal tört be, hogy a Drina mentén küzdő osztrák-magyar seregektől erőket vonjon kettejükre és ezzel segítsen a Drina mentén küzdő testvéreinek. Elsősorban, — a Románja Planina fensikjének elfoglalásával, — Bosznia fővárosát, Szarajevót akarták veszélyeztetni.

A szerbekkel egyelőre csak a 8. hegyidandár és a 9. magyar népfelkelő hadtápdandár szállt szembe. Utóbbin a szerbek többször rajta ütöttek és szétszörták, így a 8. hegyidandár is hamarosan hátrálásra kényszerült.

A 6. hadsereg déli szárnyán harcoló XVI. hadtest ekkor elhárította, hogy gyökeresen véget vet a szerbek mozgolódásának. Oda kiildött erői szeptember 19 és október 9-e közt megállították a betört szerbeket és montenegróiakat, kik október 10-ig a Drina mellé kére húzódtak vissza. Itt azután, az újonnan felállított 18. hadosztályunk bevetésével megerősödött csapatainkkal kerültek szembe. Kiválóan vezetett harcosaink október 2 5-ig gyökeresen végeztek a betört szerbekkel és montenegróiakkal, kik súlyos veszteségekkel takarodtak ki Bosznia-Herceovinából. Céljukat, hogy erőket vonjanak el a Drina mentén folyó harcból, alig érték el, mert jórészt a hátsóbb területeken állomásozó népfelkelő és hadtápcsapataink végeztek velük.

*

A Drina mentén szakadatlanul folyó harc szeptember vége felé lassan csendesedni kezdett. Mindkét fél kimerültén beásta magát. Az újabb és mindig hihetőbb hírekre azonban, hogy az oroszok már közelednek Szerbia felé, Potiorek minden áron döntő sikert akart és fáradt csapatait újabb támadásokra sarkalta. Ezek azonban a kimerültség folytán sehol sem sikerültek.

A szerbek hasonlóképp nagyon kimerültek és lövészerük is fogytán volt. Már a lehető legfiatalabb és legöregebb korosztályokat is beállították a harcvonalba és egyre-másra menesztették a lövészerért könyörgő táviratokat az oroszokhoz, kik nem fukarkodtak az Ígéretekben, de mást egyelőre nem küldtek.

*

A szakadatlanul folyó harcokban végül mégis az osztrák-magyar csapatok kerekedtek felül. A 5. hadsereg lassan, de szívósan küzdötte magát előre a lövészárkok kuszaságában és lépésről-lépésre szorította vissza a szerbeket. Hasonlóképp küzdötte magát előre Krauss hadteste is északnyugat felől. Október 27-én az 5. hadsereghoz tartozó VIII.

hadtest általános rohammal elsöpörte a szerb védőállásokat és ismét nagy lépéssel jutott előbbre. A szerbek végül is belátták, hogy felőlődnék az állásharcban. Ezért a szerb fővezérség elhatározta, hogy csapatait a már előkészített Cser-Planina menti védőállásba veszi vissza. Csapataink azonban nyomon követték őket.

Az 5. hadsereg és a Krauss-hadtest lassan előrejutó támadása alatt a 6. hadsereg támadásai nem sikerültek. Minden kísérlet megtört a szerbek igen szívós és folytonos ellenlökésekkel kísért védelmén.

Október végén Potiorek, egy utolsó, erélyes lökessel végleg fel akarta borítani az újabb szerb védelmet. Elhatározta, hogy Krupnnj-nál áttöri a szerbek védőállásait. Ehhez a 18. (Trollmann) és 50. (Kaiser) hadosztályokat észrevétlenül a Drina szerb partjára tolta át és támadásra rendelte.

A támadás váratlan sikerrel járt. Az itt harcoló szerbek, szívós védelem után, megkezdték a visszavonulást. Az áttörő hadosztályokhoz lassanként az egész osztrák-magyar arcvonal csatlakozott és az áttörés nagy csatává fejlődött. A szerbek az arcvonal különböző helyein sorozatosan vereséget szenvedtek, egyes hadosztályaik egészen felbomlottak. Az osztrák-magyar csapatok pedig, látva a nagy eredményt, mindig nagyobb lendülettel támadtak, úgy, hogy november 8-án már az újabb szerb védőálláson is nagy rések tátongtak. A szerb fővezérség, mikor látta, hogy védőállását több helyen áttörik, a teljes vereséget elkerülendő, november 9-én elrendelte az általános visszavonulást új, hátsóbb állásokba.

Ezzel a teljes két hónapig húzódó *drinamenti csata* sorsa eldőlt. Seregeink nagy győzelmet arattak. Bár a hosszú és véres csata sok veszteséget okozott, a haditapasztalatokat gyorsan és ügyesen alkalmazó osztrák-magyar csapatok végleg a szerbek fölé kerekedni látszottak.

A szerb fővezérség 9-én este rendelte el az általános visszavonulást. Az új védőállás, mely Uszenál a Szávára támaszkodva, Brdarica, Cmiljevo, Osecina, Pogarevac, Rogacica általános vonalban húzódott, kb. 100 kilométer hosszú, hatalmas félkörbe fogta Nyugat-Szerbia legnagyobb városát, Valjevót.

A szerb haderő meglehetősen zilált állapotban igyekezett az új állásba. Eddig kereken 15,000 halottat, 40,000—50,000 sebesültet és 15,000 foglyot veszített, vagyis harcosállományának felét. Ámde a szerb hadseregarancsnokok kemény kézzel fogták a bomlani kezdő hadsereget és vasszigorral toroltak meg minden fegyelmetlenséget, mely — különösen a legtöbbet szenvedett gyalogságnál — újabban lábrakapott.

Az osztrák-magyar haderő támadó részeinek harcos állománya kereken 150,000 ember volt, Az eddigi harcokban szintén kb. 45%-os-os

veszteséget szenvedtek, de az elért eredmény nagymértékben emelte a győzelembe vetett bitet.

A nagyjában egyenlő erőkkal meginduló, új küzdelem sorsa tehát továbbra is teljesen nyílt maradt.

A szerb fővezérség előre számolt azzal a lehetőséggel, hogy az új védőállást sem bírja tartani. Ezért november 1-i-én úgy rendelkezett, hogy ha a hadseregek itt nem tudnák feltartóztatni az üldöző ellenséget, az 1. hadsereg Gr. Milanovára, a 3. és 2. hadsereg a Iliolubara jobb partjára menjen vissza s ott kísérelje meg a védelmet.

Sejtelve hamarosan igazolódott. A Valjevo körül foglalt védőállás hamarosan felborult, mert a 6. osztrák-magyar hadsereg szakadatlan üldözés közben, úgyszólván elsöpörte a szerbek utóvédállításait, melyekben a kimerült gyalogság már nem védekezett oly keményen, mint annak előtte. Az 5. hadsereg XIII. hadteste, a horvátok, most szinte szárnycsapatok kaptak az üldözésben. November 10-én, ugyanott, ahol hónapokkal ezelőtt a 21. Landwehr hadosztályt katasztrófa érte, meglepték a szerbeket és véres elégtételt vettek egykori győzelmükért. A szerbek több, mint 300 halott visszahagyásával menekültek el barátságtalan »testvéreik« elől. De a hadsereg többi csapatai is kivették részüket az üldözésből. Mivel a nagyobb seregtestek hovatovább nem bírták a visszavonuló szerbek ütemét, kisebb üldöző csoportokat alakítottak, melyek szorosan a szerbek sarkában maradtak.

Potiorek mindenekelőtt Yaljevót akarta elérni, hol rendezkedési pihenőt ígért. Erre annál is inkább volt szükség, mert az úttalan hegyeken keresztül a csapatok ellátása máris akadozni kezdett.

A szerbek november 13-án és 14-én feladták a Valjevó körüli szőkébb védőállásukat is. Fővezérségük kénytelen volt belenyugodni a hadseregnek önkéntes visszavonulásába. Az új védőállást már 14-én kijelölte és ha túl korainak is tartotta az újabb, sok helyütt 30 km-es visszavonulást, ezen már nem segíthetett és mindig nagyobb aggodalommal látta a csapatok engedetlenségéről befutó jelentéseket.¹⁾

A szerbek új állása a Kolubara folyó mögött, majd tovább délre Lazarevác—Ravnije általános vonalban húzódott és kiválóan alkalmas volt a védelemre. Északon a Kolubara mocsárterületére, délen igen magas, járhatatlan hegyekre támaszkodott. A szerb fővezérség azt remélte, hogy ebben a vonalban végleg fel tudja tartóztatni üldözőit[^]

Azonban ismét csalódott.

Az osztrák-magyar csapatok, — bár mindig súlyosbodó körülmények közt, — folytatták az üldözést. Az utak — ha egyáltalában annak voltak nevezhetők — feneketlen sártengerré váltak, az után-

¹⁾ Az 1. szerb hadsereg parancsnokának egyik ilyen szó szerinti jelentése szerint: »A csapatok szelleme minden kritikán aluli, a csapat az engedelmességet megtagadja és nem akar harcolni.« A M. Kir. Hadi-levéltár kiadásában megjelent »A Világháború« V. 363. oldalán.

szállítás lassanként egészen kimaradt. A visszavonuló szerbek teljesen felelték az amúgy is szegény lakosság minden élmét úgy, hogy a mi csapatainknak már semmi sem maradt. Napokon át éhezve, le- rongyolódva, — sokan mezítláb, vagy rongyokba burkolt lábbal, — mentek a szerbek után éjjel-nappal, fagyban, hóban, sárban.

Potiorek nem tágított. Attól tartott, hogy ha seregeivel megáll, a szerbek magukhoz térnek és végső kétségbeesésükben ellentámaszkodásba mennek át. Ezért 16-án kihirdetett parancsa szerint »nem ismer megállást és pihenést«. De más oka is volt rá, hogy tovább hajszolja csapatait. Érezte ugyanis, hogy az ellátás csődje miatt előbb-utóbb meg kell állnia, sőt talán vissza kell mennie,¹ Hadseregei előtt azonban, a szerb védőállás mentén, Zabrežről Obrenovácon át Valjevóra, az arcvonalakkal párhuzamosan vasút vezetett. Ha ezt elérheti, hadseregeit már nem szekereken kell ellátnia a 100 km-re levő Bosznia felől, hanem a vasutat használhatja.

Az osztrák-magyar hadseregek november 15-én már érintkezésbe kerültek az ellenség új védőállásával is. Helyenként megkísérelték gyors áttörését. A szerbek azonban résen voltak és egyelőre minden kísérletet visszavertek. Az 5. hadsereg, a tartós esőzés folytán tóvá szélesedett, jeges Kolubaraés Ljig folyókon, óriási nehézségekkel, de lassanként mégis átverekedte magát. A horvátok is újabb hősi erőfeszítéssel, fogakkal és kövekkel verekedve, törtek át a szerb álláson. A szerbek folytonos ellenrohamai eredménytelenek maradtak. Védelmük itt is megingott, 22-én feladták állásaikat és megkezdték a visszavonulást Arangyelovác — Gr. Milanovác vonalába.

A szerb hadseregben immár a teljes bomlás tünetei mutatkoztak. Egyes hadosztályok (a II. vonalbeli Duna és Timok) egészen lezülöltek. A legkeményebb kéz sem tudta már megállítani a gyalogságot. A tüzérség még hősi önfeláldozással tartotta az állásokat, de ez sem segíthetett, mikor a gyalogság megfutott. Alig volt nap, hogy ezres csoportokban meg ne adják magukat. Ágyúk, géppuskák nagy számmal, sőt még zászlók is kerültek kezünkbe.

Sajnos azonban, az osztrák-magyar hadsereg sem volt jobb állapotban. Bár erkölcsileg még magasabb fokon állott, hiszen győzelmes előnyomulásban volt, szenvedései annyira megszorodtak, hogy soká már nem bírhatták. Kíéhezett, csontvázszerű, mezítlás¹) emberek taposták az idegen föld sárát-havát. Az akarat még megvolt, de a leromlott, holtfáradt test már alig engedelmeskedett.

Az osztrák-magyar hadseregek ekkor már három teljes hónapja, szakadatlanul, pihenés nélkül harcoltak. A Kolubara menti szerb állás

¹ Ugyanakkor sabáci raktárainkban egész bakancshegyek voltak felhalmozva. Breit (Bánlaky) »Az 1914. évi osztr.-magyar—szerb—montenegrói hadjárat« 1926, a Hadilevéltár kiadása.

elfoglalása után tehát elérkezett az utolsó pillanat a megállásra és pihenésre, a felruházásra és jölkötésre.

*

November 9-én ruhával, fegyverrel és lövészerrel megrakott kilenc uszály érkezett a Dunán Oroszországból, a végveszedelemben levő szerbek részére. Ám, amíg ez a csapatokhoz juthatott, még hosszú időre volt szükség. A szerb útegek már lövészer nélkül álltak, mert Délszerbiában a bolgár komitácik felrobbantották a Vardarfolyó hídját, melyen át a Görögországon keresztül irányított francia küldemény beérkezhetett volna. A szerbek helyzete rendkívül súlyos volt és a szerb vezetés nem remélte, hogy legutóbb elfoglalt védőállásában sokáig kitarthasson.

A Kolubara- és Ljig-folyómenti védőállás felhagyása után a szerbek lépésről-lépésre vonultak vissza, hogy legalább a pihenésre és rendezkedésre nyerjenek időt. Ekkor az északi szárnyon levő osztrák-magyar 5. hadsereg váratlanul gyors sikereket ért el velük szemben. December 2-án gyors előnyomulással birtokába vette Belgrádot, melynek védői harc nélkül vonultak el.

Az újabb siker új reményeket ébresztett Potiorekben, a csapatok állapotát illetően is. Mindenki panaszkodott, de mindenki ment előre.¹⁾ Potiorek ezt látva, nem igen adott hitelt a panaszoknak és megszokta a siránkozást. Így a Koluharán és Ljigen való átkelés és Belgrád elfoglalása után sem állította meg seregeit, hanem elrendelte a támadás folytatását, abban a biztos tudatban, hogy az erejük végén járó szerbek felett máris győzött. Ami még hátra van, az csak az elért babér leszakítása.

Potiorek november 30-án elrendelte, hogy a 6. hadsereg pihenjen, az 5. hadsereg pedig délkeletnek kanyarodva, szakadatlanul folytassa támadását. De a 6. hadsereg pihenő körleteit is annyira elől tűzte ki, hogy a három napos pihenő helyét a hadsereg csak harc és újabb nagy menetek árán érthette el. Mikor emiatt panaszkodott, Potiorek december 6-áig hosszabbította meg pihenőjét.

Eközben helyreállították a Zabrez-Obrenovac-valjevói vasútvonalat és december 4-én megindult rajta az első osztrák-magyar vonat, telve élelemmel és lövészerrel. Az óriási tömegek ellátásán azonban ez még nem segített. Potiorek belátta a 6. hadsereg igen nehéz helyzetét és minden erővel a jobb körülmények közt levő 5. hadsereg támadását szorgalmazta, nehogy a szerbek pihenőhöz jussanak. Ámde az 5. hadsereg támadása is akadozni kezdett. Potiorek újabb és újabb

¹⁾ 26-án este a horvát XIII. hadtest jelenti, hogy csapatai »elérték az emberi teljesítőképesség határát.« Másnap ugyanezt jelenti a V. hadtest. Breit i. m.

parancsokkal sürgette az előnyomulást, melynek azonban a szerbek időközben megindult ellentámadása hamarosan véget vetett.

A szerb fővezérség — főleg az átfutott cseh és szerb nemzeti-ségű szökevények jelentései alapján — tisztában volt az osztrák-magyar csapatok szomorú anyagi helyzetével. Elhatározta, hogy ezt kihasználja és ellentámadásba megy át. December 1-én megkérdezte hadseregparsnokat, hogy véleményük szerint csapataik képesek-e még erre? Igenlő válaszuk után, december 3-án elrendelte az általános ellentámadást és hadseregparsban figyelmeztette katonáit, hogy az osztrák-magyar hadsereg már a teljes bomlás állapotában van, tehát könnyű siker ígérkezik. A hangulat egyszerre megjavult, annyival is inkább, mert a csapatok az utolsó napokban némi pihenőhöz, élelemhez és helyenként ruházathoz is jutottak, a szerb tüzérség pedig megkapta lövészerét.

Az ellentámadást Gr. Milanovác elött, a déli szárnyon az 1. szerb hadsereg indította meg. A két Duna-hadosztály 3-án reggel 7 órakor megrohanta az osztrák magyar 50. és a kombinált hadosztály állásait. A váratlan támadás meglepte e hadosztályokat, melyek 1000 foglyot veszve, visszahúzódtak. Az első meglepetés után azonban szívós harcot kezdtek és megállították a szerbeket.

De soká nem tarthatták magukat. A XVI. hadtest, melyhez e hadosztályok tartoztak, túl ritka és gyenge arcvonalán nem tudta kivédeni a szűk helyen, nagy erővel előretörő szerbek támadásait és lépésről-lépésre bár, de visszamenni kényszerült.

A tőle északra levő XV. hadtesttel szemben, az ugyancsak ellentámadásba átment ellenség minden igyekezete ellenére sem ért el sikereket. A hadtest csak Potiorek határozott rendeletére ment vissza akkor, amikor a szomszéd XVI. hadtest visszavonulása miatt a szerbek már az oldalába kerültek. A XIII. hadtest horvátjai is véres fejjel verték vissza a szerbeket, kik rendkívül súlyos veszteségeik után, csakhamar abbahagyták ellentámadásukat. A 6. hadseregnek tehát csak a déli szárnyán volt baj,, a többi hadtest még állta a harcot.

Az 5. hadsereg minden erejével a szorongatott 6. hadsereg segítségére sietett. Belgrádtól délkelet felé fordulva, hevesen támadta a szerbeket, sikereket is ért el, azonban oly távol a 6. hadseregtől, hogy hatásukat az ott küzdő szerbek nem érezték.

Potiorek december 8-án végre megállította az 5. hadsereg céltalan támadását, a 6. hadseregnek pedig — mivel sem tartalékkal, sem lövészerrel nem tudta megsegíteni — elrendelte, hogy vonuljon vissza a Kolubara mögé.

Csakhamar belátta, hogy már a Kolubara vonala sem tartható, ezért 10-én elrendelte, hogy a 6. hadsereg Sabáoon át térjen vissza a Száva északi partjára, ő maga 1 i-én Koviljaca fürdőről Péterváradra helyezte át főhadiszállását.

Az 5. hadsereg, mely belgrádi bevonulása után rögtön meg-

kezde egy — a Szávától Dunáig húzódó — hatalmas hídfőállás-építését, erre támaszkodva, továbbra is tartani akarta a szerb fővárost. Ezt annyival inkább remélte, mivel csapatai még 8-án is sikerrel tudtak harcolni. A 7. (Lelovszky) hadosztály színmagyar csapatai, — köztük a kecskeméti 38-asok és a budapesti i-cs népfelkelők, — 9-én elfoglalták a Kozmajt, sok foglyot és 10 ágyút szereztek, — amikor ők is megkapták a lesújtó visszavonulási parancsot. Ennek következtében a hadsereg már 10-én hajnalban egy, a Dunától Mostinén át (Sebón tábornok), Krajkova Bara-Lipa-Koviona-Parcani-Vis vonalában (Krauss komb. hadteste), majd a Talambason át Stepojevácig (Giessl hadteste) s innen a Szávaig (29. és 104. népfelkelő gyalog dandár) húzódó zsákot alkotott. Az 5. hadsereg októberi 75.000 főnyi létszámából ekkor már csak 32.000 volt meg, amihez e napon, a 12.000 főre leolvadt XIII. hadtest is csatlakozott.

A szerbek azonban hamar tisztába jöttek a nagy fordulattal s míg a nyugatnak tartó 6. hadsereget csak 1 hadosztállyal és szabad csapatokkal üldözték, egész többi erejükkel az északkeletnek, vagyis Belgrádnak tartó 5. hadseregére vetették magukat.

A 6. hadseregnek sikerült ugyan 13-án Sábáénál és Mitrovicánál a Száván átkelnie, de csak nagyszámú sebesültje, betege és hadiszere hátrahagyásával.

Az 5. hadseregére mély súlyosabb sors várt. A prágai VIII. hadtestet a szerbek 1 i-én este és 12-én reggel is áttörték és visszadobták. Ugyané nap estéjén a 21. Landwehr hadosztály vonalába újból betörték, mire ennek állománya — a szünni nem akaró kézfeltartás folytán — 2000 főre olvadt le. Most már csak a Krauss-hadtesttel kellett végezniük. Ez azonban nem ment olyan könnyen.

Krauss ugyanis, a jobboldalában történtek miatt 13-án reggel, tehát még idejében ürítette ki a Kovionát. Visszavonulását a magyar népfelkelők, köztük Wemdl-puskás had tápzászlóaljok fedezték. Ezeknek az utóvédeknek önfeláldozása tette lehetővé, hogy a hadtest délutánra nagyobb baj nélkül érhesse el az Avalát s a rája támaszkodó, de el nem készült, kumodrazi hídfőállást.¹⁾

1 á-én az itt-ott megmenekült utóvédek Vinca-Jajince-Ostruznica vonalát tartják, mialatt a hadsereg a belgrádi vasúti-, hadi- és hajóhídon, meg 3 gőzkompon a Száva zimonyi partjára kelt át. Az üldözésben kifáradt szerbek ezt sem tudták megzavarni, mert ebben a Banovo Brdon és Dedinjén hagyott utóvédek, valamint monitoraink gátolták.

¹⁾ A szerb katonai sajtóiroda Ratni Dnevnik c. közlönye 1915. III. 6-án így ír erről: »Az ellenség makacsul védte magát és bevárta a rohamot. Fedezéket fedezék után kellett bevenni. Egyes helyeken ellenséges osztályok fedezékeiben maradtak és katonáinknak egyiket a másik után kellett kihúzni, úgyszólván egyenkint foglyul ejteni.«

15-én reggel 8-kor az átkelés befejezést nyert. Délig a hadihíd lebontva, a vasúthíd felrobbantva, a hajóhid a monitoroktól szétlőve: a visszavonulás véget ért. Az 5. hadsereg megviselt maradványai pedig ismét hazai földről, de ez egyszer annál fájóbb szívvel néztek vissza a tájakra, melyeken pár nap előtt még a nagy győzelem reményében harcoltak.

Úgy az 5., mint a 6. hadsereg visszavonulása a megpróbáltatások láncolatát zúdította részeseire. A tönkrement utakon s a szabad terepen összetorlódott, szétzúllott gyalogság, lövészer nélküli tüzérség, fogságtól irtózó sebesültek, kocsik, szerb hadifoglyok, zsákmányolt ágyúk, vágómarhák vad összevisszaságban hömpölyögtek úgy nyugat, mint észak felé. Hajszálon múltott, hogy egyik, vagy mindkét hadsereget a körülfogatás rettegett végzete érje el. Hogy ezt mégis elkerülték, csak annak volt köszönhető, hogy az esküjükhöz hű csapatok kitarásával és önfeláldozásával szemben a teljesen kimerült szerbek győzelmi mámore már nem volt elegendő ahhoz, hogy helyzetük előnyét kiaknázzák. Csak az jutott kezükre, akit, vagy amit a visszavonulók már nem bírtak magukkal cipelni.

December 18-án már csak egyes járőreink voltak Szerbia területén.

A második szerb hadjárat is elveszett: Potiorek és Putnik küzdelme véget ért.

*

A súlyos balsiker okait kutatva, azokat egészen határozottan a vezetésben találjuk meg. A csapatok — elsősorban a magyarok és horvátok — mindvégig rendkívül keményen harcoltak, annak ellenére, hogy Potiorek és alparancsnokai emberfeletti teljesítményeket követeltek tőlük.

A vezetés volt az, amely sokszor hibázott. Potiorek többször is clszámította magát. Egyetlen egy eset kivételével, sohasem ment előre a csapatokhoz, így azok veszteségeit és fáradtságát nem láthatta. Alparancsnokai pedig, hogy magukat és csapataikat jobb színben tüntessék fel, sokat elhallgattak. Ezekből következett az, hogy az ellenfél bomlását, melyet a csapatok sokszor jelentettek, túlbecsülte, saját csapataink fáradtságáról pedig nem akart tudni. Következésképpen sohasem elégedett meg azokkal a sikerekkel, melyeket csapatai már elértek, hanem mindig tovább és tovább hajszolta őket.

A szerbek mindvégig realisabban ítélték meg a helyzetet. Tudták azt, hogy ha utolsó ellentámadásuk nem sikerül, összeomlanak. A szerb hadsereg sem volt jobb viszonyok között, mint az osztrák-magyar. A sorozatos vereségek felőrölték és javarészt megbízhatatlannokká tették a csapatokat. A szerb fővezérség már fűhöz-fához — a bolgár határon örökődő csapataihoz is — kapkodott, hogy betömje az arcvonal réseit. November végén már maga sem hitt a végső si-

kerben. Az osztrák-magyar csapatokról befutó hírekből merítette egyetlen reményét és ellentámadását erre, nem pedig saját csapatainak támadó képességére alapozta. Azonban maga se hitte, hogy az osztrák-magyar csapatok annyira elgyengültek. Csak az ellentámadás első napjainak sikerei — melyeket nagyrészt Misics szerb tábornok vívott ki — derítettek teljes világosságot a kedvező alkalomra, melyet azután igyekeztek is kihasználni.

Egy bizonyos, még pedig az, hogy sokkal többet érlek el, mint amire valaha is számíthattak.

A vesztes hadvezérnek, Potioreknek a hadjárat után mennie kellett. Vele bukott — bár talán kevésbé szolgált rá — Frank tábornok is, az 5. hadsereg parancsnoka. Bukásuk azonban nem tehető jóvá a vereséget, mely a Monarchiának több, mint negyedmillió emberébe¹⁾ került, sem a csorbát, amelyet a balkáni népek előtt ügyis megtépázott tekintélye szenvedett.

Törökország háborúba lépése és harcai 1914-ben.

A német birodalmat régóta baráti szálak fűzték Törökországhoz. A barátság kölcsönös érdekeken alapult. A német birodalom fellendülő kereskedelme kiváló piacot talált a kiterjedt török birodalom mérhetetlen területein, Törökország pedig a németekben elsőrendű segítőtársat az oroszok területi mohósága és Konstantinápoly felé való törekvése ellenében.

A barátság akkor helyezkedett szélesebb alapokra, mikor II. Vilmos trónralépése után a német politika a világhatalmi törekvések útjára lépett. Az új Németország későn ébredt a gyarmatok szükségességének tudatára és lekéselt az osztozkodásról. Ekkor a török birodalomra vetette szemét, melynek hatalmas területein óriási munkalehetőségeket találhatott. Meg is indult a német mérnökök, munkások szorgalmas hada és a hanyatló Törökországban lassanként kezdetleges nagyipar és európai fogalmák szerinti kereskedelem alakult ki.

A német elhelyezkedés támogatására és Oroszország fékentartására 1898-ban maga II. Vilmos császár is felkereste a szultánt és a törökök nemzeti hőségnek, Szaladin szultánnak damaszkuszi sírjánál mondott nagy beszédében »minden mohamedán igaz barátjának« nevezte magát.

¹⁾ Az augusztus elejétől december közepéig tartott háborúban elesett 1060 tiszt, 27000 legénység, sebesült 3200 tiszt, 120.000 legénység, beteg 2600 tiszt, 45000 legénység, hadifogoly 700 tiszt, 76000 legénység, összesen 275,560 fő.

Ez a kijelentés éberségre intette Angliát. A féltett India lakóinak csaknem egyharmada mohamedán, egyéb angol gyarmatokon is milliósámsra élnek igazhitűek. Anglia ettől kezdve aggódva figyelte a német-mohamedán barátságot és mikor 1900 január 23-én német vasúttársaságok kapták meg a jogot a Perzsa-öbölre tervezett vasút építésére, véglegesen szembefordult a német törekvésekkel. Egyelőre azonban inkább Oroszországot fenyegette Indiát. Így most még nem nagyon hangoztatta a német »Drang nach Osten«-nel szemben táplált szándékait, hanem azokat alkalmasabb időkre halasztotta.

Mikor Japán 1904-ben Oroszországot visszaszorította Európára és ezzel indiai törekvéseitől is eltérítette, Anglia már nyíltan tehetett szót, hogy a németek nagy mozlim-barátságában ellenséges cselekedetet lát. Az entente ettől kezdve nyíltan Törökországot ellen fordult, mely még inkább Németország árnyékába húzódott és lassanként a hármasszövetség »csendes társa« lett.

Németország az 1912—13-i Balkán-háborúban tapasztalhatta, hogy Törökország, a »beteg ember«, valóban súlyos beteg. A korrupt állami közigazgatás, az államot alkotó népek sokfélesége és a vesztett háború tönkretette az anyagilag amúgy is gyenge államot. Német alapossgal látott tehát a bajok kiküszöböléséhez. Limán von Sanders tábornokot nagyszámú tisztikarral együtt a török hadsereg újjászervezésére Konstantinápolyba küldte, mérnökeivel pedig az óriási területeket összekötő vasútak kiépítéséhez fogott. A török hajóhad újjászervezését viszont — Anglia kielégítése céljából — egy angol tengerészeti misszióra bízták.

Sajnos, évtizedek mulasztását nem lehetett gyorsan pótolni. A világháború kitörésekor még csak kezdetleges keretei állottak annak a haderőnek, melyet az óriási birodalom felállíthatott volna. Különösen nagy hiányok mutatkoztak a hadseregben ott, ahol csak hosszú évek munkájával lehet értékeset teremteni; a vezérkarnál, a műszaki csapatoknál és a hadiakéit sereg anyagi utánpótlásánál.

Mind e hiányosságokat némileg ellensúlyozta a török katona fanatizmusa és kiváló harcos mivolta, mely hadseregét a központi hatalmak szempontjából értékessé avatta.

*

1914 augusztus 2-án Németország és Törökország védelmi szövetségre léptek. Néhány napra rá csatlakozott ehhez a Monarchia is. A védelmi szövetség csak akkor lépett volna érvénybe katonailag is, ha Törökországot az Entente valamelyik állama megtámadja. Augusztus 3-án Törökország kihirdette a fegyveres semlegességet és elrendelte haderői mozgósítását és készenléthehelyezését. A 13 hadtestből és 2 önálló hadosztályból álló haderőből a 6 legjobb hadtest — kereken 200.000 ember — Konstantinápoly körül állt fel, két hadseregbe

alakulva, (i. és 2.) Az egyik élén Limán német tábornok, a másik élén Dzsemál pasa állott.

A Kaukázusban 2½ Hadtest, mint 3. hadsereg Izzed pasa alatt, — Szíriában és Palesztinában pedig a 2 hadtestből álló 4. hadsereg Zekki pasa alatt vonult fel.

Szeptember végén egy török hadihajót török vizeken angol hadihajók tartóztattak fel. Törökország erre lezárta tengerszorosait, flottája felelt pedig a parancsnokságot Souchon német tengernagy, a törökökhöz menekült és általuk megvásárolt Goeben és Breslau cirkálók parancsnoka, vette át.

A háborús hangulatnak megfelelően a flotta október 29-én kifutott a Fekete-tengerre, ahol megütközött a reá támadó orosz hadihajókkal, majd végig bombázta az orosz kikötőket. November első napjaiban pedig az Entente és Törökország hadat üzentek egymásnak. Törökország ezenkívül november 1 i-én a világon élő összes mohamedánokat »szent háborúra« hívta fel az Entente ellen.

A szent háborúra szóló felhívás csekély visszhangra talált. A guruló arany hamarosan leszerelte a forróbbvérű igazhitűeket.

November 3-án az angol-francia flotta tűz alá vette a Dardanellák erődjait, majd berendezkedett a szoros előtti szigeteken. A Kaukázusban álló török hadtestek pedig az oroszok ellen kezdtek csatározni, csekély eredménnyel. Bagdad alatt, Basra kikötőjében angol-indiai csapatok szálltak partra és egyelőre táborot építettek. A késő őszi, majd a tél megakadályozott minden nagyobb hadműveletet s így 1914-ben lényegesebb hadiesemény nem történt. A török seregek zöme Konstantinápoly körül táborozott, készen arra, hogy akár a nyugat felől partra szálló angol-francia, akár a kelet felől áthajózó orosz csapatokkal azonnal szembeszállhasson. Egyébként azon igyekezett, hogy korszerűen kiépítse a Dardanellák erődjait és megalapozza hadereje anyagi ellátását.

Háború a tengeren 1914-ben.

Németország, kereskedelmi hajóparkja védelmére már 1904-ben tekintélyes hadiflotta felett rendelkezett. Hadihajóinak nagyrésze újabb és korszerűbb volt, mint a többi hatalmaké, tengerészeit pedig a német szárazföldi katonához hasonló támadó szellem jellemezte. A német hadiflotta büszke és méltó társa volt rettegett szárazföldi hadi erejének.

A Monarchia tengeri hadereje jóval szerényebb méretű, de elegendő volt adriai partvidéke és kisebb kereskedelmi flottája védelmére. Gyarmatai nem voltak, tengeri haderejének fejlesztésére pedig nem fordíthatott nagyobb összeget, mert azt szárazföldi hadereje vette igénybe.

A tengerek ura: Anglia, kereskedelmének, gyarmatainak, főképp

pedig szigetországának védelmére — a szárazföldi haderőt háttérbe szorítva — óriási tengeri haderőt tartott fenn. De nem nagyon maradt el mögötte,— hasonló okokból— Franciaország hadiflottája sem. Ezzel szemben Oroszország aránylag gyenge hajóhaddal rendelkezett s ez is a három, egymástól teljesen elválasztott Fehér,- Fekete-tengeren és a Csendes Óceánon állomásozott.

Az Entente tengeri hadereje együttvéve több, mint kétszerese volt a központi hatalmakénak.

Ez a kedvezőtlen arány¹⁾ azzal a súlyos következménnyel járt, hogy a központi hatalmakat már a háború kitörése pillanatában elzárhatták a tengerek felől (blokádnak) s megakadályozhatták, hogy a semleges országok részükre bármit is szállítsanak. A központi hatalmaknak egymástól elválasztott flottái (Északi tengerek—Adiia) pedig gyengeségüknél fogva nem tehetek egyebet, minthogy kikötőikbe húzódva várták a kínálkozó alkalmat, mikor ellenfeleik flottáinak egy részével külön számolhatnak le. Az Entente természetesen arra törekedett, hogy a blokádot minden erejével fenntartsa. Így a tengeri háború, jóformán mindvégig, a központi hatalmak blokádtörési kísérleteiből állott.

Augusztus 5-én, az Angliával való háború kitörésekor, a német flotta nagyrésze otthon volt, a kikötőiben. Ezzel tüstént biztosító hálót vont a német partok köré, egyes hajóival pedig megkísérelte az angol partok megrohanását, aknák rakását, tengeralattjáróival pedig az ellenséges hadihajók és csapatszallító hajók elsüllyesztését. A kísérletek szép eredménnyel zárultak és az angol vizeket csakhamar sok száz akna tette a hajózás számára bizonytalanná.

Augusztus 28-án az angolok rajtaütöttek a Helgoland sziget körül úszkáló német biztosító naszádokon. Német kis cirkálók, majd nagyobb hajók is siettek segítségükre. Az angol flotta egyik erősebb része is beavatkozott a küzdelembe. Végül a németek maradtak alól, elvesztvén »Ariadne«, »Cöln« és »Mainz« nevű kis cirkálóikat és egy torpedónaszádjukat.

Szeptember közepén a »Hela« nevű német kiscirkálót sülyesztette el egy angol tengeralattjáró. Ám az angolokat sem kímélte a sors. A Weddigen kapitány vezette U-9. tengeralattjáró szeptember 22-én az angolok három nagy páncélos cirkálóját, az »Aboukir«, »Houge« és »Cressy«-t sülyesztette el egy napon, majd október közepén a »Hawke« nagycirkálót. Október 27-én »Audacious« nevű nagy csatahajójuk futott aknára a német vizeken s tűnt el a habokban.

November elején a német hajóágyúk már az angol partokat, különösen Yarmouth kikötővárosát bombázták. Visszatértükkor »York« nevű cirkálójuk aknára futott és elsüllyedt. December elején újra ki-

¹⁾ L. a 35. oldalt.

futottak a német cirkálók és Scarborought, Whitby-t és Hartlepool-t bombázták. Viszont karácsony első napján a német L-5 és L-6 lég-hajó oly sikeresen védekezett az angol vízirepülők támadása ellen, hogy négy angol vízirepülőgép pusztult el.

Míg az északi tengeren csak kisebb vállalkozások folytak, addig a távolkeleti német cirkálóflotta, melyet a háború a kínai partok mentén talált, győzelmet-győzelemre halmozott. Ez a flotta két nagy (»Schamhorst« és »Gneisenau«) és három kis cirkalóból (»Dresden«, »Leipzig«, »Nürnberg«) állott. (A Csingtauban volt osztrák-magyar »Elisabeth« cirkalót, mely nem tudta volna a gyorsjáratú pémet hajókat követni, visszahagyták Csingtau védelmére.) Spoe altengemagy a háború kitörésekor elhagyta hajóival a kikötőket s a déli tengereken gyülekeztette őket. Azután Délamerika felé tartott velük, hogy ezt délről megkerülve, az Atlanti óceánba jusson és ott zavarja az angol kereskedelmi hajózást. November 1-én a kis flotta Chile partjai mentén, Goronelnél beleütközött az üldözésére küldött angol hajórajba, mely két páncélos cirkalóból, egy kis és egy segédcirkalóból (Monmouth, Good Hope, Glasgow, Otranto) állott. Az ütközet a németek fényes győzelmével végződött.

Cirkáló flottájuk azonban nem sokáig küzdhetett az Entente nyomasztó túlereje ellen. Mikor Délamerikát megkerülve, a Falkland-szigetekhez értek, meg akarták rohanni az ott állomásozó, gyengének sejtett angol hajóhadat. Vesztükre, mert nem tudták, hogy éppen egy nappal előbb érkezett oda az angolok két óriáshajója, az »Invincible« és »Inflexible«. Az öt hajóból álló német flotta az angolok két óriáshajójával, — melyeken 30½ ágyú is voltak — és négy nagy cirkalójával december 8-án reggel ütközött össze. A harc kilátástalan volt és rövid. Hősi védekezés után, a megadást visszautasítva, egymásután sülyedtek el a német hajók, a »Dresden« kivételével. Az utolsó percekben a hajókon a Wacht am Rheint játszották, a tengerészek imához emelt kézzel sorakoztak a fedélzeten. Spee admirális, kapitány fia és hadnagy unokája, sokszáz hajtárssal együtt haltak itt házáért.

A megmenekült »Dresden« csatahajó még hónapokig sülyesztgelte az Entente kereskedelmi hajóit, amikor 1915 március 14-én, egy semleges kikötő előtt, több angol csatahajó rajta ütött. A kapitány — nem lévén már lövésze, — elsülyesztette hajóját és tengerészeivel a semleges szárazföldre menekült.

Még a coroneli győztes tengeri csata előtt, von Müller fregattkapitány »Emden« nevű kiscirkalója elvált társaitól cs elindult kereskedelmi hajókra vadászni. Egyenesen India kikötői felé tartott és egy álkéménnyel megtévesztve az angol őrségeket, rajta ütött Madras kikötőjén, itt szétlőtte a nagy olajtartályokat és elsülyesztette a kikötőben horgonyzó tizenhat hajót. Innen a hátsóindiai szigetek felé tértél, Penang kikötőjében rajtaütött a »Zemcsug« orosz cirkalón és pil-

lanatok alatt szétlőtte. Sikere után gyorsan odébb állt és Singapore előtt vadászgatott, majd a Cocos-szigeteken levő táviró- és rádióállomás elrombolására indult.

A legendás hajóra ekkor már az egész indiai angol, ausztráliai és japán flotta vadászott, de sehol sem tudták megfogni.

A rádióállomás szigetéhez érkeve, Müller fregattkapitány, von Mücke sorhajóhadnagy vezetésével néhány tengerészt küldött a partra, kik megrohanták a rádióállomást. El is foglalták, de ennek még volt annyi ideje, hogy az Emden megjelenését világgá szikrázza. Az épp ni közelben tartózkodó Sidney angol nagycirkáló ekkor váratlanul rajtaütött a jóval kisebb Emdenen és négy órás kemény harc után november 13-án elsüllyesztette.

A parton rekedt tengerészek megkaparintották a sziget kormányzójának Ayesha nevű jachtját és nekivágtak az Indiai óceánnak. A hajócska csakhamar elsüllyedt, de legénységét a Chosing nevű német kereskedelmi hajó felvette. A derék tengerészek több hetes hajút után egy éjjel átcusúztak Adennél az angolok által őrzött tengerszoroson, bejutottak a Vörös-tengerre, ott partra szálltak és egész Arábián keresztül verekedve magukat, a bagdadi vasút mentén jelentkeztek a törököknél, Innen már, mint ünnevelt hősöket, szállították őket haza Németországba. A császár pedig elrendelte, hogy azokat, kik a fél világon keresztül verekedték magukat, nem szabad többé harcba vinni.

A »Karlsruhe« német cirkáló, mely Délamerika keleti partjai mentén egyedül vadászott az Entente hajóira, 17 angol hajó elsüllyesztése után, ismeretlen okból felrobbant és elpusztult. A »Königslierg« cirkáló ugyanekkor Keletafrika partjai mentén cserkészett eredményesen és az angol túlerőnek csak hosszas küzdelem után sikerült egy folyóba szoritania, hol később, a német gyarmati csapatoknak tett nagy szolgálatok után pusztult el. A »Cormoran«, a »Kaiser Wilhelm dér Grosse«, a »Kronprinz Wilhelm« és a »Prinz Hítel Friedrich« nevű, kereskedelmi hajókból átalakított német segédcirkálók hasonlóan igen eredményes működés után estek csak áldozatul az egyesült angol, francia, orosz, japán hadihajóknak. A cirkálójáború tehát óriási veszteségeket okozott az Entent kereskedelmi hajózásának, sőt haditengerészetének is.

A »Goeben« és »Breslau« cirkálók a háború kitörésekor a Földközi tengeren voltak és abban a reményben, hogy az olasz »szövetéses« hajórajához fognak csatlakozni, Messina kikötőjébe futottak be. Az olaszok azonban semlegességet fogadtak és a fennálló szabályok szerint a német hajóknak el kellett hagyniok az olasz kikötőt. Azonban a Malta szigetén állomásozó angol hadihajók máris elállták a tengerszoros két kijáratát és az Adria felé vezető utat. Ekkor a német parancsnok elhatározta, hogy éjjel átsiklik az angol hajók közt és végigbombázza az afrikai francia partokat.

Szerencsés vállalata után, éppen Philippeville és Boné francia kikötőket bombázta, mikor hirtelen megjelentek a náluknál sokkal erősebb angol és francia hajók. Napokig tartó vad hajsza indult meg. Az angolok és franciák minden igyekezetük ellenére sem tudták utolérni a gyorsjáratú hajókat, melyek augusztus 10-én semleges török kikötőbe, Konstantinápolyba futottak be. A török kormány megvásárolta a hajókat és a német császár megengedte, hogy a legénység is török szolgálatba lépjen.

Október 2 g-én, a törökök hadbalépésekor, a Hamidie török cirkálóval együtt már Odesszát bombázták, majd egy orosz aknarakóhajót sülyesztettek a tenger fenekére.

Az osztrák-magyar flotta¹⁾ ezalatt a tengerpart védelmét látta el. Ezt a rendkívül fárasztó és egyhangú szolgálatot kisebb cirkálók és torpedóhajók végezték. Augusztus 16-án az éppen úton levő »Zenta« nevű kiscirkálót és az »Ulan« torpedórombolót hirtelenül nagy francia hajóhad lepte meg, mely körülfogta hajóinkat és a »Zentát« elsülyesztette. A hajó Pachner fregattkapitány vezetése alatt utolsó percig vitézül harcolt a 17 hajóból, köztük nagy csatahajókból álló francia flotta ellen. A sülyedő hajó legénysége a közelben levő partra úszott és montenegrói hadifogságba került. Az »Ulan« megmenekült. A Cattaróból kifutó osztrák-magyar csatahajók közeledésének hírére a francia hajók megfordultak és eltűntek.

Szeptemberben és novemberben a francia hajóraj többször megjelent Cattaró előtt és az erődöket bombázta. Közben a dalmát szigetek jelzőállomásait is szétrombolták és sok helyütt erőszakoskodtak a lakossággal. Mikor végre december 21-én egyik tengeralattjárónk súlyosan megrongálta Otrantónál a francia vezérhajót, a franciák elmaradtak. »Curie« nevű tengeralattjárójuk Póla hadikikötője ellen intézett támadást, de vesztére, mert elsülyesztették, legénysége pedig fogságba került. A franciák ettől kezdve csak nagyon ritkán jelentek meg az Adrián.

*

Az első háborús évet úgy a német, mint az osztrák-magyar flotta szép eredményekkel zárhatta le. Az ellenfélnek azonban nem sikerült oly veszteségeket okozniok, melyek az erőkülönbséget javunkra egyenlítették volna ki, Így pedig mi nem kereshettük a tengeri csatát. A küzdő felek flottái tehát továbbra is lesben álltak egymással szemben, kedvezőbb alkalomra várva.

Háború a gyarmatokon 1911-ben.

A központi hatalmak közül 1914-ben csak Németországnak voltak gyarmatai: *Afrikában* Togó (80.000 km², 900.000 lakos),

¹⁾ A haditengerészetünkhöz tartozó dunai flotillát a szárazföldi hadműveleteknél tárgyaljuk.

Kamerun (81.000 km², 700.000 lakos), *Német—Kelet-Afrika* (1 millió km², 7 millió lakos), *Német—Délnyugat-Afrika* (835.000 km², 2 30.000 lakos), *Ázsiában Borneo szigetén: Vilmos Császár földje és a Bismarck szigetek* (240.000 km², 250.000 lakos), *Csingtau* (bérelt terület 550 km², 270.000 lakos) és az *Óceániai szigetek* (2150 km², 57.000 lakos).

Ezek védelmére Németország, európai tisztjeinek vezetése alatt benszülött csapatokat szervezett, melybe háború esetén n gyarmatokon élő európaiak is bevonulni tartoztak. A gyarmatok sorsa természetesen az európai küzdelemtől függött. Az egymástól igen távol fekvő s az anyaországtól is teljesen elszakított gyarmatok már a háború kitörésekor kilátástalanul vették fel a harcot az angol világbirodalommal, mely óriási gyarmataiból nagy katonai erőket indított útba meghódításukra. A német gyarmatok mégis védték területeiket, mert gyors eredményt vártak az európai harcoktól és megakarták akadályozni, hogy idegenek düljék fel sok verejtékkel kiépített telepeiket.

A német gyarmatok elismerésre méltó hősi küzdelemben buktak el. A mámei csata befejezéséig, — melytől a német győzelmet várták, — majdnem kivétel nélkül tartották magukat. Csodálatosképpen az egyik gyarmat, Német—Kelet-Afrika, a háború végéig sikeresen harcolt, sőt időnként új területeket hódított. Mesébe illő (küzdelmeiről összefüggően az 1917 eseményeknél fogunk beszámolni. Egyelőre lássuk a többi, hamarabb elveszett gyarmat sorsát.

A nyugatafrikai *Kamerun* védőrsége 185 német és 3000 benszülött katonából állott. E csekély erővel majdnem akkora területet kellett megvédenie, mint Csonkamagyarország. A gyarmat északról angol, a többi oldalról francia és belga gyarmattal volt körülvéve és csak egy szűk sávon volt semleges spanyol területtel határos.

A háború kitörésekor kereken 1000 fehér és 18000 színes katonából álló ellenség rohanta meg mindenfelől. Az angolok még indiai csapatokat is szállítottak ide hajókon. A németek eleinte mindenütt visszaverték és saját területeikre üldözték őket. Ellenfeleik szeptemberig meg sem mertek mozdulni. Végre lövészer hiánya miatt lépésről-lépésre fel kellett adniok telepeiket. Visszavonulás közben többször rajta ütöttek az előnyomuló angolokon és franciákon, így 1914 végén Bertua-nál is győzelmes harcban verték őket vissza. Az időközben felállított lövészer- és fegyverműhelyek ideiglenesen segítettek a válságos helyzeten, de ekkorra már ellenfeleik is igen megerősödtek. 1915 júniusban Garua-nál a németek csatát vesztek, majd mindinkább visszavonultak az ország déli felébe és látva az aránytalan küzdelem hiábavalóságát, semleges spanyol területre vonultak, hol február 15-én lerakták a fegyvert.

Német—Délnyugat-Afrikában csak fehér csapatok voltak, kereken 3000 főnyi létszámmal. A terület portugál gyarmatokkal és a

»Délafrikai Egyesült Államokkal«¹⁾ volt határos. A hadüzenetkor ke-
reken 60.000 főnyi angol sereg, Botha tábornoknak, a búrok
világhírű volt fővezérének vezetése alatt indult meg a németek ellen»
kik Sandfontein-nél és Ifasuur-nál döntően megverték őket. A búrok
egyrésze Maritz tábornok vezetésével átpártolt a németekhez és sza-
badságharcot kezdett az angolok ellen. Ez alatt északról a portugálok
is betörték és csak véres küzdelem után sikerült őket kiverni. Novem-
ber 9-én a német védőrség parancsnoka, Heydebreck alezredes robba-
nás áldozata lett és a vezetést Franké őrnagy vette át. A csatlakozott
júrok azonban csakhamar lerakták fegyvereiket Botha generális
túlereje előtt, mire az újabb angol betörés előtt a németeknek is vissza-
kellett menniök. 1915 április 27-én Gibeonnán az angolok körülfog-
ták a németek nagyrészét, kik ügyesen kivágták magukat a bekerítés-
ből. Az angolok látva, hogy nem boldogulnak, még a benszülőtlek
egy részét is fellázították ellenük. A minden oldal felé küzdő németek
május 13-án feladták fővárosukat Windhuk-ot és az ország belsejébe
vonultak. Julius 19-én aztán, teljesen körülfogva, lövészer hiánya
miatt megadták magukat.

Togo-ban nem volt német védőrség, csak néhány rendőr. Az
angolok augusztus 6-án megadásra szólították fel a német telepeseket.
Ezek a felszólítást elutasítva, augusztus 26-áig keményen harcoltak a
csaknem százszoros túlerővel szemben. Hősi védekezésüket bizonyítja,
hogy alig néhány német került angol fogságba.

Vilmos Császár földjén, Új-Guineában csak a tengerpart men-
tén volt néhány európai telep. A gyarmat belső részeiben, melyet em-
líerevők laktak, még nem is járt fehér ember. 1000 benszülőtt
rendőr, néhány európai vezetése alatt megkísérelte az ellenállást a
szeptember 14-én odaérkező, géppuskákkal és ágyúkkal felszerelt
ausztráliai csapatok ellen. De főleg azért, hogy a benszülőtteket,
kiket csak hosszú harc árán sikerült bekére szoktatni, ismét fel ne
ingereljék, rövid harc után lerakták a fegyvert.

Csingtaunál a védőrség parancsnoka, Meyer-Waldeck tengerész-
kapitány 5000 emberrel, köztük a Kaiserin Elisabeth osztrák-magyar
cirkáló tengerészeivel, megkísérelte a reátámadó 40.000 főnyi japán
haderő támadását feltartóztatni. A várost körülvevő erődöket a nehéz
japán tüzérség hamarosan szétlőtte, a japán gyalogság pedig véres
közelharcra szorította vissza a tengerészeket, A létszáma felére apadt
védőrség végül november 7-én megadta magát.

Az Óceániai szigeteknek sem védőrsége, sem rendőrsége nem
volt. Az odaérkező japán és ausztráliai hadihajóknak a telepések,
jórészt harc nélkül, megadták magukat.

*

A gyarmatokon vívott háború rendkívüli nehézségekkel járt. Az

¹⁾ Angol Koronagyarmat.

őserdőkben, mocsarakban és lakatlan hegyek közt küzdeni, emberfeletti teljesítmény volt, a mi szemünkben szinte mesébe illő. A harcokra végtelen szenvedések vártak, az ellenfélén kívül gyilkos betegségekkel, elemi csapásokkal, vadállatokkal és benszülöttekkel is kellett küzdeniök. Mégis, az emberi akarat és kötelességtudás még itt is felvette a reá kényszerített harcot, bár hiábavalóságát előre tudhatták.

A világ legtávolibb, vademberlakla vidékein is hirdetik a hősök sírjai, hogy a hazának van, de szeretetének nincs határa.

Az első háborús év eredményeinek összefoglalása és a kilátások a következő évre.

Az 1914 év kevés jót hozott a központi hatalmaknak. Hadi-terveik összeomlottak, ellenfeleikre sem a Marciénál, sem Galíciában, sem Belgrád alatt nem sikerült döntő csapást mérni. Az arcvonalak mindenütt megmerevedtek, az erők kiegyensúlyozódtak.

Falkenhayn, a német vezérkar főnöke, kinek vállaira a központi hatalmak háborújának főgondja nehezedett, komoly aggodalmakkal tekintett a jövőbe. Késő őszi szilárdan hitt abban, hogy a tengerig való versenyfutás közben döntő csapást mérhet a franciákra és mikor minden kísérlete, az utolsó tartalékok bevetése után is csődöt mondott, elvesztette hitét abban, hogy a háború katonai döntéssel lesz befejezhető. A központi hatalmak katonai erőit csak arra tartotta elegendőnek, hogy megakadályozzák azt, hogy az Entente döntő csapást mérjen rájuk. A további hadviselés alap gondolatává tehát a »kitartás és önfentartás«¹⁾ tette. Remélte, hogy az Entente a központi hatalmak önvédelmi célú csapásai alatt be fogja látni, miszerint katonai döntésre az ő ereje sem elegendő és önként fog elállani a további támadástól. Ezzel pedig a központi hatalmak elérnék céljukat, hiszen ellenfeleiktől semmit sem akarnak, — s ha az Entente is feladja szándékait, megszűnt a háború oka s vele a háború.

Katonai terveinek alap gondolatává ebből kifolyólag azt tette, hogy lassan felőrli az Entente háborús akaratát 6 ezért kisebb, nem döntő célzatú csapások sorozatát akarta rá mérni.

Ha ennek a gondolatnak a mélyére tekintünk, nem más ez, mint a *katonai győzelembe vetett hit feladása*. Ezen az úton a központi hatalmak legfeljebb azt érheték el, hogy az Entente lemond a háború folytatásáról és céljai megvalósítását kedvezőbb időkre halasztja.

Falkenhayn-nal szemben a központi hatalmak többi hadvezérei, politikusai és közvéleménye szilárdan hittek a katonai győzelem lehetőségében. Conrad, Hindenburg, Ludendorff, a német kancellár egyértelműen amellet voltak, hogy a háború súlyát át kell tenni nyugatról

¹⁾ »Durchhalten und Sichbehaupten.«

keletre. A franciák és angolok oly erős ellenfeleknek bizonyultak, hogy a mindenhonnan összeszedhető erők sem látszottak elegendőnek megverésükre, annál kevésbé, mert semminemű tapasztalat nem volt még arra vonatkozóan, hogy a megmerevedett állásokat egyáltalában át lehet-e törni? Ezzel szemben az oroszokat eddig kisebb!, ügyesen vezetett erőkkel is vissza tudták verni (tannenbergi, mazuri. limanovai csaták!) és jogosan feltehető volt, hogy nagy erőkkel döntő csapást lehet rájuk mérni. Ha pedig ez megtörtént, az innen felszabaduló erők, — kereken 100 hadosztály, — segítségével már a franciákkal is végezni lehetett volna.

Ezt a csaknem általános véleményt Falkenhayn nem osztotta. Véleménye szerint az oroszokra döntő csapást mérni, őket különbékére kényszeríteni, nem lehet. Nem azért, mintha katonai erejükkel nem lehetne megbirkózni, hanem mert nem fogadják el a döntő csatát és léhrhetetlen területeikre húzódtak vissza,¹⁾ mint 1812-ben²⁾. Falkenhayn és ellenlábásainak nézetei világítják meg legélesebben a központi hatalmak rendkívül súlyos helyzetét és értékelik leginkább az eddig elért eredményeket.

*

A központi hatalmakkal ellentétben, az Entente szilárdan Litt abban, hogy a katonai győzelem előbb-utóbb az övé. Az 191 ú-es év máris hatalmas eredményt hozott részére: *azt, hogy őt nem tudták megverni*. Igaz, hogy ő sem ért el seholsem döntő győzelmet és megrekedten állt összes arcvonalain, de maga mögött érezve az egész világot, mérhetetlen embertömegeit és anyagi eszközeit, tudta, hogy helyzete mindinkább javulni fog és ha 191 á-ben csak megállni is bír, akkor később, kitartó munkával győznie kell.

Az Entente háborús akarata tehát erősödött.

*

Politikai téren az 1914-es események szintén súlyos következményekkel jártak. A semlegesek ugrásra kész része: Olaszország, Románia, Bulgária látták, hogy a központi hatalmak nem bírják ellenfeleiket legyűrni, helyzetük ezután csak rosszabbodhat, ezzel pedig az Entente győzelmi kilátása növekszik. Így Olaszország és Románia mindinkább az Entente felé hajlott, melynek diplomáciája egy pillanatra se hagyta abba a teljes megnyerésükre irányuló munkát.

E két állam törekvései a Monarchiát közvetlenül fenyegették. Conrád, súlyos aggodalmakkal eltelve, igyekezett az újabb viharfelhőket elosztatni. Am Falkenhayn, ki a német és osztrák-magyar erő-

¹⁾ Az események neki adtak igazat. A katonai irodalom legnagyobb része azt vallja ugyan, hogy módot lehetett volna találni az oroszok megverésére, de ezt — háborút eldöntő győzelmet feltételezve — Falkenhayhoz csatlakozva, tagadnunk kell.

²⁾ Napoleon elől, ki szintén nem tudta csatára kényszeríteni őket.

két még arra sem tartotta elegendőnek, hogy már meglevő ellenfelekkel végezzenek, azt ajánlotta a Monarchiának, hogy adja meg nekik, amit kívánnak. A más kárára oly könnyen adható tanácsot Conrád éles szavakkal utasította el¹⁾ és ezzel magára vállalta az újabb ellenfelek hadbaszállásával járó beláthatatlan következményeket.²⁾

A közvélemény egészen másként látta a helyzetet, mint a vezető személyek.

Németország és a Monarchia lakóit az elszenvedett csapások nem rendítették meg abban a hitükben, hogy a háborút győzelmesen fejezhetik be. A Monarchiában, különösen a rettegett orosz gőzhenger megállítására, a legszebb reményeket ébresztette mindenkiben.

A háború kitörésekor az önvédelmi harc láza kapta el az embereket. A társadalom nagy lelkesedéssel igyekezett a hadbavonulók önbizalmának nyomába érni. Kunyhótól a palotáig, a kávéházak asztalainál és az iskolapadokban. — egy kis önáltatással — aránylag könnyen tértek napirendre a kedvezőtlen hírek felett, melyekből amúgy is kevés jutott haza. Az úgynevezett »Hinterland« kevesebbet tapasztalt a háború szenvedéseiből, mint a hadművelési terület lakossága, odahaza még majd minden úgy ment, mint a legszebb békeidőben. A városokba érkező, vagy azokon átvonuló sebesültek nem annyira szomorú gondokat, mint inkább lelkesedést váltottak ki a közönségből, mely minden eszközzel — és még volt mivel — segíteni, a bajokat enyhíteni sietett. Így a háborús, — ismételten hangsúlyozzuk: önvédelmi, — akarat töretlenül megmaradt és újabb, nagy erőfeszítéseknek vetette meg az alapját.

Az Entente-nél a helyzet nem volt ilyen rózsás. Franciaországban, az oda mélyen benyomult és Páris előtt álló németek, a legszélesebb körökben is súlyos aggodalmakat ébresztettek. Oroszország, hátrázott katonai sikerei ellenére, de gyengébb háborús akarata miatt, nagyon is megérezte óriási véres veszteségeinek hatását. Szerbiát végigsöpörte az ellenfél két előző külső háborúja után, most az ő lakossága is közvetlenül ismerte meg a háború borzalmait. A legszívósbabban még az angol társadalom tartott ki a háború gondolata mellett. Az angol expedíciós hadseregnek a csatornán való átkelése után, Kitchener angol hadügyminiszter azonnal új erők szervezéséhez lá-

¹⁾ »Mondjon le Németország Elzász-Lotharingjáról, sokkal kisebb veszteséggel sokkal többet ér el. Mert akkor Franciaország békét fog kötni s legerősebb ellenfelünk lesz elintézve.«

²⁾ Falkenhayn tanácsának megfogadása egész Déltirol, Trieszt, esetleg Dalmácia, valamint Erdély önkéntes átadását jelentette volna. Lemondást tehát mindarról, aminek megvédésére a Monarchia harcba lépett. Ha ezt mind odaadja, akkor minek a háború?

tott. Az önkéntes jelentkezésen alapuló haderő szeptember közepéig¹ már 500.000, az év végéig pedig 1.200.000 önkéntessel szaporodott. Ezek a számok bizonyítják legjobban az angol nép széles rétegeiben felébredő háborús akaratot.

*

1914 végén a központi hatalmak vezetői kevesebbre, az Entente hatalmak vezetői többre értékelték országaik hadviselő képességét a valódinál. Ezzel szemben a háborúba nyilvánvalóan belekényszerített központi hatalmak társadalmi erősebb háborús akarral rendelkeztek, mint — Angliát kivéve — az Entente államai.

Az új háborús év körülbelül ezeknek a gondolatoknak és képességeknek jegyében kezdődött.

IV. RÉSZ.

A háború súlyának keletre vitele, 1915.

Hadműveleti tervek az év elején.

A Falkenhayn és ellenlábasai közt a háború folytatásának színterét illetően megindult vita eredménye végre is az lett, hogy Falkenhayn engedett merev álláspontjából és beleegyezett abba, hogy' a döntést ezentúl a keleti arcvonalon keressék. Ezzel a háború súlya is keletre dőlt, míg nyugaton a tiszta védelemre került sor.

Események a nyugati harctéren, 1915-ben.

1914 decembere óta a nyugati arcvonalon mindkét rész hatalmas állásrendszert épített ki. Az ellenfelek néhány száz méterre feküdtek egymással szemben, csak drótsövények jelezték a határokat.

Az állásokban egészen kaszárnyaszerű élet keletkezett. Reggel kölcsönösen lövöldöztek egymásra, a tüzérség ellenőrizte a belövés pontosságát. Az örök éberem figyelték az ellenfél árkait, a többi legénység rendes napi munkát végzett: árkokat ásott, padlózott, a drótsövényekhez »spanyollosokat« készített, figyelte az egymással küzdő repülőket, vagy tisztálkodott, szórakozott. A háború kezdett mesterséggé, foglalkozássá válni.

Néha nagyobb események kavarták fel az ároklakók nyugalomát. Hol az egyik, hol a másik fél gondolta jónak valamilyen ellenséges árokész, vagy domb elfoglalását, hogy ezzel is tökéletesítse állásait. Ezek a »vállalkozások« mozgásba hozták az arcvonal egy részét, de a zaj hamarosan elült.

Voltak azonban oly helyek is, ahol úgyszólván szakadatlanul folyt a harc. Ilyen volt egyrészt Flandria, másrészt a Champagne. Ezeken a területeken úgyszólván örökös puskázás és ágyúzás folyt, mert mindkét fél ezeken a fontos pontokon örködt leginkább és a legkisebb megmozdulásra is erős tüzellel felelt.

Joffre még 1914 karácsony táján nagyobb előretöréseket rendelt el Soissons-nál, Páristól északra, azzal a céllal, hogy a németek figyebnét ideterelje s máshonnan mentői nagyobb erőket vonjon el. A január 4-től 14-ig tartott francia támadás nem érte el célját. A németek nemcsak soissons-i állásaikat védték meg, de többi állásaikat sem hanyagolták el, valahogy megéreztek, hogy ez a csata csak bevezetésül szolgál a franciák által tervezett téli nagyobb csatához. Mert valóban, erre készültek a franciák: át takarták törni a német vonalat. A Münster körül folyó örökös csatározás január 9-én csatává fejlődött. Február 10-én már 830 francia ágyú döngette a németek árkaikat és 16-án a franciák nagy tömegekkel mentek rohamra. A napokig tartó kemény küzdelem végül is a németek győzelmével végződött. De Joffre nem tágitott. Március 13-án a Champagne-ban újabb nagy erők bevetésével ismét megkísérelte az áttörést. Sikertelenül. 17-én már belátta, hogy szándéka nem sikerülhet és 240.000 ember vesztéssel, beszüntette a »téli champagnei csata« néven ismert támadását, mely a németeknek ehhez képest »csak« 46.000 emberébe került.

Csakhamar az angolok is mozgolódni kezdtek. Joffre német erőket akart felőröltetni velük, hogy későbbre tervezett artoisi áttörése annál könnyebben menjen. Az angolok vállalták a félőrlést célzó támadást, de március 10—20-ig tartó támadásaik nem sikerültek. Végül is 13.000 ember vesztéssel beszüntették rohamaikat, melyeknek kivédése a németeknek is 10.000 emberük életébe került.

A központi hatalmak gorlicei áttörése sikerült és Olaszországhadbalépése csakhamar ismét mozgásba hozta nyugati ellenfeleinket. Az oroszok segítségért kiáltoztak és ajánlatosnak látszott, hogy az új olasz szövetséges előtt is katonai sikereket csillogtassanak meg. A nyugati helyzet erre alkalmasnak látszott, mert az angolok kanadai és indiai hadosztályaik ideszállításával, a franciák pedig az újonnan kiképzettek harcvonalba állításával erősödtek meg.

Készülődéseik közben a németek új fegyvert próbáltak ki ellenfeleiken: a gázt. Ezt a nemzetközi egyezmények által tiltott eszközt a franciák — egy még békében készült s gázzal töltött puska-gránát alakjában — már a háború kezdete óta használták, de csak kisebb mértékben.

Így a németek sem érezték magukat kötelezve a szerződés betartására és nagyszabású klór gáztámadásukat április 22-én délután 6 órakor kezdték meg. Az eredmény felülmúlt minden várakozást. A gázfelhő és a nyomában haladó német támadás 60,000 angol és francia életét pusztította el. A harcban a németek is sokat vesztek és céljukat — az áttörést — nem érték el. De a gáz ettől kezdve a hadviselés rendes eszközévé lépett elő.

A franciák közben felkészültek az általuk tervezett nagy támadásra. Május 6-án reggel 1800, közte több, mint 400 nehéz, löveg tüze zúdult orkánszerűen a német állásokra és a rettenetes acélzuhatag elsöpörni látszott mindent. Ugyanakkor a német állások alatt az előkészített aknák egész sora robbant fel. Az őrzítő, soha nem képzelt tűz után a megmaradt németek mégis megszállták állásaikat és az előretörő franciákkal és angolokkal elkeseredett küzdelem indult meg. A beavatkozó német tartalékok segítségével sikerült az ellenfelet feltartóztatni és az elvesztett állásrészeket nagyrészt visszafoglalni. A június 1 -ig szakadatlanul folyó és változatlan erővel vívott öt hetes csatában végül is a németek kerekedtek felül.

Joffre szívós akarata június 16-án új támadásra üzte előre csapatait. Újabb háromnapos csata indult meg, ismét eredmény nélkül. A szívós védők alig néhány kilométert húzódtak vissza.

Az entente nézve ekkép sikertelenül végződött artoisi csatának, a német győzelmen felül, még egyéb jelentősége is volt. Falkenhayn azt látta, hogy aránylag csekély erővel is lehet nagy, sőt óriási tömegek támadása ellen védekezni. E tekintetben eddig kevés közvetlen tapasztalattal rendelkeztek és azt hitték, hogy az újszerű tüzérségi tűz úgy zúzza szét az állásokat, hogy bennük élő ember nem marad. Most, mikor soha nem létezett nagyságú tüzértömegek¹⁾ hihetetlen acélzáport zúdítottak a védőkre, beigazolódott, hogy ha a védőnek a szíve helyén van, kevés harcos és géppuska is elegendő az ellenséges gyalogság megállítására.

Falkenhaynnak nagy kő esett le a szívéről. Most már nyugodtabban adta beleegyezését a keleti arcvonal megerősítéséhez.

Joffret a csatavesztés nem kedvetlenítette el. Remélte, hogy túlereje előbb-utóbb felőrli a németeket és újabb támadást készített elő. Ehhez csaknem ötven hadosztálynyi többlet állt rendelkezésére. Az újabb támadást főleg politikai okok követelték. A szövetségesek közül az oroszok a súlyos vereségek sorozatát szenvedték el, a szerbek nem mertek mozdulni és az olaszok fennakadtak a Karszton. Mindegyikük a nagy nyugati szövetségesektől várt segítséget.

Joffre úgy tervezte, hogy északon, Arrasnál az angolok megrohanják a német állásokat, mire a német tartalékok odasietnék. Ezt a pillanatot kihasználva, a franciák a Champagne-ban törtek át a német állásokat, majd balra kanyarodva, egészen a tengerig bekerítették a német arcvonalat.

A németek továbbra is védekezni akartak, különösen akkor, amikor biztos jelek mutatták, hogy rövidesen nagy támadás indul ellenük.

Szeptember 22-én megszólaltak az angolok ágyúi Arras körül

¹⁾ Május végén az entente 1800 löveggel lőtt, ezzel szemben a németek 1200 löveg tüzével védekeztek.

és két napig szakadatlanul rombolták a német állásokat. Csakhamar átláthatatlan por, köd és füst borított be mindent. Az egyidejűleg megindult esőben sártengerré vált a gránát szántotta agyag.

Szeptember 2 5-én reggel 6-kor az angol gyalogság támadásra indult. Végláthatatlan sorokban hömpölyögtek a szétdúlt német árkok felé, melyeknek védői nem bírtak az áradattal. A 117. német hadosztály csaknem teljesen megsemmisült és a helyén támadt résbe özönlöttek az angolok hadosztályai. 26-án reggelre mégis sikerült a németeknek a rést betölteni és a 29-ig folyó harcban az angolokat végleg megállítani. A csata sok vérbe került. A németek 30.000 embert, az angolok csaknem 45.000-et vesztek. A német tüzérség 400.000, az angol 800.000 lövést adott le úgy, hogy a csatatéren kő kövön nem maradt.

A szívós angolok a csekély eredménnyel is felbuzdulva, október 11-én újabb tömegtámadást kezdtek, 35 hadosztállyal és 1200 löveggel. A németek most már ellentámadásokkal is védekeztek és rendkívül súlyos veszteségeket okoztak az angoloknak, kik október 13-án végleg letörték.

Mialatt az angolok nagy német erőket igyekeztek magukra vonni és felmorzsolni, a franciák a Champagne-ban indultak döntő Áttörésre.

Szeptember 25-én délelőtt 11-kor soha nem látott tömegek rohantak a németekre, kiket előzőleg 2000 löveg hatalmas tüzérségi tűzével és gázzal igyekeztek megsemmisíteni. A németek csakhamar elvesztették előállásaikat. Ezeket tartalékaik sem tudták visszaszerezni. Már-már beállt a válság: úgy látszott, hogy az áttörés sikerül. A franciák folyton újabb hadosztályokat vetettek be az ütött résbe, melyben végül már a német hadosztályparancsnokságok, küldöncök és jelentő lovasok igyekeztek megállítani a franciákat. A franciák azonban oly sok embert vesztek, hogy mikor kijutottak saját tüzérségük hatásköréből, tehát az már nem tudta támogatni őket, akadózni kezdtek. Ekkor csaptak le rájuk a német tartalékok. Ismét fellángolt a harc az árkokért, dombokért, házcsoportokért. Napokon át, szakadatlanul folytak a rohamok és ellenrohamok, tüzérségi tűzcsapásokkal volt tele a levegő és a sáros, feldúlt földeken ezrével hevertek a halottak és sebesültek. Szeptember 29-én a franciák végre is kifulladtak, megállottak és rendezkedni kezdtek. Október 6-án újra általános roham. A küzdelem újra elkezdődött, de ismét a németek győzelmével végződött. Végre 7-én Joffre elrendelte az eredménytelen küzdelem megszüntetését. A Champagne-i őszi csata a franciáknak 150.000 emberébe került, a németek feleannyi veszteségével szemben. Az eredmény néhány állás elfoglalása volt. Joffre is belátta, hogy a németek acélfalán egyelőre semmiféle erővel nem tör át. Erre a csata alatt leadott 3½ millió francia tüzérségi lövés sem volt képes.

Az 1915-ik év sem hozott semmit nyugati ellenfeleinknek, Beigazolást nyert, hogy az állásharc is az *ember* küzdelme, kinek ellenállást semmiféle acélzapor nem képes megtörni. A németek elértek azt, amit akartak: megtartották állásaikat.

Ez alatt pedig keleti és déli seregeik, az osztrák-magyar seregekkel karöltve, súlyos csapást mértek az oroszokra és szerbekre.

Hadműveletek az oroszok ellen 1915-ben.

Mindenek előtt egy 1914-ből 15-be átnyúló eseménysorozattal foglalkozunk, melyben a magyar harcos erények oly dicső szerepet vittek: Przemysl várának 1914 szeptember 17-től október 12-ig tartó *első* és november 11-től 1915 március 22-ig tartó *második* ostromával.

Przemysl első ostroma.

A Galicián át kelet-nyugati irányban húzódó utak és vasutak legnagyobb része egyetlen ponton, Przemyslnél metszi az országrészt legnagyobb folyóját, a San-t. Itt már a IX. században azért építettek várat, hogy az átjárókat védje. Ezért sok ostromot is látott, lengyelek, oláhok, kozákok, svédek, magyarok, tatárok, oroszok táboroztak időnként falai alatt.

Amikor a Monarchia ellentétbe került Oroszországgal, Przemysl modern övvárrá építette ki. Az idők folyamán azonban a nemrég! korszerű erődítménylánc is kivénült és 1914-ben, a háború kitörésekor, már nem felelt meg a követelményeknek.

Az 58.000 lakosú várost, a hidaktól számított 5—16 kilométer sugarú és 50 kilométer hosszú körben, 26 kisebb-nagyobb erőd vette körül. Ezek részben kőből, részben betonból voltak építve és legnagyobb részt kiérdemesült öreg ágyúkkal megrakva.

A háború kitörésekor azonnal megkezdték az erődök közti »térközők« kiépítését. Ez főleg abból állott, hogy az erődök közt — még a béke idején megtervezett és kitérített — lövészárkokat húztak és ezek elé drótakadályokat építettek. Ugyanakkor megkezdték a vár felszerelését, lővőszer, élelem és egyéb hadianyag beszállítását.

Tábori hadseregeink a szerencsétlen lembergi csata után, 1914 szeptember 13—16 közt vonultak a városra, illetve a hidakon át nyugat felé. Mint utolsó, 15—16 éjjelen a 2. 3. honvéd hadosztály érkezett a várba, melynek főtartalékaul jelölték ki. Csakhamar az oroszok is megjelentek a keleti erődök előtt. Ekkor vették észre a várbeliek, hogy a tábori seregek a nagy kavarodásban a vár benzinkészletét is magukkal vitték, ami igen nagy baj volt, mert a gépvontású tüzérséget, többek közt a 30½ üteget benzín nélkül meg sem lehetett volna mozdítani.

Ekkor egy magyar tiszt jelentkezett, hogy a tévedésből elvitt benzinvonatot az oroszokon keresztül is visszahozza. A legnagyobb tüzéségi tűzben, melyből egy találat is elég lehetett ahhoz, hogy a benzinvonat a levegőbe röpjön, sikerült a vállalkozás. Przemysl néhez tüzésége s vele Przemysl meg volt mentve.

A várban 120.000 ember maradt vissza, ennek 75%-a magyar. A védőrség magva, a *főtartalék*, ugyanis a 23. honvédhadosztály volt, mely a gyulai 2., a szegedi 5., a verseci 7. és a lugosi 8. honvéd gyalogezredből, a 3. és 4. honvédmenetezredből, a szabadkai 4-honvédhuszárezred 2 századából és a hajmáskéri 2. honvéd táborigyús ezredből állott. De magyar volt még 1 népfelkelő huszárosztály, az *erődök őrségét* szolgáltató kassai 9., miskolci 10., munkácsi 11. és besztercebányai 16. népfelkelő ezred, a 6. és 16. honvédmenetezred, valamint számos népfelkelő munkásosztag is.

A vár parancsnoka *Kuzmanek* Hermann altábornagy, helyettese a 2 3. honvédhadosztály parancsnoka *Tamáty* Árpád altábornagy¹⁾ volt, egyike a honvédség legerőteljesebb egyéniségeinek. A 2 3. honvéd hadosztály vezérkari főnöki tisztét pedig *Révy* Kálmán vezérkari őrnagy²⁾ töltötte be.

Az orosz sereg *Dimitrijew Radko* tábornok vezetése alatt, 150.000 emberrel vonult a vár alá és mindig közelebb húzódott az erődökhöz. A vár körül képződő orosz gyűrű távoltartására a várőrség szeptember 24-én kisebb kitéréseket hajtott végre. Ez azonban nem segített, a gyűrű bezárult.

Október 2-án Dimitrijew hadikövet útján megadásra szólította fel Kuzmanek altábornagyot. A várparancsnok erre az alábbi választ adta: »Méltóságomon alulinak tartom, hogy az ön megszégyenítő ajánlatára érdemleges választ adjak.«

4-én a várőrség ismét egy kitérést hajtott végre, de ezúttal északnyugati irányban. Az oroszok azonban igen nagy erővel fordultak a kitérő csapatok ellen úgy, hogy ezeknek hamarosan vissza kellett húzódnik.

Az oroszok ekkor elhatározták, hogy a várat gyors megrohanással foglalják el. Támadásuk tárgyául a vár keleti érődéit, betörési pontul az I./i. számú överődöt szemelték ki. Ezt az erődöt dr. Bielek István népfelkelő hadnagy védte, száz 1 i-es népfelkelőjével és a vártüzérekkel. Október 7-én hajnali 2 órakor meglepő tüzéségi tűz árasztotta el az erődöt. Ettől fogva az orosz gyalogság arcban és oldalt megközelítette az árkokat. 5 órakor válogatott legényekből álló orosz rohamcsapat rohanta meg az erődnek városfelőli hátát. A

¹⁾ ma ny. tábornagy

²⁾ ma ny. altábornagy, az Országos Tisztii Tudományos és Kaszinó Egyesület elnöke.

kintlevő embereket heves küzdelemben leszúrták és már az erődbe is be akartak nyomulni, amikor a védők bezárkóztak a nehéz vaskapu mögé. Az erőd udvarába és tetejére feljutott oroszok most már az ajtókon és kéményeken át igyekeztek bejutni a helyiségekbe és előkészületeket tettek az erőd felrobbantására. Ennek sebesült parancsnoka azonban utolsó erejét összeszedve, tovább vezette a védelmet mindaddig, míg a szomszédból és hátulról segítségül érkező honvédek és népfelkelők az oroszokat az erőd udvaráról és tetejéről ki

nem verték. A drótsövények alját s az árkokat orosz hullamező borította.¹⁾

A szomszédos erődöknél is egész éjjel folyt a harc. Az oroszok itt is nagy veszteségeket szenvedtek, eredmény nélkül. Másnap már semmiféle hatalommal sem lehetett őket újabb rohamra nógatni. A harc csak 9-én ült el, mikor Dimitrijew belátta, hogy a védőkkel nem boldogul. De közeledtek is már nyugatról a San felé törő hadseregeink. A védőrség ekkor eredményes kitörést rendezett s a vár 12-én fel volt mentve.

Ez első ostrom idején a várőrség azzal tett nagy szolgálatot a tábori seregeknek, hogy a várral együtt a hidakat sem engedte az ellenség kezére jutni, Így az orosz csak nagy kerülőkkel tudta mozgó seregeit ellátni, de nagy erőket kellett a vár körül is tartania, hogy a védőrség ne támadhassa hátba a többi arcvonalon küzdő seregeit.

Przemysl második ostroma.

A vár felmentése után a hadseregek jórészt a váron át vonultak kelet felé, az oroszok nyomába. Mivel a táboriak szűken álltak élelem dolgában, a vár bőséges készletéből szedtek el. De ennek rovására éltek a betegek és sebesültek is, akik ezerszámra tódultak a várba.

A vártól keletre folyó harcok alatt a vár őrsége is kivonult és részt vett a tomboló csatában. Az időközben Boroevic seregéhez került 23. honvéd hadosztály ekkor a közeli Magiera-magaslaton vívta nagy véráldozattal járó, döntő jelentőségű harcait. Amikor Hindenburg Ivangorod alól visszavonulni kényszerült és a San mentén álló seregeink se tarthatták magukat, tábori seregeink ismét a váron vonultak keresztül. És megint csak Przemysl készleteit emésztették, de semmivel sem pótolták.

A vár, melybe a 2 3. honvéd hadosztály ismét visszatért, újból magára maradt s a 11. (Seliwanow) hadseregtől november 9—11 közt körülfogatván, másodszer is ostrom alá került.

Ekkor a tábori seregeinket követő oroszok hátába, a 2 3. honvéd hadosztály kitörést hajtott végre északnyugat felé. Amint nagy orosz erőket sikerült magára vonnia, visszahúzódott a várba.

Az oroszok, okulva az első körülzárás idején végrehajtott bal-eikerű rohamokon, csendben húzódtak meg a vár körül. Csak itt-ott esett néhány gyalogsági, vagy tüzérségi lövés. A gyanús csend és nyugalom felderítésére a 2 3. honvéd hadosztály és 46. dandár délnyugat felé áttörte az oroszok gyűrűjét és megállapította, hogy a vár körül nagy erők állanak.

¹⁾ dr. Bielek, budapesti ügyvéd, akkor a bronz katonai érdemérmét kapta hőstettéért. 1925-ben vitézzé avatták, 1931-ben pedig a Mária. Terézia Rend káptalanja a tisztí arany vitézségi éremmel díszítette fel.

December elején híre jött, hogy 9-én támadás indul Przemysl felmentésére a Kárpátokból. E híre a 2. 3. honvédhadosztály a mondott napon kitört, de az oroszok első állásán nem jutott túl. 15-ém megismételte a támadást, át is törte az oroszokat, de mivel a téli időben tábori hadseregünk nem közeledhetett hozzá, Conrád parancsára Przemyslbe húzódott vissza.

Ezalatt a vár élelmezése mindig rosszabbodott. A megmaradt csekély készletekből ugyanis 120.000 katonát, 30.000 lakost és 22.000 lovat kellett élelmezni. Naponta 40 waggon élelemre lett volna szükség. Ezt az óriási mennyiséget csak úgy tudták előteremteni, hogy fokozatosan levágták a lovakat és mindent a leggondosabban átkutattak, hogy élelmet találjanak. De az adagokat csakhamar a felére, majd ennél is kevesebbre kellett leszállítani. Erre lassanként beállott az éhínség, a nyomor. Végül már korpát, majd falisztet keverték a kenyérhez és faforgácsot etettek a lovakkal. Az emberek az éhségtől szédelegve jártak-keltek és nem egy embert ölt meg az éhség kinn a vártán, az erődökben.

A hadbiztosok kiszámították, hogy a legszükségesebb adagolás mellett is csak március 7-ig tart az élelem. Erre a helyzetről állandóan tájékoztatott hadseregfőparancsnokság elrendelte, hogy a 23. honvéd hadosztály törje át az orosz ostromló és tábori seregek arcovonalát és vonuljon be tábori hadseregeinkhez.

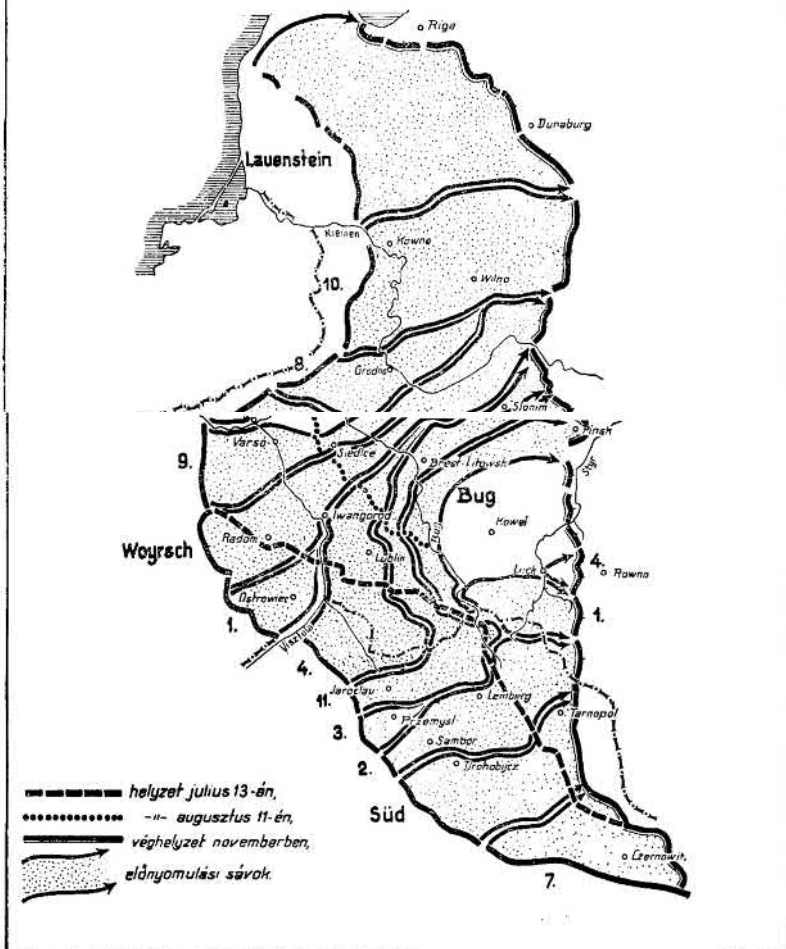
Március 19-én éjjel 1 órakor indultak el az áttörő csapatok.. A kiéhezett, alig vánszorgó harcosok végső erőfeszítéssel siettek előre. A 2. honvédezred, ősz ezredesével, Szathmáry Gézával az élén áttört az oroszokon, de aztán teljesen körülfogva, csaknem az utolsó emberig fogságba került. A többi honvédezredek is előre törtek, de őket az oroszok pihent, erőteljes emberei hamarosan a várba szorították vissza. A 8500 harcosból álló áttörő csoportból csak 2660 ember tért vissza, a többi vagy elesett, vagy fogságba került. 21-én az orosz tüzérség az állandó szikratávíró is tönkretette.

Ezek után nem maradt más hátra, mint a kiéheztetett vár feladása.

A várparancsnokság erről tábori szikratávírón tájékoztatta a főparancsnokságot. A beleegyezés 20-án érkezett meg. Erre a védőrség ugyancsak rádió hűségnyilatkozattal fordult legfelsőbb had urához. Bécsből este a következő válasz jött: »Bár mély fájdalommal tölt el, hogy Przemysl védőrségének tegnap oly merészen megkísérelt áttörése megtört az ellenség túlerején, mégis fájdalmas büszkeséggel tekintek a derék férfiak példátlan áldozatkészségére, akiknek nem jutott osztályrészül a siker. Mindenkinék, aki ott harcolt, szívem mélyből mondok köszönetét a hőstettért és áldom azok dicső emlékét, akik életüket áldozták a becsület mezején. Még a távol jövőben is fennen fogja hirdetni a történelem, hogy mit teljesítették Ausztriá-

A szövetségesek hadműveletei az oroszok ellen.

1915. május közepétől novemberig.

Magyarország harcosai Przemysl várának legerélyesebb védelmével. Állhatatosak és vitéz katonák voltak mindvégig. Ferenc József.«

20 és 22-e közt felrobbantották az erődöket és a hidakat, megsemmisítették a fegyvert, lövészert stb. A zászlókat feldarabolva, elrejtették.¹⁾ Lelőtték a még meglévő lovakat, elégettek minden pénzt és iratot. Egyetlen ember távozhatott a városparancsnokság engedélyével: egy rossz repülőgépen Lehmann repülőkapitány. 22-én délelőtt Kuzmanek altábornagy átadta az oroszoknak a szétrombolt várat és 115.000 kiéhezett és a 18 kitörésben jórészt megsebesült harcosát.

Az ostromló oroszok a legnagyobb tisztelettel bántak Przemysl hőseivel. A tisztiek megtarthatták kardjukat, a legénységet pedig el látták. Artamanov tábornok, az oroszok új városparancsnoka, Tamásy altábornagy nyakába borult, összecsókolta és az »oroslánok-oroslánjára«-nak nevezte. A magyar katonák dicséretéből pedig ki nem fogyott. Néhány nap után megkezdődött a védőrség elszállítása a hadifogságba. Vonatok egész során, indult meg a fegyvertelen sereg, messze Szibéria felé. Ott, mint az majdnem mindenütt történt, a nem frontharcosok kezébe került hadifoglyok keserves sorsa szakadt rájuk.

*

Przemysl hősi védelme páratlanul áll a világháborúban. A sokkal erősebb, jobban felszerelt belga, francia és orosz várak napok alatt estek el. Przemysl, ez az avultabb erődítmény három teljes hónapig tartotta magát és akkor is csak az éhség kényszerítette megadásra. Az egész világ már akkor elismerte, hogy ez elsősorban a várat védő magyarok érdeme, kiket törhetetlen akaraterejű parancsnokaik, elsősorban Tamásy altábornagy, az éhhalál küszöbén is, a teljes erkölcsi győzelemre vezettek.

Hadműveletek az oroszok ellen 1915-ben.

Tervek.

1914. december 27-én Conrád Falkenhaynhoz fordult és alaposan megindokolt jegyzékben kifejtette, hogy a háború súlyát immár keletre kell átvinni. Falkenhayn, mivel munkatársai hasonló véleményen voltak, újév napján Berlinben tartott megbeszélésükön már kilátásba helyezte, hogy újabb német erőket ad a keleti arcvonal megerősítésére. Hindenburg és Ludendorff sürgetésére pedig azt is Ígérte, hogy a Kárpátokban Linsingen német tábornok vezetésével hadsereget állít fel, hogy az oroszokat a Kárpátokból viasszaszorítsa és Przemysl felmentse.

¹⁾ A derék elrejtőknek számos darabkát sikerült a fogságból hazahozni és a Hadimúzeumba beszoolgáltatniok.

Ezzel a háború súlyának keletre vitele megkezdődött. Január 8-án Falkenhayn elrendelte a Linsingen hadsereg megalakítását. Ez azután már e hó 22-étől kezdve a Kárpátokban álló Pflanzler-Baltin hadseregcsoport és a 3. hadsereg közé illeszkedett be, a Beszkidi és Uzsoki-szorosok közti területen, Munkáctól északra. Feladata az volt, hogy északfelé előre törve, verje meg a szemben álló oroszokat. Támadásához a szomszéd hadseregek is fokozatosan csatlakoznak. Eből a tervből alakult ki a kárpáti téli csata.

A kárpáti téli és húsvéti csata.

(1915. január 23-tól április közepéig.)

Az új »déli hadsereg« (Südarree) az osztrák-magyar 19. és 55. hadosztályból, meg a 135. dandárból, valamint a német 1. és 3. gárda, meg a 48. tartalék hadosztályból alakult. E hadseregtől balra a 3. hadsereg Szurmay-hadteste, majd többi seregteste, a Südarmeetól jobbra Pflanzler-Baltin hadseregcsoportja állott.

A kivételesen hideg, 10—20 fokos télben, méteres hóban vonultak fel a csapatok a Kárpátok 1000 méter magas gerincére, hogy az oroszokat a magyar határokról és Przemysl alól elűzzék.

A támadás nehezen indult meg. Az oroszok, — különösen a németekkel szemben — kemény ellenállást fejtettek ki. Január 29-ig a mieink alig néhány kilométerrel jutottak előre. Február elején a 19. osztrák-magyar hadosztály végre elfoglalta a Beszkid-szorosot. Ez a szép eredmény mozgásba hozta a németek arcvonaltát is, mely a magas hegyek közt lassan bár, de előre jutott.

Megindult a balszomszéd 3. hadsereg is. Szurmay hadteste, melyet a tőle halra levő Puhallo-csoport V. hadteste is támogatott, 2 3-tól 26-ig tartó elkeseredett harcban elfoglalta az uzsoki szorosot. Az oroszok ezt nem vágták zsebre. A 3. hadsereg balszárnya ellen erős ellentámadást intéztek úgy, hogy a III. és VII. hadtestnek vissza kellett mennie. A balszomszéd ellensúlyozandó, Szurmay hadteste 27—31-ig az uzsoki szorosától északra levő boryniai magaslatokat támadta keményen. A támadás azonban megtört az oroszok kemény védelmén és az időjárás viszontagságain. Végül hát ennék a hadtestnek is vissza kellett húzódnia. Conrád, hogy segítsen hadseregeinken, a balról csatlakozó 4. hadsereg támadását határozta el. Szurmay hadtestének támogatására pedig felállította az új 2. hadsereget, melyet a Linsingen- és a 3. hadsereg közé tolt be. Mindennek hatása azonban csak később érvényesülhetett.

A Südarmeetól keletre, Pflanzler-Baltin hadseregcsoportja könnyebben jutott előre. 16-án elfoglalta Kolomeát és Stanislaw felé iparkodott.

A támadás haladásának lassúsága, — 3 hét alatt 20—30 ki-

lométer, — aggasztotta Conrádot, ki a végóráit élő Przemyslt szerette volna megmenteni. Újra Falkenhaynhoz fordult segítségért, ki a 4- német hadosztályt azonnal útba is indította.

Február 10-én a 3. hadsereg visszavert III. és XVII. hadteste ellentámadásra indult a Laborca-völgytől nyugatra, hogy kiverje a Duklai hágón át betört oroszokat. A véres küzdelem eredményekép az oroszok visszahúzódtak, de megverni őket nem sikerült.

Február közepén úgy látszott, hogy a nagyszabásúnak ígérkező támadás végleg fennakad. A csapatok teljesen kimerültén feküdtek a kegyetlen hidegben a hegytetőkön. A németek is belátták, hogy más a Kárpátokban és más a mazuri tavaknál küzdeni.

Gonrád ekkor a 2. és 3. hadsereg megújított támadásával szerette volna a seregeket mozgásba hozni. A támadás azonban nem sikerült és február végén az oroszok ismét ellentámadásba mentek át. Az újabb támadások mindkét részről sorra kudarcot vallottak s a március végéig tartó küzdelem eredménytelen maradt.

Przemysl eközben, március 22-én megadta magát. A támadás főcélja tehát megszűnt. Mégis, mivel időnként úgy látszott, hogy az oroszok szívós ellenállása gyengül, Conrád a támadás folytatását rendelte el. Pflanzler-Baltin hadseregcsoportja lassanként előbbre is jutott. Az oroszok kimerítésébe vetett remény azonban nem vált be, mert folyvást újabb, friss erők jelentek meg az árkokban és különösen a 3. hadsereget szüntelenül, vad erővel támadták.

Áprilisban még hevesebben lángolt fel a harc tüze. 2-án X. liad testünket rohanták meg Lupkovnál és dobták vissza. A közelben levő 2 5. német tartalékadosztály valahogyan helyrebillentette a méréleget, de az oroszok továbbra is támadtak. A 3. hadsereg végül már magyar területre, Sztropkó és Turány közé vonult vissza.

Április 10-től kezdve a harcok elültek. Az olvadás időszakában, a magas hegyek közt tervezett támadás, a csapatok minden igyekezete ellenére sem érte el célját. Przemysl elesett s az oroszokat sem sikerült felmorzsolni. Egy haszna mégis volt a heroikus küzdelemnek: az, hogy az oroszokat idevonta és ezzel megakadályozta őket abban, hogy Krakkón keresztül a Monarchia és Németország belső területeire jussanak.

A kárpáti téli és húsvéti csata eredménye csak később jelentkezett. Ez okozta az oroszok májusi nagy vereségét.

A Kárpátokban folyó harcok ideje alatt új német hadtestek alakultak. Ezeknek egy részét Falkenhayn Hindenburg rendelkezésére bocsájtotta, hogy velük erős csapást mérjen a Keletporoszország előtt álló oroszokra. Gonrád ezt szívesen látta, abban a hitben, hogy a kárpáti csatából az oroszok nagy erőket visznek a németek ellen.

Hindenburg úgy tervezte, hogy a rendelkezésére bocsátott 3 új

hadtestből és a már alatta álló 8. hadsereg részeiből, Eichhorn német vezéreztetés parancsnoksága alatt megalkotja az új io. német hadsereget. Ezzel, valamint a 8. hadsereggel meglepetésszerűen előretörve, megrohanja a Keletporoszország előtt álló io. orosz hadsereget és két oldalról átkarolva, megsemmisíti. Ezután Bialisztok felé akart tovább támadni, hogy az egész orosz arcvonalat észak felől felsodorja.

Ebből a tervből alakul ki a mazuri téli csata.

A mazuri téli csata.

(1915. február 7-től 25-ig.)

A io. orosz hadsereg, mely beásva feküdt Ivetporoszországban az Angerapp-folyó mentén, mit sem sejtett a feje fölött tornyosuló veszélyről.

A németek 180 zászlóaljjal, 98 lovasszázaddal és 202 üteggel február 7-én indultak el az oroszok 192 zászlóalja, 96 lovasszázada és 99 ütege ellen. Az erők tehát egyenlők voltak. A németek nagy része azonban még egyáltalában nem volt harcban, mert csak gyorsan kiképzett újoncokból állott. Az orosz hadsereg ellenben kipróbált harcosokból.

A 10. német hadsereg 7-én, dühöngő hóviharban indult meg az orosz állások felé. 8-i támadása nem járt sikerrel. A 9-én tovább erőszakolt támadás végre megtörte az orosz ellenállást és a 10. német hadsereg óriási menetekkel megkezdte a délre kanyarodást. Február 10-én már arccal délnek, az oroszok oldalában állott.

A délről támadó 8. német hadsereg hasonló ítéletidőben indult 7-én. Litzmann tábornok támadó csoportja egyetlen rohammal söpörte ki az oroszok behavazott védőállását és már 8-án az oroszok déli szárnya felé kanyarodott. Előnyomulását a havazás jelentékenyen, lassította, az ágyúk és szekerek számára utat kellett vágni a hóban. Mindez nem akadályozta meg a tetterős vezért, hogy ismételt támadásokkal szorítsa vissza az oroszokat. Február 10-én az oroszok Dyrallen-nél foglalt védőállásukat is feladták és Litzmannak útja nyílt az orosz főerők déli oldalába.

Az északról és délről képződő gyűrű lassanként közre fogta az oroszokat, kiknek nagyrésze az Augusztoz körüli, 60 km. széles és 50 kilométer mély, óriási erdőségbe szorult. Ámde az időjárás egyelőre a németeket sújtotta, a hó olvadni kezdett és minden sár-tengerré vált. Az oroszok pedig felismerték a veszélyt és gyors menetekkel igyekeztek kelet felé kiszabadulni. Eichhorn tábornok csapatai inszakkadásig gyalogoltak, hogy az ellenfél hátába jussanak, mégis XX. hadtestük kivételével, az oroszok nagyrésze kimenekült az erdőből. Ottrekedt azonban tüzéségük legnagyobb része, melyet a sár-tengerben nem tudtak elvonsozni. 18-án végleg bezárult a gyűrű az

augusztovi erdő körül és 9 tábornok, 92.000 főnyi legénység és 250 ágyú kerül a németek kezére. Ezután minden erejükkel a hálóból kicsúszott oroszok után iramodtak, újabb foglyok ezreit ejtve.

Az oroszok gyorsan ideszállított, új erővel pótolták az elvesztetteket. A német támadás erre megakadt a különben is teljesen járhatatlanná felázott mocsárterületeken. Az oroszok nagy erővel megindított ellentámadása elől pedig február 25-én megkezdték a rendezett visszavonulást. A csata, melyben március végéig 110.000 foglyot ejtettek, a 10. orosz hadsereg teljes megrendülését eredményezte. Keletporoszország ismét felszabadult az orosz veszély alól, de az osztrák-magyar seregek megsegítése nem sikerült. A csata méjgis igen nagy jelentőségű volt, mert az oroszok emiatt halasztották éli Kora tavaszra tervezett döntő támadásukat. Ezzel sikerült az oroszoknak elébe vágni és a végleges megverésükhöz szükséges szervezkedésre időt nyerni.

*

Jogosan merülhet fel a kérdés, hogy az osztrák-magyar seregek miért nem tudtak a németeknek tannenbergi és mindkét mazuri győzelméhez hasonló diadalokat aratni?

Rögtön rájövünk ennek az okára, ha az oroszok *erőelosztását* vizsgáljuk. Főerejüket ugyanis *délen* az osztrák-magyar hadsereggel szemben állították fel, zártan, szorosan és mélyen csoportosítva. Az arcvonalon sehol egy hézag, az első állások mögött erős tartalékok, melyek áttörés esetén azonnal közbeléptek.

Egészen más volt a helyzet *északon*. Az oroszok jóval kisebb erővel álltak a német halár mentén, melyeknek hálója ügyesen leplezte azt, ami mögöttük volt. Zárt, összefüggő, erős állások kevés helyen voltak. A németeknek könnyebben sikerült ezt a gyengébb hálót meglepően, bárhol átszakítani és a résen át benyomulva, a háló mögött levő orosz seregeket bekeríteni. Itt nem állásháború, hanem nagyrészt mozgóháború folyt, melyben inkább adódik alkalom és mód a bekerítésre. Ezzel szemben délen csak állásháború folyt, ahol legfeljebb az állásokat lehetett elfoglalni, melyekből viszont az ellenség bármikor visszavonulhatott. Az állásháború legnagyobb átka, hogy megsemmisítő, döntő győzelmeket szinte alig lehet kicsikarni.

Mindez persze nem von le semmit a németek csodálatraméltó teljesítményeiből, akik példás merészséggel használták ki az arcvonalukon, — de csak az ő arcvonalukon — kínálkozó kedvező alkalmakat.

*

A sikertelen kárpáti téli és sikeres mazuri téli csata után Falkenhayn ismét azon törhette a fejét, hogy mit tegyen. *Délen* a törökök egyre súlyosbodó helyzete miatt, nagy szükség lett volna a hozzájuk vezető út megtisztítására, azaz Szerbia leverésére, melytől a

bolgárok és esetleg a románok csatlakozását is várhattuk. *Nyugaton* is egyre újabb gondok szakadtak a nyakába, mert az entente erős támadásai alatt sokszor ingadozni látszott a német arcvonal. Ugyanakkor a *Kárpátok* és vele a Monarchia védelmének kérdése is állandóan izgatta. Az oroszokat nem sikerült elűzni a hegyekből, hol ugrásra készen álltak és minden pillanatban lejuthattak a magyar Alföldre, ami a Monarchia végétét megpecsételte volna.

Egyelőre ennek megakadályozása látszott a legsürgősebbnek, már csak azért is, mert a Monarchiát délfelől Olaszország mindinkább' szorongatni kezdte. Ha ez ellenségként lép fel, a Monarchia csak az északi arcvonallról vihet erőket a Karsztra, mire az oroszok betörése elmaradhatatlan.

Falkenhayn a rendkívül komoly helyzetben végre elszánta magát és hozzájárult ahhoz, amit Conrád javasolt: az oroszok elleni döntő támadáshoz.

Tavaszi és nyári hadjárat az oroszok, ellen.

(1915 május 2-től október végéig.)

A kárpáti téli és húsvéti csaták igazolták, hogy a Kárpátok gerincén áttörni rendkívüli nehéz feladat. Az orosz arcvonal gyengéjét tehát nem itt kellett keresni.

A kárpáti arcvonal Gorlice körül élesen fordult észak, vagyis Krakkó felé. Ez a szeglet minden tekintetben kiválónak látszott arra, hogy itt törjék át az orosz arcvonalat, majd a Kárpátok északi lábai mentén göngyölítsék fel. De sokat várhattunk e támadástól a továbbiakban is, mert Lemberget elérve és innen északra kanyarodva, az oroszok oldalába lehetett tömi.

A támadás sikerétől Conrád még egyebet is várt, még pedig azt, hogy az Ausztriától területeket követelő olaszok megrettennek és elállanak támadó szándékuktól.

Conrád és Falkenhayn megegyezése alapján az áttörő éknek szánt új xi. német hadsereg megkezdte felvonulását. Ugyanakkor támadáshoz csoportosult a szomszéd 4- és 3. osztrák-magyar hadsereg is.

A Mackensen vezérezredes alatt álló 11. hadsereg¹⁾ az osztrák-Imagyar VI. (Arz) hadtestből²⁾, a német gárda (Plettenberg), a XXXI. (Francois), a kombinált német (Kneussl) és X. (Emmich) hadtestekből állott = 100.000 puska, 600 löveg.

Tőle északra a 4. osztrák-magyar hadsereg vonult fel (XIV. és

¹⁾ vezérkari főnöke Seecht ezredes, a háború utáni német hadsereg főparancsnoka.

²⁾ a kassai 39. (Hadfy) honvéd és a krakkói 12. (Kestranek) közös hadosztályból állott.

IX. hadtest, kombinált hadosztály és u. honvéd lovashadosztály) = 90.000 puska, 450 löveg.

Végre a 11. hadseregtől délre, a 3. osztrák-magyar hadsereg helyezkedett készenlétbe, (X. III. XVII. VII. osztrák-magyar és a német »Beszkid«-hadtest) = 1200.000 puska, 650 löveg.

A 11. hadsereg előtt a XI. és X. orosz hadtest állott, mögöttük több, hadosztályerejű tartalék.

A felvonulás a legnagyobb titokban történt. A csapatokat kerülő utakon szállították, a postaforgalmat lezárták, az újságokat szigorú cenzúra alá vonták és az állásokat szemrevételező németeknek a mi csukaszürke sapkáinkat kellett felvenniük. A tüzerek, akik csaknem 1000 löveg mögött várták a parancsot, hogy mérhetetlen acéltömegeket zúdítsanak az oroszokra, lassan és észrevétlenül lőtték be ágyúikat, a gyalogság csak az utolsó éjjeleken vonult az állásokba, nappal pedig az árkok mélyén húzódott meg.

Május 1-én éjjel az egész vidéket nyomasztó csend ülte meg. Az állásokban százezernyi harcos szíve dobbant: mi lesz holnap?

*

Május 2-án, gyönyörű tavaszi vasárnap reggele virradt a Kárpátok gyönyörű vidékére. Távolból a Magas Tátra hófödte csúcsai intettek Gorlice virágzó dombvidékére, hol győzelemre éhes hőseink álltak ugrásra készen.

Pontban 6 óraker szörnyű dördülés rázta meg a földet. 1000 ágyú kezdte meg pokoli tüzét. Az orosz állásokat pillanatok alatt por és füst borította, emberek, deszkák, gerendák és földtömegek röpültek szanaszét, Gorlice házai kártyavárként omlottak össze. Az ágyúk mögött ingujjra vetkőzött tüzerek adogatták a töltenyeket a forró csövekbe. Az orkán folyton fokozódott és $\frac{3}{3}$ 10-kor elérte tetőfokát. Egyetlen irtóztató égzengés dübörgőit végig a Kárpátokon úgy, hogy 100 kilométerre is reszketett a föld.

Tíz óraker véget nem érő élő fal pattant fel az árkokból és rohant az orosz állások felé. Mögötte újabb és újabb hullámok lódultak előre. Az egész arcvonalon egyszerre hördült fel a »Hurrá« és »Előre!«

Az orosz árkokból tébolyodott, támolgó alakok tűntek elő és fogtak fegyvert a mindent elsöprő tömegekre. Mindhiába. Az emberekből vont acélfal mindent elsöpört. A befutó orosz tartalékok dühödten verkedtek, mint soha azelőtt, de még csak meg sem tudtak kapaszkodni.

Délután és másnap újabb orosz tartalékok érkeztek be és végső elszánással igyekeztek az áttörőket megállítani. De a mi »gőzhengerünk« ekkor már az egész vonalon mozgásba jött, a 11. hadsereghez a szomszéd hadseregek is csatlakoztak. 4-én estére az orosz állás leghátsóbb vonalait is áttörték és nyitva állt az út a seregek számára

Przemysl felé. A Kárpátokban álló oroszok, kik eddig arccal délnek harcoltak, rémülten fordultak nyugat felé, ahonnan rájuk szabadult az orkán, de megállni már senki sem tudott. Vad menekülésbe kezdtek. Seregeink szorosán a nyomukba szegődtek. Az egész szövetséges, arcvonal egyetlen ujjongássá, egyetlen akarattá vált: *előre! most, vagy soha!*

Május 8-án csapataink átkeltek a Wislok-folyón. Elsőül a n. bajor hadosztály jutott át. De a mieink sem maradtak el mögötte. A Kárpátokból előretörő debreceni 11. közös-hadosztály egy rohanásban verte szét Krolik-Polski-nál az orosz 48. hadosztályt és 1300 embert fogott el, a többi az erdőben szórta szét. Parancsnokuk, Komilow tábornok 12-én szintén foglyul esett.¹⁾

Május első hetében az oroszok keleti, Pflanzert-Baltinnal szemben álló arcvonala is ingadozni kezdett. Szurmay hadteste elől pedig észrevétlenül igyekeztek eltűnni.

A Gorlicénél megvert oroszok lassanként a San vonalára húzódtak vissza és ott kíséreltek meg újabb ellenállást. A végtelen orosz rónákról pedig gyorsvonat-sebességgel hozták az új erőket a támadás megállítására.

A beérkező tartalékokkal mindenek előtt a 7. (Pflanzert-Baltin) hadsereget akarták megállítani, mely az oldalukba tört. 9-én igen erős ellentámadást indítottak az itt álló csapatok ellen, melyeknek helyenként vissza kellett mennie, ámde ez nem rontott a szövetségesek helyzetén. A nyugat felől előnyomuló főerők már közeledtek a Sanhoz, mely mögött az oroszok lázasan vájtak új árkokat.

*

A galíciai események alatt a keleti arcvonal többi csapatai sem maradtak tétlenül. A Keletporoszország határain álló három német hadsereg Falkenhayntól azt a parancsot kapta, hogy előretöréssel vonja magára az ottani orosz erőket, nehogy azok seregeik segítségére siethessenek.

A műveleteket Lauenstein tábornok csoportjának vállalkozása vezette be. Április 27-én Kurland orosz tartomány felé indult. Hamar elfoglalta Libau orosz kikötővárost és csak Mittau előtt állt meg. (160 kilométer!)

A három német hadsereg támadásával szemben az oroszok részen voltak és nem óhajtottak negyedszer is a németek jól ismert hálójába futni. Az eredmény június végéig igen csekély volt, sőt az oroszok erőit sem sikerült lekötöniük, mert 15 hadosztályt vittek innen el délre, a gorlicei áttörés megállítására.

¹⁾ Ez a kiváló orosz vezér később megszökött a fogságból és Románián át hazajutott. Később, az orosz ellenforradalmak idején, az egyik fehér hadsereg parancsnoka. A vörösök ellen küzdve, a Kaukázusban esett el.

Délen küzdő seregeink május 14-ke körül érték el a Sant. A hadseregek sorra felzárkóztak a folyóhoz, melyen Mackensen átkelni szándékozott. Przemysl várát az oroszok nagyrészt már helyreállították és szívós védelmére készültek.

15-én délután a 2. német gárdahadosztály megvetette lábát az orosz parton. Mögötte a 12. osztrák-magyar hadosztály is kikelt. 19-én az oroszok ellentámadásokat indítottak az átkelt csapatok ellen, de visszaverték őket. A szövetségeseik még nem támadhattak, mert Mackensen előbb rendezni és pihentetni akarta hadseregét.

Délen, a Kárpátokból támadó seregek is előbbre jutottak. A »Beszkid-hadtest« és a 7. hadsereg megállították az orosz ellentámadást és előreküzdötték magukat.

Mackensen ezalatt felkészült az oroszok Sanmenti állásának át-törésére. 2 4-én reggel 8 órakor, a tüzérség hatalmas előkészítő tüze után, az egész arcvonal mindent elsöprő rohamra indult. A támadás délkelet felé irányult, hogy a Przemyslbe betódult oroszokat elfoghassák. 27-én estig újabb 20 kilométert haladtak és Przemyslt észak felől körülzárták. Mackensen ekkor Francois német tábornokot a vár kelet felől való bekerítésére rendelte. Ezalatt nyugat felől a 3. osztrák-magyar hadsereg május 30-án rohammal elfoglalta az egyik erődöt és elindult a város felé. 31-én a németek kezdték döngetni az erődöket 42-es mocsarikkal és elfoglalták az északi erődöket is. *Június 3-án reggel Przemysl elesett.* Az osztrák-magyar 4. lovashadosztály huszárjai és ulánusai reggel 7 órakor vonultak be a városba, melynek lakossága ujjongva fogadta őket.

Przemyslt, melyet hős magyar védői, éhezve is, 3 hónapig tartottak, az oroszok — igaz, hogy megrongált állapotban — 5 nap edatt adták fel!

A vár feladásával az oroszok egész San-menti védőállása felborult. A n. hadsereg immár keletfelé, a felső Dniester vonalára üzte a sehol megállni nem tudó oroszokat.

Május 31-én Linsingen tábornok magyar és német csapatai is előretörték a Kárpátok lejtőiről. Váratlan és gyors támadásuk következtében az oroszok védőállásukat elhagyva, július 4-én a Zlota-Lipa vonalára húzódtak vissza.

*

Az áttörés sikere nagyobb volt, mint remélték. A szorongatott kárpáti arcvonal teljesen felszabadult és az oroszok főereje megverten hömpölygött kelet felé. Csakhamar felmerült a kérdés: mi történjék¹ ezután? Tovább menjenek-e az oroszok után, avagy elégedjenek meg a már elért sikerrel és rendezkedjenek be védelemre?

A kérdésre a választ Mackensen javaslata adta meg, melyet június 3-án Falkenhayn és Conrád is elfogadott. A javaslat szerint, az előnyomulás szakadatlan folytatása mellett, a seregek nagyobb

része kanyarodjék észak felé, a még helyálló oroszok déli oldalába. A II. hadseregnek Rava-Ruska, a megerősített 2. hadseregnek Janow felé kell előretörnnie. A támadást a 4- hadsereg északfelől követi és biztosítja. Mindhárom hadsereg Mackensen közvetlen parancsnoksága alá lépett.

Az észak felé kanyarodást elősegítette az, hogy a »Südamree«-nak és a 7. hadseregnek a Kárpátokból északfelé irányuló támadása is sikerült. Június 8-tól az oroszok visszahúzódtak előlük, de erélyes visszacsapásokkal igyekeztek üldözőiket távoltartani, Így június 8-án Borlnikinál kemény csapást mértek 40. honvéd hadosztályunkra, 19-én pedig Szurmay 2400 harcosra leolvadt hadtestét törték át Medenicénél.

*

A déli hadseregek előbb említett változatos küzdelme alatt az immár Mackensen vezetése alatt álló három (2., 4., n.) hadsereg felkészült arra, hogy Lembergbe való támadását megindíthassa. Kiegészítette lővőszerét, élelmét és pihent egy keveset. A 3. hadsereget feloszlatták, erőinek egy részét a 2. és 4. hadsereghez osztották be, a megmaradt parancsnokság és csapatok pedig, a Visztulától északra, mint új 1. hadsereg vettek részt a küzdelemben.

Június 12-én megindult az új áttörő csata. 13-án már az egész 11. hadsereg támadott és a VI. hadtest Zagreblánál, a német hadtestek tőle kétoldalt, ismét áttörték az orosz állást. Az oroszok különösen Sienawánál erős ellentámadásokkal igyekeztek a központi hatalmaknak ismét mozgásba jött »gőzhengerét« megállítani. Ez azonban eltaposott mindent. 15-én az oroszok az egész arcvonalon megkezdték a visszavonulást, ezúttal Grodek-Magierow vonalába, sarkukban a diadalittas támadókkal. Am az oroszok az imént elfoglalt új állást sem tarthatták. 17-én csapataink már ideértek, 19-én pedig megindult az általános roham. A 11. hadsereg a Rava-Ruska-Lembergi út mentén egy rohanásban törte át az oroszokat, kik délb n megverten özönlöttek vissza. 22-én éjjel a 2. hadsereghez tartozó Beszkid-hadtest Kulikownál szintén áttörte az oroszokat: *délelőtt csapataink bevonultak az előre fellobogózott Lembergbe.*

Lemberg elfoglalásának nemcsak erkölcsi jelentősége volt nagy. A várostól északra irányuló hatalmas áttörés ugyanis két nagy részre szakította szét az eddig összefüggő vonalban védekező orosz seregeket. Egyik részük, mely az áttörés helyétől északra volt, északfelé volt kénytelen húzódni, míg az áttörési helytől délre levők kelet felé. Az orosz arcvonal két része közt hatalmas űr tátngott. Az oroszok délre szakadt része még kemény ellenállást fejtett ki a Dnveszter mentén reátámadó Südamree és 7. hadsereg ellen. Az északfelől elszorított rész szakadatlan visszavonulással kísérelte meg, hogy üldözőitől szabaduljon.

Falkenhayn ekkor Conrád tanácsára úgy döntött, hogy az áttörő ék, a II. hadsereg, forduljon most egyenesen északra, hogy az oroszok erre visszavonuló főerőit a Keletporoszországból meginduló hadseregekkel együtt bekerítve, rájuk döntő csapást mérjenek.

Ez a terv, bármily kecsesítőnek látszott és bármennyire magánviselte a sorsdöntő elhatározás bélyegét, mégis sok tekintetben sántított. Az eddigi, csaknem 120 kilométeres, szakadatlan visszavonulás megtörte az oroszok ellenálló képességét és nem volt hihető, hogy rövid időn belül megállhassanak s őket mégegyszer csatára lehessen kényszeríteni. Sokkal valószínűbb volt, hogy az oroszok szakadatlanul visszamennek mindaddig, míg a szövetségesek kifulladásra, maguktól meg nem állanak. Conrád optimista volt, mikor azt hitte, hogy az oroszokra még döntő csapást mérhet, ellentétben Falkenhaynnal, ki itt már nem remélt egyebet, mint az oroszok további visszahívását.

A keményebben ellenálló orosz déli csoportot esetleg még meg lehetett verni, de a gyorsan visszavonuló északi csoport mindinkább kivonta magát az erősebb csapások alól. Ekkor merült fel az a kérdés, hogy nem lehetne-e az észak felé menekülő orosz főerőket, Keletporoszországból is előretörve, óriási átkarolással végleg körülfogni és megsemmisíteni?

Mint ismeretes, Hindenburg ezt a gorlicei áttöréssel egyidejűleg már megkísérelte. Ámde a rendkívül kemény orosz ellenállás megghiúsította. Most, hogy az oroszok nagy erőket vittek el szorongatott déli szárnyukra, remélhető volt, hogy az újabb áttörési kísérlet sikerülni fog.

Falkenhayn, mint az egyetlen, döntéssel kecsesítő tervhez, szívesen járult hozzá Conrád javaslatához és elrendelte Hindenburgnak, hogy az áttörést előkészítse.

*

Az oroszok, kiknek déli hadseregei júliusig erejük 700/óát veszítették el, nem tehettek egyebet, mint hogy lépésről-lépésre hátráljanak. Az orosz fővezérség (Stawka) azt remélte, hogy a szövetségesek majd csak kifulladásra és megállnak. Mindegy volt, hogy ez hol következik be, mert végtelen területeiből még bőven tellett. Így, egyelőre az volt minden gondja, hogy hadseregeit csatára ne kénytszerítsék és döntően meg ne verjék.

*

Július 2-án Hindenburg Posenben kiadta parancsait a Keletporoszországból való áttörésre. A támadást Prasnitz felé, a Búgtól északra tervezte, hogy a délről visszavonuló orosz seregeknek elébje vághasson.

Július 12-én az előkészületeket befejezték. Az áttörés végrehajtására rendelt Gallwitz német hadseregcsoportjának hadosztályai már szorosan az orosz árkok előtt feküdtek, melyeket a leginkább kiválónak ismert I. szibériai és I. turkesztáni hadtest igyekezett megvédeni.

Július 13-án hajnalban, hatalmas tüzéségi előkészítés után, megindult az áttörés. A következő napon este már meg is történt. A beérkező orosz tartalékok leküzdése után, a németek azonnal folytatták a támadást, az oroszoknak a Narew-folyó mentén várakkal védett új védőállása ellen. A második állást 2 3. és 2 4-én szintén áttörték, mire az oroszok harmadik védőállásukban, a Búg folyó mögött kerestek menedéket. A gyors siker azt a reményt keltette a még mindig kételkedő Falkenhaynban, hogy mégis sikerül a délről visszavonuló orosz főerőknek elébe kerülni és őket bekeríteni. De a támadás csakhamar akadozni kezdett és augusztus 6-áig nem is jutott előre. Bár Gallwitz seregeitől délre, a 9. német hadsereg augusztus 5-én reggel Varsót is bevette, minden jel arra vallott, hogy — mint már jónéhányszor — az oroszok ezúttal is kibújnak. Ekkor már feleslegessé vált, hogy az északról támadó németek délre kanyarodjanak. Továbbra is kelet, majd nemsokára északkelet felé vettek irányt, feladva a bekerítés gondolatát.

Az eddigi eredmények — egyedül a 12. és 8. német hadsereg-nél 125.000 fogoly — arra mutattak, hogy talán a felörlés sikerül. A nagy, megsemmisítő csata gondolatát azonban fel kellett adni.

Falkenhayn jóslata tehát bevált.

Az előnyomulás közben ismét megindult, de már későn. 19-én elesett Nowogeorgiewsk erős vára is. Újabb 90.000 fogoly került német kézre, 1600 ágyúval. A németek itt sem álltak meg, szakadatlanul mentek előre a végeláthatatlan orosz síkságon, ámde az oroszok már kibújtak a kelepcéből.

Az északi események ideje alatt, az észak felé fordult Mackensen-seregek is mértőföldes léptekkel igyekeztek az oroszok után. Üldözésük azonban július 8-án fennakadt Lublin előtt, az oroszok újabb, jól kiépített és friss erővel megszállt védőállásán. A szívós védelem, melyet az oroszok kifejtettek, ismét felcsillantották azt a reményt, hogy talán megállnak és elfogadják a csatát. Mackensen gyorsan átcsoportosította seregeit, a Beszkid-hadtestből és Gerok hadtestéből megalakította a Bug-hadsereget és ezzel, valamint a 11. hadsereggel, megindult az oroszok új védőállása ellen. A Krasnostaw—Hrubieszow egyhetes, csatában, mely július 15-től 22-ig tartott, ismét az oroszok maradtak alul, de körülfgogni őket nem sikerült. Sietve vonultak vissza Lublin és Cholm felé, melynek környékét már 1914-ben öntözte magyar vér.

Seregeink szorosan a nyomukban maradtak. Az oroszok nagy

bajba kerültek, mert északkelet felé a rokitnói mocsarak akadályozták elvonulásukat, észak felől pedig a németek közeledtek. De az oroszok, a visszavonulás mesterei, északon — mint már ismeretes — feltartóztatták a németeket s ezzel egerutat nyertek, viszont az üldöző seregek mindinkább kifáradtak. Különösen nagy gondot okozott az utánpótlás, mert a Búg és Visztula közt, hol a n. és a Bug-hadsereg nyomult elő, egyáltalában nem volt vasút. Az ellátás nehézségei is fékeztek az üldözést. Az oroszok tudva ezt, biztosak voltak afelől, hogy hamarosan megállhatnak.

*

Még egy alkalom adódott arra, hogy az oroszokat döntő csatára kényszerítsék. A mindenfelől visszavonuló orosz seregek Brest-Litovsk körül annyira összeszorultak, hogy bekerítésük sem látszott kizártnak. Ám az oroszok igen sürgősnek érezték a visszavonulást és 26-án kiürítették az előzőleg elrombolt Brest-Litovsk várát. Ezután pedig hatalmas léptekkel vonultak fel észak felé úgy, hogy most már végleg megszűnt annak a reménye, hogy fáradt seregeink utólérjék őket.

Északon Hindenburg hadseregei hamarosan újra hozzáfogtak, hogy az oroszokat megtámadják. Augusztus 18-án a 10. német hadsereg rajtaütésszerűen elfoglalta Kownót, az orosz várak legerősebbikét. Ezzel az orosz erődítmények láncán oly rést ütöttek, amely miatt a többi, még álló vár sem volt tovább használható. Az itt beásott oroszok, kiknek az volt a feladata, hogy a délről visszavonuló testvéreik elé igyekvő németeket megállítsák, elfogadták a csatát. A németek rögtön bekerítésükre törekedtek. Az ebből szeptember 8-án kifejlődött wilnai csata folyamán a kifáradt németek mégsem tudták őket körülfogni és 16-án kifulladásra kellett megállaniuk. Október végén már mindkét fél beásta magát és ismét megkezdődött az állásharc.

*

Mackensen hadseregei még üzték az északfelé elvonuló oroszokat, az üldözés azonban már lassabban halad. A május 2-a óta szakadatlanul menetelő és harcoló csapatok kifáradtak, csak a lelkesedés vitte őket előre. A Bug-hadsereg még kelet felé kanyarodott, a rokitnói mocsarak felé, el is foglalta a szélükön fekvő Pinsk-et, aztán teljesen kimerülve beásta magát. A többi hadsereg csakhamar körvette példáját.

*

A legdélibb szárnyon, Galiciában és Bukovinában a 2. és 7. hadsereg, valamint a Súdarmee igyekezett az oroszokat az országból kiszorítani. Itt azonban nem volt érezhető a németek északi átkarolásának hatása s az oroszoknak nem kellett attól félniök, hogy bekerítik őket. Éppen ezért sokkal szívósabban verekedtek és csak lépésről-

lépésre hátráltak. Időnként kemény ellentámadásokat intéztek seregeink ellen. Így szeptember 7-én érzékeny csapást mértek Hoffmann hadtestére, melynek a Strypa vonalára kellett visszahúzódnia, í5-én pedig a 4. hadsereghez tartozó X. hadtestet dobták vissza, aminek következtében az egész hadseregnek az Ikwa és Strypa mögé kellett húzódnia. Ekkor Linsingen parancsnoksága alatt egyesítették a visszahúzódo 4. hadsereget és a közelében levő lovasságot, azzal az utasítással, hogy törjön előre Rownora. A szépen előkészített támadás azonban megakadt. Gonrád és Falkenhayn belátták, hogy kimerült csapataiktól egyelőre nem követelhetnek többet és beszüntették a támadást.

A május 2-án megindult áttörés és a reá következő csaták nemcsak azt a célt érték el, amit velük szándékoztak: a Kárpátok felszabadítását, hanem az oroszok súlyos vereségét is. Seregeink helyenként áoo kilométer távolságra nyomultak Oroszország belsejébe, mely összes nyugati területeit és ezzel iparvidékeinek nagyrészét is elvesztette.

Az orosz gőzhenger szétesett. Szívós akarattal kalapálták ezt szét a szövetségesek hadseregei s többé nem is lehetett összeállítani. Az orosz nép mélyen megrendülve látta, hogy magasabb erkölcsi és szellemi képességű nyugati ellenfeleit tömegekkel nem tudja legyőzni. 2.200.000 embere veszett el a tavaszi és nyári hadjáratban 6 a nagyratörő orosz . reményeknek vége szakadt. Oroszország ettől kezdve már nem volt az a rettegett hatalom, mint annak előtte. A központi hatalmak seregei pedig nyugodtan fordulhattak többi — közben megszorodott — ellenfelük felé.

Olaszország háborúba lépése és harcai 1915-ben.

Politikai előzmények.

Olaszország 1882 május 20-a óta a központi hatalmak szövetségese volt. Mint új és nagyratörő állam, Németország és a Monarchia oldalán látta jövőjét biztosítva, elsősorban azt, hogy támogatóikkal gyarmatokat fog szerezhetni.

Olaszország első nagyobb szabású gyarmatszerzési kísérlete azonban kudarcot vallott. A Keletafrika felosztása után neki juttatott részt nem tudta elfoglalni, mert Abesszínia hadereje 1896 május i-én Aduanál, döntő csapást mért rá. Erre belátta, hogy közelebb kell gyarmatokat keresnie. Egyfelől Tripoliszra, másfelől az Adria keleti partjára, Albániára gondolt. Mindkét területet azonban csak Németország és Ausztria-Magyarország érdekeinek megsértésével szerezhette meg, mert Tripolisz a német védnökség alatt álló törököké volt, a Balkán pedig a Monarchia érdekerülete.

Ettől kezdve Olaszország szövetségi hűsége megingott.

1910-ben, a kedvező alkalmat kihasználva, gyorsan rá tette kezét Tripoliszra. Szövetségesei kénytelen-kelletlen belenyugodtak a hódításba. Olaszország megelégedett egyelőre az elért eredménnyel és megújította a szövetségi szerződést. Ámde nyilvánvaló volt, hogy céljait délen elérve, most már északfelé fordul és részben Albániát, részben Ausztria olaszlakta területeit, — Déltirolt, Triesztet, Görzöt — igyekszik megszerezni Ausztria kárára. Az olasz közvélemény lassanként teljesen Ausztria ellen fordult és az »irredenta« mozgalom mind gyakrabban robbant ki heves tüntetésekben. Az olasz hivatalos körök mindamellett szilárdan kitartani látszottak a hármasszövetség oldalán és különösen Németországgal szemben minden alkalmat megragadtak, hogy ezt őszinte barátságukról biztosítsák.

A szerződés értelmében Olaszországnak akkor kellett hadba lépnie, ha valamely ország megtámadja szövetségeseit. (Védőszövetség.) Ha azonban a háború a Balkánon tör ki, akkor a Monarchia Olaszországot előzetesen értesíteni tartozik szándékairól. Balkáni területelhódítás esetén pedig Olaszország kárpótlásra is igényt tarthatott.

A szerződésnek megfelelően a Monarchia, mielőtt a szarajevói merényletért elégtételt kérő jegyzékét a szerbeknek átadta (1914 július 25), értesítette Olaszországot, hogy a Balkánon hódító szándékai nincsenek. Erre az olasz külügyminiszter megjegyezte, hogy ismernie kellene a Szerbiához intézett ultimátum egész szövegét, hogy Olaszország állást foglalhasson ez ügyben. Egyben kijelentette, hogyha a Monarchia még csak ideiglenesen s, szerb területre lép, igényt tart a szerződés szerinti kárpótlásra.

Amikor Szerbiával 28-án kitört a háború, Olaszország bejelentette, hogy szövetségi kötelezettségének csak akkor tesz eleget, ha Oroszország, vagy Franciaország támadja meg szövetségeseit. Az angolok erre július 31-én megfenyegették Olaszországot, hogy ha a központi hatalmak mellett száll hadba, végig bombázzák partvidékét. A fenyegetés hatott és Olaszország arra hivatkozva, hogy szövetségesei kezdték meg az ellenségeskedést, kijelentette, hogy semleges marad.

Mikor a sikertelen marnei, galíciai és szerbiai hadjáratok után úgy látszott, hogy az entente csapásai alatt a központi hatalmak hamarosan összeomlanak, az olasz kormány a közvélemény nyomása alatt hozzálátott, hogy jóelőre biztosítsa a valószínű osztozkodásnál reá eső részt. Sonnino külügyminiszter december 9-én azt követelte a Monarchiától, hogy szerbiai előnyomulása fejében adjon kárpótlást. Ugyanekkor hadihajókat küldött Albániába és december 26-án a Monarchia megkérdezése nélkül elfoglalta Valona kikötővárost, majd az egész albán partvidékét.

Olaszország tehát már a második területet is megszerezte, amelyet valamikor gyarmatosítani akart. Most már csak a harmadik irányban, a Monarchia felé kellett az utolsó lépéseket megtenni.

A Monarchia, — felismervén az olaszok szándékát, — főleg

Falkenhayn nyomására felajánlotta az olaszoknak Dél-tirolt és Triesztet. De az olaszok 1915 április 8-án ezeken kívül Görzöt, Gradiskát és a dalmát szigeteket is követelték. Április 26-án pedig Londonban! szerződést kötöttek az entente-al, mely szerint négy héten belül hadat üzennek a Monarchiának, ha ez követeléseiket nem teljesíti. A Monarchia elutasította az olasz követeléseket, mire május 3-án az olaszok felmondták a szövetségi szerződést, de a gorlicei győzelem hírére ismét elállottak a háborútól. Az alkudozások újra megkezdődtek. Az entente azonban fokozottan sürgette a vele kötött szerződés betartását és ismét az angol hajóágyúkkal fenyegette meg az olaszokat. Erre Olaszország május 23-án délután hadat üzent a Monarchiának.

Olaszország hadüzenete tanulságos módon bizonyítja, hogy az írott szerződésekre csak akkor lehet építeni, ha azok a szerződőfelek valódi érdekeivel nem ellenkeznek.

Haditervek.

Falkenhayn és Conrád, még az olasz hadüzenet előtt, megegyeztek abban, hogy a folyamatban levő, gorlicei áttörést követő támadásaikat az oroszok ellen minden erővel folytatják és úgy Szerbia, mint Olaszország ellen egyelőre védekeznek.¹⁾ Conrád már régebben figyeltette az olasz határt, még pedig a népfelkelő zászlóaljkból és munkásalakulatokból összevont 90.—9 A számozású öt hadosztályal. Május 17-én a szerb harctéren levő 57. hadosztályt is ide irányította. 21-én, mikor az olaszok hadbalépése már bizonyossá vált, ugyanonnan ideirányította a XV. és XVI. hadtestet, majd elrendelte az orosz harctéren küzdő VII. hadtest ideszállítását is.

A Svájc és az Adria közt, 600 kilométeres kiterjedésben felvonult 100.000 főnyi haderő, melynek csaknem fele magyar csapatokból állott, *Jenő főherceg főparancsnoksága alatt*, három nagy csoportban alakult meg és pedig:

A 93., 9A. 57., 1)8., 1., 50., 18., és 58. hadosztályokból álló 5. (Boroevic) hadsereg, a Km hegy és a tenger közt vonult fel, azzal a feladattal, hogy az olaszoknak Trieszt, Zágráb és Laibach felé való támadását tartóztassa fel;

Rohr tábornok hadseregcsoportja a 92. és a temesvári VII. hadtest 17. és 20. hadosztályából alakult meg, a Km és a tinoli határ közt elterülő karinthiai hegyekben, hogy visszaverje az olaszoknak Karinthiába irányuló esetleges támadását; végül

Dankl tábornok csoportja a 90., 91. hadosztályból és a német Alpenkorpsból álló csoportjával Tirol védelmére.

¹⁾ Conrádnak eredetileg más terve volt: a San mellett meg akarta állítani győzelmes seregeinket és 20 hadosztályal nyomban az olaszok ellen fordulni, hogy gyorsan végezzen velük.

A seregek szorosan a határon igyekeztek felvonulni, hogy minél tovább tartóztathassák fel az olaszokat.

Cadorna, az olasz vezérkar főnöke, 450.000 főnyi, jól felszerelt haderejével úgy vonult fel, hogy az osztrák-magyar védelmet mielőbb áttörve, a laibachi medencébe, majd innen Budapest, vagy Becs irányában támadhasson.

E tervének megfelelően főerejét, 14 hadosztályt (250.000 embert), két hadseregben (3.: aostai herceg, 2.: Frugóni) egyesítve, a Tagliamentó mentén vonult fel, hogy innen az Isonzóra, Görzre s onnan Laibachra támadhasson;

egy kisebb csoportját (XII. hadtest) arra utasította, hogy a Km-tói kezdve a karinthiai határ mentén védje a főerők oldalát; végül

12 hadosztályt (150.000 embert) két hadseregben (4.: Burzati, 1.: Nava) csoportosított a Karinthiától Svájcig terjedő határ mentén, hogy vele Déltirolt támadhassa meg.

Az olaszok rögtön a hadüzenet után átlépték a határt, melyről apró, előretolt osztagaink lassanként az Isonzóra és a határhegyekre húzódtak vissza. Cirkáló flottánk pedig Haus tengernagy parancsnoksága alatt, 23—24 éjjelen kifutott az Adriára és végigbombázta az olaszok adriai kikötővárosait, elrombolta a tenger mentén húzódó vasútvonalat, nagy rémületet és zavart keltve a keleti partvidéken.

A cirkáló flotta egyik csoportja, melyet *Horthy Miklós* sorhajókapitány vezetett, különösen nagy eredményt ért el. A »Novara« cirkálóból, a »Scharfschütze« torpedórombolóból és négy torpedónaszádból álló hajóraj 24-én reggel megrohanta Porto-Gorsinit, szétlőtte a laktanyát és a gyakorlótéren időző olasz katonákat, tűz alá vette a partvédő ütegeket, majd ezek erős tüzeiben, veszteség nélkül tért haza.

Május 26-án az olaszok elérték az Isonzót. 27-én már a görzi hidakat támadták. Az 58. osztrák-magyar hadosztály azonban hősiiesen visszaverte első támadásaikat. Főerőink még nem érkeztek be, az itt levő csapatoknak tehát lassanként vissza kellett húzódnia. Május 22-én estig máil a Doberdó keleti peremétől a Krn-ig húzódott az osztrák-magyar arcvonal, két nyugatra előrenyúló résszel, a görzi és tolmeini hídfőkkel. Az olaszok egészen megközelítették állásainkat és felkészültek első nagy támadásukra.

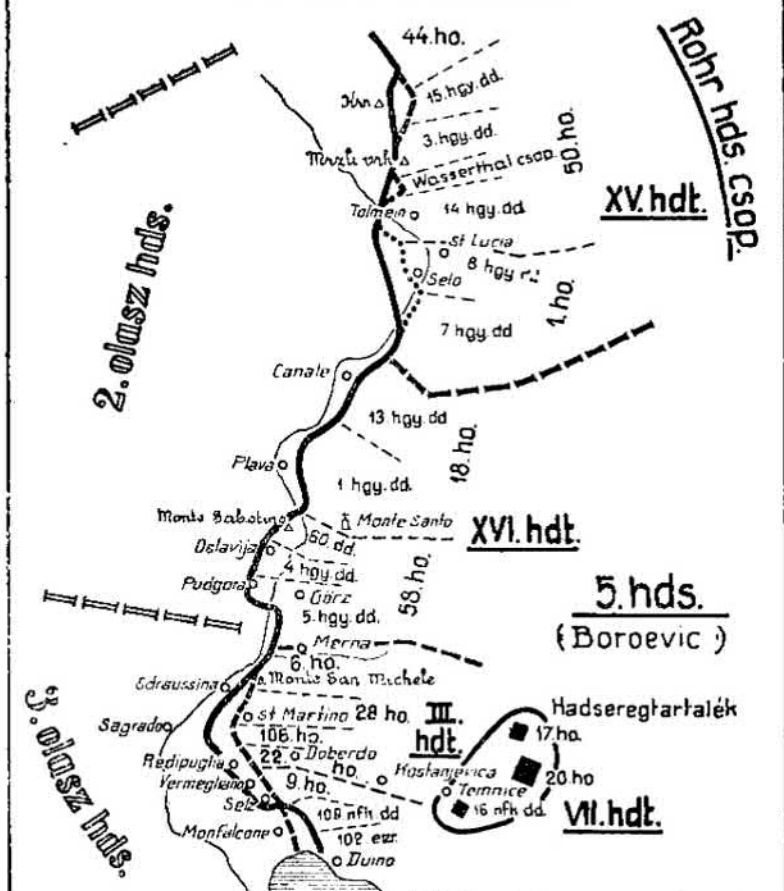
Az 1. Isonzó-csata.

(június 23-tól július 7-ig.)

Az olaszok célja egyelőre az volt, hogy elfoglalják az Isonzón átvezető hidak védelmére létesített két hídfőt, Görzöt és Tolmeint, majd átkelve az Isonzón, áttörjék a védőállást.

A két hídfő elfoglalását Cadorna a 2. hadseregre bízta. A ta-

1.-4. Isonzo csaták.

- helyzet az 1. Isonzo csata előtt.
- - - - helyzet a 3. Isonzo csata végén 1915. nov. 1.
- helyzet a 4. Isonzo csata végén 1915. dec.

Erőarány a 4 Isonzo csata végén az Isonzo arcvonalon

	zlj	löveg	
		könnyű	nehéz
O. M.	176	582	178
Olasz	340	1000	374
Olasz több	164	418	196

pasztalt védők azonban visszaverték a »kezdő« olaszokat, kik megújított támadásaikkal alig néhány száz métert jutottak előre.

Mikor Cadorna látta, hogy 2. hadserege nem tudja megnyitni az 'utat, a tőle délre levő 3. hadseregnek rendelte el, hogy keljen át a tenger és Görz között az Isonzón. Mivel seregeink e részt még alig védték, visszahúzódtak a folyótól a Doherdó fensíkjának nyugati peremére és ott állították meg az olaszokat. Cadorna ekkor igen szűk területre vont össze három hadtestet és rohamra indította őket a Doherdót védő 57. hadosztály ellen. A keményen harcoló védők azonban óriási veszteségekkel visszaverték „őket. Július 3-án a 3. hadsereg Görzöt rohanta meg, de itt az 58. hadosztály verte ki az állásokba benomult olaszokat.

Az 1. Isonzó-csatában az olaszok elismerésre méltó bátorsággal, de annál kevesebb eredménnyel verekedtek. 700 ágyújuk pergőtüze sem volt elegendő a védők megtörésére, kik alig néhány száz méterre húzódtak vissza.

A 2. Isonzó-csata.

(július 18-tól augusztus 10-ig.)

Az olaszok első, vérbefulladt áttörési kísérletük után, hamarosan új támadásra indultak.

A kéthetes szünet alatt Borocvic erősítéseket kapott 5. hadserege részére. Ereje ezekkel 100.000 puskára és 430 lövegre növekedett. De az olaszok is új erőket hoztak a csatásorba és ismét kétszerest túlerővel indultak rohamra.

Tervük most az volt, hogy a Mt. San Michele felé és San Martinó környékén, tehát a déli szárnyon törik át az osztrák-magyar állásokat. Július 18-án hatalmas tűzérségi tűz zúdult a Mt. San Michelére, a Doherdó-fensík legészakibb, kiemelkedő pontjára. Ugyanakkora Doherdó fensíkjára irányított tűz hatalmas veszteségeket okozott a 61. és 20. honvédhadosztálynak, melyeknek még csak kezdetleges, összehordott kövekből készült állásaik voltak. A kőfalba vágó nehéz olasz gránátok ezrével vágták szét a szikladarabokat és súlyos sebesüléseket okoztak. De a két hadosztály, épúgy, mint a Mt. San Michele védői, szilárdan álltak e pokolban.

Délelőtt már rohamra indultak az olaszok a védőállás ellen. A 20. honvédhadosztály, véres közelharcban, lassanként hátrább szorult, de a Sdraussina-nál betört olasz tömegeket ugyancsak közelharcban verte vissza.

A sziklákon ezerszeresre fokozódott tűzhatás veszteségeinket óriásivá növelte. Különösen sokat szenvedett a 16. magyar népfelkelő dandár, mely harcosainak csaknem felét hagyta holtan a Karszton.

19-én reggel az olaszok előre törtek. Az első állást gyorsan el-

foglalták, de a tartalékok kiverték őket. A tomboló csatában a 20. honvédhadosztály vesztette a legtöbbet, egy nap alatt Aooo embert.

20-án ismét vad erővel lángolt fel a küzdelem, ezúttal főleg a Mt. San Michele körül. A 20. honvédhadosztály már alig tarthatta magát, de a segítségére siető 9 3. hadosztály a minden sziklát szilánkká aprító olasz tűzben nem tudott idejében a csataterre jutni és a hős honvédek végül késő délután elvesztették a hegy csúcsát. *Boog* altábornagy, a védőszakasz parancsnoka, 22-én hajnalban ellentámadásra vezette a maradék honvédeket, valamint a 17. és 93. hadosztály részeit és egyetlen lendülettel vette vissza az elveszett csúcsot. Az olasz tűzéréség azonban megakadályozta, hogy sikereiket kibővítsék, gyalogsága pedig ugrásra készen, megkapaszkodott a hegy nyugati lejtőjén.

A rekkenő júliusi hőségben, cseppnyi víz nélkül, kimerültén húzódtak meg csapataink a sziklák közt. A 20. honvédhadosztály 1200 emberre fogyott le.

2 3-án az olaszok Selz és Vermeigliano közt támadtak. A 61. hadosztály, néhány árokrész elvesztése árán, visszaverte őket. A Doberdó tehát szilárdan a védők kezében maradt.

*

E küzdelmek alatt a görzi hídfőnél is fellángolt a harc. 21-én az olaszok a Podgora magaslat és a Mt. Sabotino ellen intéztek! rendkívül kemény támadásokat. Az itt védekező 58. (dalmát) hadosztály véresen verte vissza a szünni nem akaró rohamokat s egy tapodtat sem adott fel állásából.

Az Isonzó-arcvonal északi végén, a Krn körül is, mindvégig elkeseredetten tombolt a küzdelem. A 3. hegyidandár puskával, kövel és foggal vívott több napos közelharc után kissé hátrább szorult, de itt már szilárdan kitartott.

2 5-én újra a Doberdón kezdődött a viaskodás. De ez már nem is a szokásos küzdelem volt, hanem véres verekedés minden eszközzel, ami a harcosok kezeügyébe esett. A kisebbszámú, de kitűnően vezetett osztrák-magyar tűzéréség oly súlyos veszteségeket okozott a gyalogságunk által is szorongatott olaszoknak, hogy a csata valóságos vérfürdővé vált. Hiába volt az olaszok minden hősies erőfeszítése,, hiába álltak magasállású tisztjeik is a rohamozók élére, a védők szívós ellenállásán minden kísérlet megtört.

A küzdelem sok vérébe került az 5. osztrák-magyar hadseregnek is. A csata alatt kereken 47.000 embert vesztett. Ebből 25.000 esett a temesvári VII. hadtestre, mely mindvégig a legsúlyosabb támadásoknak volt kitéve.

A harcok lassan elültek. Az olaszok is kimerültön heverték a sziklák mögött, a hegyek lábánál. A fonó napsütésben oszladozó, ezernyi temetetlen hulla fojtó szaga azonban még a nyugalom idejét is elviselhetetlenné tette az életben maradt harcosok számára.

A Felső-Isonzó mentén, az olaszok a tolmeini hídfőt szerették volna megkaparintani. 12—20-ig egyik rohamuk a másikat követte, de a 3. és 15. hegyidandár csapatai következetesen visszaverték őket. Még északabbra, a 2200 m. magas Rombonon és a Km vidékén az olaszok hatalmas kézigránát-támadásokkal kísérleteztek, de ezek sem sikerültek. Augusztus 28-án a bosnyákok kiverték az olaszokat, néhány birtokukba jutott állásrészből, mire a harcok itt is elültek.

A 2. Isonzó-csata végül sem hozott más eredményt az olaszok részére, mint szörnyű hullamezőket.

A 3. Isonzó-csata,

(október 18-tól november 5-ig.)

Egyrészt az osztrák-magyar és német seregek által október 7-én megrohant szerbek védekezésének, másrészt az éppen meginduló nagy francia támadásnak elősegítése céljából, Cadorna elhatározta, hogy ő meg az Isonzó-arcvonal ellen intéz támadást.

310 olasz zászlóalj, 1300 ágyútól támogatva, újabb háromhetes csatát indított a sziklák közt védekező 147 osztrák-magyar zászlóalj ellen.

A csata, hasonlóan a 2. Isonzó-csatához, ide-oda hullámzó harcból állott. Az olaszok ismét a Doberdó és a görzi hídfő ellen intézték tömegrohamaikat. Ezek középpontjában megint a VII. hadtest állott, melynek 20. honvédhadosztálya a Mt. San Michele védelmében vett részt. Napokig tartó acélzápor után újabb és újabb támadásokra indultak az olaszok. Minden hiábavaló volt. A folytonos ellenrohatásokban mégis a magyar honvédek, a horvátok, dalmátok és osztrák-németek maradtak felül. Az olaszok már nem merték az általuk nappal elfoglalt állásokban éjjelre is megmaradni, annyira tartottak a puskatussal, szuronnal és rohamkéssel végrehajtott, mindent elsöprő ellenrohamoktól.

A csatában az olaszok újabb 65.000 embert veszítettek, a Monarchia 41000 főnyi veszteségével szemben. Csak ekkor hagyták abba harmadik nagy kísérletüket, mely újból eredménytelen maradt.

A 4. Isonzó-csata,

(november 10-től december 1U-xg.)

De Cadorna mindenáron sikereket akart elérni. Mert eddig rossz napok jártak az olaszokra. Különösen az osztrák-magyar hadszíntéren. De másutt sem küzdöttek sikerrel. Tripoliszban a benszülőttek megrohanták és a tengerpartra szorították vissza az olasz helyőrségeket. Cadorna a sorozatos csapások után, utolsó erejét is csatásorba állította, hogy mégegyszer megkísérelje az áttörést és végre valami eredményt mutathasson fel saját népe és szövetségesei előtt.

Ezért november 10-én, ugyanazokkal a célokkal, mint a 3. Isonzó-csatában, újból támadásra rendelte seregeit.

12-én a 2. olasz hadsereg megkezdte újabb tömegtámadását a görzi hídfőre. De a Podgora-Oslavija körül tomboló harcban nem szegődött hozzá a szerencse. Hasonlóképp sikertelen volt a II. olasz hadtest Plava körül megkísérelt áttörése is. A harcok központja azonban ismét a Doberdó volt, a kétségbeesetten védekező 6., 17. és 22. osztrák-magyar hadosztállal. Az olaszok mindent megkíséreltek, hogy a Mt. San Michele birtokába jussanak. Két oldalról is támadták a karsztos hegyet, mely a reá zúdított tüzérségi tűz hatása folytán teljes kősvataggá vált. Mindig újabb és újabb rohamokat intéztek az állások ellen, de mindig sikertelenül. Ha nappal el is foglaltak néhány állásrészt, az éjjel, vagy hajnalban meginduló ellentámadások, melyeket sokszor csak egész kis osztagok hajtottak végre, mindig megfosztották őket az előző napon elért eredménytől. A harc ugyanazon vonalban hullámzott mindvégig. De az olaszok negyedik, semmi veszteségtől vissza nem riadó támadása épúgy összeomlott, mint a három előző kísérlet.

*

A 4. Isonzó-csata végén, a beállott téli időjárás miatt, az olaszok beszüntették támadásaikat. Ismét folytatódott a régi állásharc.

*

A hadüzenet óta eltelt hat hónap alatt, a legalább kétszeres túlerőben levő olasz haderő sikertelen harcai nagy csalódást keltettek az entente többi hatalmainál, kik Olaszország közbelépésétől a háború eldöntését várták. Az egyetlen elégedett ember Cadorna volt, ki balsikerű támadásaira mindig talált mentséget s ha mást nem, a kedvezőtlen időjárást okolta a vereségekért. Hitte is, hogy már felőrölte a Monarchia haderejét és hogy 1916-ban, egy újabb nagy támadással, végleg megindulhat Budapest, vagy, Bécs felé.

Az osztrák-magyar csapatok valóban súlyos veszteségeket szenvedtek a Karszton vívott harcokban. A harctér jellege egészen elütött, úgy az orosz, mint a szerb harctér jellegétől. A terméketlen, kopár sziklák között, ahol semmiféle helybeli élelem, sőt víz sem volt található, még akkor is pokol volt az élet, ha a harcok ideiglenesen el is ültek. A soha nem szünetelő olasz tüzérségi tűz, melynek hatását a szerte repülő szikladarabok a rendesnek sokszorosára fokozták, a tűrhetetlen szomjúság és éhség, a kőbe robbantott, sokszor alig néhány centiméternyi mélységű állásokban való, pillanatnyi biztonságot sem nyújtó állandó tartózkodás és a folyton megújuló kézitusák, kegyetlenül örölték a soha pihenéshez nem jutó harcosok idegeit és testi épységét. A Monarchia katonáinak többet kellett itt elszenvednie, mint amennyit ember kibírhat. *A magyar katonát még az a külön tragikum is gyötörte, hogy a világháború vésszes forgataga az ellen a barát*

ellen sodorta harcba, mivel egy évezred annyi dicső emléke fűzte össze. De így követelte esküje... És ezért, — az Isonzó-front továbbra is rendületlenül állott!

Harc a Dardanellákért.

A Gallipoli-félsziget és a kisázsiai partok közt, 100 kilométer hosszú, helyenként 1300 méterre összeszűkülő természetes csatorna köti össze a Márvány-tengert a Földközi-tenger legkeletibb részével, az Égei-tengerrel. A csatornán át szakadatlanul áramlik nyugat felé a Fekete-tengernek sok folyó által felduzzasztott vize.

A kisázsiai parton magas, sziklás hegyek húzódnak végig, míg a Gallipoli-félsziget 2—300 méter magas, kopár dombokból áll.

A rendkívül fontos tengerszorost a törökök két erődcsoporttal zárták el. Az egyik csoport a szoros nyugati bejáratát védte és a félsziget legdélibb csúcsán levő Sedd-el-Bahr, valamint a kisázsiai partot védő Kum Kalesszi erődökből állott. Ezekből 20 vén ágyú ásított a nyílt tengerre. A másik csoport ettől keletre, a tengerszoros legszűkebb részén: az európai parton a Kilid-Bahr, a kisázsiai parton a Kaié Sultaine erődökből, valamint néhány ütegállásból állott. Ezekben 5 darab 1700 méterre hordó 30½-es ágyún kívül 70 ósdi ágyú igyekezett a szorost elzárni.¹⁾

A törökök mindenáron meg akarták védeni, a szorost, melyet az entente hajói 1914-ben, Törökország hadüzenete után, időnként bombáztak ugyan, de komoly, nagyszabású támadást nem intéztek ellene.

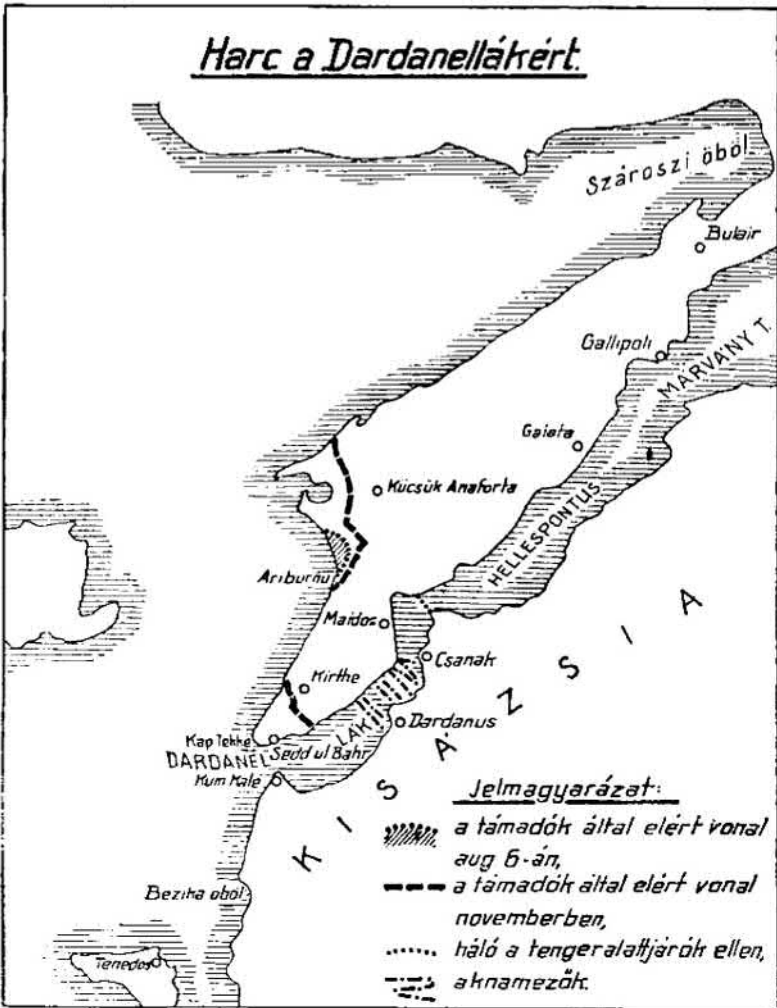
Az oroszok ismételt és sürgető kívánságára, az angolok február 28-án elhatározták, hogy flottájukkal áttörnek a szoroson. E kockázatos tervtől azonban elállottak és március 10-én már azt határozták, hogy négy angol és egy francia hadosztállal a szoros kétoldalú partraszállnak és így a szárazföldön, kétfelől is megnyitják az utat Konstantinápoly felé.

Február 19-én a török figyelők észrevették, hogy 12 nagy csatahajó jelenik meg a távoli határon, melyek oly messziről, hogy visszalőni sem sikerült, megkezdték a szoros bejáratát védő erődök bombázását. Délután annyira közeledtek, hogy így a törökök ágyúi is válaszolhattak, de kevés eredménnyel.

2 5-én újra megjelentek a csatahajók és öoi/j-es, valamint 38-as ágyúikból olyan tüzet zúdítottak az erődökre, hogy ezek ágyúi egymásután elhallgattak. A külső erődök teljesen összeomlottak és az angolok már a szoros előrérszébe is bemerészkedtek. A törökök alig tudták viszonzni tüzüket, mert lövészerük is kevés volt.

Március 18-án az angol csatahajók befutottak a külső szorosba

¹⁾ Ezeket újította 1773-ban báró Tóth Ferenc, aki két új erődöt is épített hozzájuk. Lásd 9. oldal lábjegyzetét.

és vezérhajójuknak, a »Queen Elisabeth«-nek 38 cm-es ágyúival együtt földrengető tüzelést kezdtek az erődökre. Ezek sem hagyták magukat és délután 2-kor a francia »Bouvet« csatahajót elsüllyesztették, a »Suffren« és »Gaulois« csatahajókat pedig roncsná lötték. Néhány perccel később, az angol »Inflexible«¹⁾ és »Irresistible«

¹⁾ óriáshajó, (dreadnought = semmitől sem fél) mely »Invincible«

óriás hajó, valamint az »Óceán« csatahajó, aknára futott. A csapászámba menő veszteség hatása alatt a hajóhad sebesen megfordult s a távoli szigetek mögött keresett menedéket.

A flotta, melynek feladata tulajdonképpen a partraszállás előkészítése volt, a külső erődöket elrombolta ugyan, de ezzel megközelítőleg sem állt arányban szenvedett kára.

A nagy ágyúzás gyanút ébresztett a törökökben. A Dardanelláknál álló 5 hadosztályukon kívül 1 újabb gyalog és 1 lovas hadosztályt hoztak ide és Dardanella-menti erőiket 5. hadsereg néven összefoglalva, Liman von Sanders német lovassági tábornok, török tábornagyszerű vezetése alá helyezték.

A flottavállalkozás alatt a szoros előtti szigetekre érkeztek az entente szárazföldi csapatai, melyeket a tervezett támadás vezetője, Hamilton angol tábornok, partra akart szállítani.¹⁾

Április 2 5-én reggel az angol és a francia flotta Bulairnál, a félsziget legszűkebb részén és az ázsiai parton, a Bezika-öbölben, a törökök egészen kezdetleges árkaikat mindent elsöprő tűz alá vette. Ennek fedezete alatt a szállító hajókon hozott szárazföldi csapataik megkezdték a kihajózást. Egyelőre a félsziget legdélibb csúcsán és az ázsiai parton rakták ki ezeket. A tengerszoroson angol búvárhajók csúsztak be az aknáknak alatt és Bulairnál, a Márványtenger felől, hátulról lötték a török állásokat.

A félsziget déli csúcsán a 9. török hadosztály megkísérelte a partraszállás megakadályozását, de azután, néhány kilométerre visszavonult. Az ázsiai partokon partraszálló ausztrálieiak ellen a 19. török hadosztály indult ellentámadásra. A hadosztály Musztafa Kemál²⁾ alezredes vezetése alatt halálmegvetéssel rohanta meg az ausztráliei hadosztályt. Véres kézitusa indult meg, mely késő délutánig tartott. Az ausztrálieiak végül is 2000 emberüket elvesztve, a tengerpartra húzódtak vissza és ott beásták magukat. A harc 26-tól 27-én estig tartott. A hajóágyúk borzasztó tüze újra és újra földhöz sújtotta a lövészer nélkül, nagyrészt csak kézfegyverekkel küzdő törököket, kikkel az ellenség gyalogosai mindennek dacára nem tudtak megbirkózni.

Május 2-án, 3-án és 4-én a törökök nagyobb szabású ellentámadásra indultak, de a kiválóan felszerelt entente-hadosztályok tüzeben összeomlottak. 12.000 halott visszahagyásával húzódtak vissza de a küzdelem az ententének is 6500 emberébe került.

névű testvérhajójával együtt, a falklandi tengeri csatában gróf Spee altengernagy német cirkáló flottáját elpusztította.

Lásd 134. oldalon.

¹⁾ Angolok: 29., 1. ausztráliei, újzeelandi és tengerész hadosztály.

Franciák: 2. hadosztály.

²⁾ A török köztársaság jelenlegi elnöke.

Május 6-án hajnalban újabb angol és francia erők szálltak part-ra¹⁾ és a hajóágyúk egyórás tüze után támadásra indultak. De a törökök már megtanulták a védekezés módját és most az entente támadása omlott össze. Nem használt ennek 7-én történt megújítása sem. Hamilton végre belátta, hogy a támadás nem jut beljebb a partoktól és elrendelte seregeinek beásását.

Május 8-tól indult meg az állásharc. A török flotta is kimerészkedett lassanként a tengerszorosból és »Monavered Milli« nevű torpedónaszádja megtorpedózta és elsüllyeszlette az angolok »Goliath« nevű óriáshajóját. Csakhamar megjelent a Hersing német kapitány vezette U-21 búvárhajó és 25-én, meg 27-én két újabb angol óriáshajót, a »Triumph«-ot és a »Majestic«-et süllyesztette el. Az angol flotta, lesújtva húzódott vissza, távolabbra. De az angol búvárhajók sem maradtak adósok és éjjelente átcsúszva a tengerszoros aknáin alatt, a Márványtengeren kalózkodtak, hol a »Haireddin Barbarossa« nevű török csatahajót, 61 kisebb hajót és 148 vitorlást pusztítottak el rövid időn belül. Július végén a törökök egy 70 méter mélyre nyúló hálót feszítettek ki a tengerszorosban, melyen 8 angol búvárhajó akadt fenn és pusztult el.

Május 19-én Enver pasa, a török hadügyminiszter, elrendelte az általános ellentámadást. A tüzérségi lövészerrel nem rendelkező török hadosztályok minden előkészítés nélkül rohanták meg Uriburnunál az angolok állásait. Az eredmény az volt, hogy a törökök 10.000 halottat veszítve, húzódtak vissza. Ezen vérszemet kapva, június 4-én, 21-én, majd 28-án az angolok indultak támadásra. Ezek viszont a török szuronyokon törtek meg. Júliusban Hamilton elhatározta, hogy döntő csapást mér a véleménye szerint amúgyis lesújtott törökökre. Ezeknek már alig volt néhány ágyútöltényük és csak szuronnal állhattak ellent az új támadásnak. Hosszú előkészítés után, augusztus 6-án megkezdődött a csata: a késsel és szuronnal harcoló törökök kétségbeesett küzdelme a mindennel felszerelt entente-csapatok ellen. A szakadatlan rohamokban és ellenrohamokban ezek estek el és csakhamar a holtak serege fedte a gránátszántotta dombokat. Augusztus 10-én már 12.000-re rúgott az angol és 10.000-re a török halottak száma, az alig néhány kilométeres területen. Az augusztus 2 i-ig tartó csata általános beásással végződött. Az angolok eddig 47.000, a franciák 18.000 embert veszítettek el a céltalan küzdelemben és kimerültén húzódtak meg a tengerpart mentén vont árkaikban. De a törököknek sem volt már erejük. Lövészerük teljesen elfogyott. Egyik segélykiáltásuk a másik után hangzott el a német főhadiszálláson: újabb támadást a törökök már nem bírtak volna el.

Októberben a központi hatalmak megindították Szerbia elleni támadásukat, hogy a végóráit élő töröknek segítséget vigyenek. Novem-

¹⁾ Angol—egyiptomi csapatok és a 2. francia hadosztály.

ber közepén meg is nyílt az út és az első segítségül küldött csapatok, 2 osztrák-magyar üteg, a Dardanellákhoz érkeztek. A segítségen felbuzdult törökök ekkor megkezdték előkészületeiket a végső küzdelemre.

A franciák újabb hat hadosztállyal akarták megerősíteni Dardanelláknál harcoló seregeiket. El is indították őket, de a szerbek segélykérésére nem a Dardanelláknál, hanem Salonikiben szálltak partra, hogy onnan északfelé támadva, a szerbek támogatására siessenek. Hamilton növekvő aggodalommal, figyelte a törökök megerősödését és attól tartott, hogy várható ellentámadásuk az ő csapatait a tengerbe szorítja. Az angol fővezérlet is aggódott ittlevő csapataiért. Október 12-én Kitchener hadügyminiszter megkérdezte Hamiltont, hogy súlyos veszteségek nélkül, ki tudná-e üríteni a félszigeten elfoglalt területeket?

Hamilton egyelőre elutasította a visszavonulás tervét, de Kitchener december 8-án mégis elrendelte egyes részek visszavonását, a félsziget déli csúcsának tartása mellett. December 28-án pedig felismerve a törökök szándékait, megparancsolta, hogy teljesen ürítsék ki a vér áztatta partokat.

Az entente-sereg visszavonulása oly ügyesen leplezve történt, hogy az ellentámadásra készülő törököket valóban meglepi», mikor az este még élénken tüzelő angoloknak reggelre hült helyét találták.

*

A sorozatos csatákban tehát, végül is a törökök maradtak felül. 166.000 ember veszteséggel, úgyszólván lövészer nélkül állították meg az entente kiválóan felszerelt hadseregének támadását. Az entente is már 143.000 embert veszített, mire belátta a küzdelem hiábavalóságát és elállott a támadás folytatásától, mely a német és osztrák-magyar segítség beérkezése után teljesen kilátástalanná vált.

*

Részben a Dardanelláknál vívott küzdelem előtt, részben utána, a Kaukázusban, Palesztinában és Mezopotámiában álló török seregek is kemény harcot vívtak ellenfeleikkel. A Kaukázusban Enver pasa, ki az általa tervezett hadjárat idejére maga vette át az ott levő 3. török hadsereg vezetését, január elején 70.000 emberével döntő csapást akart mérni a szemben álló oroszokra. Egy hadtesttel arcban, kettővel pedig óriási átkarolást végrehajtva, akarta az oroszok kaukázusi védőáUásai# felborítani. De a kegyetlenül hideg télben, a többezer méter magas úttalan hegyvidéken, a két átkaroló hadtest borzalmas hóviharba jutott s majdnem az utolsó emberig megfagyott. Csak töredékei jutottak az oroszok hátába, kik könnyen elbántak velük. Az arcban maradt hadtest támadása is elakadt a mély hóban. A török seregek ilyenén gyászos pusztulása után Enver pasa Erzerumra vezette vissza serege

roncsait. Az oroszok nem követték őket és az arcvonalon elült a harc.

Hasonlóképpen nem sikerült a törököknek Palesztinából kiindulva és a Szezei-csatorna elfoglalására irányuló előretörése sem.

Az Angliára létkérdést jelentő Szezei-csatornát a háború kitörésekor nagy ausztráliai és indiai erők szállták meg. A csatornában *ét* a Vörös-tengeren számos angol hadihajó örködött a nagy műbiztonsága felett. Partján az angolok még vasutat is építettek, melyen állandóan cirkáló páncélvonatok egészítették ki a védelmet.

A csatorna ellen meginduló török vállalkozás rendkívüli nehézségekbe ütközött. A Sinai-félsziget, melyen átjutnia kellett, 200 kilométer széles, teljesen lakatlan, víznélküli kősvatag. Hónapokra lett volna szükség ahhoz, hogy ezen a területen, valamilyen sereg keresztüljuthasson.

A török vállalkozás Kress német ezredes vezetésével indult meg. 1914 novemberében 20.000 török harcos, több oszlopban tartott a csatorna felé. A vizet és élelmet több ezer tevére málházba vitték, magukkal.

1915 február elején több ponton egyszerre rohanták meg az angolok csatornamenti állásait. A csatornát el is érték, de a túlsó partra, hol vizet és élelmet találhattak volna, nem tudtak átjutni, így azután, csakhamar meg kellett kezdeniük a visszavonulást. Az angolok nem üldözték őket a kősvatagba, hanem állásban levő seregeik létszámát 70.000 emberre emelték fel, hogy a csatornát mindenképp biztosítsák. A törökök vállalkozása tehát csak annyiban sikerült, hogy nagy tömegű harcost vontak el az európai küzdőtérrel.

Mezopotámiában a partraszállt angolok a hadüzenet óta lassanként felfelé húzódtak, a Tigris és Eufrát folyók mentén. A törökök csak jóval hátrább, Bagdadnál szándékoztak védekezni és nem mentek az angolok elé. Végre, mikor az angolok Bagdad elé értek, Goltz német tábornok, török tábornagy csapatai merészen előre törve, november 22-én Ktesiphon-nál megverték, majd üldözés közben Kut-el-Amara-nál körülfozták az angolokat, kik december 7-én az ottlevő várba szorultak be. Néhány sikertelen roham után a vár kitéréséhez fogtak. Az angolok nagy erővel siettek a vár felmentésére; de a törökök 1916 január közepén visszaverték a felmentő sereget. A magára hagyott vár, melyet Townshend angol tábornok 14.000 emberrel védett, 1916 április 29-én megadta magát.

A törökök, kik elégtelen hadieszközökkel kezdték meg a háborút, drága embervérrel egyenlítették ki azt a hátrányt, melyben jól felszerelt ellenfeleikkel szemben voltak. De mégsem engedtek, nem csüggedtek, bíztak abban, hogy szövetségeseik megsegítik őket. 1915 ősztől a hős török seregek, a központi hatalmak leghívebb szövetségesei, már jóformán mindennel ellátva, folytathatták a további küzdelmet folyvást szaporodó ellenfeleikkel.

Szerbia meghódítása.

Események a Balkánon 1915 januártól 1916 tavaszáig.

Általános helyzet 1915 szeptember végéig.

A Monarchia déli határain, Potiorek szerencsétlen végű hadjárata óta, viszonylagos csend honolt. Az ott harcolt erők egy része az orosz hadszíntérre került, más részét az olasz hadüzenet után a Karsztra vitték. A szerb-montenegrói határon visszamaradt, jórészt népfelkelő alakulatok, sem létszámuk, sem szervezetük, sem felfegyverzésükénél fogva nem voltak alkalmasak nagyobb szabású műveletekre. Ezért osztrák-magyar részről az arcvonal új vezére, Tersztyánszky lovassági tábornok, tisztán a határ közvetlen védelmére, a kevésbbő fontos határszakaszokban pedig csak a szerbék és montenegróiak megfigyelésére szorítkozott.

A Drina, Száva és Duna túlsó párján ellenfeleink is tétlenül állottak. Bár Potiorek kiveretése hatalmasan felfokozta a már-már összeroppanó szerb nemzeti ellenállást, a visszavonulással, majd a nagy ellentámadással és üldözéssel járó véres veszteségek a győztes szerbeket is a tönk szélére juttatták. Potiorek csapatainak támadása Szerbia legtermékenyebb részének, a Macsvának bő éléskamrái mentén haladt, ezeket részben felélte, részben elpusztította s a szerb nép 1915-ben súlyos télnek nézett elébe. Az élelem és orvosszerek hiánya okozta súlyos járványok, főleg a kiütéses tifusz, a hadsereg ellátásában oly zavarokat, állományában oly hiányokat okoztak, hogy a szerb fővezérség, nemcsak a Monarchia területére való benyomulásra nem vállalkozhatott, hanem egyszerű önvédelmét sem látta biztosítotttnak.

A tavasz, majd nyárelő csak lassan hozott részükre javulást. Az ausztráliai lisztből kevés érkezett s nem ízlett. A járványok megfékezése, a négy éves harc alatt folyton fokozódó tisztátalanság miatt, nehezen sikerült. Még — a különben is gyűlölt új szövetséges — Olaszország hadüzenete sem rázta fel a szerbeket tétlenségükből. Holott tudták, hogy a Monarchia kényszerűségéből csak oly csapatokat hagyott velük szemben, melyekkel könnyebben számolhattak volna le. Az entente vezetőinek, különösen az orosz diplomáciának, még fenyegetésekkel sem sikerült a szerbeket arra bírniok, hogy az olasz arcvonalon küzdő osztrák-magyar erők hátába támadva, az olaszokkal kezet fogni próbáljanak.

Szerbia ezzel bizonyos fokig magára vonta szövetségesei haragját. Az orosz seregek a május 2-i gorlicei áttörés óta, sorozatos, súlyos vereségek közepette hömpölyögtek vissza kelet felé, feladva országuk tekintélyes és gazdag területeit. Az oroszok számítottak rá, hogy Szerbia, melyet oly régen dédelgettek s amelynek megmentéséért a háborúba léptek, megpróbáltatásuk óráiban segítségükre siet. Ezt

remélte Franciaország és Anglia is, az olasz arcvonal északabbra viteletől a német erők idevonását és velük a nyugati ellenállás gyengülését várva.

Szerbia azonban még nem tartott ottan, hogy e várakozásnak eleget tehesen. Pedig 191/1 végén azonnal és minden erejével hozzá fogott, hogy harcképességét helyreállítsa, illetve fokozza. Kiegészítette a téli hadjáratban felére fogyott csapatait, sőt újabbak szervezésébe fogott. Fokozta lövészergyártását. Francia és angol segítséggel rendet teremtett egészségügye terén. Kemény munkával el is érte azt, hogy augusztus elején ugyanakkora, sőt némely tekintetben nagyobb haderővel rendelkezett, mint a háború kitörésekor. Az újonnan felállított, illetve kiegészített erők nem rendelkeztek ugyanazzal a belső szilárdsággal, mint 1914-es csapatai, de nem voltak ezeknél értéktelenebbek.

Míg tehát a Monarchia fent az orosz haderőt úzte végig Galicián és Orosz-Lengyelországban s lent a Karszt szikláin kétségbeesett küzdelmet vívott minden rögért, a szerb végeken az ellenfelek farkaszemet néztek anélkül, hogy bármelyikük tudta volna, mit hoz a közeli jövő.

Az osztrák-magyar balkáni arcvonal jelentősége Olaszország háborúba lépésével harmadrangúvá süllyedt. Pedig fájdalmas volt, hogy nemcsak a háborút kirobbantó kis országot nem sikerült megleckéztetni, hanem még ez mért érzékeny csapást a Monarchiára. Bulgária és Románia előtt a Monarchia tekintélyét, éppen Szerbiában elért sikerekkel kellett volna helyreállítani, de a többi arcvonalon folyó küzdelmek miatt erre sem Conrád, sem Falkenhayn egyelőre nemi volt képes, Így a Szerbia elleni támadó fellépésre mindaddig, míg ezt csak a tekintély helyreállítása követelte, nem kerülhetett sor.

A helyzet azonban 1915 nyarán megváltozott. Egyrésztől az Oroszországban holtpontra jutó hadműveletek, másrésztől a Dardanellák veszedelme, új elhatározásokat érleltek meg.

Bár az oroszországi hadműveletek 1915 nyarán korántsem jutottak befejezéshez, Falkenhayn máris úgy érezte, hogy az orosz tömegek területeik újabb s újabb feladásával térnek ki a megsemmisítés elől. A további előremenetel már haszon nélkül szívta volna fel az erőket, melyeket másutt jobban lehetne hasznosítani.

Annyi azonban már bizonyos volt, hogy Oroszország az eddig elszenvedett csapások után, hosszabb időre képtelen nagyobb támadó műveletekre. E tehetetlenségi időt megnyújtandó, a Dardanelláknak és a Boszporusznak a központi hatalmak kezében kellett maradnia, nehogy az entente azokon keresztül állíthassa talpra Oroszországot, mely veszteségeit csak emberekben tudta pótolni, anyagban azonban nem.

Már pedig a Dardanellákat, a törökök hősi erőfeszítései ellenére,

az a veszély fenyegette, hogy az entente-csapatok hatalmas túlereje hamarosan elfoglalja. Az új hadműveletek irányát tehát az szabta meg, hogy: miután sikerült Oroszországot beteggé tenni, meg kellett akadályozni, hogy az orvos hozzájusson. De különben is, Törökország kiesése a már érezhetővé váló blokád teljes bezáródását jelentette volna. Holott a Kelet felé vezető út nyitvatartásának Németország nagy jelentőséget tulajdonított. Miként Napóleon Indiában vélte Anglia üstökét megragadhatni, a német vezetés is azt remélte, hogy ha csak később is, ezen az úton sebezheti meg a brit világbirodalmat. De sürgösebb okai is voltak annak, hogy a központi hatalmak a Balkán felé forduljanak.

Azok közül az államok közül, melyek a háborúba még nem avatkoztak be, Románia és Bulgária lendíthetett legtöbbet a magát kelet felé tehermentesíteni és minden erejével nyugatra fordulni akaró német birodalmon.

Románia, a központi hatalmak volt szövetségese, a jóakaráté semlegességtől a merev elzárkózásig, minden színét kijátszotta már mindkét hadviselő féllel szemben. A »guruló rubelek« azonban mindig inkább az entente javára billentették az elhatározás mérlegét és a Monarchia tisztán látta, hogy egészen rendkívüli katonai sikerek, esetleg Oroszország térdrekényszerítése kellene ahhoz, hogy ez a szomszéd mellénk álljon. Hiszen Románia törekvései és álmai Erdély felé mutattak, sokkal inkább, mint az oroszok birtokában lévő Bcszarábia felé.

Bulgária nemzeti célja ezzel szemben ellenséges országban fektült, abban a Szerbiában, mely a Balkán-háborúban vele kapartalta ki a forró gesztenyét, hogy utána elvegye tőle. Szerb-Macedónia, Bulgária Elzász-Lotharingjája, a földkerekség legtöbbet vitatott része, most megszerezhetőnek látszott.

Bulgária, mely csak az alkalmat leste a leszámolásra, már a háború elején vonzalmat mutatott a központi hatalmak iránt és csak Potiorek szerencsétlen hadművelete riasztotta el attól, hogy Szerbia ellen fellépjen.

A központi hatalmak diplomáciája már a török hadüzenet idején megnyerni iparkodott Bulgária mértékadó köreit, hogy legalább a Törökországnak szánt hadianyag szállítását tegyék lehetővé. Miután azonban számos kísérlet, hogy dunai szállítmányok a bolgár északi kikötőkbe juttassanak, már a szerb partok előtt hajótörést szenvedett, tovább kellett menni, egészen Bulgária katonai beavatkozásának szorgalmazásáig.

Bulgária csatlakozását végül is az mozdította elő, hogy Törökországgal — mellyel két év előtt még háborút folytatott — július végén megegyezett. Szerződésük azonban csak akkor léphetett érvénybe, ha Bulgária a központi hatalmakkal is már megegyezésre jutott.

Amikor Szerbia északkeleti sarkának, a negotini kerületnek Con-

rád által javasolt megszállása ép úgy, mint a Szerbiával való különbékének szorgalmazása lehetetlennek bizonyult és a keleti út megnyitása csak Szerbia megszállásával látszott elérhetőnek, a német vezérkar Bulgária beavatkozását teljes súlyával sürgette.

Bulgária helyzete azonban nem volt egyszerű. A Monarchia téli veresége egyrészt a szerbek komoly katonai erejét mutatta meg, másrészt bizalmatlanságot keltett a Monarchia katonai képességei iránt. A Szerbia, Görögország és Románia közt sejtett katonai szerződés azt a veszélyt rejtegette, hogy Bulgáriát, hadbaszállása esetén három ellenség rohanja meg. Ezért a szövetségbe való belépését — különösen a Monarchiával szemben — szokatlanul súlyos feltételekhez kötötte.

Csak hosszabb tárgyalások után sikerült közös alapra helyezkedniük s ennek eredményeképp a plessi német főhadiszálláson, szeptember 6-án megkötötték a katonai szerződést.

Eszerint Németország és Ausztria-Magyarország, a szerződés aláírásától számított 30 napon belül, legalább 6—6 hadosztállal köteles Szerbiát megtámadni. A támadáshoz a bolgárok további 5 napon belül csatlakoznak — amikor a német-osztrák-magyar folyamatkezelés sikerült — és pedig 4 hadosztállal Ószerbia, x hadosztállal Szerb-Macedónia irányában. A műveleteket Mackensen tábornagy, a gorlicei győző vezeti, a német nagyvezérkamak az osztrák-magyar főhadiszálláson át küldött irányítása alapján.

A csatlakozás ellenében Bulgária megkapja Szerb-Macedóniát és az Ószerbiából igényelt kisebb területeket. Ha pedig Görögország és Románia, a bolgárok provokálása nélkül, a szerbek segítségével sietne, ezekből az országokból is kap területeket. Mindezen felül a törökök lemondtak a bolgárok javára az 1913-ban tőlük visszahódított területekről, Drinápoly kivételével. Viszont a bolgárok nem egyeztek bele, hogy Enver pasa 100.000 főnyi török sereggel Bulgárián át Délszerbiát támadja meg.

A szerződés tehát, bár nagy politikai sikert jelentett, katonai szempontból nem volt oly előnyös, mint az szükséges lett volna s a központi hatalmak további sorsát is hátrányosan befolyásolta. A Monarchia hadvezetősége még azt is fájalta benne, hogy a Szerbia elleni újabb hadjáratban, a szarajevói és a decemberi előzmények után joggal áhított revánsban, nem a kellő szerepkörben léphet fel.

Szeptember 19-én dördültek meg a német és osztrák-magyar ágyúk a déli végeken, jelezve Bulgáriának, hogy mozgósításának ideje elérkezett. Ez 21-én meg is történt. Románia nyugodtan várta a fejleményeket, de Görögország, Szerbiával kötött szerződése értelmében, 2 4-én ugyancsak elrendelte a mozgósítást. A helyzet kiéleződött és Konstantin görög király aggódva látta, hogy ententebarát miniszterelnöke, Venizelosz, országát háborúba sodorja. Október 6-án Szalonikiben entente-csapatok szállanak partra, megsértve Görögország szuverenitását és felejtve a Belgiumért egy év előtt csa-

pott nagy hűhót. 8-án Venizelosz lemond s utódja, Zaimisz 11-én az ország semlegességét nyilatkoztatja ki. Ezzel az utolsó akadály is elhárult a bolgárok elől, a hadüzenet elhangzik s megkondul a lélekarhang Szerbia felett, fejére zúdítva a történelem igazságszolgáltatását.

Hadműveleti tervek.

A Szerbia ellen eddig viselt támadó hadjáratok, elsősorban a téli, mindennél világosabban mutatta meg ily támadás rendkívüli nehézségeit.

A vasutaknak és utaknak nagyfokú hiánya, részben hasznavehetetlensége, a segélyforrások szegénysége, a lakosság fanatizmusa, oly tehertételei voltak minden tervnek, melyekkel nagyon alaposan és komolyan kellett számolni.

A nyugati, illetve északnyugati irányból való támadást a Monarchia már kétszer megkísérelte. E támadásokat könnyebb volt megindítani, — mert a Drina aránylag csekély akadályt jelentett, — mint a támadást az előnyomulásra csaknem merőleges, lépcsőzetesen emelkedő, magas hegyvidéken folytatni. De még igen nagy erővel végrehajtott támadás is csak lassan juthatott előre. Gyors sikerhez tehát új módokat kellett keresni.

Az első és legtermészetesebb tervnek látszik a Monarchia erejével nyugatról, a bolgárokkal keletről támadni és ezzel a szerbeket teljesen bekeríteni. Csakhogy sem nyugatról, még kevésbé a keletről meginduló támadás a terep rendkívüli nehézségei miatt nem juthat oly gyorsan előre, hogy a kettőjük közt álló védőre egyszerre hasson. Már pedig a szerbeknek így alkalmuk nyílik arra, hogy erejüket összefogva, előbb az egyik, majd a másik támadóra vessék magukat s azokat külön-külön megverjék.

Tetézi e súlyos hátrányt az, hogy Boszniában, a keskenyvágányú vasutakon, 12 hadosztályt felvonultatni csak igen hosszú idő alatt lehet. Ezért felvonulásuk nem sokáig maradhat titokban. Már pedig a szerbek, ha jól kihasználják az addig rendelkezésükre álló időt, azonnal a bolgárookra vetik magukat s megverik őket, mielőtt a szövetségesek a támadást egyáltalában megkezdhetik.¹⁾ Épen ezért ezt a természetesnek látszó irányt fel kellett adni s a bolgárokhoz közelebb' kellett menni.

A főtámadás iránya így arra az útra terelődött, melyet a balkáni hadműveletekben Hunyadi óta használtak: a Morava észak-déli irányú völgyére. E völgy azonban a maga 35—15 km. szélességével legfeljebb 4—6 hadosztályt bír el. A fenmaradó erőknek a szomszédos terepen kell mozognia, ahol még közvetlenül támogathatják a főerők előnyomulását. Tehát Belgrádon át.

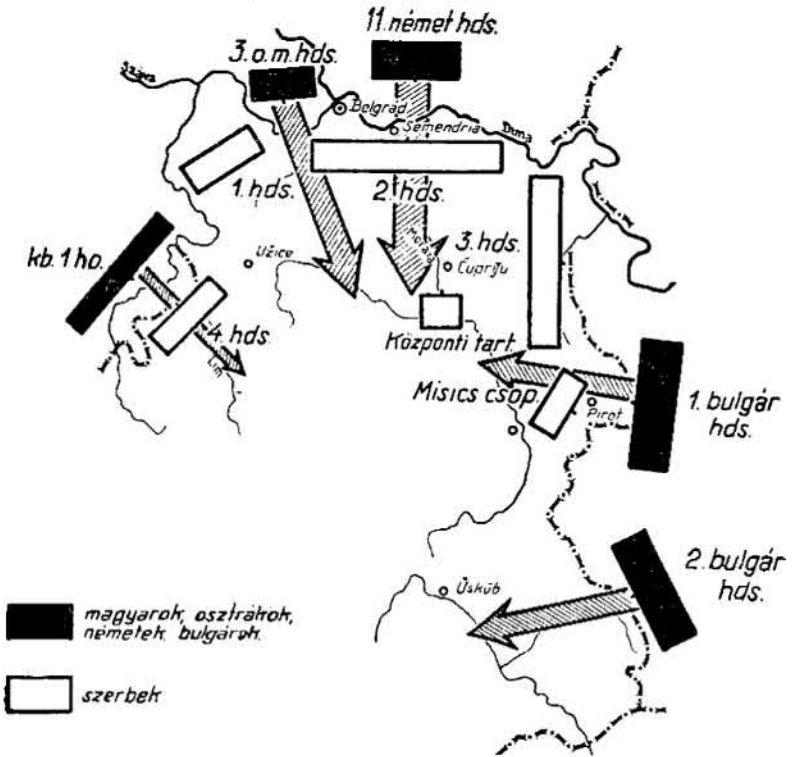
*) Amint azt a szerbek tényleg tervezték is.

E tervnek rendkívüli hátránya volt az, hogy a megindulásnál csaknem egy kilométer széles folyamokon kellett átkelni. Pedig a folyamátkelés a legnehezebb katonai művelet és sikere teljesen bizonytalan. Mégis emellett döntöttek.

A bolgárokat minél közelebb akarván érezni, ezek zömét szintén északra vonták és csak részeik támadtak a szerbek hátába.

A központi hatalmak terve a szerbek ellen

és amennyit a szerbekről a megindulásakor tudtak.

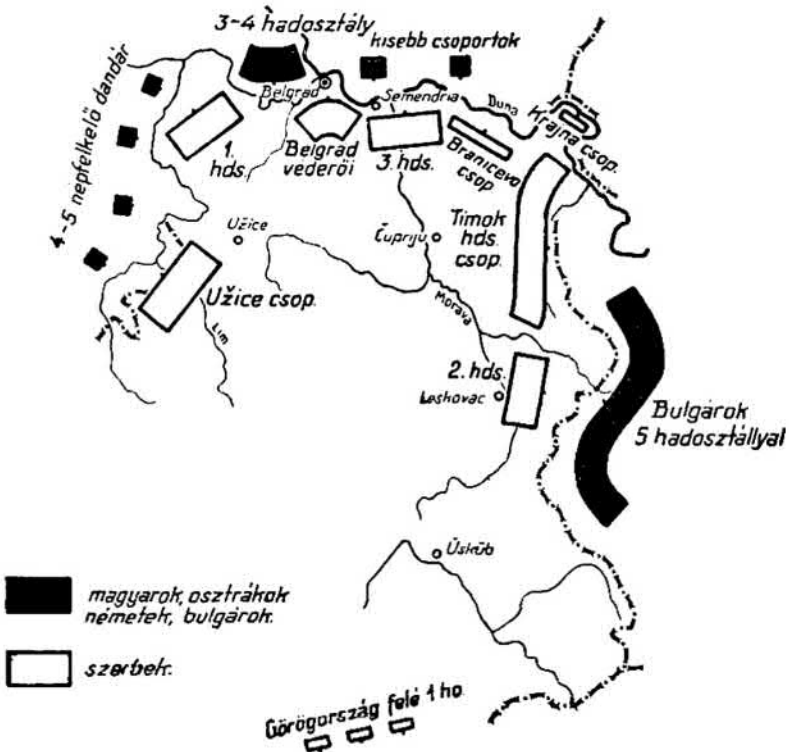
E tervről az ellenségnek az utolsó pillanatig sejtelve sem volt, mert a határt gondosan elzárták. Figyelmüket különben is Bulgária kötötte le, melynek mozgósítása nem maradhatott titokban. Eb-

nek hírére a szerb fővezérség azonnal engedélyt kért a nyugati hatalmaktól arra, hogy már készen álló haderejével Bulgáriát megrohanja. Azonban ezt elutasították, abban a reményben, hogy Bulgáriát jobb belátásra bírhatják. A szerbek megnyugtatóására pedig megígérték, hogy szükség esetén a Dardanelláknál állott, csaknem 100.000 főnyi keleti hadsereggel Szalonikin át azonnal segítségére sietnek és Görögországot szövetségeseül nyerik meg.

A tárgyalásokkal és alkudozásokkal Szerbia időt veszített 6 vele

A szerbek baloságos erőelosztása 1915 október 6-án

és amit a központi hatalmak felbontulásáról tudtak.

az utolsó alkalmat, hogy megelőzéssel vágja ki magát szorongatott helyzetéből. Mit sem sejtve arról, hogy északi határai mentén nagy erők vonulnak fel ellene, mégis meg akarta támadni a bolgárokat és ezért erőit keleti határai felé tolta. De már későn volt, a szövetségesek három oldalról megrohanták.

Mivel az északi támadás néhány nappal előbb következett be, a kelet felé már elindított erőket meg kellett fordítania és északra visszairányítania. Ezzel újabb időt vesztett, az ide-oda tologatás fejtelenséggé fajult úgy, hogy az erők a legfelsőbb vezetés kezéből kicsúszva, ott, ahol őket az ellenfél támadása épen elérte, védekeztek úgy, ahogy tudtak.

A szerb vezetés tehát nagyot hibázott akkor, amikor nem az első és helyes elhatározását vitte keresztül, hanem hallgatott azokra, akik kényelmes távolból nézték helyzetét.

Az események ismertetése folyamán láthatjuk, hogy egyik fél terve sem volt tökéletes. A központi hatalmak nem tudták a szerbeket már a megindulással körülfogni, támadásuk tehát arctámadás maradt. Ezzel pedig gyors és megsemmisítő hatást elérni nem lehet.

A szerbek elkéstek a helyes cselekvéssel. Mindamellett becsületükre válik, hogy a késedelemből eredő hátrány ellenére és a rájuk támadó túlerő felismerése után sem adták fel a küzdelmet, hanem hazájuk minden talpalattnyi földjéért vért áldoztak és vért követeltek.

A hadjárat végrehajtása.

Mackensen tábornagy szeptember 16-án a német császártól utasítást kapott, hogy az osztrák-magyar, német és bolgár fővezérségek által rendelkezésére bocsájtandó erőkkel nyissa meg a kelet felé vezető utat.

A végrehajtásra szánt erők nagyrésze ekkor már mozgásban volt a déli végek felé. Mivel közbejött akadályok miatt a Monarchia a szerződés szerinti 6 hadosztályt nem tudta kiállítani, Falkenhayn a hiányt német erőkkel pótolta.

Mackensen vezérlete alatt 3 hadsereg alakult meg:

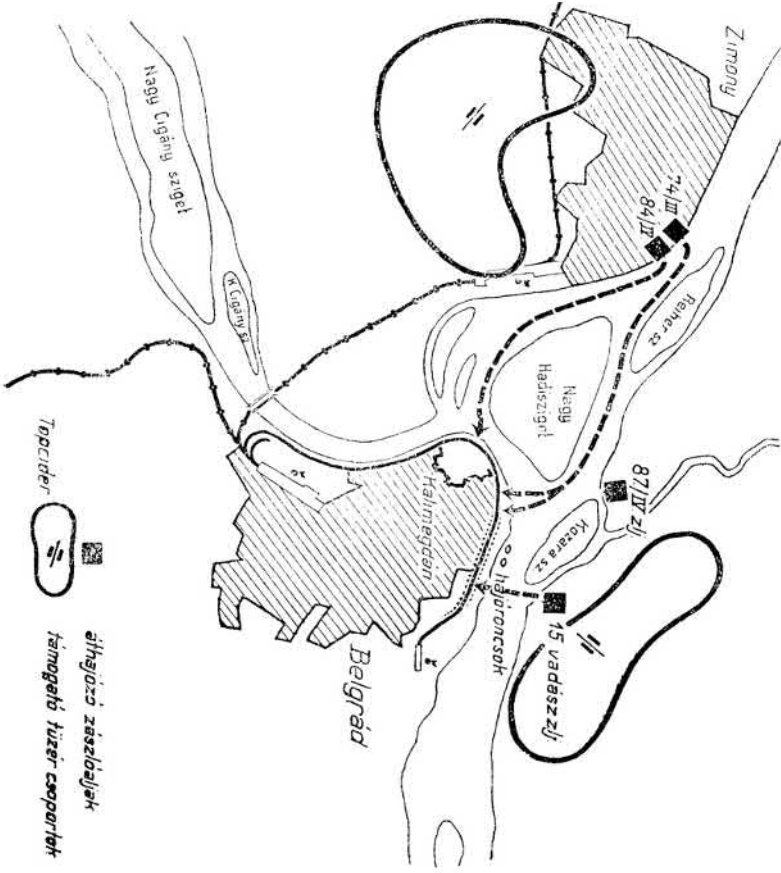
a 3. osztrák-magyar hadsereg, Kövess Hermann gyalogsági tábornok vezetése alatt, 3 közös (57., 59. és 53.) hadosztállyal és 2 népfelkelő dandárral, valamint 3 német hadosztállyal Zimony környékén vonult fel, azzal a feladattal, hogy Belgrádon át törjön előre.

A ii. német hadsereg, Gallwitz német tábornok parancsnoksága alatt, 7 hadosztállyal Szemendriával szemben.

Az i. bolgár hadsereg, Bojadzsev tábornok vezetése alatt, 4 erős hadosztályával Szerbia északkeleti határai mentén vonult fel.

Mackensen hatáskörén kívül alakult meg a 2. bolgár hadsereg, Todorov tábornok alatt, Szerbia délkeleti határai mentén. Feladata az volt, hogy Szerb-Macedóniába törjön be.

A belgrádi átkelés terve.

Mackensen szeptember 28-án adta ki alapvető parancsait az egyes hadseregeknek, melyek most már szívós munkával készítették elő a határfolyókon való átkelést.

A legnehezebb feladat, a Belgráddal szemben való átkelés az 57. és 59. közös hadosztály magyar csapatainak jutott osztályrészül.

A Száva itt 6—700, a Duna 1000 méter széles. A szerb parton magaslatok húzódnak s róluk észak felé minden betekinthető. A szerb állások a part mentén rendkívül ügyesen voltak elhelyezve, részben Belgrád szélső házaiban, részben a Kalimegdán régi várfala mentén és előttük a vízben akadályok és elsüllyesztett hajók nehezítik meg az állások megközelítését.

Október 7-én hajnalban, 2 óra 30 perckor 230 löveg, közte 30½-es mozsaraink tüze orkánszerűen söpört végig a szerb partokon. A xo10mlasztotta a Kalimegdán törökkori kőbástyáit. Az égő házak fénye messzire bevilágította a széles folyamok tükkrét, melyeken sülyedésig megterhelt pontonokban és csónakokban az első áthajózási lépcső, a 74/III., 8A/IV. gyalog-, majd a 15. vadászszázalaj igyekezett a szerb part felé.

A pontonoknak úgy kellett elindulniok, hogy a tüzérségi tüzmegrohanás után 10 perccel érjenek a szerb partokhoz. Amikor tehát az ágyúk elhallgattak és ismét csend borult a vidékre, mindenki feszült idegekkel várta az átkelők hurráját.

De az éjszakában minden néma maradt.

A pontonok már késéssel indultak és a kiszámíthatatlan vízsebesség miatt másfél órás késedelemmel érkeztek a szerb part elé.

Ezalatt a szerbek magukhoz tértek és a közeledő pontonokat, melyeket az égő házak fényénél jól láthattak, közvetlen közelből gyilkos tűz alá fogták. Emberekkel színültig megrakott pontonok pillanatok alatt sülyedtek el, mások halottakkal és sebesültekkel telten, irányítás nélkül sodródtak lefelé a vízben. De a megmaradtak halálmegevetéssel küzdötték magukat előre, hogy a parthoz közel vízbe ugorva, rohammal törjenek a szerbekre.

A Mettelet és Peter alezredes vezette két zászlóaljnak csak töredékei értek partot. Rohamuk azonban elsöpörte a kétségbeesetten védekező szerbeket, kik a vasúti töltés mögé húzódtak vissza.

Közben kivirradt. A szerb tüzérség tüze minden további átkelést meghiúsított, a pontonok nagy részét a holtrafáradt hős hidászok, kik időközben még egy fordulóval újabb erőket hoztak át, már nem tudták visszahozni. Az átkelés megakadt.

Az átjutott rész mindentől elvágva feküdt a vasúti töltés egyik oldalán. Túlso oldaláról a szerbek percenként megismétlődő rohamokat intéztek reája, oldalról pedig, a Kalimegdánról, pusztító géppuska és tüzérségi tűz söpört végig rajta.

Tüzérségünk nem támogathatta gyalogosainkat, mert a harcoló

felek túlközel feküdtek egymáshoz. Egyedül a monitorok segítettek rajtuk időnként azzal, hogy céltáblául kifutva, magukra vonták aa ellenség tüzét.

Az átjutott zászlóaljok, ebben a válságos helyzetben, egész nap kitartottak, sőt foglyokat is ejtettek.

A leszálló este végre megváltást hozott. A sötétségben újabb csapatok hajóztak át. A szerbek azonban csak lépésről-lépésre húzódtak vissza úgy, hogy a mieinknek; az egész éjszaka vívott harc árán is alig sikerült valamennyire előrejutniok.

Csak a harmadik éjszaka sikerült a szerbek ellenállását megtörni, kik, a német hadtestnek a Cigány szigetnél végrehajtott átha józása következtében, Belgrád további védelmét céltalannak látva, a várostól délre fekvő magaslatokra húzódtak vissza.

A német hadtest átkelése is véres harcok közt folyt le, mert a Cigányszigetet a szerbek különös vitézséggel védték. A német szívósság azonban utat tört magának.

A 3. (Kövess) hadsereghez tartozó XIX. osztrák-magyar hadtestnek Zimonytól nyugatra végrehajtott áthajózása sikerült ugyan, de a csapatok a túlsó oldalon oly heves ellenállásba ütköztek és működésüket a felázott árterület annyira akadályozta, hogy az átkelés be kellett szüntetni. A hadtest ezután a Belgrádnál már sikerült átkelés helyén kelt át, a VIII. és XXII. német hadtest mögött.

Jóval könnyebb volt a II. német (Gallwitz) hadsereg dolga Szemendriánál és ettől keletre. A szerbek itt nem számítottak átkelésre, a partot kevésbé szállták meg és a terep is jóval könnyebb volt. Egész német hadosztályok, úgyszólván veszteség nélkül, jutottak át a túlsó partra.

A hadművelet első és legnehezebb lépése tehát sikerült, q-én a seregek már megvetették lábukat Szerbia földjén és készen álltak a további előnyomulásra.

A Duna vonaláról visszavetett szerb erők Belgrádtól délre, a hatalmasan kiemelkedő Avalahegyre húzódtak vissza. Gyalogságunk a hegy lábáig követte őket, de mivel a tüzéséget még nem sikerült a déli partra áthajózni, egyelőre megállni kényszerült.

A tüzéség felvonulásának befejeztével megindult a támadás a* Avala-állásra. Az öt napig tartó változatos harc eredményeképp a szerbek ezt is feladni kényszerültek és tovább vonultak dél felé.

Közben a u. német (Gallwitz) hadsereg is előrejutott. A Dunaan kitért kosava-szél azonban oly hullámverést okozott, hogy a magyar parton maradt részeket nem lehetett utána vonni. Emiatt előnyomulása csaknem megakadt és csak a bolgárok időközben megindult támadása segítette át nehéz percein.¹⁾

¹⁾ Közben, a Csuprjánál vívott harcban esett el a szerb nemzeti

A bolgárok október 14-én indultak meg. Mint ismeretes, a szerb fővezérség maga is támadásra készült ellenük s nagy erőkkel állotta útjukat. Egyrészt ez, másrészt a kedvezőtlenre fordult időjárás, mely a magas hegység útjait járhatatlanná tette, azt eredményezte, hogy a bolgárok I. (Bojadzsev) hadserege napokig alig jutott néhány kilométert előre.

2. (Todorov) hadseregük azonban, mely csak kisebb ellenállást talált maga előtt, egy rohanásban a Morava-Vardar völgyéig jutott s ha gyenge erőkkel is, de már 20-án¹⁾ elvágta a szerb és a szalónikii hadsereg közti összeköttetést Kumanovo-nál és 21-én megszállta Úszküböt, Délszerbia legnagyobb városát.

Sarrail hadseregének előretolt osztagai és a bolgárok már 22-én összecaptak. Sok, talán a hadjárat sorsa függött attól, hogy a szalónikii hadsereg ne jusson el Szerbia belsejébe. Todorov tábornok, aránylag igen gyenge erőivel, azonban nemcsak ezt a feladatot oldotta meg fényesen, hanem még az északon küzdő szerb főerők háta is előretört.

Az északi határukról visszaszorított szerbek nagyban Kragujevac vonalában tudtak csak újra megkapaszkodni, bár addig is minden hegyvonulatot szívósan védtek.

Mackensen tábornagy a sikert kihasználandó, azt tervezte, hogy a szerbeket országuk közepén körülfogva, megadásra kényszeríti. Erre parancsait október 23-án adta ki.

A szerb fővezérség most már tisztában volt afelől, hogy az északról megindult támadás nemcsak a bolgárok tehermentesítési célzó tüntetés. Látva a szövetségesek mindent elsöprő erejét, elhatározta, hogy döntő harcba nem bocsájtkozva, szívósan védekezik addig, míg Sarrail hadserege segítségére be nem érkezik.

Ezért különösen ügyelt arra, hogy szárnyait körül ne fogják és döntő csatára ne kényszerítsék. Viszont Mackensen terve csak akkor sikerülhetett, ha különösen kedvező körülmények segítik.

Ezek azonban nem következtek be.

A szövetségesek szárnyai, melyeknek a körülfogást végre kellett hajtaniok, sokkal nehezebb terepen, magas hegyek közt, jóval lassabban jutottak előre, mint a dombvidéken támadó közepe. A szárnyak gyengék voltak, erőltolásokat pedig a rossz útviszonyok miatt

hős, Tankosics Voja őrnagy, a szarajevói merénylet egyik főmozgatója. Harctéri sírját 1916-ban felbontották és azonosságát megállapították.

¹⁾ Jellemző a szerb fővezérség észjárására az, hogy a nisi, 1914-beli tiszti hadifogolytábor 650 osztrák és magyar tisztjét és tisztjelöltjét, valamint a 62.000 főnyi legénység maradványát 35.000 embert október 15-én útnak indították, a Prepolac-hágón és a Rigómezőn át Prizren felé, nehogy megszabaduljanak. A hadifoglyok így közvetlenül a szerb front mögött vonultak délnek, állandó ágyúörgésben, lesújtva — bizakodva, a szerint, hogy milyen híreket kaptak.

nem lehetett végrehajtani, Így sok minden a szerbek javára játszott közbe, kiket azonban ez sem menthetett meg a pusztulástól.

Sarrail hadserege, erőtlen kísérletek után, a görög határon védelemre rendezkedett be. A szerbek minden könyörgése ellenére csak Ígéreteket küldött, de tenni nem tett semmit.

A szerbek eleinte nem nagyon törődtek azzal, hogy a bolgárok sorra foglalják el délen fekvő városaikat, mert Sarrailban reménykedtek. Csak mikor az ő végzetes tétlenségét látták, ébredtek kétségbeejtő helyzetük tudatára. Északról, keletről és délről már körül fogva, vagy dél felé kellett áttörniök, hogy Sarrailhoz jussanak, vagy délnyugat felé, Albánia járhatatlan hegyem keresztül menekülniük a tengerparti kikötőkbe.

A jobb, de kockázatosabb lehetőség a dél felé való áttörés volt. A szerbek ezt választották.

Ám a szövetségesek is számoltak ezzel. A délen álló 2. bolgár hadsereg, csak kevés erővel akadályozhatta a szerbek visszavonulását, így az északról és keletről való szakadatlan üldözéssel kellett meg hiúsítani azt, hogy a szerbek északi arcvonalukról erőket toljanak a déli áttöréshez. Ez sikerült is. A szerbek egyre jobban délkelet felé, a híres Rigómezőre szorultak, hol 1389-ben, már egyszer elbuktak.

A déli áttörési kísérletből eredt a vranje-giljanei csata. A szerbek haláltmegvető támadásai, végsőkig vívott közelharcai megtörték itt a bolgárok ellenállásán úgy, hogy november 20-án az áttörés gondolatát fel kellett adniok.

Leglassabban haladt eddig a 3. (Kövess) osztrák-magyar hadsereg jobbszárnya, melynek a legvadabb hegyvidék jutott. Ennek volt következménye, hogy a szerbeket nyugat felől elvágni nem tudták.

Amit azonban a szövetségesek fegyverei nem végezhettek el, elvégezte a tél. A szerb hadsereg s vele szerencsétlen hadifogoly csapata betevő falat nélkül, rongyokba burkoltan, vonult vissza a Rigómező felé, hogy ott utoljára, megkísérelje az ellenállást.

De már nem volt elég ereje ahhoz, hogy ellenálljon.

Maradványai is teljesen felbomlottak és az albán határhegyek magas, hóborította hágóin már csak kiehezett, rongyos, halálrafáradt töredékek tudtak átjutni, ágyúk és kocsik nélkül. A halál ezrével szedte áldozatait e szerencsétlen tömegből, melyben tábornokok és közlegények, aggok és gyermekek, politikusok és tisztai asszonyok, hazafiak és szájhősök, betegek és szimulánsok, osztrák, magyar, német és bolgár hadifoglyok, be sem öltöztetett 15—17 éves újoncok von szolták magukat az albán kikötők felé.¹⁾ A Prizrenben maradt vezetők még reménykedtek egy darabig, de november 12-én a hadifog-

¹⁾ Velük menekült Ciganovics, a szarajevói merénylet másik főmozgatója, mint egyszerű népfelkelő és számos kompromittált, köztük a szerbekhez átpártolt osztrák és magyar alattvalók.

lyok is megkezdték híres halálmarsukat Valonáig, honnan Olasz- és Franciaországba szállították őket. A bolgárok megjelenésekor pedig Sándor trónörökös is kiűrtette Prizrent.

Szerbia 420,000 főnyi hadseregéből csak mintegy 150.000 teljesen tönkrement ember tudta elérni az albán partot, 150.000 ember fogságba jutott, a többi elpusztult. Elveszett, illetve osztrák-magyar, német és bolgár kézre került minden hadianyaguk és fegyverük. Királyukat is csak hordágyon cipelve tudták magukkal hurcolni, Pasics miniszterelnök a kormány tagjaival és a vezérek is gyalog, éhezve és fázva, vergődtek át a jeges, havas hegyiösvényeken »na more«, az Adriai-tengerhez.

Szerbia fenéig űrtette a megpróbáltatás és a nagy szövetségekben való csatlakozás keserű kelyhét. Mindamellett meg kell hajtannunk előtte az elismerés zászlaját, mert hősi küzdelemben bukott el és még e szörnyű kataklizma után sem adta fel hazája feltámadásába vetett örök hitét és reményét.

*

A hadjárat tartama alatt felvetődött az a kérdés, mi történjék a Szaloniki-ben partraszállt entente-hadsereggel?

Conrádnak az volt a nézete, hogy ha kell, a görög semlegesség, megsértése árán is, de gyökeresen rendet kell teremteni a Balkánon. Terve az volt, hogy az itten küzdő erők, a szerbekkel való leszámolás után, verjék ki az entente-hadosztályokat is Szaloniki-ből. Épen ezért aggodalommal látta azt, hogy a németek a hadjárat alatt egyes hadosztályukat kivonták és északra tolták el.

Falkenhayn ugyanis nem akart támadni. Elhatározását részben azzal indokolta, hogy a bekövetkezett kemény télben fáradt csapatokkal újabb hadjáratot viselni nem lehet, részben azzal, hogy a bolgároknak valami ellenséget is kell hagyni, különben céljaikat elérve, a háborút a maguk részéről befejezettnek nyilvánítják. De nem számolt azzal, hogy olyan kis állam, mint Bulgária, 1912 óta harcban állva, nem lesz képes még 3 évig kitartani és a folyton erősödő entente-erőket lekötöni. Viszont Falkenhayn sem tudhatta, hogy a háború még 3 évig tart.

Bizonyos azonban, hogy a központi hatalmak összeomlása nem a bolgárok összeroppanásával kezdődött volna 1918-ban, ha a szalonikii frontot 1916 elején, győztesen elseperjük, ami akkor kétségtelenül megtörtént volna.

A történetírás Falkenhayn e tévedésében a világháború elvesztésének egyik okát véli megtalálni. Ám alaposabban átgondolva különben nem szerencsés elhatározását, bele kell nyugodnunk abba, hogy csak próféta láthatta volna előre a három év múlva bekövetkező katasztrófát, melyért a három évvel előbb, más viszonyok közt intézkedő vezért felelőssé tenni nem igen lehet.

Montenegró meghódítása.

A Szerbia ellen viselt hadjáratral szervesen összefügg a »fekete hegyek« sorsa is.

Montenegró, csekély erejénél fogva, nem játszhatott lényeges szerepet. Bandái azonban bizonytalanná tették Délhercegovina és Dalmácia lakóinak életét és mivel a Lovcsenről kitűnő betekintésük volt a cattanoi öbölbe, zavarták a Monarchia tengeri haderőinek működését is.

Részben ennek megszüntetésére, még inkább azért, hogy a novemberben már délnyugat felé özönlő szerb seregek visszavonulási útját nyugat felől is elvágják, Gonrad Montenegró meghódítását határozta el.

Ehhez részben a szerbek ellen működő erőkből vett el hegyi csapatokat, részben Cattaro területén vonultatott fel új erőket.

Montenegró erői a határ mentén elszórtan állottak és hegyekben, meg a tél segítségével bizakodva, kísérelték meg az ellenállást.

A hadműveleteket vezető Kövess Hermann gyalogsági tábornok január 5-én 35.000 emberrel, két oldalról kezdte meg a támadást a hasonló erejű montenegrói sereg ellen.

A keletről támadó VIII. hadtest, rövid küzdelem után, visszavetette és az ország belsejébe szorította a védekezőket. Ugyanekkor a nyugatról támadó XIX. hadtest, kemény harc után, melyet a Monarchia hajóhada is támogatott, elfoglalta a montenegróiak szent hegyét, a Lovcsent. Január 13-án az ország fővárosa, Cetinje is kezünkre került, mire Nikita király táviratilag kért kegyelmet és békét régi jóakarójától, Ferenc József királytól.

Január 17-én az ellenségeskedések megszűntek. Nikita, felhasználva ezt, megszökött, mbel időközben megbánta tettét, Így békekötésre nem kerülhetett sor, a Monarchia csapatai megszállták a kis országot, majd az Albániában visszavonuló szerbek után nyomultak, akiket azonban már nem sikerült megállásra és harcra kényszeríteni.

Összefoglalás.

Szerbia és Montenegró meghódításával tehát megnyílt a kelet felé vezető út. A központi hatalmak négyre szaporodott államai most már területileg szoros kapcsolatban állva, folytathatták küzdelmüket.

A hadjárat azonban csak epizódja maradt a világháború történetének. A Monarchia és Németország, mindinkább külön utakon járó törekvéseik miatt, a területi összefüggés előnyeit a későbbiekben nem használták ki, mindegyik a maga külön céljait követte az egységes cselekvés helyett.

Az 1915-ös év azonban hatalmas eredményeket hozott a központi hatalmaknak.

Az oroszok, szerbek és montenegróiak ellen vívott győzelmes hadjáratok lehetővé tették, hogy a Monarchia és Németország, minden erejükkel nyugati ellenségeik ellen forduljanak. Ha nem is sikerült az oroszokon megsemmisítő győzelmet aratni és ha Sarraill benn is ült Szalonikiben, a keleti és déli határokat közvetlenül fenyegető veszély megszűnt. Legalább is hosszú idő kellett volna ahhoz, hogy kelet és dél felől közvetlenül veszélyeztessék a központi hatalmak értékes területeit.

E hadjáratok hitelesen fémjelezték a központi hatalmak katonai képességeit és értékes tapasztalatokat nyújtottak a mozgó hadjáratok tervezéséhez és vezetéséhez. Erkölcsileg is megváltást jelentettek, mert újra felcsillantották a katonai döntés lehetőségét.

A keletre és délre vándorolt működési súlypont immár vissza térhetett nyugatra, a végleges leszámolás reményében.

A központi hatalmak gazdasági helyzetének súlyosbodása és a bűvárhajéhc.

1915 tavaszáig a központi hatalmak, ha nehezen is, de előteremtették a háború hatalmas anyagi szükségleteit. Az angol blokád ellenére részben Olaszországon, részben a skandináv államokon át, még amerikai anyagokat is hozhattak be.

Olaszország hadbalépésével még szorosabbra zárult a gyűrű, mely a központi hatalmakat körülfogta. Most már csak Svéd- és Norvégországon keresztül tudtak oly anyagokhoz jutni, melyeket hazai forrásokból elégtelen mértékben, vagy egyáltalán nem fedezhettek. Dánia inkább az entente felé hajlott és elzárkózott a németekkel szemben, Hollandia pedig a legszigorúbb semlegesség álláspontjára helyezkedve, csak igen korlátolt forgalmat bonyolított le a központi hatalmakkal.

A blokád miatt 1915-től kezdve Németországban és Ausztriában nemcsak a hadiipar nyersanyagaiban mutatkozott nagy hiány, hanem az élelem is ijesztően fogyni kezdett. Németország gyökeres rendszabályokkal igyekezett a termelést és fogyasztást összhangba hozni és megalakította a katonai vezetés alatt álló »hadianyaghivatalt«, mely egyrészt a haderő anyagszükségleteit, másrészt a nép élelmezését szabályozta.

A Monarchiában kedvezőbb volt a helyzet. Magyarország nem annyira érezte még akkor a háború nehézségeit, mert mindenképp, de különösen élelemből nagy készletei voltak. Ausztriában azonban már megkezdődtek a nélkülözések.

A központi hatalmak súlyosbodó helyzetét elsősorban az angolok okozták, kik az Északi tengert 1914 november 2-án haditerület-

nek nyilvánították és megakadályozták, hogy semleges hajók német kikötőkbe futhassanak. Viszonzásul erre az általános kiéheztetésre irányuló nép jogellenes cselekedetre, a németek már 1914 őszén gondoltak rá, hogy a tengerentúli nyersanyagokra leginkább rászoruló Angliát bűvárhajóikkal körülzárják. A német bűvárhajók az entente vizein eddig is jogosan tartóztathattak fel bármily nemzetiségű kereskedelmi hajót. Átkutathatták és a rajta talált hadianyagot megsemmisíthették. Az entente erre semleges lobogó alatt járatta hajóit, melyek a felbukkant ellenséges bűvárhajókat ügyesen elrejtett ágyúik tüzével rohanták meg és nem egyet tettek tönkre közülök. Ezen okulva, a németek tervbe vették, hogy az Anglia körül megjelenő összes kereskedelmi hajókat, bármily nemzetiségűek legyenek is, felszólítás nélkül megtorpedózzák. II. Vilmos császár hosszas töprengés után, 1915 február 4-én rendelte el a korlátlan bűvárhajóháborút és ezt a semleges államoknak tudomására hozta.

Ennek következtében főleg az ententének, de a semlegeseknek is, nagyszámú kereskedelmi hajója pusztult el. Angliában pedig a szén és más közszükségleti cikkek ára hallatlanul megrágult, egyes cikkek pedig, mint pl. a cukor, egyes időszakokban teljesen elfogyott. A tengerész foglalkozása kockázatosná vált, munkabére felszökött, a kereskedelmi tengerészetet védő haditengerészet fejlesztése pedig óriási kiadásokat vont maga után.

A semleges államok nagyrészt, elsősorban az Északamerikai Egyesült Államokat, érzékenyen érintette a háború új formája. Az amerikai ipar és kereskedelem főjövédelme angol és francia hadianyagszállításból eredt, aminek az új módszer egyszerre végét vetette volna. Ezért az Egyesült Államok február 21-én óvást emeltek a német rendszabályok ellen. Mikor pedig május 7-én egy német bűvárhajó elsüllyesztette a »Lusitania« nevű angol személyszállítót és rajta számos amerikai polgár is halálát lelte, az Unió az emberiségre hivatkozva, erélyesen követelte a korlátlan bűvárhajóháború beszüntetését.

Hosszas tárgyalások után úgy egyeztek meg, hogy a személyszállító hajókat, még ha ellenséges államhoz tartoznak is, csak előzetes figyelmeztetés és átkutatás után süllyeszthetik el.

A hadi dugárúkat szállító és rejtve felfegyverzett hajók azonban ezután is nagy károkat okoztak a németeknek, ami gyakran vezetett kíméletlen megtorló eszközök és módok alkalmazására.

A világ összes kereskedelmi hajóinak 45 millióra rúgó tonna-tartalmából így, a két ellenfél viaskodása alatt, a világháború végéig 20 millió jutott alá a tenger fenekére.

Németország mégsem tudta főcélját, Anglia hajózásának megbénítását elérni, mert ehhez nem volt elegendő bűvárhajó ja (1914—1918 közt 350) és mert későn kezdte meg a korlátlan harcot.

Az 1015. év összefoglalása és kilátások a következő esztendőre.

A második év jelentékenyen több sikert hozott a központi hatalmaknak, mint az első.

Minden tervük — legalább nagyrészen — sikerült. Nyugaton eredményesen védték ki a franciák és angolok támadásait; keleten, ahol eredetileg csak a kárpáti arcvonulat akarták megszabadítani a reá ja nehezedő oroszoktól, ezeket országuk belsejébe üzték vissza; délen elsöpörték a szerbeket, montenegróiakat, megnyerték a bolgárokat és utat nyitottak a törökökhöz.

De a legfontosabbat, a *döntést*, a győzelmet nem sikerült elérni. Nyugaton a franciákat és angolokat nem kedvetlenítették el sikertelen csatáik és óriási vérveszteségeik, az oroszok zöme kisiklott a németek, magyarok és osztrákok öleléséből s az entente bent ült Szalonikiben. Az entente sem döntő csapást nem szenvedett, sem háborús akarata nem tört meg.

Mégis, a sikerek hatása igen nagy volt. A központi hatalmak legalább gyidőre megszabadultak attól, hogy az oroszok közvetlenül országaikban támadják őket és így könnyebben fordulhattak nyugati főellenségeik ellen.

Annál súlyosabban esett a mérlegbe Olaszország hadüzenete. Az első pillanatban úgy látszott, hogy közbelépése el is dönti a háborút. Lassanként azonban bebizonyult, hogy a legfrissebb ellenfél gyengébb, mint amilyennek hitték. Támadásai kivétel nélkül megtörttek a Karszton. Makacs erőfeszítései mégis veszedelmessé tették; valószínű volt, hogy szívósan ismételt támadásokkal fogja megkísérelni a Karsztról való továbbjutást.

Az új év tehát új gondokat is hozott. Vájjon sikerül-e majd a végleges döntést elérni?

A központi hatalmak országainak lakói fellelkesültek az elért nagy sikereken. A háborús akarat, a végső győzelembe vetett hit megerősödött.

Csak egy ember nem hitte, hogy győzni lehessen, az, aki a háború vezetésére volt hivatott: Falkenhayn, a német vezérkar főnöke.

Az 1915. év nagy eseményei megerősítették abban a hitében, hogy a központi hatalmak legfeljebb azt remélhetik, miszerint az entente eláll a további támadástól. Az elmúlt év két nagy támadása, Szerbia és Oroszország ellen, nem járt döntő eredménnyel. Nem hitte tehát, hogy ha még e gyengébb ellenfelekkel sem sikerült végeznünk, éppen a nyugati főellenséget tudjuk döntően megverni.

A központi hatalmak pedig már nem várhattak soká arra, hogy az entente belássa támadásai céltalanságát. A folyton súlyosbodó gazdasági helyzet miatt siettetni kellett a támadás gondolatának feladását. Ebből kiindulva Falkenhayn elhatározta, hogy 1916-ban anél-

kül, hogy döntő győzelemre törekednék, támadásokkal oly veszteséget okoz az entente tagjainak, melyeknek elszenvedése után fel kell adniok a háború gondolatát. Az új év ennek a gondolatnak a jegyében indult meg.

Az entente azonban látta, hogy »az idő neki dolgozik«. Az elmúlt év semmi jót sem hozott részére, Olaszország közbelépésén kívül. A remélt siker mindenütt elmaradt, sőt súlyos vereségeket szenvedtek. Csak az időre számíthattak bizton, mely szű módjára, belülről őrölte a körülfogott központi hatalmakat. Ennek hatása előbbutóbb kellett, hogy az arcvonalakon is jelentkezze. De addig, míg gazdasági összeomlásuk bekövetkezik, tovább' kellett örölni őket. Ezért a chantillyi haditanácskozáson úgy határoztak, hogy 1916 nyarán együttes nagy támadást intéznek a központi hatalmak ellen, a tavasz és nyárelő idejét pedig a legalaposabb felkészülésre fordítják.

V . RÉSZ.

A háború súlya visszatér nyugatra, 1916.

Tervek 1916-ra.

Falkenhayn meg akarta törni a nyugati főellenségek háborús akaratát. De nem érezvén magát elég erősnek ahhoz, hogy ezt döntő támadással keresse, oly helyen akarta megtámadni őket, amelyet feltétlenül, még utolsó tartalékaik bevetésével is, védeniök kell. Ezzel minden erejüket egy helyre vonzza, ahol azután támadásaival felőrli. A véres veszteségek oly óriásiak lesznek, hogy az entente be fogja, látni, miszerint a háború folytatásának semmi értelme sincs.

Az a hely, amelyet kiválasztott a támadásra, *Verdun*, a franciák szent vára volt. Ezt valóban védeniök kellett, ha csak nem akartak! ismét Párisig visszamenni és új területeket feladni.

Conrádnak, kivel Falkenhayn, — Montenegrónak beleegyezése nélkül történt elfoglalása óta, — a szó szoros értelmében haragot tartott, más volt a véleménye. Szerinte előbb az olaszokkal kell végezni. Ezeket könnyű lenne döntően megverni s akkor az olasz harctérről felszabaduló osztrák-magyar erőket a nyugati harctérre lehet vinni. Itten megerősödve, már nemcsak a franciák kimerítésére, felőrlésére, hanem döntő megverésére is meg volna a kilátás. Falkenhayn azonban nem bízott ebben. 1915 elején engedett Conrádnak és a döntés reményében az oroszok ellen fordult. Mikor ezeknek sikerült kibujniok, Falkenhayn igazolva látta a maga kétkedését. Most tehát nemi akart még egyszer lépre menni s egy olyan újabb vállalkozásba fogni, melynek sikerében ép úgy nem bízott, mint előző évben az oroszok döntő megverésében.

Utólagosan, a bekövetkezett események alapján bírálva el a két nézetet, úgy látszik, hogy Conrádnak volt igaza. Az általa tervezett támadás valóban alkalmas lett volna az olaszok döntő megverésére. (Lásd később, a déltiroli támadást.) Viszont Falkenhayn verduni »vérszivattyú«-ja nem volt szerencsés gondolat, hiszen a védelem leg-erősebb pontján a támadó mindig többet veszít, mint a védő és így inkább a németeknek kellett felőrlődniük, mint a franciáknak.

A nézeteltérések teljes szakításra vezettek Falkenhayn és Gonrád közt. 1916-ban úgyszólván egymás tudtán kívül tervezték hadműveleteiket. A németek a franciák ellen támadtak, a Monarchia az olaszok ellen.

Az erők illetén megosztása azután súlyosan megbosszúlta magát.

Események a nyugati arcvonalon 1910-ban.

A verdnni csata,

(1915 február 21—1915 július 12.)

Falkenhayn 1916 február 21-én indította meg a »vérszivattyút«, melyen a franciáknak kellett volna elvéreznüök.

Az első lépést négy hadtest (a III., XV., XVIII. és VU. tart.) tette meg. Három északról, egy pedig keletről rohanta meg a vár körüli húzódo francia állásokat.

Az első roham sikerült. A francia állások Étain és a Maas közt teljesen felborultak és a franciák a vár erődjeinek vonalába húzódtak vissza. A vár parancsnoka, látva a német támadás megdöbbsentő erejét, elhatározta, hogy önként feladja a vár keleti részét.

Azonban a négy támadó német hadtest is teljesen felörlödo. A második rohamra szánt 8 újabb hadosztály nem érkezett be idejében és a támadás megakadt. A franciák lélezgethez jutottak, ismét megkapaszkodtak. Joffre pedig elrendelte, hogy a vár keleti részét nem szabad feladni. Ugyanakkor, minden mozgatható tartalékot útbaindított a vár felé, melynek védelmét a tetterös Petain táborokra bízta.

Az újonan beérkező német hadosztályok most már egymásután intézik a rohamokat a vár erödei ellen. A német tüzéség tüze elporlasztott mindent, de a franciák hősiesen kitartottak és csak vég-szükségben adtak fel egész kis területeket, majd tartalékaik lendületes ellentámadásokkal igyekeztek ezeket visszafoglalni. A német támadás nagyon lassan, lépérsöl-lépésre jutott előre.

Február 25-én a németek elfoglalták Douaumont erödöt, de itt meg is akadtak. Rövid szünet állt be, mely alatt mindkét fél újabb erőfeszítésre készülödo.

Március 4-én újra fellángolt a harc a vár körüli arcvonalon. A németek hatalmas tüzéségi előkészítés után támadásra indultak. Március 8-án újabb eröd esik el: Vaux. A harc szakadatlanul tart május közepéig. Állandó pergötüzben voltak úgy a németek, mint a franciák, rohamot-roham, ellenrohamot-ellenroham követett. A »vérszivattyú« teljes működésben volt. Falkenhayn folyvást újabb és újabb eröket hajtott neki az erödöknek, Joffre az erödök védelmére. A verduni pokolban mindkét nemzet legkiválóbb csapatai közeledtek a teljes elvérzéshez.

Június elején újra megkezdődött a »vérszivás«. Ismét megnyílt a pokol minden borzalma. A németek naponta most már legfeljebb néhány métert jutottak előre, mert a franciák halálmegvetéssel védtek árkaikat. A harcokra jellemző, hogy az emberek *naponta százával örültek meg mindkét részről*. De Falkenhayn nem tágított.

Június 23-án Thiaumont és Fleury erődje is elesik. A franciák beljebb és beljebb szorultak. Helyenként már csak néhány kilométer választotta el a németeket attól, hogy magát Verdun városát is elérjék.

Július elején, a másutt megindult nagy csaták miatt, Falkenhayn ideiglenesen megállította szivattyúját. De feltett szándéka volt, hogy mihelyt ismét tud erőket idehozni, folytatja a munkát.

Erre azonban már nem került sor. Augusztus 28-án Románia hadüzenete miatt a császár Falkenhayn-t elbocsájtotta helyéről és a románok ellen küldte. Augusztus 29-én már új embereket vett maga mellé: *Hindenburgot* és *Ludendorffot*, azt a két hadvezért, akinek úgy a központi hatalmak, mint az entente előtt a legnagyobb tekintélye volt.

A. Somme-csata,

(1916. június 22—november 18.)

A verduni német támadás lassan, de biztosan örölte a franciáidat. S ha a németek nem szenvednek ugyanolyan veszteségeket, Falkenhayn terve még valóra is válhatott volna.

Joffre, látva seregeinek elvérzését, elhatározta, hogy másutt kezd támadást, mely a németeket Verduntól elvonja. Az 1 g 15-i évvégi tanácskozáson amúgyis abban állapodtak meg az entente tagjai, hogy 1916 közepén minden oldalról egyidejű támadást indítanak a központi hatalmak ellen.

A csata előkészületei már kora tavasz óta folytak. Mérhetetlen mennyiségű, nagyrészt amerikai eredetű lövészet halmoztak fel, a csapatokat alaposan begyakorolták a támadásra, majd Peronne és Albert közt, egy 16 kilométer széles arcvonalrészben a franciák 12, Albert körül 24 kilométer széles arcvonalrészben az angolok 16 hadosztályt helyeztek készenlétbe.

A támadást teljesen új eljárással, úgy-akarták megindítani, hogy a gyalogság támadása előtt tüzérségi tűzzel mindent elrombolnak, ami a gyalogság útját állhatná.

E célból június 22-től július i-ig, vagyis egy teljes héten át őrzítő tüzet zúdítottak a német állásokra. A fedezékek teljesen romba dőltek, a föld egyetlen tölcsermezővé vált. Még a legmélyebbre ásott óvóhelyek, kavernák is beomlottak. A tüzérségi tűz valóban mindent elsöpörni látszott. A francia gyalogság azt hitte, hogy csak át kell sétálnia a német vonalakon. Am az eljárás csődöt mondott. A németek, bár igen nagy veszteségeket szenvedtek, megmaradt embereik-

kel a gránáttölcsérekben húzódtak meg és ott várták be a franciák és angolok támadását, mely július 1-én indult meg.

A támadás első hulláma áttört a németek meggyengült első állásain, de a hátsóbb árkok és tölcsermezők előtt megakadt. A franciák és angolok újabb erőfeszítéssel igyekeztek áttörni és újabb erőket vetettek be. A csata csakhamar részletharok végtelen láncolatává bomlott szét a tölcsermezőkön. Csak időnkint, így főleg augusztus végén váll ismét nagy, összefüggő támadássá, mikor a franciák a románok erdélyi támadását akarták támogatni.

Az öt hónapig dúló csata a németek győzelmével végződött. Hiába volt a franciák és angolok minden erőfeszítése» hiába támadtak Verdunnál is, hogy minél nagyobb német erőket öröljenek fél, hiába zúdítottak ezer és ezer tonna vasat és acélt a németekre. A »boche«-ok szívós, semmitől vissza nem riadó védekezését nem bírták megtörni.

A támadás az ententének 390.000 emberébe került. Ebből több, mint a féle a franciákra esett. A németek vesztesége ezzel szemben a 400.000 ember volt.

A csata ismételten és végérvényesen bebizonyította, hogy semmiféle anyagi fölény nem elégséges az ellenség megtörésére, ha ebben is szilárdul él a győzelem akarata.

Az 1916-os év nyugaton kedvezően zárult a németekre. Alig 15 kilométerrel tudták őket visszaszorítani. Ámde az entente, óriási véres veszteségei ellenére is, szívósan kitartott a háború gondolata mellett és Falkenhaynnak az a reménye, hogy a veszteségek a háború beszüntetésére vezetnek, nem teljesült.

Események az olasz harctéren 1916-ban.

Az 5. Isonzó-csata,

(március 11—19.)

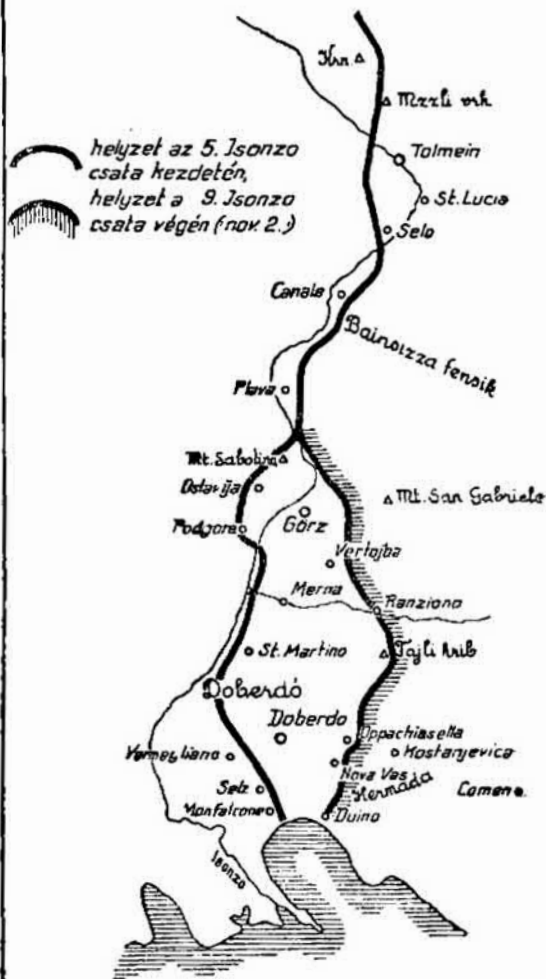
Az olasz vezérkar főnöke, Cadorna, mint már ismeretes, az 1915. évben vívott négy Isonzó-csata sikertelenségén nem kedvetlenedett! el, hanem úgy határozott, hogy 1916-ban újra megkísérli a Karszton való áttörést.

Az 1926. évi csatákból azt a tapasztalatot merítette, hogy sokkal nagyobb erők és alaposabb előkészületek szükségesek az áttöréshez, mint amilyeneket az eddigi csatákban alkalmazott.

Zavartalan készülődését azonban két körülmény zavarta meg. Az egyik Verdun felől, ahonnan a megrohant franciák kérték Cadornát, hogy támadjon oly erővel, mely németeket is von el Verdun alól. A másik Dél-tirolból, ahonnan észrevette, hogy támadás fenyegeti. Készülődéseit félbe kellett szakítani, hogy egyelőre csak egy kisebb erővel végrehajtandó lökést intézzon az osztrák-magyar állások ellen.

A Monarchia az Isonzónál ismét csak védekezni szándékozott,

Az 5.-9. Isonzo csaták 1916.

annál is inkább, mert a készülő déltiroli támadáshoz az Isonzó-arcvonalból vontak el sok erőt.

Március 11 -én az olaszok megrohanták az Isonzó-menti állásokat. Különösen Görz és a tenger közé, a Doberdóra irányítottak! nagy erőket. Azonban a támadás, mely csak félgőzzel indult meg, megtorpant a védők előtt. Az olaszoknak sikerült ugyan a védőállásokba helyenként benyomulniok, de a védők hamarosan kiverték őket.

A Mt. San Michele körül különösen nehéz harcok fejlődtek ki. Az állások mégis mindenütt birtokunkban maradtak.

A csata nem érte el célját. Sémi németeket nem vont ide Verdiin alól, sem az osztrák-magyar déltiroli támadás előkészületeit nem zavarta meg. A Karszt védői a maguk erejéből végeztek az olaszokkal, kik március 19-én iö.000 ember veszteséggel szüntették be támadásukat.

Osztrák-magyar támadás Déltirolból,

(május 15—június 17.)

A Karszt védelme mindinkább nehezzé vált. Az Isonzó-arcvonalt szilárdan állott ugyan, de védelme rendkívül sok vérbe került. Felmerült tehát az a gondolat, hogy az olaszokat a síkságra szorítsák vissza és ott védekezzenek ellenük, mert ez kedvezőbb. De Conrád még ennél is többet akart. Szerinte az olaszok helyzete, a messze előreugró félkör valósággal kihívta maga ellen a Déltirolból, a félkör sarkából megindított támadást, mely az Isonzónál álló olasz főerők hátába törve, főerőiket teljesen körül fogja és megsemmisíti. Azt remélte, hogy célját erélyes és gyors keresztülvitel esetén eléri és ezért elhatározta, hogy német segítség nélkül, a saját erejéből hajtja végre.

Áprilisban mindenfelől nagy erőket szedett össze és május elején Déltirolban megalakította a II. (Danki, és a 3. (Kövess) hadsereget, összesen 15 hadosztálynyi erővel és azt a feladatot adta nekik, hogy támadjanak Velence irányába, az olaszok hátába.

A támadáshoz főleg osztrák-német hadosztályokat szedett össze, mert ezek a déltiroli magas hegységekhez jobban hozzá szoktak.

Az előkészületeket, sőt a terv nagyrészét is, az olaszok az átszökött emberektől idejében megtudták. Cadorna a támadás hírére megerősítette Déltirol előtt álló csapatait és május 15-én, teljesen felkészülve várta a támadást.

E napon, 700 különböző lövegből adott pergőtűz után, csapataink támadásra indultak a többezer méteres hegyek közt. Az olaszok az első rohamra elvesztették állásaikat és különösen a folgariai fensíkon súlyos vereséget szenvedtek. 19-én már az egész fensík kezünkben volt és csak két hegyvonulatot kellett még elfoglalni, hogy a hadseregek a síkságra és ezzel az olaszok hátába jussanak.

Az olaszok, felismerve a támadás sorsdöntő mivoltát, mindenfelől

újabb csapatokat szállítottak a veszélyes helyre. Már az első héten több, mint 100.000 ember erősítés érkezett be. Cadorna jól tudta, hogyha a támadás a síkságra lejut, seregei elvesztek.

A megerősödő olaszok ellenében a támadás már nehezebben jutott előre. Május végén még elfoglalták az olaszok két nagyobb záróerődjét, Asiagot és Arsierot. A siker már csak hajszálon függött, az olaszok az utolsó hegyláncon védekeztek. Csapataink ennek is nekiindultak.

Ekkor, június á-én, az oroszok Luczknál meglepetésszerűen áttörték az osztrák-magyar arcvonalat. Az „ott álló” csapatok nem tudták megállítani a hatalmas erővel támadó oroszokat és sürgős segítségre szorultak. Gyorsvonat sebességével robogó tehervonatokon száguldottak Arsieró és Asiagó alól kivont csapataink, hogy még idejében Galíciába érkezzenek. A nagy erőelvonás folytán a n. és a. hadsereg annyira meggyöngült, hogy az utolsó lépésnél meg kellett állnia és a támadást be kellett szüntetnie.

Conrad szép terve felborult. Az olaszokra nem sikerült döntő csapást mérni. A 45.000 fogoly és a kb. 30.000 halott és sebesült melyet kemény védekezésük során vesztek, nem rendítette meg öke. Továbbra is megmaradtak a Doberdó előtt és az Isonzó mentén, hol újabb gyötrelmes napok vártak seregeinkre.

A 6. Isonzó-csata.

*A görzi hídfő és a Doberdó elvesztése,
(augusztus 5—18.)*

Nyomban az osztrák-magyar támadás megállása után, Cadorna alkalmasnak látta az időpontot arra, hogy az Isonzó-arcvonal ellen fordulva, azt meglepetésszerűen áttörje. Tervét arra alapozta, hogy az osztrák-magyar erők nagy részét a Luczknál áttörő oroszok ellen vitték, minek folytán az Isonzó-arcvonal pillanatnyilag gyenge.

Gyorsan áthozta tehát déltiroli csapatait és a görzi hídfő, valamint a Monte San Michele ellen legalább hétszeres túlerőt indított rohamra.

A valóban meggyöngült védelem, a csaknem 800 ágyúból adott egy napos előkészítő pergőtűz után, nem bírta ki az augusztus 6-án reggel reárohanó túlerőt. A görzi hídfőt, benne a Mt. Sabotinót, Görz városát, majd a Mt. San Michelét az olaszok egymásután elfoglalták. A visszaszerzésükre indított ellentámadás pedig nem sikerült.

A Mt. San Michele elvesztése után, kilátástalan volt már a tőle délre elterülő és e hegynél alacsonyabb Doberdó-fensík védelme is. A VII. (József főherceg) hadtest magyar csapatai parancsot kaptak, hogy adják fel a sziklákat, melyeket több, mint egy éven át oly hősiiesen védtek. Fájó szívvel vonultak vissza a comeni fensík szegélyére.

Az olaszok kemény üldözésbe kezdtek, de *a visszavonulást fe-*

dező magyar népfelkelőkkel nem tudtak megbirkózni. A fensík peremén foglalt védőállás előtt végleg fennakadtak. Cadorna 18-án be- szüntette támadását, mely ugyan 40.000 emberébe került, de a há- ború kezdete óta első jelentősebb sikerét eredményezte: Görz és a Doberdó elfoglalását. Az entente lapjai pedig, mint óriási győzelmet tüntették fel a két kilométeres előrehaladást.

A 7. Isonzó-csat a,

(szeptember 13—18.)

Mikor a románok Erdélyt megrohanták, Cadorna azt remélte,, hogy az Isonzó mellől is visznek ellenük csapatokat. Ezt a kedvező alkalmat áttörésre akarta kihasználni.

A 6. Isonzó-csatában a déli szárnyon ért el eredményeket. Tá- madását tehát ismét itt indította meg, hogy a comeni fensíket el- foglalva, elérje az olaszok álmát, Triesztet.

Azonban tévedett. Az osztrák-magyar arcvonal nem hogy gyen- gült volna, sőt az olasz támadás hírére 40.000 emberrel megerő- södött.

Az olaszoknak 120.000 emberrel megújított támadása a Vip- pach folyócska mentén próbálta a védőállást áttömi. Szeptember 13-án hatalmas tüzet zúdítottak a comeni fensík északnyugati pere- mén beásott védőkre, majd a Vippach folyó és Oppachiasella közt indultak rohamra. A négy napig hullámzó harcban néhány száz mé- ternél nem jutottak előbbre. Az osztrák-magyar tartalékok gyors, eré- lyes ellentámadásai mindenünnen kiverték őket.

Cadorna 1 400 embeyi veszteségét semmi sem indokolhatta, legkevésbé az a néhány elrombolt árokdarab, amit elfoglalt. De ő ebből is újabb erőt merített és mihelyt megfelelő mennyiségű lövő- szere érkezett, azonnal új csatába kezdett.

A 8. Isonzó-csata,

(október 9—12.)

Szeptember végén a románokra már rossz napok jártak. Vész- kiáltásaikra Cadorna megindította újabb támadását a comeni fen- sík ellen.

Ez alkalommal új támadó eljárást is igyekezett kipróbálni. Ed- dig mindig hosszú, napokig tartó tüzelőkészítést alkalmazott. Rá- jött, hogy ezzel ugyan elrombolják az állásokat és az állásban levők nagyrészt megsemmisítik, de az osztrák-magyar tartalékok ez alatt készenlétbe helyezkednek és az olaszok támadása után nyomban ellen- támadásba mennek át és kiverik őket a sok vér árán elfoglalt álla- sokból. Október 9-én tehát már rövid, néhány órás pergőtűz után indította el csapatait a comeni fensík ellen. A kísérlet azonban ku-

darcot vallott, mert még a védőállásba is csak igen kevés helyen jutottak be, az osztrák-magyar tartalékok legnagyobb részének beavatkozására nem is került sor. Csupán Yertojba-nál sikerült az olaszoknak egy jelentéktelen árokrészt megkaparítani.

A 9. Isonzó-csata,

(október 31—november 4.)

A tél beállta előtt az olaszok mégegyszer megkísérelték az át-törést. Cadorna mindenkép, még ez évben szeretne volna megszerezni Triesztet, lassan elkedvetlenedő honfitársai felvillanyozására. Hadere-jének legnagyobb részét Görz és a tenger közé vonta össze és jóval nagyobb tömegekkel, több lövészerrel és alaposabb felkészültséggel in-dította meg támadását, mint eddig.

Október utolsó napján ismét földrengető tűz zúdult acomeni fensíkra és a Görztől keletre lévő állásokra. A legnehezebb tüzérség romboló tüze elsöpörte a sziklából összehordott védőfalakat és igen sok óvóhelyet (kavernát) is bedöntött. A tűz november 1-ig tartott és romhalmazzá vert szét mindent.

Ekkor indult az olasz gyalogság rohamra. Hatalmas tömegek törték az állások maradványaira. A védőknek sok helyütt nem volt ide-jük az óvóhelyekről idejében előbújni és a föld alatt, valamint a ka-varnák keskeny bejárataiban indult meg az egyenlőtlen harc. Az első állások elvesztek. Az olaszok megkapaszkodtak a comeni fensíkon s az ellentámadások nem tudták őket visszaverni. De az első ugrásnál nem is jutottak tovább és a 2 kilométerrel hátrább húzódott védők új állások építésébe kezdhettek. Az olaszok pedig, megelegedve az eredménnyel, kimerülten megállottak.

Az 1916. évi Isonzó-csaták eredményeinek összefoglalása.

Az 1916-ban vívott öt Isonzó-csata az olaszoknak 200.000 emberébe került. Ez az óriási áldozat nem állt arányban azzal a ténnyel, hogy mindössze 6 kilométerrel jutottak közelebb Trieszthez. Az osztrák-magyar védelem, óriási véres veszteségei ellenére, kitar-tott a *pokolban*, a minek a világháború legborzalmasabb, Verdunhoz hasonlítható harctere méltán nevezhető.

Az Isonzó-arcvonalon igen sok helyütt álltak *magyar* csapatok,. Osztrák-német, horvát és bosnyák testvéreikkkel együtt, mindig vité-zül küzdöttek az ellenség és a mostoha természet ellen. Az olaszok egyes csapatai méltó ellenfelei voltak keménykötésű csapatainknak, melyek minden elszántságuk ellenére, mindig nehezebben tudtak ellen-állani a szűnni nem akaró rohamoknak.

Az eddig sikeres védelem ellenére, sokáig már nem lehetett a. Karsztot tartani. A Monarchia legjobbjai elvéreztek e pokolban és előrelátható volt, hogy az erejét veszítő védelem lassanként összeomlik.

Események az orosz harctéren 1916-ban.

Az oroszok 1915-ben súlyos megpróbáltatásokon estek át. A sorra vesztett csaták után, a késő őszig tartó, szakadatlan visszavonulásban, az orosz hadsereg bomlani kezdett.

Mikor végre meg tudtak állni kimerült üldözőik előtt, azonnal hozzáláttak veszteségeik pótlásához és a fegyelem helyreállításához. A 120 milliós nemzetnek még bőven voltak tartalékai. Sokkal nehezebb¹ volt az elvesztett hadianyag pótlása, mert ipara még mindig nem volt elég fejlett ahhoz, hogy a háború szükségleteit fedezze.

Mégis, mikor Németország Falkenhayn javaslatára 1915 júliusában, a legnagyobb orosz vereségek idején külön békével kínálta meg, ezt nem fogadta el és 1916 elejére már annyira erősnek érezte magát, hogy újra támadásba ment át.

Az oroszok első támadása még csak korlátozott célt szolgált, mert aránylag kevés erőt sikerült újjászervezniük. Az volt a szándékuk, hogy Keletgaliciában, Toporouc és Rarance közt áttörnek, elfoglalják Bukovinát s ezzel a hozzájuk szító románokat felbiztatják a Monarchia elleni támadásra.

A Rarance-Toporouci újévi csata,

(1915 december 24 — 1916 január 23.)

Az oroszok, tervüknek megfelelően Bukovinával szemben egy új hadsereget toltak be arcvonalukba. Különösen Rarance és Toporouc előtt, — melyet Pflanzler-Baltin hadserege, nagyrészt magyar honvéd csapatokkal védett, — igen tekintélyes tömegeket egyesítettek és december 2-án, szent karácsony napján megrohanták a békés hangulatban ünnepelni készülő védőket.¹⁾

A megrohanás sikerült. Az első állások orosz kézre jutottak. Mivel a mieinknek alig voltak tartalékaik, éppen csak a keletkezett rést tudták betölteni, de nagyobb szabású ellentámadásra nem voltak képesek. A távolabbról útbaindított tartalékcsapatok, csak lassanként, egymásután érkeztek be és indulhattak ellentámadásra.

A január 2-3-ig tartó kemény, folyton hullámzó küzdelemben végül is sikerült az oroszokat visszaverni. A harcok terhét főleg a *ko.* honvédhadosztály viselte,²⁾ mely feltűnő lendülettel ragadta vissza az oroszok által elfoglalt állásokat.

Az oroszokra nézve a csata nem sok eredménnyel járt. A románokra éppen ellenkező hatása volt, mint azt remélték, mert ezek

¹⁾ Mindaddig az oroszok általában tiszteletben tartották a nagy ünnepeket és kihívás nélkül rendszerint nem is tüzeltek. A karácsonyi támadás éppen ezért váratlanul érte az osztrák-magyar védőket.

²⁾ A hadosztály parancsnoka, nemes Nagy Pál tábornok volt, a honvédség későbbi főparancsnoka«

láthatták, hogy az oroszok még most sem heverték ki múlt évi vereségeiket. De óvatosságra intette a Monarchia hadvezetőségét is, mert megmutatta, hogy az oroszok lassanként ismét erőre kapnak.

*

Keleten egyébként állásharc folyt. Csendes egyformasággal teltek a napok. A nyugalmat csak nagynéha zavarta meg járőrök vállalkozása és némely kisebb csetepaté. Nagy ritkán két-három kilométeres arcvonalra is kiterjedtek a lövöldözések és vállalkozások, főleg akkor, ha az ellenség állásában gyanús mozgolódás volt észlelhető. Ilyenkor fontos volt annak a megállapítása, hogy mi a mozgolódás oka, nem történik-e felváltás? Ezért főleg fogolyszerzésre irányultak a harcok. Az idő legnagyobb része mégis békésen telt el. Az állásokban mentői kevesebb embert hagytak, a csapatok nagyrészét, különösen a kevésbé kiképzetteket, az arcvonal mögött kiképző táborba vitték, vagy gyakorlatokhoz egyesítették. Magában az állásban rendes, békejellegű napi élet alakult ki, az állásokat fényesen berendezték, sőt parkírozták, díszítették is. A hosszú, békés időszakban, az emberek kipihenték ugyan magukat, de mozgás hiányában elkényelmesedtek és az ellenséggel szemben is könnyelműkké váltak. A hátrább fekvő magasabb parancsnokságok székhelyén úgy folyt az élet, mint a békehelyőrségekben. Itt a lakosság csak az újságokból tudta, hogy nem hadgyakorlat, hanem háború van. A háború nagyüzemmé alakult, melynek egyhangúságát váltakozva szakította meg valamely siker, vagy vereség, mint valamely üzemi szerencsétlenség szenzációja. Ez a megszo-kottság s ebből kifolyólag az óvatosság hiánya volt egyik oka a békés hangulatot hirtelenül elsöprő luczki katasztrófának.

A luczki és oknai (Brusszilow-) áttörés,

(1916 június 1—augusztus 20.)

Az oroszok tavasszal nagyobbára rendbeszedték magukat. Veszteségeiket pótolták, lövészerüket kiegészítették. Szibérián és az Északi Jegestenger kikötőin át az entente sok löveget és lövészeret küldött segítségükre, hogy talpraállításukat és a közös nagy támadásban való részvételüket biztosítsa.

Alexejew, az orosz vezérkar főnöke különben is attól tartott, hogy a központi hatalmak újból támadást kezdenek. Ezt úgy szándékozott elhárítani, hogy ellenfeleit megelőzve, maga támad. Ámde ott, ahol az oroszok főerői álltak: a Keleti tenger és a Rokitnó-mocsarak közti arcvonal parancsnokai, Kuropatkin és Ewerth, a velük szemben levő német állásokat nem tartották áttörhetőnek. Bruszilow ellenben, ki a mocsarak és a román határ közti déli arcvonal és a parancsnoka volt, úgy nyilatkozott, hogy az áttörést a maga arcvonalán, az osztrák-magyar erők ellen lehetségesnek tartja. Erre április

23-án öt bízták meg az áttörés végrehajtásával, mely csak erők odavonását célozza. A *főttörést* mégis északon, a németek ellen, Molo-diecznó—Wilna irányban tervezték.

Bruszilow a mellékáttörést Luczk irányában tervezte. Ennek időpontját csak később szándékoztak meghatározni, egyelőre csak a felkészülést rendelték el.

Ekkor hangzott el az olaszok segélykiáltása, kiket a déltiroli osztrák-magyar támadás már erősen szorongatott. Az orosz fővezérség erre elhatározta, hogy Luczknál június 4-én hajtja végre a melléké ttörést. Ezt június io. vagy n-én követi a németek ellen tervezett főáttörés.

Bruszilow négy hadseregével, négy különböző helyen tervezett áttörést: a 8. hadsereggel Luczknál, a 11-el Tarnopolnál, a 7.-el az alsó Strypa-nál és a g.-el Okná-nál. A fővezérség sokáig nem egyezett bele a támadás elaprózásába, de végül is hozzájárult a tervhez, mely csaknem végzetessé vált a Monarchiára.

*

Az áttörni szándékolt arcvonalrészen, egyetlen német hadosztályon kívül, csak osztrák-magyar csapatok álltak: északról kezdve a német Linsingen-hadsereghez támaszkodó 4. osztrák-magyar hadsereg, Bóhm-Ermolli i. és 2. osztrák-magyar hadserege, ettől délre a Süd-armee, végül a 7. osztrák-magyar hadsereg.

Az oroszok megerősödését — különösen a 4. és 7. hadsereg előtt — már május közepén észrevették. Az állásokat megerősítették és felkészülten várták az orosz támadás megindulását.

Nem hallgathatjuk el azonban, hogy az osztrák-magyar védelem nem felelt meg az állásharc követelményeinek. Csupán egyetlen vonal védelmét tervezték s mögötte nem tartottak megfelelő tartalékokat. Az áttörőnek csak az említett — 2—3 egymásmögötti árok-ból álló — vonalat kellett áttörnie és máris szabad utat nyerhetett. A németek a nyugati harctéren már rájöttek, hogy a legerősebb vonal is áttörhető és a védelem súlya a mögötte álló tartalékokon van. Az osztrák-magyar védelem kezdetlegessége eddig megfelelt, de most, amikor már francia tapasztalatok alapján kiképzett oroszok indultak támadásra, megbosszulta magát.

Június 4-én reggel 4 órakor a Rokitnó-mocsaraktól a román határig, az egész 400 kilométer hosszú arcvonalra rácsapott az oroszok tüzérségi tüze. Rádióállomásaink pedig tisztán hallhatták Bruszilownak csapataihoz intézett üzenetét: »Eljött az ideje, hogy becstelen ellenfeleinket elzavarjuk.«

A tűz csakhamar oly orkánná erősbödött, amilyenre ezen az arcvonalon még nem volt példa s amely a legnagyobb hevességgel a Luczk előtt álló 70. és 37. honvédhadosztályra és a 2. közöshad-

osztályra irányult. A tűzforrás mögött Kaledin orosz tábornok ioo zászlóalja készülődött rohamra.

Az acélzivatar késő délutánig tartott. Ekkor erős orosz osztagok törtek előre felderítésre, de úgy ezeket, mint az éjjel támadókat a védők visszaverték.

A II. orosz hadsereg június 4-én Tamopol előtt ugyancsak megrohanta a Súdarmeehoz tartozó budapesti 3a. (Willerding) közöshadosztályt és Czebrownál úgy délelőtt, mint délután betört az állásába. A vitéz budapestiek véres kézitásával verték ki őket. Az ellenük támadó 16. és 4. orosz hadosztály 5000 embert hagyott a csatatéren, de a 3a. közöshadosztály is 44 tisztet és 1800 embert veszített.

A 19. közöshadosztály ellen *Kazlwtól* északra végrehajtott orosz támadás teljeseen összeomlott.

Június 5-én Luck előtt, Olykánál Kaledin megindítja a döntő támadást. Hajnalban pokoli tűz zúdult a 70. honvédhadosztályra, tanely a 312., 313., 314., és 315. honvédezredekéből állott, valamint a 2. közöshadosztályra. A robbanások átláthatatlan, sűrű porfelhőt vertek föl, mely eltönte puskáink és géppuskáink závarzatát, az állások pedig teljesen beomlottak. A védők nem láttak semmit és nem is igen tudtak tüzelni. Ebben a rettentő helyzetben tört rá az orosz XXXX. hadtest a 2. közös (Sellner) hadosztály lengyel 40. és székely 82. ezredére. Utóbbinak harcosai az orosz roham idején legtöbbször bentrekedtek a szűk és beomlasztott kijáratú óvóhelyekben, melyekbe az oroszok kézigránátokat dobtak. A megmaradtak — 5330 emberből 718 — utolsó leheletükig verekedtek, de a tízszeres túlerő elnyomta őket. A rzezowi 40. ezred részben megadta magát, részben megfutott. Egyes osztagai áruló módon átmentek az oroszokhoz.

A segítségül siető és a 2 5. és 26. dandárból álló i3. osztrák lövészhadosztály parancsnokságát az oroszok tüze szétugrasztotta és így nem volt, aki az ellentámadást vezesse. E csapatok is, éppen csak megtudtak kapaszkodni, de a keletkezett rést nem tudták betölteni. A 2. közös hadosztálytól délre álló 70. (Goldbach) honvédhadosztály vissza kanyarította szárnyát, de közben 56 zászlóaljnyi brosz (főleg kiváló finn lövészek) áttörte állásait, melyeket csak délig tudott tartani. Azután 60%-os veszteséggel hátrább szorult.

A 70. honvéd és a 2. közöshadosztály roncsait vezető Szurmay altábornagy ekkor elrendelte a tervszerű visszavonulást. A honvédek, kik 12.200 főnyi állományukból 7000 embert veszítettek, a legnagyobb rendben, egyetlen ágyút sem hagyva el, mentek vissza, az elrendelt hátsóbb állásba.

Az arcvonalon ekkor már kilométernyi rések tátongtak. Az apránként előresiető tartalékok nem tudták betölteni ezeket és 6-án ismét szomorú nap virradt a védőkre.

Hajnaltól az oroszok elemi erővel zúdultak rá a megfogyatkozott és holtrafáradt 70. honvédhadosztálynak Bakorninál berendezett új állásaira. 8 órakor a hadosztályhoz délről csatlakozó staniszlai 58. gyalogezred emberei anélkül, hogy támadás érte volna őket, megadták magukat, vagy szétugrottak. A szorongatott honvédhadosztály segítségére küldött 11. közöshadosztály (89., 90. és 95. ezred) parancsnoka ismeretlen módon eltűnt és a hadosztály, vezetés híján megállt anélkül, hogy a honvédeken segített volna. Emiatt a 70. honvédhadosztály újabb visszavonulásra kényszerült és magával rántotta a tőle délre álló 7. közöshadosztályt is. A később zászlóaljanként beérkező tartalékok már nem tudták megállítani a visszavonulást, mely helyenként, — főleg a bevetett cseh és lengyel alakulatoknál, — futással fajult.

Az arcvonal 6-án estig 18 kilométer mélységben és 50 kilométer szélességben volt áttörve. Mögötte, apró foltonként elszórva, harcoltak a még helyt álló védők főleg Luck városa körül, 7-én a fáradhatatlanul előresítozó oroszok, elsősorban a kozákok, ismét a védők' nyakán voltak. A 11. honvéd lovashadosztály megkísérelte a kozákok feltartóztatását, de a beérkező orosz gyalogos tömegekkel már nem tudott megbirkózni és visszahúzódott. Poddubczy-nál eközben legázolták a 9. és 13. lövészdandár csapatait. Vereségük az eddig minden támadást visszaverő 37. honvédhadosztályt is magával rántotta. A 1. hadsereg parancsnoksága teljesen elvesztette a fejét. Conrád értesülve erről, a szerencsétlenségért felelős József Ferdinánd főherceget azonnal Terstyánszky lovassági tábornokkal váltotta fel. A lavinát azonban már nem lehetett megállítani. Csakhamar a luczki hídfő is az ellenség kezére került. A rés mindig szélesebb lett; és a hősieken helyálló magyar és német csapatok kis szigeteit az oroszok tengerként fogták körül. 9-én a rés már 50 kilométer mély és 75 kilométer széles volt¹⁾

Az óriási áttörés láttára Conrád az olasz, Falkenhayn a nyugati és maczedóniai arcvonalról vont el hadosztályokat. De ezek beérkeztéig sok idő telt el. Az oroszok 15-én már 100 kilométer mélyre törtek előre, mikor Linsingen végre megindíhatta az ellentámadást.

A felerészben osztrák-magyar, felerészben német csapatokból álló ellentámadó csoport 16-án indult meg Wladymir-Wolinski-től. Négy napi kemény küzdelem után, sikerült végre az oroszokat kissé visszaszorítani és megállásra bírni.

Az áttörés azonban nagy veszteséget okozott. 82.000 emberünk esett el, sebesült meg, vagy került fogságba.

A katasztrófa főokául sokan a lengyel és cseh csapatok megbízhatatlanságát, helyenként árulását, továbbá a már említett, rossz védelmi berendezkedést említik.

¹⁾ Ez megfelel a Budapest—Vác—Szob—Bicske közti területnek.

A luczki áttörés alatt, Tamopolnál ismét heves harcra került sor. 6-án délután az oroszok pergőtűz alá vették Willerding budapesti ezredeit, majd rohamra mentek. De úgy ekkor, mint g-én megismételt támadásukból véres fejjel takarodtak vissza.

*

4-én hajnalban a déli szárnyon, Onuth-nál a 42. honvédhadosztály horvátjaira csaptak rá az oroszok. Gázzal vegyített tüzérségi pergőtűz után oly meglepetésszerűen törtek rá a horvátokra és a 79. honvéddandár budapesti 29. és 30. honvédezeire, hogy a harcosok nagyrészt az óvóhelyekben szorultak. 7000 ember került fogságba, alig 600 menekült meg. Az arcvonal át volt törve, a délre álló 3. lovashadosztály is megrendült és az oroszok délután már Dobronoutz-ot is elérték. A 42. horvát honvédhadosztály visszafoglalta ugyan a honvédek elvesztett állásainak egy részét, de közben a saját arcvonalát is áttörték és szétvert éle a sziszeki és eszéki honvédezeire. Estére már Okna is, az egész napi harcban pedig 4300 emberünk került az oroszok kezére.

A 305. honvédezred, majd egyéb csapatok siettek az áttörés helye felé. Csak 6-án sikerült az oroszokat megállítani. Ekkor némi szünet állott be.

10-én az oroszok ismét megrohanták a Carny-Potok patak mentén álló horvátokat. Az állásba betörő oroszokat a horvátok és a bátran küzdő 9. (morva) hadosztály beavatkozása sem tudta kiverni, mert közben az oroszok Wihanka-nál legázolták a 305. honvédezeire, hálbakapták a 8. lovashadosztály honvédhuszárjait s ezzel az arcvonal véglegesen át volt törve. A csapatok megkezdték a visszavonulást, addig is, míg a Falkenhayn részéről segítségül útbaindított 105. német hadosztály beérkezik. Azonban már ez sem változtatható a helyzeten. A 7. hadsereg lassanként a Kárpátokra szorult vissza és Czernoviczot is elvesztette.

Mindehhez járult az is, hogy az északra levő Súdarmeet 13-án hajnalban az oroszok szintén áttörték és így ez sem tudott segíteni szomszédján. A finn lövészek, az oroszok legkiválóbb harcosai, Hajworonka és Sapowa-nál meglepetésszerűen rajtaütöttek a 39. honvéd hadosztályon és balszárnyát Kotuzownál áttörték. A beérkező német és magyar tartalékok, valamint a finnek közt — mily szomorú testvérharc — kétségbeesett küzdelem indult meg. Végül is sikerült az áttörést megállítani. 15-én azonban a 3. turkesztáni orosz lövészadosztály is rájuk rohamot. A honvédek egyik támadásukat a másik után verték vissza, de délután 6 órakor Kotuzownál a kozákok bravúros lendülettel átlövagoltak az akadály nélküli állásokon. Erre mindenki futni kezdett. Csak estére sikerült rendet teremteni, 16-án pedig az arcvonalat ellentámadással ismét megszilárdítani. Ekkor azonban a

7. hadsereg már viaszorult és a Súdarmeenak is meg kellett kezdenie a hátrálást.

*

A luczki és oknai áttörés, valamint a reá következő harcok egészen augusztus 20-ig tartottak. Hol itt, hol ott lángolt fel ismét a küzdelem, mely áterjedt a németek védte északi arcvonalra is. A németek elkeseredett küzdelemben verték vissza az oroszok Baranowiczinál (június 13—július 9.), Szmorgonnál (július 2—9), Rigánál (július 16—20), majd ismét Baranowiczinál (július 25—30) végrehajtott rendkívül kemény támadásait, mialatt az osztrák-magyar seregek is változatlan hevességgel küzdöttek az egész arcvonalon. A 7. hadsereg, a Súdarmee és a 2. hadsereg mindig hátrább szorulnak, elvesztik Kolomeát, Brodyt, a 3. hadsereg Sztaniszlaut. Ekkor már egy török hadtestet is ide kellett szállítani. Csak augusztus utolsó napjaiban sikerült végre megállni és új, szilárd arcvonalat alkotni.

Az oroszok hatalmas támadása csaknem 550.000 emberükbe került, de nem volt sokkal kisebb a központi hatalmak vesztesége sem, mely elérte az 500.000-et. (60.000 halott, 170.000 sebesült és 270.000 fogoly). Az osztrák-magyar hadsereg az összeomlás előtt állott. Az egész világháború alatt ez volt reá nézve a legkritikusabb időszak. Csak a dél-tiroli és verduni támadások beszüntetésével és az így összefogott német és osztrák-magyar erőkkel sikerült megállítani a katasztrófát.

Az óriási csatának két következménye volt: Románia közbelépése a központi hatalmak kárára és az orosz birodalom bomlása azentente veszedelmére. A cári Oroszországnak ugyanis ez volt az utolsó nagy erőfeszítése. Ettől kezdve ereje rohamosan hanyatlik. A forradalom vulkánja, melyet az orosz katonák millióinak elfolyt vére feszített s amely eddig csak a mélyén izzott, lassanként a felszínre dobta tüzes salakját.

Románia háborúba lépése.

I. Károly román király, ki Hohenzollem eredeténél fogva a központi hatalmak igaz barátja volt, 1913-ban már nem tudta megszavaztatni a román parlamenttel az eddigi szövetségi szerződést. Ezzel is bizonyosabbá vált, hogy halálával a románok a Monarchia ellen fordulnak.

A világháború kitörése után, 1914 augusztus 2-án Románia még semleges maradt, a központi hatalmak első sikertelen hadjáratai után azonban már komoly?! mérlegelte, hogy nekiugorjon-e a védtelen Erdélynek? Minisztere^ioke, Bratianu, ékkor még gondosan leplezte szándékait, holott az oroszokkal szemben 191/1 szeptembere óta egyezmény kötelezte, melynek alapján Románia titokban megkezdte a fegyverkezést és egyelőre Szerbiát támogatta. Ugyanakkor megakadályozta

azt, hogy a központi hatalmak Románián keresztül támogassák hadiszerekkel Törökországot.

Az osztrák-magyar vezérkar nem egyszer szorgalmazta a németeknél, hogy végezzünk Románia kétszínű játékaival. De a háborút vezető Falkenhayn nem hitte, hogy a románok ellenünk forduljanak és császáraját is ilyképen tájékoztatta. Sőt, az osztrák-magyar vezérkart még abbéli szándéka végrehajtásától is visszatartotta, hogy az erdélyi felvonulási vasutakat kiépítse és a határt megerősítse azzal a »jó indulatú« semlegessel szemben, aki Németországba — csalétekül — nagynéha egy-egy búzavonatot, vagy petróleumhajót indított.

1916 júliusában, a luczki és oknai áttörések a Monarchiát a tönk szélére juttatták. A románok nem számítottak az entente váratlan sikerére és pillanatnyilag készületlenek voltak. Hogy az elveszett időt pótolják, gyorsított készülődésekbe fogtak, melyeket azonban a központi hatalmak hírszolgálatára észrevett, hadvezetősége pedig Erdély védelmének előkészítésével ellensúlyozott. Július 2 5-én a bolgárokkal megkötöttük a Románia elleni egyezményt, melyhez Törökország augusztus 5-én csatlakozott.

Augusztus 17-én a románok szerződést kötöttek az ententtel, mely szerint 10 napon belül hadat üzennek a Monarchiának.

Augusztus 27-én a román koronatanács elhatározta a háborút, délután 4 órakor pedig elrendelte a mozgósítást. A hadüzenetet este 9-kor adta át bécsi követük az osztrák-magyar külügyminiszternek. Ugyanakkor az első román csapatok átlépték Erdély határait.

A hír nem érte váratlanul Conrádot, de villámcsapásként Falkenhaynt. Mikor császárajának jelentette, ez megdöbbenve látta, hogy hadvezére milyen végzetes hibát követett el. Azonnal felmentette a német vezérkar főnökének teendői alól és — ki mit főz, egye meg maga — a románok elleni hadműveletek vezetésével bízta meg.

*

A románok 377 zászlóaljbat, 104 lovasszázadot és 277 üteget, ke-
reken 900.000 embert mozgósítottak. Erejüket 23 gyalogos és 2
lovashadosztályba tömörítették. A haderő értéke csekély volt, de nem
a román katona harci képességei, hanem a tehetetlen vezetés miatt.¹⁾

Amikor megindultak, a központi hatalmaknak mindössze 32,
nagyreszt alkalmilag, sebtében megalakított zászlóalja, azaz 30.000
embere vette fel a küzdelmet az Erdélyre támadó román sereggel, mely-
nek csak a harcoló gyalogsága 240.000 embert tett ki.

Ily kitűnő alkalmá a győzelemre egyik ellenségünknek sem adó-
dott.

¹⁾ A Romániába küldött francia katonai misszió vezetője, Berthe-
lot francia tábornok nem is mulasztotta el megjegyezni: »Vous etes
admirablement désorganisés!« = »önök csodálatosan szervezetlenek«.
Nagy Vilmos: Románia elleni hadjárat 1. kötet, 56 oldal.

Hindenburg és Ludendorff, a Falkenhayn helyébe lépő új német hadvezérek azonnal belátták, hogy a Monarchiának gyors segítségre van szüksége. Ezért rögtön útbaindítottak néhány német hadosztályt Erdély felé. Mivel azonban nem láthatták előre, hogy a román betörés milyen ütemben halad, visszaverésükre még nem alkothattak határozott tervet. Fontosabbnak látszott a románok előnyomulásának lassítása és annyi erő odaszállítása, amennyivel később, a kialakuló helyzethez képest, támadni is lehet.

Tervük egyelőre tehát csak annyi volt, hogy:

a már Erdélyben levő osztrák-magyar erők lassítsák a román előnyomulást;

az oda indított német és osztrák-magyar erők Gyulafehérvár-Nagyenyed területén gyülekezzenek;

a Mackensen vezette német, bolgár és török erők pedig törjenek be a Dobrudzsába, hogy minél nagyobb erőket vonjanak magukra.

*

A románoknak eszerint két arcvonalon kellett harcolniok: Erdély felé és Bulgária felé. Tervük az volt, hogy Erdélyt, a szorosokon át megtámadják. A bolgárokkal szemben pedig egyelőre védekeznek.

A románok betörése Erdélybe.

A román hadüzenet után Erdély védelmét egyik szülöttére, *Art Arthur* gyalogsági tábornokra¹⁾ bízták. A határon levő csekély erőket már addig is határvédelmi szakaszokba foglalták. Erről, a visszavonulás leghátsóbb határáról, az ellentámadásra szánt szövetséges erők felvonulásáról, valamint a románok felvonulásáról és támadásáról az alábbi szövegvázlat nyújt tájékozást:

Ugyanakkor megindult a területek kiürítése. Ez súlyos feladat volt, mert Erdélyben jelentős katonai és egyéb értékek voltak felhalmozva, melyeknek elszállítása a szembe jövő katonavonatokot is zavarta. A nehézségeket még fokozta a lakosság pánikszerű menekülése is, mely eltorlaszolta az utait, felélte a készleteket és leírhatatlan nyomorával elkéséřítette a vele szembe haladó csapatokat. 2-300.000 ember visszaözlését mégis sikerült szabályozni és a területeket is annyira kiüríteni, hogy a románok — legalább is a hadi jog alapján — keveset zsákmányolhattak.

*

Augusztus 27-én este kisebb román osztagok lépték át a határt. Csendőreink, pénzügyőreink és népfelkelőink szívós védekezése miatt csak lassan jutottak előre és meglehetősen félénkeknek mutatkoztak.

¹⁾ Később a Monarchia vezérkari főnöke.

Kisebb harcok fejlődtek ki, melyekben a védők lassan és tervszerűen húzódtak vissza, feladva Brassót és Nagyszebeni. A románok i. hadseregének zöme (13., 23. hadosztály és egy calarasi lovasdandár) Nagyszeben felé támadva, a várostól délre levő magaslatokig mentelőre és ott megállt. Ugyanúgy Hátszeg felé is csak a határátjárókat vették birtokukba. A Brassó felé támadó 2. román hadsereg igen óvatosan követte az előle visszahúzódozó 71. közöshadosztályt. Csak a kelet felől támadó 4. román hadsereg volt mozgékonyabb. Az ellene védekező 16. honvéd hegyidandár és 19. közösdandár a Hargita- és a Görgényi-hegységbe szorult előle, a románok pedig elárasztották a Székelyföldet, hol kíméletlen rombolásokat és kegyetlenségeket követtek el.

Fokozatosan beérkező csapataink lassanként megerősítették a védelmet, így a két elsőül beérkező német ezredet a hátszegi szakaszban védekező bányászászlóaljknak, a harmadikat a nagyszebeni védőknek megsegítésére küldték. Schmettow német tábornok lovashadteste pedig, mely a 3. német és 1. osztrák-magyar lovashadosztályból állott, a brassói és szebeni csoportjaink közt támadt veszedelmes úrt töltötte ki.

A védelem kezdetleges megtámasztása után szakadatlanul vonult fel az ellentámadásra szánt hadosztályok.¹⁾

A románok hátszegi, nagyszebeni és brassói csoportjai tapogatódzva nyomultak tovább észak felé, mert meglepte őket a németek gyors megjelenése. Csak a 4. román hadsereg támadott erélyesebben: átvonult a Hargitán és Görgényi-havasokon, majd veszélyeztetni kezdte a Bukovinában harcoló 7. hadseregünk déli szárnyát. Arz mindjárt ellentámadással akart véget vetni előnyomulásának, de a fővezérség ekkor már elhatározta, hogy előbb a Nagyszebennél betört románokkal végez.

Szeptember 14-én a hátszegi határvédelmi szakaszba küldött 187. német hadosztály támadásra indult a betört románok ellen és 19-ig a határra űzte vissza őket. Majd a határ védelmét ismét osztrák-magyar csapatokra bízva, Nagyszebenhez vonult, hol a szeptember 17-én Dévára érkezett Falkenhayn már kész tervekkel várta csapatait. A német vezérkarnak csak imént felmentett főnöke méltó haraggal szabadította a románok fejére a megérdemelt lavinát.

Ezek, annak ellenére, hogy nyolcszoros túlerőben voltak, éleikkel három hét alatt sem jutottak előbbre 100 kilométernél. Helyenként, így Orsovánál és Hátszegnél is, éppen semmit. Az eredményt határvédő csapataink harcolták ki, melyek a hazai földet utolsó leheletükig védték a betörők ellen.

¹⁾ osztrák-magyar: 72. közös, 37. és 39. honvéd hadosztály, 1. népfelkelő lovasdandár.

német: 187., 89., 76. (tartalék) és az »alpesi« hadosztály.

Mackensen támadása a Dobrudzsában.

A román-bolgár határ mentén álló seregek; parancsnokságát augusztus 28-án Mackensen tábornagy, a gorlicei győző és Szerbia megsemmisítője vette át. Rendelkezésére állott a 3. bolgár hadsereg (3 hadosztály) és a 12. bolgár, valamint a 101. német hadosztály. A segítségül küldött 15. és 25. török hadosztály még nem érkezett be.

Ezekkel az erőkkkel a románok 3. hadserege szállott szembe, mely 6 román, 1 orosz és 1 renegát szerbekből alakult hadosztályból, valamint 1 lovashadosztályból állott, tehát túlerőben volt.

Maekensen, hogy minél nagyobb román erőket vonjon magára, mindenekelőtt Tutrakánt, a románok határvárát rohanta meg. Gyorsan körülzárta a vár erődövét, majd szeptember 4-én a bolgárok rohammal foglalták el az erődök egy részét. Erre a megrémült védőrség megadta magát. 25.000 ember esett fogságba, 8.000 román elpusztult, 100 ágyú pedig a bolgárok kezére került.

A vár elfoglalása után Maekensen északfelé fordult, még ugyanazon nap elfoglalta Szilisztriát és csak 15-én, a románok Tuzla és Ilasova közt elfoglalt erős védőállása előtt állott meg. A román fővezérség 4 hadosztályt szállított ide Erdélyből. Maekensen tehát fényesen oldotta meg feladatát, mert nagy román erőket vont magára.

A románok Maekensen hátbatámadása céljából október 2-án Rahovonál átkeltek a Dunán, de Maekensen gyorsan feléjük fordult és gyorsan végzett az átkeltekkel. A román fővezérséget rendkívül idegesítette Mackensen újabb sikere és mivel már a neve is félelmet keltett, kapkodni kezdett. Amikor pedig arról értesült, hogy Erdélyben maga a német vezérkar volt főnöke is megjelent, elvesztette a fejét.

A hűtlen szövetségesre szomorú napok virradtak. A végzet kardja már a fejük felett lebegett.

Erdély felszabadítása.

Erdélyben Falkenhayn az újonnan érkezett erőkből megalakította a 9. hadsereget. Vele párhuzamosan működött az Arz vezetése alatt álló 1. hadsereg.

A német fővezérség utasította Falkenhaynt, hogy míg az 1. osztrák-magyar hadsereg Segesvártól kelet felé támad, a 9. hadsereg, mint az ellentámadás éke, Nagyszébenen és Brassón át támadva, vágja el a románokat a szorosoktól és országuktól.

Falkenhayn először a Hátszegnél betört románokkal akart végezni, kik csapatai hátában állottak volna. De mire Erdélybe érkezett, ez már folyamatban volt. Kész helyzetet találva, elhatározta, hogy előbb

a nagyszebeni, majd a brassói románokkal végez. Mindez a legnagyobb gyorsaságot követelte, nehogy a két, még külön álló román, csoport, mely külön-külön is erősebb volt, mint Falkenhayn összeréje, egyesülhessen.

Előbb a szebeni románokkal akart gyökeresen végezni. Ez csak úgy sikerülhetett, ha visszavonulási útjukat elvágja. Évből Krafft von Delmensingen alpesi hadosztályát 19-én arra utasította, hogy a 2000 méter magas havasokon átkelve, a románok háta mögött zárja el a szorost. Többi erejével arcban akarta megrohanni őket.

*

Szeptember 26-án, a nagyszebeni csatába rendelt csapatok, a 223. oldalon levő szövegvázlat szerinti helyzetben voltak.

Az alpesi hadosztály 22-én indult meg a románok hátába. Csapatok végtelen sorokban kapaszkodtak fel a csúszandó hegyi ösvényeken, szédítő magasságokba. Csupa válogatott ember, az Alpések legdélibb legényei és a Monarchia legkiválóbb hegyi tüzei, apró, fürgé lovacskáikkal. 2/1-én már 2000 méter magasban jártak, a felhők fölött, dermesztő hidegben, vad sziklák közt, hol talán ember még nem is járt. De vasakarat vitt előre mindenkit, így másztak mindig, magasabbra, előre, a cél felé: a románok hátába.

26-án hajnalban már elérték a keskeny és mély Yöröstoronyi-szorost. A bajor testőrezred azonnal felrobbantotta a szorosban vezető magyar vasútvonalat. A románok rémulten ijedtek fel a hihetetlen eseményre és kétségbeesetten igyekeztek kiverni az alpesieket a szorosból, de ezek úgy az észak, mint a dél felől előre törő románok ellen szilárdan tartották a szebeni románok egyetlen visszavonulási útját.

*

26-án reggel a Nagyszebennél álló szövetségesek megrohanták a románokat. A harcosok egyetlen emberként száguldottak előre, az ütegek vágatában robogtak az első vonalakba. A románok szívósan védekeztek és csak lépésről-lépésre mentek vissza. Mikor azonban híre jött, hogy a németek már a hátukban, a szorosban vannak, egyszerre megroppant az ellenállás. Minden erővel a szorost akarták megnyitni, de az oda küldött ezred egy szálig elpusztult az alpesiek tüzeiben.

27-én újra megindult északról a támadás. Egyik roham a másikat követte, de a menekülni nem tudó románok kitarítottak. A Brassónál tétovázó 2. román hadsereg is megindult segítségükre. Schmettow lovasai alig tudták lassítani előre törő tömegeiket. Minden hajszálon függött, mert ha beérkeznek, megmentik a még védekező szebeni csoportot.

28-án újult erővel indul meg a roham a románokra. Falkenhayn szilárdan kitarított a mellett, hogy pusztulniok kell és magára

vette az óriási felelősséget a támadás folytatására, holott a 2. oláh hadsereg már egészen a közelbe érkezett.

Mikor már reménytelennek látszott a helyzet, 29-én a román ellenállás váratlanul összeroppant. Az északról támadó szövetségesek

elemi erővel szorították bele a román tömegeket a szorosban hol az alpesiek biztosan találó fegyverei várták őket. Csak azok menekültek meg, akik a szorostól keletre levő hegyi ösvényeken valahogyan át tudtak vergődni.

A nagyszebeni román hadsereg megsemmisült. Fogoly kevés akadt: 14.000 román halott jelezte, hogy a kocka megfordult.

*

Falkenhayn szebeni győzelme után haladéktalanul hozzáfogott új és nehezebb feladata végrehajtásához: a Brassónál betört erős 2. román hadsereg kiveréséhez. Még szeptember 30-án megfordította az egész 9. hadsereget és két német (76. tartalék, 187.), meg egy honvéd (51., Tanárky) hadosztályával azonnal megindult kelet felé. Az alpesiek a szoros védelmére maradtak vissza.

15 három hadosztály 20.000 puskája az Olttól délre, Fogaras irányában kezdte meg támadását a románok itt álló 15.000 puskája ellen. Az Olttól északra csak a két lovashadosztály, valamint a 89. német és a 71. osztrák-magyar hadosztály állott szemben a románok több, mint 50.000 puskájával. A helyzet élére állított kockához hasonlított: ha a románok javára dől el, akkor Falkenhayn szorul neki a határhegységnek; ha a szövetségesek javára, akkor a 2. román hadsereget vágják el a visszavonulástól és országuktól. Tetézte még a helyzet kritikus voltát a románok több, mint kétszeres túlereje. Minden attól függött, hogy melyik hadvezér bírja tovább idegekkel és akarattal.

Hát Falkenhayn győzte. Idegekkel is, akarattal is. Már a 9. hadsereg megindulásakor az egész román hadsereg megfordult és rohant vissza, Brassó védelmére. Az 1. osztrák-magyar hadsereg pedig a segítségére siető 4-román hadsereget kezdte visszaszorítani.

A románok a Persányi hegységnél akarták a 9. hadsereget mindaddig feltartóztatni, míg Brassót kiürítve, a határra húzódnak vissza. De a 9. hadsereg október 5-én már a nyakukon volt. Az 51. honvédhadosztály és a 76. német tartalékadosztály Persányinál elsöpörte a románokat és a honvédek eközben az egész 16. román tüzérezredet elfogták. A románok ellentámadásai nem sikerültek. A 187. német hadosztály hamarosan az oldalukba került és most már nem volt megállás. Az 1. osztrák-magyar hadsereg is megindult és keményen szorította vissza, kelet felé a 4. román hadsereget, mely már a székely medencébe szorult.

Október 6-án a Brassó elé ért 76. német hadosztály délnek fordult, a Töröcsvári-szoros felől támadó 3. és 22. román hadosztály ellen, az 51. honvéd és 187. német hadosztály pedig felkészült Brassó elfoglalására, melyet háromszoros túlerőben levő 4 román hadosztály védett.

7-én hajnalban első rohamunk elsöpörte a románok Szunyog-

szék—Feketehalom közti állásait. A 187. német hadosztály a sikert látva, parancs ellenére azonnal Brassóra vett irányt ahelyett, hogy kapott feladata szerint a várost igyekezett volna kelet felől átkarolni. Kelet felé csak 1 zászlóalj biztosítást indított el, a többiek véres harcban törtek előre Brassó északi szegélyére.

9-én a honvédek is megindultak Brassó ellen, amikor kelet felől a románok 2 hadosztállyal a 187. német hadosztály oldalába és hátába törtek. De Sunkel tábornok, a hadosztályparancsnok, ember volt a talpán. Rendkívül bátor elhatározással megállította Brassó felé támadó egyik ezredét és a Brassóban levő románok szemeláttára, az orruk előtt, a keletről támadó románok oldalába dobta. Mire a brassóiak magukhoz tértek, kelet felől támadó testvéreik már pozdorjává voltak verve, annak ellenére, hogy elismerésre méltó vitézséggel rohantak a németekre.

Ezalatt az 51. honvédhadosztály teljesen kiverte Brassóból a románokat, 1.200 foglyot és mérhetetlen hadianyagot zsákmányolva. Falkenhayn különös dicsérettel emlékezett meg a hadosztály vitézségéről.

*

A 2. román hadsereg megverten özönlött vissza a határszorosokra. Seregeink utánuk siettek, de már alig bírták erővel és a határon, hol friss román erők várták őket védelemre berendezkedve, megakadtak.

A 9. hadsereg dicsőséges harcai alatt az 1. hadsereg is végzett ellenfelével. Október 8-tól szakadatlanul üldözte a visszavonuló k-román hadsereget és hadosztályai október 15. körül elérték a határt.

*

Orsovánál az ellenség támadása csapatainkat a Csema folyó nyugati partjára szorította vissza, de tovább nem jutott.

Hátszegnél a 11. román hadosztály sokkal keményebben harcolt és elfoglalta Petrozsényt, melyet gyenge 144. dandárunk nem bírt tartani. A 2. osztrák-magyar hegyidandár beérkezése után azonban közös erővel kiverték őket. Október 10-én itt sem állt ellenség házánk földjén.

*

Falkenhayn 14 nap alatt gyökeresen végzett a románok túlerejével. A világháború legszebb hadjáratában, felháborodástól és lelkesedéstől egyaránt fűtött csapatait, vasidegekkel és szívós akarattal vezette győzelemre.

A román hadsereg, melynek Brassóba, Nagyszebenbe és a Székelyföldre való bevonulását Bukarest fáklásmenetekkel ünnepelte, a »győztes armádia«, mely fennen hirdette, hogy eldönti a háborút, pozdorjává zúzva zuhant vissza, a határon túlra.

De hátra volt még a fekete leves.

Románia meghódítása.

Falkenhayn hadosztályai fennakadtak a határhegységen, ugyanúgy az I. osztrák-magyar hadsereg csapatai is. Ha el akarták kerülni azt, hogy a románok szívós védelemre rendezkedjenek be, gyorsan kellett cselekedni. De a sietség mellett szólt az is, hogy Bruszilov orosz hadseregei egymásután intézték heves rohamaikat bukovinai hadseregeink ellen, a 4. román hadsereg támogatása céljából. Félő volt, hogy hamarosan igen nagy orosz erők jelennek meg a Kárpátok mentén és erősítik meg a román védelmet. Ahhoz viszont, hogy a Kárpátok egész hosszát védjük, az erdélyi haderő kevés volt.

Több, sikertelen próbálkozás után, Falkenhayn belátta, hogy a kísérletezésre nincs idő. Ott kellett áttörni és a román síkságra lejutni, ahol lehetett. Ennek megfelelően alkotta meg új tervét Románia meghódítására. Eszerint a főerő, Kühne altábornagy vezetése alatt a Szurdok-szoroson tör át, leereszkedik a síkságra, azután Bukarest felé fordul. Ehhez a szorosok mentén álló erők fokozatosan, mint a hegyekről leomló lavina, csatlakoznak. Mackensen pedig Szisztownál átkelve a Dunán, délfelől támad Bukarestre és egyesül Falkenhaynnel. Ezalatt a Dobrudzsában álló bolgárok és az i. osztrák-magyar hadsereg lefogják a velük szemben álló románokat és oroszokat.

*

Kühne altábornagy LIV. hadteste (4i., 109., 3oi., 11. bajor hadosztály, 6. és 7. lovashadosztály, valamint az erdélyi lovassandár) november 1 i-én a Szurdok-szorosnál megrohanta a románok ott álló 11. és 17. hadosztályát. Négy nap alatt kiverte őket a hegységből és 16-án már Targu Jiu-nál, a román síkság szélén állott, rájuk szabadítva nagyszámú lovasságát és kerékpárosait. Targu Jiu-tól délre, a románok megkísérelték, hogy az országukra szabadult veszedelmet feltartóztassák, de a németek a dühöngő hóvihár ellenére újabb csapatot mértek rájuk és szétszórták az 1. román hadsereg maradvékait.

Az LIV. hadtest azonnal megkezdte az üldözést. Lovassága sebesen haladt mindig előbbre. November 20-án elfoglalják Crajovát, 24-én már az Olt előtt állnak, melynek széles vize mögött a románok újabb ellenállást akartak kifejezni.

Ámde Falkenhayn előre gondoskodott arról, — hogy a folyón meg ne akadjon.

Az Olt mentén, a Vöröstoronynál álló Krafft von Dellmensingen-csoport (2. és 10. hegyvidandár, alpesi hadosztály, 216. és 73. hadosztály) mint a vízész, ügyvezetője, a románok a Olt menti hadseregmaléjában a közönségek kezét. Ezeknek kétségbeesett ellenállását — melyben a hadi ugyan

1) E napon hunyt el I. Ferenc József magyar király és osztrák császár és lépett örökébe Károly, mint magyar király IV., mint osztrák császár I.

de már teljesítették feladatukat, mert mágnesként rántották magukra azokat a románokat, kik az Olt mentén gátat vethettek volna a LIV. német hadtest előnyomulásának.

A szörnyű embermalomnak ekkor egy újabb' kereke kezdett forogni.

Mackensennek LII. (Kosch) hadteste (4 hadosztály és lovasság) november 23-án reggel a Gaugl tábornok vezette osztrák-magyar utászok és hidászok segítségével, sűrű ködben átkelt Zimnicánál a Dunán, az Oltmenti románok hátába.¹⁾

A végveszedelmet látva, a román hadvezetőség 27-én merészen elhatározta, hogy az Olt mellől visszavonuló hadosztályaival és Bukarestnél álló tartalékával az elszigetelten előnyomuló Kosch-csoport hátába támad. Erre minden intézkedését megtette.

A Kosch-csoport előtt, a Neajlov-folyócska mentén, az ellenség ekkor már keményen védekezett. Ennek ellenére Kosch egy percre sem állt meg és 3o-án átkelve a folyócskán, Bukarest ellen indult, mit sem sejtve a hátába megindult románokról.

Ezek váratlanul megjelenve, a Kosch-csoport északi szárnyán levő 217. német hadosztályt minden oldalról megrohanták, a szomszéd bolgároktól elvágták és teljesen körülfogták. De a németek nem hagyták magukat. A minden oldalról reájuk törő román túlerővel szemben, minden emberük az utolsó leheletig védekezett, remélve, hogy a segítség idejében beérkezik.

A síkságon előnyomuló Kühne-csoport mit sem sejtett a tőle 60 kilométerre lévő 217. hadosztály veszedelméről. Ám december i-én két román vezérkari tiszt tévedésből a németek közé autózott, akik megtalálták náluk a románok ellentámadó intézkedéseit.

A románok szándéka kiderülvén, a Kühne-csoport rögtön megindult társai segítségére. Szinte seperte maga előtt a románokat. A 2 x 7. hadosztály ekkor már végóráit élte. Lövészere elfogyott és már * csak szuronnyal, puskatussal verekedett. Közben a Kosch-csoport lemaradt osztagai, még a Kühne-csoport beérkezése előtt, a hadosztályt már körülfogó románok hátába jutottak. A néhány német népfelkelő század megjelenése a 2/5. román hadosztályt annyira meglepte, hogy az első lökésre az egész hadosztály futásnak indult, magával rántva ijszomszédait is. A helyzet pillanatok alatt megfordult. A szorongatot

¹⁾ Az áthajózás és a reá következő hadihídverés a világháború legnagyobb és legszebb műszaki teljesítménye. Méltán tartották ellenfeleink is az osztrák-magyar műszaki csapatokat a világ legkiválóbbjainak.

Érdekes, hogy ugyanezen a helyen már végbement egy másik átkelés is, de ellenkező irányban. És pedig 1877. június 27-én, amikor az oroszok a török elleni háborújukban a román partról a bolgár partra keltek át. Ezt a műszaki teljesítményt azóta mindenütt, mint példát tanították.

217. hadosztály maradványai is megrohanták a körülöttük képződött gyűrűt: a szép reményekkel indult, csatadöntőnek szánt román ellentámadás pillanatok alatt összeomlott. A románok nem követték ellenfeleik példáját, akik két napig úgyszólván tétlenül harcoltak, hanem megadták magukat, 4000 fogoly és 35 ágyú maradt a német népfelkelők kezén és hullahegyek jelezték az erkölcsi és szellemi fölény diadalát.

Ez a Neajlow-menti csata is a világháború legszebb fegyvertényei közé sorolható.

*

Ellentámadásuk összeomlása után, december 6-án a románok feladták Bukarestet, Európának legmodernebb, Brialmont-rendszerű, mozgó páncélerődökkel védett övvárát. Mackensen tábornagy, ki e napon töltötte be 67. életévét, porosz halálfejes huszárhoz méltóan, úgy ünnepelte meg születésnapját, hogy autóba ülve, elsőnek ment be az ellenség fővárosába. Az élen haladó lovasjárőrök csak órák múlva érték utól tábornagyukat, ki nemcsak mint vezér bizonyult nagynak, de személyes bátorságával is tündöklő példát mutatott.

*

A románok végóráit látva, az oroszok fokozatosan leváltották a keleti Kárpátok mentén álló román csapatokat és heves támadásokat intéztek József kir. herceg ott álló 1. hadserege ellen. De mindez nemi használt, a malomkövek tovább örölték a románokat.

A legközelebbi erős ellenállást a románok Rimnicul-Sarat-nál tervezték, hol erős orosz csapatok már jóelőre szívós védelemre rendezkedtek be.¹⁾

Mackensen, ki most már az oláhok ellen működő összes szövetséges erőket vezette, e védőállást a közepén, a Buzeau (Bodza) folyó mentén akarta áttörni, hogy a románokat és oroszokat két részre vágva, a Dunára és a Kárpátokra szorítsa őket. Az orosz azonban már keményebb és tapasztalt ellenfél volt. A 22-én megindított támadás 25-én, Szent Karácsony napján megakadt. Csak 27-én tört meg az oroszok ellenállása, kik a Rimnicul-Sarati csatából sietve vonultak vissza.

Seregeink már teljesen kimerültek a rohanó előnyomulásban és folytonos harcokban. A keményre fordult téli időjárás is mindinkább! súlyosbította a helyzetet. Falkenhayn kérelmére Mackensen elhatározta, hogy már csak a Szereth folyóig üldöz, azután megáll. De az oroszok és románok még a Szereth előtt akartak megkapaszkodni, sőt ellentámadást terveztek.

Az újabb csata január 4-én kezdődött meg. Az ellentámadásba

¹⁾ a 9. német hadsereggel szemben a védőállásban az 5 orosz, 2 oláh hadosztály és 3 orosz lovashadosztály állott.

csapó oroszok Foksanitól délre át is törték a németeket, de a kedvező helyzetet elmulasztották kihasználni és a német ellentámadás hamarosan kiverte őket az ütött részből. Január 10-én a Szerethet elérve, Mackensen végre elrendelte a támadás megállítását, téli állások be rendezését és a védelmet.

*

A román álmok — ismét a sors kezétől — megsemmisültek. A szövetségesek három hónap alatt nemcsak Erdélyből verték ki őket, de még saját országuk kétharmadát is elfoglalták. A román hadsereg romokban hevert és csak az oroszoknak okozott gondot, kiknek újabb 400 kilométeres arcvonalon kellett harcba lépniök, hogy a Szereth mentén megállítsák a központi hatalmak üldözésben kifáradt csapatait. A románok összeomlása az oroszoknak amúgyis megrendült erkölcsi erejét új oldalról törte meg és nagyban hozzájárult az orosz forradalom kifejlődéséhez.

A mi csapataink ragyogó teljesítményeket mutattak fel. A szövetséges német, magyar, osztrák, bolgár és török hadseregek minden embere utolsó erejét is latbavetette és minden helyzetből kivágta magát, Így jutottak el a végső győzelemig, a román hadsereg csaknem tökéletes megveréséig.

Események a Balkánon.

A monasztiri őszi csata.

Amióta a szerbeket kivertük országukból és Montenegró 1916 január 16-án meghódolt, a görög határ mentén álló csapataink némileg nyugalomhoz jutottak. Az entente, okulva Sarraill 1915 őszi megkísérelt áttörésének kudarcán, nem kísérelt meg újabbat. Tovább folyt az unalmas, szokványos, üzemszerű állásháború, minden különös esemény nélkül. A nagy állásvonal mögött pedig hozzáfogtak a megmaradtakból alakított szerb haderő újjászervezéséhez és kiképzéséhez. Miután ez a tavasz folyamán sikerült, a három hadseregbe alakított 6 szerb hadosztályt is az arcvonalba tolták, melyben immár franciák, angolok, szerbek, olaszok, oroszok, valamint ententepárti albán és görög bandák álltak. A sereg létszáma felülmúlta az 500.000 embert.

Az arcvonal az Adriai tengertől az Égei tengerig húzódott, szorosan a görög határ mentén. Nyugati részén, Albánia mocsárvidékén, magyar és osztrák népfelkelők az olaszokkal állottak szemben. Ez volt az arcvonal legkellemetlenebb része. Milliárdnyi szűnyog tette elviselhetetlenné az életet és a malária százával szedte áldozatait. Ettől keletre, a tavak vidékén, főleg albán bandák és kisebb magyar és osztrák osztagok francia különítményekkel és albán-görög bandákkal néztek farkasszemet. Az Ochrida-tótól kezdve, kelet felé zárt arcvonal húzódott, kis német osztagokkal tarkított bolgár csapatokból.

A görögök, kiknek országát az entente akaratuk ellenére szál-
lotta meg, két pártra szakadtak. Egyik részük, a Venizelosz vezetése
alatt álló köztársasági párt, az entente oldalára állott és bandákat
szervezett a központi hatalmak seregei ellen. A királypártiak, kikhez
a hadsereg legnagyobb része tartozott, a semlegességet megővva, a köz-
ponti hatalmakhoz húztak. Egy hadtestük szeptember 9-én teljes
felszereléssel átjött ugyan a németekhez, ők azonban nem vették
igénybe szolgálataikat, hanem lefegyverezve, Németországba szállított-
ták mindnyájukat.

Sarrail 1916 márciusában utasítást kapott arra, hogy támadja
meg a bolgárokat és németeket, nehogy a németek innen is vihessenek
csapatokat Verdun alá. De Sarrail, hadseregének nehéz ellátására és
a hegyi harcban való állítólagos kiképzetlenségére hivatkozva, addig
húzta-halasztotta a parancs végrehajtását, míg a bolgárok elébe nem
váltak és augusztus 17-én, — tehát pár nappal a román hadüzenet
előtt — nagy lendülettel megtámadták az entente csapatait.

Szövetségeseink támadása fényesen sikerült. Balszárnyával szem-
ben a Struma mentén, a franciák szenvedtek vereséget és mentek
vissza. Jobb szárnyával szemben pedig az újjászervezett szerbek kap-
tak ki, elvesztették Monasztirtól délre levő állásaikat és a Florinától
délre húzódó magaslatokra vonultak vissza. A harc most már csaknem
teljesen görög területen folyt.

A román hadüzenetre való tekintettel, az entente ismételtlen nő-
gatta Sarrailt, hogy támadjon. Egyelőre azonban védekezni is alig
tudott, különösen bolgár testvéreink ellenében, kik mint máskor is,
most is igen jól verekedtek. Ha korszerűbb módszerek szerint har-
colnak és így elkerülve a súlyosabb vereségeket, erélyesebben támad-
hatnak, az egész entente-arcvonal felbomolhatott volna. De a bolgá-
roknak hamarosan maguktól kellett megállniuk.

Sarrail mégis csak befejezte előkészületeit és szeptember 10-én
ellentámadásba ment át. A szerbek Florinától délre, a Kajmakcsalan
hegyen vad erővel rontottak a bolgárokra és a német vadászászló-
aljakra, áttörték és viaszorították őket. Szövetségeseink a Csema-
folyó hajlásában vívott heves harcok közben, lépésről-lépésre hátrál-
tak. Előbb Florinát, majd Monasztirt adják fel és csak december kö-
zepén, 30 kilométeres visszavonulás után képesek megállítani a szer-
beket. Az aránylag kis területveszteség után, a magas hegyek közt
beállott kémény tél vetett véget a küzdelemnek.

Események a török arcvonalakon.

1916 csendes éve volt a törököknek. Az előző évben, a *Darda-
nelláknál* vívott küzdelem nagyon kimerítette őket. Így maguk na-
gyobb műveleteket nem kezdtek, az entente pedig még nem készült
fel a törökök elleni támadásra.

Az oroszokkal szemben, a *kaukázusi* arcvonala egészen megmevedett. A háború csak apróbb vállalkozásokból állott. A törökök főleg arra törekedtek, hogy a *Perzsiába* benyomult oroszokat kiverjék és a perzsákat a maguk oldalára njerjék meg, e tervük azonban megbukott a perzsák részvétlenségén.

A *palesztinai* arcvonalon a törökök másodszor is megkísérelték a támadást a Szezi-csatoma ellen. A németek által tervezett vállalkozás, melyben 1 török hadosztály, osztrák-magyar és német útegek, valamint német repülők vettek részt, július közepén átküzdötte magát a Sinai-félsziget izzó sivatagján és augusztus elején megrohanta az angol védőállásokat. A túlerővel azonban nem tudott megbirkózni. Csakhamar körülfogták őket, egy részük fogságba esett, a többieknek pedig vissza kellett vonulniuk. A vereségnek az volt a súlyos kihatása, hogy az eddig sem nagyon barátságos arabok teljesen az entente pártjára állottak, bandáik pedig a törökök utánszállítási vonalait veszélyeztették.

Mezopotámiában, Kut-el-Amara elfoglalása után, a visszahúzódtott angol felmentő hadsereget újabb — főleg indiai — csapatokkal erősítették meg. A csaknem kétszeres túlerőben levő angol hadsereg 1916 decemberében ismét megkezdte az előnyomulást. 1917 február elején megtámadta a törököket, kik lassanként Bagdad alá szorultak) vissza. Az angolok újabb támadására, 1917 március n-én Bagdadot is elvesztették. Az angolok mind tovább és tovább terjeszkedtek a Tigris és Eufrát völgyében észak felé. A törökökre tehát az 1916. év kedvezőtlenül zárult.

A tengeri háború 1910-ban.

Az osztrák-magyar haditengerészet.

Megemlékeztünk már az osztrák-magyar, cirkáló flottának Montenegró meghódításában való közreműködéséről.

Haditengerészetünknek, Montenegró és Albánia meghódítása után, igen nehéz feladat jutott osztályrészül: az Albániában álló csapataink pótlásait és hadianyagát szállító hajók védelme, az ellenséges aknák kihalászása és új aknák telepítése. E szolgálat rendkívüli éberséget és önfeláldozást követelt a hadihajóktól, mert a védtelen szállítóhajókat nem hagyhatták cserben. Ezt a szolgálatot többnyire cirkálók és torpedónaszádok látták el.

Az adriai osztrák-magyar tengeri erő 1916 tavaszán, vagyis akkor nyert az eddiginél is nagyobb jelentőséget, amikor a bűvárhajó cirkáló háború megindult. Az osztrák-magyar haditengerészet és a németek bűvárhajói csakhamar veszedelmévé váltak a Földközi tengernek. 1916 februártól—májusig havi átlagban 25.000, júniusban 85.000, júliusban és augusztusban havonta 40.000, szept-

temberben 30.000, októberben 60.000, novemberben 135.000 tonnatartalmú ellenséges hajóteret sülyesztettek el úgy, hogy az entente hajóforgalma csaknem teljesen megakadt.

Az olaszok úgy próbáltak segíteni magukon, hogy az Otrantói tengerszorosban, ágyúval felszerelt halászgőzösökre akasztott, 40 méter mélyre nyúló acélhálót húztak a szoros elzárására. Mivel búvárhajóink ennél mélyebbre nem merülhettek és a háló helye is állandóan változott, az osztrák-magyar flottának időnként utat kellett törnie a Földközi-tengerbe igyekvő búvárhajóink számára.

1916 július 8-án Horthy Miklós sorhajókapitány kapott parancsot az otrantói zár áttörésére. A »Novara« cirkálón és három torpedórombolóval, meg egy búvárhajóval indult a feladat végrehajtására. 9-én pirkadatkor rajtaütött a záróvonalon, 5 gőzöst elsüllyesztett, majd hajóival sértetlenül tért haza.

Ez a vállalkozás nagyban megkönnyítette búvárhajóink kijutását mindaddig, míg 1917-ben, a korlátlan búvárhajó-háború megindulásakor az entente újabb módszereket eszelt ki az Otrantói-szoros elzárására.

A német haditengerészet az Északi tengeren.

Az Északi-tengeri német erők a helgolandi tengeri csata (1914 augusztus 28) után kikötőikbe húzódva vártak kedvező alkalomra, ti 915 január végén úgy látszott, hogy rajta lehetne ütni az angoloknak a Doggerbanknál, az Északi-tenger közepén húzódó blokádvonalán. A német cirkálóflotta Hipper ellentengernagy vezetésével rajta is ütött az elzáró vonal angol hajóin, de január 24-én Beatty tenger-nagynak lesben álló, jóval erősebb angol cirkálóflottájába ütközött és 15.800 tonnás »Blücher« nevű csatahajója odaveszett. Az angoloknak 30.000 tonnás »Tiger« csatacirkálója és 3 torpedórombolója pusztult el.

Az angolok válaszul az 1915 május 31-én Londonban történt Zeppelin-támadásra, júliusban repülőekkel támadták meg a teljesen védetlen Karlsruhe német várost és sok lakost pusztítottak el. A németek erre augusztus 9—10 éjjelén több Zeppelin-nel rohanták meg Londont, nagy károkat és rémületet okozva. Ettől kezdve léghajó-támadásaikat szabályosan megismételték.

A német cirkáló flotta sem pihent, hanem április 24-én átcúszott az angol blokádvonalon, végig bombázta az angol búvárhajók kikötőit: Lowestoftot és Yarmouthot. Visszatértük alatt sikerült elcsípiük a »King Stephen« halászhajót, mely hónapokkal ezelőtt a tengerbe zuhant L—19 német léghajó fuldokló legénységét veszni hagyta.

Május 31-én komoly összeütközésre: a világ mindeddig legna-

gyobb tengeri csatájára került sor Skagerraknál, a dán partok mentén. A német és angol cirkáló flották e nap délutánján váratlanul bukkantak egymásra. A németek habozás nélkül rontottak az angolokra, kiknek cirkálói a csatahajók védelme alá futottak vissza. De Hipper hajói ezeknek is nekimentek és két csatahajót, az »Indefatigablet« és a »Queen Mary«-t elsüllyesztették.

Az ágyúzás hallatára az angol nagy csataflotta, a »Grand Fleet« észak felől teljes gözzel rohant megvert társai segítségére. Beérkező első hajóit a német cirkálók egymásután lötték szét: a »Defence« és »Warspite« csatahajók a német »Wiesbaden« kis cirkálóval együtt tűntek el a hullámsírban. A teljesen beérkezett angol hajóraj azonban már óriási túlsúlyba jutott a németek felett. A németek 27 csatahajójával és 11 cirkálójával szemben az angolok 45 csatahajót és 23 cirkálót hoztak, melyek a német flotta útját elvágni igyekeztek. A németek támadtak és elsüllyesztették a »Black Prince« és »Invincible« csatahajókat. De maguk is veszteségeket szenvedtek: a »Pommern« és »Lützow« csatahajó, valamint a »Frauenlob«, »Elbing«, »Rostock« kis cirkálók a tenger fenekére kerültek.

Végül is az angolok távoztak a német vizekről. Veszteségük háromszorosan felülmúlta a németekét, kik a csatatér birtokában maradtak.

A német haditengerészet a Keleti tengeren.

A Keleti tenger a német tengerészeinek csak mellékharctere volt. Az orosz balti hajóraj 10 nagy és 64 kisebb hajójával 9 hajót állított szembe, azzal a feladattal, hogy a német partokat védjék meg.

1914- ben kölcsönös aknarakás és tengeralattjáró támadások folytak, mindkét részről csekély veszteséggel.

1915- től a német keleti flotta a szárazföldi csapatokkal szoros együttműködésben dolgozott, így május 7-én Libau bevételét segítette elő.

Július 2-án az oroszok rajtaütöttek a németek »Augsburg«; cirkálóján és »Albatros« aknarakóján. Utóbbit a svéd parton zátonyra kergették és az »Augsburg« is alig tudott elmenekülni. Német hajók közeledtére az oroszok visszavonultak.

1916- ban a német keleti flotta a keleti partokat védte és sakkban tartotta az oroszok balti hajóraját.

*

A tengeri győzelmek nem voltak sorsdöntőek, de egyrészt a szárazföldi seregeken könnyítettek, másrészt megóvták kikötőink biztonságát. Az ellenség csak ritkán mert partjainkhoz közeledni és hajóink láttára többnyire megfutott. Ez világítja meg legjobban tengerészeink hírnevét, melyet az ellenség előtt szerzett.

A harmadik háborús ér összefoglalása és kilátások a következő évre.

Az 1916-os évben a központi hatalmaknak 1915-ben már javuló helyzete ismét súlyosbodott.

A nyugaton, Verdunnál végrehajtoit támadás nem sikerült. A franciák ugyan hatalmas veszteségeket szenvedtek, de nem volt kisebb a németeké sem. A franciák nagy Somme-menti támadását is sikerült kivédeni és az arcvonal szilárdan állott, a német hadiipar még állta a versenyt, de érezhető volt, hogy a versenyben alul kell maradnia. Az egyensúly még megvolt, de a mérleg a németek oldalán már lefelé billent és semmiféle mód és eszköz nem volt ennek megállítására.

Az olasz arcvonalon is súlyosbodott a helyzet. Bár a Karszt rettenthetetlen védői eddig visszaverték a mindig jobban verelkedő olaszokat, a vad küzdelem túlsók vérbe került. A világháború másik »vérszivattyú«-ja, bizony itt működött. Az osztrák-magyar arcvonal lassan, de biztosan szorult hátrább és szinte ki lehetett számítani, hogy mikor szorul le a Karsztról és mikor nyílik meg az út az olaszok számára a folyóvölgyek felé.

Az 1915-ben megzabolázott orosz óriás is lábra kapott. Irtóatos erejű csapásai alatt a keleti arcvonal veszedelmesen megingott és voltak pillanatok, mikor úgy látszott, hogy a háborút elvesztették. Ha a románok a luczki és oknai áttörés után megragadják a kedvező alkalmat, valószínű, hogy már akkor vége lett volna a háborúnak.

De a románokat sikerült gyorsan és fölényesen kiverni. Mindamellet az új ellenség újabb gondokat okozott: az arcvonal meghosszabodását és új erőszükségletet. A Sarraill-hadsereg erősödése és a törökök sorozatos balsikerei sem a mi javunkat szolgálták.

Mindennél súlyosabb volt azonban a gazdasági helyzet rosszabodása. Az entente nemcsak, hogy szigorú blokád alá vette a központi hatalmakat, de külön propaganda-hivatalt állított fel avégből, hogy a központi hatalmakat az emberiség veszedelmének tüntesse fel. Meggyőzze a semleges államokban levő kereskedőházakat arról, hogy a központi hatalmaknak szállítva, a civilizáció ellen harcolnak. De a meggyőzésen kívül a megtorlástól sem riadtak vissza. Pontos jegyzéket vezettek azokról a svéd, norvég, holland és dán kereskedőkről, kik a központi hatalmaknak szállították és minden lehető módon kellemetlenkedtek nekik, vagy felárákon mindent megvásároltak tőlük.

Így a központi hatalmak, folyton fokozódó szükségleteikkel egészen magukra maradtak. Mivel az arcvonalak mindig többet és többet emésztettek fel, a hátszágok fogyasztását kellett csökkenteni. A legszigorúbb rendeletekkel szabályozták az élelmezést, a ruházati anyagok készítését, a szénfogyasztást. Igyekeztek minden fontos, csökkenő és nehezebben előteremthető anyag helyett pótszereket felkutatni, vagy ki-

találni. Ezek azonban nem lehettek teljes értékűek. Súlyosan érezte ez hatását a hadiszereknél. Az eddig rézből készült tüzéségi lövedékgyűjtők pontosságát nem érte utól az alumíniumból készültéké. A gyapjúruha melegét és tartósságát nem nyújthatta a csalán, a selyemmel nem érhetett fel a műselyem, a lennel, kenderrel, bőrrel a papiros. De a búza és rozs tápértékét sem pótolhatta a kukorica, a cukorét a sacharin, a szemes kávé a pótkávé.

A pénz értékének csökkenése és a valódi anyagok hiánya egyfelől, a nekivadult nyereszkesedés vágya másfelől, már a háború elején kitermelte a batyuzók, láncolok, árdragítók, hamisítók és csalók frontját. Az áruk minősége romlott, ára emelkedett. A hamisított, káros, sőt veszélyes anyagokból készült élelmiszerektől sokan váltak, hosszabb-rövidebb időre harc-, vagy munkaképtelenné. Az 1914/15 évi kárpáti téli harcokban pedig a legsilányabb posztútánzatokba és papírtalpu bakancsokba öltöztetett ezer és ezer hősiünk rokkant meg, vagy pusztult el.

A hadrakelt sereg, még inkább a hátország dohányszükséglete mind nehezebben volt fedezhető. A valódit pedig csak az egészség és a zseb kárára pótolta a csempészett, majd »hulló falevél«, melyet a néphumor »gyenge albán«-nak nevezett el s amelyet az utcán utóbb már nyíltan dolgozó »lógósoktól« »zugban« vásároltak.

Németország és Ausztria igénytelenebb gyomru lakossága már korán megkezdte a böjtölést, amit a különböző hatóságok és központok általában jól szabályoztak. Bulgáriában és Törökországban azonban az évekkel előbb kezdett háborúskodás miatt leromlott termelés, a kezdetlegesebb elosztás és közlekedés folytán még a hadrakelt seregnél is súlyos zavarokat okozott.

Magyarország eleinte jobb, majd csak jobbnak *látszó* helyzetben volt, melyet szövetségesei irigyeltek, mert forrásait kiapadhatatlannak vélték. Emiatt még akkor is viszonylag nagyobb hányaddal kellett társait segítenie, amikor a termelés a munkaerők és eszközök fogytával akadozni kezdett.

A termelő vidék úgy nálunk, mint kint, túrhetőbben élt. Annál kevésbé a városok, legkevésbé a fővárosok. A folyton szűkülő élelmezési lehetőségek ezeket sújtották leghamarabb és legjobban, ezekben nőtt legnagyobbra a nyomor. Az élelmiszer jegyek rendszerével megkezdődött a sorbanállás, az ácsorgás, a tülekedés, a káromkodás, a hatóságok szabadszájú bírálása. Az elosztó helyeken gyakran a tiltott népgyűlések hangja csattant fel.

A harctérre vonultak számának növekedtével az ellátatlan hozzátartozók száma is egyre nőtt. Nem volt család, melynek hősi halottja, sebesültje, betegje, rokkantja, vagy hadifoglya ne lett volna. Az özvegyek és árvák támogatását, a sebesültek és betegek ápolását, valamint a foglyok gondozását úgy a hatóságok, kórházak és különböző intézmények, mint az e célokra alakult társadalmi szervezetek ön-

feláldozó szorgossággal intézték, de feladataik csakhamar túlnőtték képességeiket, illetve az általuk nyújtott segítség nem haladhatta meg a legszükségesebbet. Súlyosbította ezt időnként az ellenségtől veszélyeztetelt területek menekülő lakosságának, sőt még a győztes csatákból származó, eddig sohasem létezett nagyságú hadifogolytömegeknek elartása is.

Elképzелhető, vagy talán el sem képzелhető, mennyi gondot okozott a hadvezetőségeknek, a kormányoknak s az egyes országok társadalmainak és mily hatalmas szervezkedést igényelt ezeknek a feladatoknak megoldása és azoknak a veszedelmeknek elhárítása, melyek ily szédületes mennyiségű közszükséglet kielégítését minden téren, minden oldalról és minden időszakban fenyegették. Bátran mondhatjuk, hogy ez, kevés kivétellel, sikerült. *S úgy a szövetséges népeknek, mint a magyar népnek, késő korokban is fennmaradó dicsősége, hogy nagyban és egészben négy éven át megállották helyüket, nemcsak a csatatereken, hanem sanyargatott otthonukban is.*

Pedig az entente blokádja napról-napra erősebben éreztette hatását. Éhhalálról a szó békebeli értelmében senki sem beszélt, a cenzúra miatt még kevésbé írhatott. De nem tagadható, hogy az izgalmak, fáradalmak, nélkülözések, aggodások és gyászok folytán megviselt idegzetű és testű lakosság öregebbje időelött merült ki, fiatalabbja a betegségnek és járványoknak könnyebben esett áldozatul, új nemzedék pedig alig-alig született helyükbe.

A közhangulat érzékenysége, megriadásra való hajlandósága fokozódott. Ebben a lelki zavarosban könnyebben halászott a harctérről eliszkolt és itthon lapuló lógósok hada, az aszpirinszedéstől az öncsonkításig minden eszközt kipróbálva, a nélkülözhetetlenségtől a hadiszállításig minden ürügyet megmozdítva és a békét, a minden áron való békét áhítózva és propagálva. Ezeket nem vonzotta többszázezer hősünknek ragyogó példája, kiknek életrajzát mellükön a legfelsőbb hadúr kitüntetései hirdették. Ezekkel szemben előbb katonai rendőrséget kellett szervezni, majd a statárium meggyalázó eszközeit alkalmazni. A tagadás szelleme már kísértett, csak nappal nem merészkedett ki odvaiból.

Nagyjában ilyenek voltak a viszonyok, amikor a Monarchiát a legnagyobb csatavesztéssel egyenlő gyász sújtotta: 1916 november 21-én, rövid gyengélkedés után, de utolsó pillanatáig munkában, meghalt ősz uralkodója, 1. Ferenc József. Alig egy és fél évvel Szarajevó áldozata, Ferenc Ferdinánd trónörökös után. Vele a Monarchia főpillére dőlt le, ki 68 éven át saját személyével támasztott meg minden alattvaló lelket. Három nemzedékét, mely önelküle már jóformán elképzelnem sem tudta életét. Három olyan nemzedékét, amely nagy viharok és boldog esztendők hosszú során át szokta meg az öreg uralkodó óvatos, de következetes, olympusi, de atyai irányítását.

Utána egy egészen fiatal ember lépett fel a kettős trónusra, kit

Szarajevó előtt alig ismert, utána pedig hamar befogadott szívébe a Monarchia minden hű népe. Fiatalságának ragyogása, közvetlenségének melegsége, jószívének ösztönös áramlása talán leghamarabb és legbensőségesebben Magyarországot hódította meg úgy a maga, mint gyermekkacaj lói hangos családi köre számára. December 30-án, míg az arcvonalakon milliós seregek néztek egymással farkasszemet, ő Szent István koronájával homlokán, valóban úgy suhintott kardjával a világ lángban álló négy sarka felé, hogy bízva bízhattunk benne: *honát minden ellenség ellen megvédelmezi.*

IV. Károly király, mint osztrák császár e néven I., új rendszert akart és ennek bevezetésére új embereket igyekezett a kettős Monarchia csúcsaira állítani. Ennek azonban, éppen a mindinkább válságossá fajuló általános helyzetben, számos akadályja és nem sejtett következménye támadt. A lakosságban a változások és egyes, még a cenzúra által sem akadályozott híradásokból közismertté vált szándékok, események és intézkedések a bizonytalanság érzését keltették. A Monarchia belső és külső ellenségei kapva-kaptak ez alkalmakon és minden eszközzel, melyek közül a szójátékok, anekdoták, pletykák, sőt a legaljasabb rágalmak sem hiányoztak, a nyugtalanság és elégtelenség fokozásán fáradoztak. Céljuk a vezetésben való bizalomnak aláaknázása volt, mely ha sikerül, a mindenütt ellenséges földön álló front mögött, bár öntudatlan, de új szövetségest teremt a Monarchia megdöntésére.

A rendszerváltozás új útjai közé tartozott a Monarchia legkényesebb kérdésének, a nemzetiségi kérdésnek, felszínre vetése.

Mindenki tudta már, hogy a csehek¹⁾ és olaszok nagy része elszakadásra törekszik és a délszlávok²⁾ is fel akarják használni az alkalmat, hogy a magyar szent koronához fűződő köteleiket meglazítsák. Közülök a csehek nyílt szembefordulása volt a legveszélyesebb. Az új uralkodó, a belső béke érdekében megértéssel fordult felénk, remélve, hogy jobb belátásra térnek. Általános megkegyelmezéssel kiszabadította politikai foglyaik nagyrészét, amire válaszul még vadabb erővel indult meg a belső rombolás.

A személyi változások közt első volt, hogy Frigyes kir. herceg, tábornagy távozott a főparancsnoki helyéről, melyet ezután a legfelsőbb hadúr töltött be. Utána, 1917 februárjában elment Conrád is, a vi-

¹⁾ Titkos egyesületekbe (Narodna ftada, Volna Mislenka) tömörülve, az entente javára kémkedtek. Vezérek nagy része pedig már külföldön tartózkodott.

²⁾ A horvátországi szerbek közül egyesek — Trumbics, Supilo — már a háború kitörésekor külföldre mentek és onnan uszították társaikat a Monarchia ellen. Egyik hazaárulási és kémkedési pör a másikat érte és a délmagyarországi és horvátországi szerbek minden alkalmat megragadtak, hogy átjussanak ellenségeinkhez, hol 1916-ban már hadosztályokat állítottak fel ellenünk.

lágháború egyik legkimagaslóbb hadvezére. Utóda báró Arz Artúr vezérezered lett.

A főhadiszállást a jól elzárt Teschenből a Bécs melletti Bädenbe helyezték, mely egy világváros közelében módot adott a legveszélyesebb kémkedésre. Újból alkalmaztak a háború folyamán elbocsájtott hadvezéreket. Ugyanakkor már megingott a Monarchia legerőteljesebb politikai egyéniségének, gróf Tisza Istvánnak miniszterelnöki állása is. Az úgysis meglevő bajokhoz hozzájárultak különböző kapcsolatokból eredő látszatok, melyekről nyíltan beszélhetett mindenki, sőt írhatott minden lap s amelyek nem voltak alkalmasak arra, hogy a megrendült bizalmat és biztonságérzetet, a háborús, sőt éppen a győzelmi akaratot táplálják és megszilárdítsák.

A belső bomlás gyorsabb ütemet vett, az eddigi egyenes és hoszszú útról letérve, a Monarchia a Végzetnek előbb virágosán csalóka, majd pokoli borzalmakkal iszonytató, *rövidebb* útjára lépett.

Az entente tisztán látta helyzete javulását. Franciaország, gyarmati lakosságának százezreit hozta a harcvonalba. Anglia minden erejét megfeszítette: a győzelem már integetett. Csak Oroszország indult meg a lejtőn. Az államhatalom fokozatosan elvesztette tekintélyét és mindig többen és erősebben fordultak a háború ellen.

Az entente nyugaton erősödött, keleten gyengült.

*

A helyzet súlyosságát látva, Németország és a Monarchia immár határozottan kereste a békét. Ámde összes kísérleteik megbuktak az entente merev elzárkózásán. Az éhhalál előtt álló központi hatalmak részére végül nem maradt más hátra, mint nem törődve Amerika valószínű beavatkozásával, megkezdeni Anglia kiéheztetését az egyszer már abbahagyott korlátlan bűvárhajó-háború útján.

1917-ben a központi hatalmak a szárazföldön már csak védekezni akartak, többet nem is tehettek: erejük fogytán volt. Ehelyett a tengeren akarták megindítani a döntő támadást az ellenséges háborús akarat gócpontja, Anglia ellen. Egyidejűleg pedig belső gazdasági rendjüket akarták úgy megváltoztatni, hogy a kiéheztetéssel legalább a bűvárhajóharc sikerültéig szembe tudjanak helyezkedni.

Az utolsó, kétségbeesett kísérletek!

Ezzel szemben az entente, minden oldalról való támadással, sietetni és fokozni akarta a központi hatalmaknak általa is észrevett megingását. De tervszerűen hozzálátott belső elrombolásukhoz is.

VII. RÉSZ.

A háború súlya átmegy a tengerre, 1917.

A korlátlan bűvárhajó-háború előzményei és következményei.

A németek 1916 októberében újra megkezdték az Északamerikai Egyesült Államok nyomására 1915-ben abbahagyott bűvárhajó-háborút. Egyelőre az úgynevezett »cirkáló« háborút alkalmaztak, vagyis az ellenség vizein úgy az ellenség, mint a semleges hajókat átkutatták és ha hadianyagot találtak rajtuk, a személyzet megmentése után elszűlyesztették azokat. Már ez a cirkáló háború is jelentős eredményekkel járt. Ezért a németek, mikor látták, hogy békekísérleteik sikertelenek maradnak, elhatározták, hogy Amerika ellenkezésével szemben is megkezdőit a korlátlan bűvárhajóháborút, hogy Angliát kiéhezessék és békére kényszerítsék.

1917 január 31-én, Németország az utolsó eszközhöz nyúlt ezzel. Ennek sikerétől függött a központi hatalmak sorsa. *A háború súlya átmegy a tengerre.*

Az európai semleges államok belenyugodtak a korlátlan bűvárhajóháborúba. Az Északamerikai Egyesült Államok azonban, melyeknek főüzletét, a hadianyag-szállítást, e harcmód egy csapásra tönkretette volna, ismét felhőrdültek emiatt. A két állam viszonya rendkívül feszültté vált. A németek érezték, hogy Amerika előbb-utóbb háborúba száll ellenük és hogy ezt megnehezítsék számára, Mexikót akarták megnyerni, hogy támadja meg nagy szomszédját.

Zimmermann német államtitkár levelet intézett Eckhardt, mexikói német követhoz, hogy kezdje meg a tárgyalást a mexikói elnökkel, birja rá a háborúra és Ígérje neki az Egyesült Államok déli tartományait. A levelet vivő német diplomata, az Egyesült Államokon átutazva, egy villamoskocsiban felejtette a fontos levelet tartalmazó irattáskát, mely Wilson elnök kezei közé került. Az idealista tanárember természetesen rendkívül felháborodott tartalmán. Február 5-én meg-

szakította az érintkezést a németekkel, majd ápr. 6-án hadat üzent nekik.

A németek védekezése szerint a levél kiváló alkalmat nyújtott arra, hogy az Egyesült Államok egyéb számításait leplezze, mert a háborúval nemcsak Németországot, egyik üzleti konkurensüket akarták tönkretenni, hanem egész Európát, beleértve az ententeot is adósukká tenni és lekötelezni, végeredményben a világoralmat magukhoz ragadni.

Az Egyesült Államok e lépését a világ többi államainak hosszú sora követte: Kína, Kuba, Panama, Brazília, Bolívia, Guatemala, Honduras, Libéria, Nikaragua, Haiti, San Domingo, Görögország, Sziám, Kostarica, Uruguay, Peru, egymás után izentek hadat a központi hatalmaknak. Egyedül Bulgáriát kímélték meg az Egyesült Államok, követük a cseh származású Vopicka, mindvégig Szófiában maradt, központjaként az ellenünk irányuló kémkedésnek és propagandának.

Most már tehát az egész világ ellenünk fordult. A németek azonban annyira bíztak abban, hogy a búvárhajó-harccal térdrekényszerítik Angliát, hogy nem sokat törődlek azzal, ha mindjárt az egész világgal is kell megküzdeniök. Azt hitték, hogy Anglia békére kényszerítésével az entente is felbomlik és békét köt.

A búvárhajó-háború megkezdése azonban Németország és a Monarchia közt is súlyos nézeteltérésre vezetett.

Károly király eredetileg nem akart beleegyezni az utolsó ütköztetésbe és csak akkor járult hozzá, mikor a németek a háború eldöntésével kecsegtették. Mikor a búvárhajó-háború 1917 vége felé lassanként elvesztette hatását, csalódása arra indította a Monarchiát, hogy külön utakon igyekezék megegyezést keresni az ententeval, vagyis a szövetség lazulni kezdett.

A búvárhajó-háborút a németek az angol és francia Atlanti vizekre és a Földközi-tengerre még februárban kiterjesztették.

Február 1 i-én 111 német búvárhajó kezdte meg a harcot: a legveszedelmesebbet, amit ember kiagyalhat.¹⁾ Az Északi Jegestengertől az Azori szigetekig és Amerika partjáig, a Földközi-, Fekete- és Fehér-tengeren, mindenütt megjelentek a fürge kis hajók és könnyörtelenül nekimentek minden ellenséges hajónak. Az eredmény messze felülmúlta a várakozást. Márciusban 850.000, áprilisban 1,100.000, májusban 900.000, júniusban 1,000.000, júliusban 800.000, aug.-ban 600.000, szeptemberben 350.000 tonnatartalmú hajóürt pusztítottak el, tehát 5 és 1/2 millió regiszter tonnatartalmú 800 hajót, hét hó alatt.

A német és osztrák-magyar búvárhajók tengerészeinek hőstetei is az emberi akarat, kötelességtudás és önfeláldozás felejthetetlen

¹⁾ a németek a háború alatt 360 búvárhajót alkalmaztak, ebből 178-at az ellenség süllyesztett el.

példái. A Jeges tenger jégtablái közt éppúgy, mint a Földközi tenger hőségében, halálmegvetéssel dolgoztak ezek a mindenre elszánt emberek. Éles tengerész szemmel keresték a messze távolban felbukkanó füstoszlopokat és annak ellenére, hogy tudták, miszerint minden kereskedelmi hajón ágyúk vannak, habozás nélkül rájuk rontottak. De bizony, sokszor alul maradtak.

Az osztrák-magyar haditengerészet a Földközi-tengeren tevékenykedett. A Gibraltári-szoroson át beosont, valamint a gyárakból szétszedett állapotban, vasúton kikötőinkbe szállított és itt újból összeállított német búvárhajók, a mieinkkel szoros együttműködésben igyekeztek az entente Földközi-tengeri hajóforgalmát megbénítani.

A Földközi-tenger alatt folytatott búvárhajó-háború rendkívül sikeres volt. Gibraltártól Marseilleig és a Suez-csatomáig mindenütt felbukkantak hajóink, veszélyeztetve a Szalonikiban és Albániában álló ententecsapatok ellátását. Az 1917-ben általunk elsülyesztett ellenséges hajótér felülmúlta a 900.000 tonnát. Csak áprilisban 210.000 tonna esett áldozatul.

Az entente tehát érthetően szívós igyekezettel törekedett arra, hogy az Adriát az Otrantói-szorosbán elzárva, gátat vessen a további veszedelemnek. 1917 elején ki is bővítette azt, de csekély eredményt ért el. Módot nyújtott azonban vállalkozó szellemű cirkálóflottánknak arra, hogy újabb, fényes sikert jegyezhesen fel eddigi eredményei mellé.

*

Május 14-én este *Nagybányai Horthy Miklós* sorhajókapitány, a Cattarói öbölből az angol őrhajó-záróvonal megszakítására indult. Vezérhajója, a »*Novara*« gyorscirkáló előtt még a »*Helgoland*« és »*Saida*« nevű cirkálók, a »*Csepel*« és »*Balaton*« nevű torpedórombolók, 3 búvárhajó és repülő tartottak a cél felé. Hogy az ütközet elől kitérő ellenséges hadihajókat törbe csalják, a cirkálók megváltoztatták árbocaikat úgy, hogy messziről torpedórombolóknak tartsák őket.

A terv az volt, hogy a hajók egyideig együtthaladnak, majd egymástól elváltak, külön-külön ütnek rajta az otrantói záróvonalon.

Május 15-én, a hajnali sötétségben, a »*Saida*« érte el elsőül az ellenséges záróvonalat, 1 gőzöst elsülyesztett, 2-őt megrongált és 19 tengerészt hadifoglyul ejtett. A többi a sötétben menekülni igyekezett. Ámde beleütköztek az időközben a hátukba került »*Helgoland*«-ba és a »*Novarába*«-ba, melyeket az ellenség előzőleg tévedésből, saját hajóinak tartva, átengedett a záróvonalon. E két cirkálónk az ellenséges őrhajókból 10 gőzöst sülyesztett el, 8-at lőtt ronccsá és 53 hadifoglyot ejtett.

Eközben a Liechtenstein herceg fregattkapitány vezette »*Csepel*« és a »*Balaton*« torpedóromboló, C. Linguetta körül, 3 szállítóhajót

ból és 1 kísérő torpedórombolóból álló, olasz hajócsoportha kukkant. A »Csepel« röviden végzett az olasz hadihajóval, a »Balaton« pedig 2 szállító gőzöst sülyesztett el. Majd megfordultak, hogy az előre megbeszélt helyen csatlakozzanak cirkálóinkhoz. Ámde reggel $\frac{1}{2}$ 8 körül északnyugat irányából 3 cirkálóból és 5 torpedórombolóból álló ellenséges flotta bukkant fel előttük, mely 12 kilométerről azonnal tűz alá vette őket. Rombolóink az albán partok felé vettek irányt, az egyik ellenséges nagy torpedórombolóba egy telitalálatot zúdítottak és szerencsésen befutottak Cattaróba.

A rombolók harca alatt, három cirkálónk egyesült és megindult hazafelé. 8 óra után azonban a »Csepel« és a »Balaton« üldözéséből visszatérő ellenséges hajórajjal kerültek szembe. Ez előbb óvatosan kitért az útból. Majd, miután a kikötőkből újabb segítséget kapva, ereje 4 cirkálóra és 8 rombolóra szaporodott, támadásra indult.

1/210 óra körül már tombolt a harc. Egyik nehéz gránát a másik után csapott hajóinkra, melyeket ágyúink rövidebb hordtávolsága miatt, *Horthy* sorhajókapitány az ellenséghez közelebb vezetett. Ekkor esett el gránát-telitalálattól *Szaborits Róbert* korvettkapitány, a Novara első tisztje, budai származású, kitűnő magyar.

Búvárhajók és repülők is rohantak a mieinkre. $\frac{1}{4}$ 11 óra-
kor egy 15 centiméteres olasz gránát, a már számos találatot kapott »Novara« parancsnoki tornya közelébe csapott be. *Horthy* sorhajókapitány többedmagával súlyosan megsebesült. De bekötözése után a parancsnoki torony elé kitett székre vitette magát, benuult tagokkal is tovább vezette a harcot, mígnem a robbanó gránát mérges gázától eszméletét nem veszítette. Rövid idő múlva magához tért. A parancsnoki tornyot újabb négy találat érte. Végül ismét átvette a vezetést.

$\frac{1}{2}$ 11 felé egy nehéz gránát a »Novara« gépházába vágott be, mire a hajó 11-kor megállott. Ekkor a »Helgoland« gyorstüzet zúdított az ellenséges hajókra, a »Saida« pedig a »Novara« mellé úszott és önfeláldozóan, vontató kötélre vette. A szövetségesek hajói, a »Helgoland« tüze elől hátrább húzódtak úgy, hogy a segítség nyújtása sikerült. Ám, mikor észrevették, hogy miről van szó, újra támadásra indultak, de hajóink ismételten visszaverték őket. Ebben a veszedelmes helyzetben, egyszerre csak megfordult az olasz tengernagy vezette ellenség és túlereje dacára, elvonult. Tudomására juthatott ugyanis, hogy Cattaró felől a »Sanct Georg« vértés cirkáló, a »Budapest« és több torpedónaszád közeledik szorongatott társainak segítségére.

Minek utána hajórajunk 72 angol tengerészt mentett meg és ejtett foglyul, az otrantói csataszínhelyről 17 halottjával és 54 sebesültjével este visszatért Cattaróba. Öt hajónkat, mely 17 ellenséges hajó ellen vívott küzdelmével újabb dicsőséget hozott haditengerész-tünknek és a csata vezérért, aki sebei ellenére is, példátlan szívó-

sággal vezette tovább a küzdelmet, egészen győzelemig, a kikötőben páratlan lelkesedéssel fogadták.

Az entente hajói ezalatt Brindisi felé tartva, egy lesben álló búvárhajónkba botlottak, mely a »Dartmouth« angol cirkálóba hatalmas léket torpedózott. A »Boutfeu« francia cirkáló pedig még a csatába igyekvése alatt aknára futva sülyedt el. Horthy sorhajókapitány vállalkozása, ettől eltekintve is, tökéletesen sikerült, mert a záróvonalat elszakította, az ellenség pedig 22 őrhajót, 2 torpedórombolót, 3 szállítógőzöst és 1 repülőgépet veszített. *Búvárhajóink útja egyelőre szabaddá vált.*

*

Amerika hadbalépése, katonai téren, egyelőre nem sok nyereséget jelentet az ententenek. Az 1917-i hadüzenetkor fennálló amerikai hadsereg európai fogalmak szerint sem számánál, sem kiképzésénél fogva nem volt oly komoly érték, — mint fennen hirdették — hogy a háborút eldönthesse. Az amerikai fővezérség első dolga volt tehát az Európába átszállítandó hadsereg megszervezése. Főleg önkéntes jelentkezés alapján, teljesen új hadosztályokat állítottak fel, azonnal megkezdtek kiképzésüket azzal, hogy ezt a francia harctér mögötti táborokban fogják befejezni. Egyelőre azt tervezték, hogy 1918 május—júniusban 30—40 kiképzett hadosztállyal fognak a francia harctéren a küzdelemben beavatkozni.

1917-ben tényleg nem is jelentek meg amerikai kötelékek Európában. A németek jól számítottak, ha 1917-ben ki tudták volna éhezteni Angliát, Európában a háború véget érhetett volna.

Események a nyugati arcvonalon 1917-ben

A központi hatalmak, mint már ismeretes, 1917-ben a búvárhajó-háborútól várták az entente térdrekenyszerítését s így a nyugati arcvonalon is védekezve akarták kivárni ennek hatását.

Hogy a védelemnek jobb helyzetet teremtsenek, elhatározták, hogy feladják előreugró arcvonalrészeiket és a hátsó, rövidebb vonalon, a legkiválóbban kiépített állásokban várják be az entente valószínű támadását.

A németek ezt még lassítani is szándékoztak oly módon, hogy régi és új állásaik közt mindent a legaprólékosabban elrombolnak és az egész területet, a szó legszorosabb' értelmében véve, *sivatagga* változtatják.

Az új állások építését, melyek 25—40 kilométerrel voltak hátrább, már januárban megkezdtek. Mérhetetlen mennyiségű vasat, acélt és betont hordtak össze a fedezékek kiépítéséhez. Egyidejűleg hozzáfogtak a két állás közé eső terület elpusztításához. Az utakat, vasutakat, helységeket teljesen lehordták, az erdőket kivágták, a ku-

takat betömték, mindent a leggyökeresebben elpusztítottak. Csodálatosképen, mindebből az entente semmit sem vett észre.

Március 16-án a németek hirtelen elhagyták régi állásaikat. A meglepett franciák azonnal utánuk eredtek, de a teljesen elrombolt területen megakadtak s a németek veszteség nélkül érték el új, rendkívül erős Siegfried-állásukat.

*

A Somme-csata után Joffret felmentették és helyébe a fiatal Nivelles tábornokot nevezték ki fővezérnek. Az új hadvezér megígérte, hogy mindenkép áttöri a német állásokat. Ámde a németek meglepetésszerű visszavonulásukkal elébe vágta már elkészített terveinek. Emiatt a kora tavaszra tervezett támadást el kellett halasztani és az entente csak áprilisban indulhatott meg az áttörésre, melyet most már a Siegfried-állás két sarkpontja ellen terveztek. Azt hitték ugyanis, hogy a német ellenállás itt a leggyengébb. A két sarkpont közül az egyiket Arras-nál az angoloknak, a másikat Reims-nél a franciáknak! kellett áttörniük.

Nivelles több lövészt és több csapatot szedett össze a támadáshoz, mint amennyit az anyaggal ugyancsak nem takarékoskodó Joffre valaha is elképzelt. Annyi lövészt halmozott össze, hogy még az arcvonalal párhuzamosan futó kétvágányú vasútvonalon a szorosban álló vagonok is megteltek volna vele.

A támadást március 30-án az angolok kezdték meg Arras-nál, 6 kilométer széles arcvonalon. A tűz április 3-án orkánra fokozódott. Az állások területének minden négyzetméterére 2—3 nehéz gránát vágott le, szétzúzva mindent. Csak e napig 150.000 gránátot zúdítottak a németekre. És ez a szörnyű zivatar még egy teljes hétig tartott. A vasbetonból és acélból készült német állások eltűntek a föld színéről.

Április 9-én, húsvét hétfőjén az angolok legbátrabbjai, a kanadaiak, megrohanták a német állásokat. Repülőik a föld felszínéhez egészen közel repülve, géppuskázták a vízzel telt gránátöltészekben meghúzódó maradék németeket, az előre törő gyalogság gázzal fullasztotta és lángvetőkkel pörkölte őket. Az első vonalban lévő németek mind elpusztultak. A tartalékok későn érkeztek, az állás már elveszítettnek látszott. A németek mégsem engedtek. Tartalékaik a tölcésérmezőkbe húzódtak, a sárba, vízbe és onnan géppuskázták a kanadaiakat, kik egyedül a 14. bajor hadosztályt tudták áttörni, de a németek emögött is hamarosan új védővonalat alakítottak. A csata éjjelnappal folyt tovább: az angolok újabb és újabb százazokat hajtottak neki a német állásoknak, de a német tartalékok mindig újabb vonalakban tartóztatták fel őket.

Végül is a német kitartás győzedelmeskedett. Az angolok belátták, hogy egyedül lövészerrel, »anyaggal« nem lehet áttörni ilyen

embereken. Május 17-én beszüntették rendszeres támadásaikat. A csaknem 6 hétig tomboló csata az angoloknak 200.000, a németeknek 140.000 emberébe került. A német arcvonal mintegy 30 kilométer szélességben mindössze 7—8 kilométerrel szorult hátrább. A németek a csata után azonnal hozzáláttak az arcvonal mögött új, a Siegfried-álláshoz hasonló erős védőállás kiépítéséhez. Az új védővonalat Wotan-állásnak nevezték el.

*

Az arrasi csata megindulása után, Franciaország is megindította Reimsnél a közösen elhatározott támadást.

A Soissons és Reims között húzódó Chemin des Dames dombvonulaton, valamint a Reimistől északnyugatra levő Rrimon-dombbn berendezett, végül a Reimstől keletre húzódó, összesen 90 kilométer hosszú német állásrészre április 6-án kezdte meg pergőtüzét a francia tüzérség 3600 ágyúja. Ennek erejét a világháború későbbi csatáiban sem érte el egyetlen tüzelőkészítés sem. Az április 16-ig, tehát 10 napig tartó pergőtüz irtózatos dübörgését csendes éjjeleken még Svájcban és Londonban is lehetett hallani. A Chemin de Dames dombvonulatán a német betonállásokat porrá zúzta, a géppuskafészek páncélkupoláit diónyi darabokra tördelte ez a tüzéső.

Egyedül az Ember bírta ki e szörnyű poklot. A németek épp úgy, mint Arrasnál, itt is a gránáttölcsérekbe húzódtak és kevés életben maradtjuk április 16-án géppuskáinak mindent lekaszó tüzével fogadta a franciák első támadását, mely vagy már a tölcsermező előtt, vagy a német tartalékok ellentámadása után, omlott össze.

A portól, füsttől elborított csatatéren a vezetés teljesen csődöt mondott. Egymástól elszakadt, 2—3 emberből álló csoportok verekedtek. A puska teljesen hasznavehetetlenné vált, hiszen a portól és füsttől lépésnyire sem lehetett látni, a kézigránát és a kés volt a főfegyver. Időnként újra lecsapott a francia tüzérség pergőtüze, nem kiméivé sem barátot, sem ellenséget és újabb ezrek másztak ki, nyakig iszaposan, a vizes gránáttölcsérekből, hogy új rohamra menjenek, de ezek is hamarosan a többiek sorsára jutottak.

Az áttörés nem sikerült. *Nivelle megbukott.* Május végén az új fővezér, *Pétain* tábornok megállította a kilátástalan harcot, mely 300.000 francia életébe került, de csak 2—4 kilométerrel való előbbre jutást eredményezett.

Nivelle nagy »anyagcsatái« a törekeny testű ember halálig való kitartásán fulladtak kudarcba. A vereség annál lesújtóbb volt, mert Nivelle biztos sikert ígért. A csalódott hadsereg és lakosság több helyen fellázadt. Ha a németeknek lett volna még erejük és rögtön belevágnak a franciákba, ezek biztosan békét kötnek, ámde a németek éppen csak, hogy meg tudták állítani a támadást, erejük fogytán volt, mint ellenfeleiknek.

Az angolokat a bűvárhajó-háború a tönk szélére juttatta. Gyorsan kellett cselekedniük, különben teljesen behozatalra utalt népük éhenhalt volna.

Az angol haderő is ki akarta venni részét a végveszedelem elhárításából és Haig marsall, a fővezér elhatározta, hogy mindent kockára téve, áttöri a flandriai német vonalat és elfoglalja bűvárhajóik kikötőit a belga tengerpart mentén.

Május végén Witschaete-nél egyhónapos csatában hátrább szorította a németeket, hogy készülő nagy csatájához helyet teremtsen. Július 31-én pedig megindította *a világtörténelem legnagyobb mérkőzését, a flandriai csatát.*

Július 22-től 31-ig, 10 napig földrengető tüzet zúdítottak az Yperntől két oldalt húzódo német állásokra, melyek már az első napon a föld színével egyenlővé váltak. 31-én pedig tankok támogatásával rohant gyalogságuk a németekre.

De a német ellentámadó hadosztályok résen voltak és megállították az áttörést. Ismét az áttörő csaták jellegzetes képe alakult ki. De a német tartalékok lassan elfogytak és mikor augusztus 20-án Verduntól északra a franciák is támadásra indultak, a német arcvonalon inogni látszott. Ludendorff, tartalékok híján, teljesen tehetetlenül, a sorsra bízta a küzdelmet. A franciák és angolok észrevették a védelem gyengülését és szakadatlan, újabb rohamokkal igyekeztek a védőállást végleg áttörni. Az angolok Flandriában tettek újabb erőfeszítéseket, a franciák a Laffaux-i német állásokat rohanták meg és elfoglalták a Chemin des Dames dombvonulatát. November végén Haig marsall *400 tankkal* megerősített 6 friss angol hadosztályt indított el *Cambrainál*. Ezek 20-án hajnalban meglepetésszerűen rohantak rá a mit sem sejtő németekre és egy rohanásban áttörték az állást. A megrettent német védők szétfutottak a tankok elől. De a hátul pihenő csapatok, parancsnokságok, küldöncök hősi erőfeszítése a tankokat is megállította. A német küldöncök, lovászok, tűzerek, magukra a tankokra rohantak rá és kézigránátokat dugtak lövőre-seikbe, vagy dobtak alájuk, nem törődve azzal, hogy maguk is a levegőbe repülnek. Végül is, az acéltankok hátráltak meg az élő ember előtt. A németek erre ellentámadásba mentek át és 9000 foglyot ejtve, visszafoglalták az elveszett állásokat.

Minden áttörési kísérlet hiábavaló volt! Még az entente mérhetetlen embertömege és lövészere sem volt képes a támadást az áttörésig juttatni. December elején az ententenek, csaknem 1 millió ember veszteséggel, meg kellett állania. Immár belátták, hogy a németeket sem áttörni, sem felőrlni nem képesek. Nem maradt más hátra, mint várni a friss, fiatal legényekből álló amerikai seregre, fcnely talán meg tud majd birkózni a csatákban félőrülte kínzott, lerongyolódott, kiéhezett németekkel, kiknek semmijük sem volt már ezen a világon, *csak a győzelmi akaratuk.*

Nyugaton a némát haderő teljesítette feladatát: tartotta állásait, a búvárhajók döntő sikerét várva.

Események a keleti arcvonalon 1917-ben.

Az orosz forradalom.

Az orosz paraszttömegeknek, melyek a végtelen síkságon mindentől elzártan, jámbor tudatlanságban éltek és természetesnek találták jobbágysorsukat, a háború kinyitotta a szemét. A központi hatalmak területein és saját városaikban, hova a katonasors vetette őket, észrevették, hogy jobb sors is juthat az embernek osztályrészül, mint az övék. A forradalmi szellemű városi lakosság pedig minden alkalmat megragadott, hogy a paraszttömegeket, melyeket eddig a hatalom minden megmozdulásuk alkalmával ellenük játszott ki, eszméinek megnyerje.

A világháború borzalmas veszteségei azután, megadták a végső lökést a forradalomhoz. *Az oroszoknál úgyis mindenki forradalomra törekedett. A háborús párt,* melynek élén Nikolajevics nagyhercegi állott, attól tartott, hogy a békére hajló cár, ki felesége révén Rasputin szerzetes befolyása alatt állott, különbekét köt. Az entente erősen pénzelt a háborús pártot, melynek uszítására Juszupow herceg és Puriskijevics 1916 december 30-án meggyilkolták Rasputint. E miatt az entente bérencének, Trepow miniszterelnöknek le kellett mondania. Egy ideig úgy látszott, hogy a békebarát Protopopov belügyminiszter kerül uralomra, de a Rasputin meggyilkolása óta megrettent cár, nem merte kinevezni és Trepow utóda a tehetetlen Galitzin herceg lett, a háborús párt játékszere.

A *békepárt* is forradalmat akart, hogy a háborús pártot elűzhesse és ő köthessen békét. Mindezek alatt pedig ott izzott a szociális forradalom, az éhség forradalma. Élén Kerenszki, a béke bálványozott apostola állott.

Február végén, a rettentő hidegben minden vasúti forgalom megállt és Szentpétervár kenyér nélkül maradt. Ez a váratlan esemény robbantotta ki a régóta lappangó forradalmat.

Március 8-án este Szentpétervárott kitört az első lázadás. Alig, hogy leverték, 12-én újabb zendülés ütötte fel a fejét: a lázadó tengerészek és katonák politikusokat, tiszteket gyilkoltak le és gyűjtögettek. A vidékről gyorsan behozott csapatok csak já-én délig tudták magukat tartani, mert a tengerészek, majd mindig több és több szárazföldi csapat is, a lázadókhöz csatlakoztak. 14-én délben a forradalmárok már Szentpétervár urai voltak. A forradalom futótűzként terjedt. Este már Moszkva is lázongott. Másnap Odessza, Kiew. A cár látva, hogy az eseményeket megállítani nem tudja, 15-én lemondott. A kormányzást Lwow herceg ragadta magához. A hadseregek

zúlni kezdettek, az emberek szökdöstek, a tiszteket lemészárolták, a hadianyagraktárakat felgyújtották. A központi hatalmak pedig azonnal megindították a békepropagandát. Rádión biztatták az orosz népet a békére és röpiratok millióit szórták szét. Ennek eredményeképp a harcok húsvétkor legtöbb helyen elültek és a két szemben álló arcvonalt sok helyütt barátkozás indult meg. Az orosz tüzérség sokkal tovább maradt hű a háború gondolatához és gyakran lőtt még állásainkra, de az orosz gyalogság, ha kellett, kézigránáttal kényszerítette a tűz beszüntetésére, vagy áthozta a tüzérállások vázlatát, hogy oda lőjünk, ne reájuk. Úgy látszott, hogy a béke küszöbön áll.

De az orosz forradalmi kormány május 18-án ismét az entente befolyása alá került és kimondta a háború folytatását. Alexejev fővezér betiltotta a barátkozást és a hadikövetek fogadását. 72 hadosztályt újjászervezett és komoly előkészületeket tett a központi hatalmak újabb megrohanására.

Ekkor a német kormány oly lépésre szánta magát, mellyel akaratlanul a világra szabadította a kommunizmust: Svájcból — mint mondják: »leplombált vasúti kocsiban« — hazájába szállította az orosz kommunisták száműzött vezérét, *Uljanow-Lenint*, hogy az általa forradalmasított Oroszország végleg feladja a háború gondolatát. Ugyanakkor pedig elvtársnőjét, Bablanowát Olaszországba küldötték, hogy a forradalmat ott is előkészítse.

Lenin, kit az orosz alvilág szinte Megváltóként tisztelt, hamarosan megkezdte a háborúellenes tábor összetoborzását, ami annál könnyebben ment, mert az orosz nép már teljesen kimerült a küzdelemben. Egyelőre azonban még az entente uralkodott: az orosz sajtóban vadul uszító cikkeket helyeztek el, további háborúra ösztökélve és a németek Stochod-menti előretörésével igazolták, hogy a központi hatalmak Oroszországban hódítani akarnak.

Július 22-én Lwow herceg kormánya megbukott és Kerenszkinnek, az eddigi igazságügyminiszternek szocialista kormánya vette át az ország vezetését, elhatározva, hogy minden körülmények között folytatja a háborút.

*

A keleti arcvonalon mindaddig aránylagos nyugalom volt. 1917 január 4-től február 3-ig az Aa mentén még a cári Oroszország kísérletezett egy áttöréssel a németek ellen. A csata a németek győzelmével végződött. Április 3-án a központi hatalmak már a forradalmi Oroszországtól ragadták el a Stochod mentén a tobolyi hídfőt. Ezután közös megegyezésen alapuló, de szerződésbe nem foglalt fegyverszünet állt be a legtöbb helyen mindaddig, míg Kerenszki el nem rendelte az újabb támadást: áttörést Galiciában, általános irányban Lembergbe.

Az áttörésre a legmegbízhatóbb csapatokból összeállított bárom hadseregét helyezte készenlétbe (7., 8., 11.), összesen 63 hadosztálynyi erővel.

A támadás helyén a központi hatalmak részéről a Böhém-Ermolli hadseregcsoport állott. Északról kezdve: 3. (Tersztyánszky) hadsereg, — Súdarmee (Bothmer), — 2. (Böhém Ermolli) hadsereg. Ugyanitt állt még a József kir. herceg vezette, erdélyi határainkat védő hadseregcsoport északi, 7. hadserege is Kövess vezetése alatt. A vegyesen németekből, osztrákokból, magyarokból és törökökből álló 34 hadosztály erejű arcvonalnak az volt a szándéka, hogy bevárja a támadást, majd nagyszabású ellentámadással megveri az oroszokat.

*

Július 1-én, kemény tüzérségi előkészítés után, a forradalmi orosz sereg végrehajtja első rohamát Brzezany-nál és Zborow-nál. 6-án ezektől délre indulnak rohamra és Staniszlau-nál törik át 3. hadseregünket, mely emiatt hátrább húzódik és feladja Halicsot. Az oroszok már ismét a magyar határon állanak, amikor előre tervezett nagyszabású ellentámadásunk megindul.

Július 19-én Zborownál, a központi hatalmak 10 hadosztálya meglepetésszerűen áttörte az oroszok védőállását. A siker váratlanul nagy volt. A helyenként keményen verekedő oroszok lassanként az egész arcvonalon megkezdték a visszavonulást. Másutt megindított támadásaik éppoly kevésbé segítettek rajtuk, mint a francia tiszték által újjáképzelt román hadsereg marazestii, szokatlanul vitézen végrehajtott előtörése.

Hasonlóan, vérbefulladtak a németek ellen Szmorgonnál, Dünaburgnál és Jakobstadsznál végrehajtott rohamaik is. Az orosz haderő szeptember végén megverten került ki utolsó nagy csatájából.

*

Támadásának összeomlása mindennél világosabban megmutatta, hogy az orosz sikerek napja leáldozott. A központi hatalmak helyzetének sötét reménytelenségébe, mint a villám, világított bele az új lehetőség: keleten különbékét kötni és összefogott, közös erővel a nyugati ententehatalmak ellen fordulni!

Ludendorff, hogy a már mindenütt mozgolódó orosz kommunistákat, — kiknél feltétlen békevágyat remélt, — uralomra juttassa, elhatározta, hogy egy utolsó csapással lehetetlenné teszi népe előtt az ententebarát Kerenszki-kormányt. Szeptember 30-án Üxküll-nél, Rigától délkeletre, áttörte az orosz arcvonalat, elfoglalta Rigát, majd megszállta a rigai öböl szigeteit. Ezzel Szentpétervárt már közelről fenyegette. Az orosz nép belátta, hogy az ententehez való ragaszkodás újabb csapásokat zúdít fejére, Kerenszki kormánya megbukott és helyét Lenin és Troczkij kommunista tanácsa foglalta el. Az új fő-

vezér, Krilenkó Ábrahám zászlós lett, ki mellé Schneur, volt hadnagy került a vezérkar főnökéül. Ukrajna elszakadt Oroszországtól és vezére, Petljura azonnal megkezdte a tárgyalásokat a központi hatalmakkal. Lenin is kereste az érintkezést és december 5-én Breszlitowszkban megkötötték a fegyverszünetet azzal, hogy hamarosan hozzáfognak a béketárgyalásokhoz is.

A románok teljesen magukra maradtak keleten. Kevés erejükkel semmit sem remélhettek és december 9-én hasonlóképen fegyverszünetet kértek.

Ezzel a központi hatalmak keleten nagyrészt felszabadultak. Vezetőik leikéről óriási kő esett le: talán megindulhatnak nyugatra.

Az orosz birodalom pedig tovább bomlott. A cári Oroszország, melyet a központi hatalmak fegyverei szétzúztak, megindult a véres végzet útján.

Események a Italkánon.

Monasztir 1916 őszén történt elfoglalása a szerbeket hazájuk egy részének birtokába juttatta. A szerbek új erőt merítettek e kezdősikerből és egy pillanatig sem szüntek meg nógatni a kevésbé vállalkozókedvű Sarrailt, az arcvonal parancsnokát, hogy folytassák a támadást. Ez azonban elutasította őket.

Végre Sarrail utasítást kapott a nyugaton székelő haditanácstól, hogy csatlakozzék az ént öntenek 1917. év elején meginduló általános támadásához. Az egyébként tétlen hadvezér rendkívül gondosan készítette elő újabb műveletét: utakat, vasútakat építtetett, gépkocsik százait állította az utánszállító szolgálatba és csapatait kiváló hegyi felszereléssel látta el.

Részünkről az arcvonal általános helyzete a múlt évhez képest nem változott. A bolgárok nyakig beásták magukat. A Macedóniában álló német csapatok felett Scholtz tábornok vette át a parancsnoklást. Az arcvonal nyugati részét, a tavak vidékétől kezdve, több csoportba alakult osztrák-magyar csapatok — köztük a XIX. hadtest — és al-bán bandák védték, nagyrészt olaszokkal szemben.

*

Sarrail, hosszas huzavona után, 1917 márciusa elején kisebb előtöréseket hajtott végre egyes hegycsúcsok és gerincek birtokáért, majd a hó közepe körül nagyobb támadásba kezdett. Ámde, a zord hegyvidéken, még kiválóan felszerelt csapatai sem tudtak eredményt elérni. Május 8-án újra megkísérelt egy erősebb lökést, ez azonban szintén megtört szilárd védelmünkön.

A Szaloniki-arcvonal harcainak teljes eredménytelensége az ententehatalmak közt nézeteltérésekre vezetett. A szerbek elégedetlenek

voltak Sarrail tehetetlen vezetésével és mozgékonyabb elemeik, első-Isorban a »Fekete Kéz« nevű titkos egyesület tagjai, összeesküvést szerveztek a Sarrail eljárásával egyetértő fővezérük, Sándor szerb trónörökös ellen. A tervezet merényletet azonban elárulták és a résztvevőket titokban kivégeztek. *Ezek között volt Dimitrievics szerb vezérkari ezredes is, a »Narodna Odbrana« és a »Fekete Kéz« mozgatója, aki a belgrádi királygyilkosságot és a Ferenc Ferdinánd elleni merényletet tervezte és irányította. Vele együtt pusztultak csaknem mindazok, akik e gyilkosságokban vezető szerepet játszottak. A végzet tehát elérte őket is.*

A szerbek közti egyenetlenség teret nyitott propagandánknak, mely sok helyütt megmetyezte .az egyébként kiválóan harcoló szerbeket és közülök sokat áthozott vonalainkba.

Az angolok sem értettek egyet Sarrailal és két hadosztályukat az arcvonalból kivonva, csak mutatóba hagytak itt jelentéktelen erőket. A franciák az angolok .erőelvonását a görögök háborúba ugratásával igyekeztek pótolni.

Görögország királya, Konstantin mindeddig ellenállt az entente-párli Venizelosz volt miniszterelnök háborús szándékainak. De a francia meghatalmazott, Jonnart admirális, erőszakos cselekedeteivel teljesen aláásta tekintélyét úgy, .hogy a király június 12-én lemondott. Helyét ifjabb fia, Sándor foglalta el, ki Venizeloszt nevezvén ki miniszterelnökül, június 29-én hadat üzent a központi hatalmagnak. Bár egyelőre igen kevés volt az az erő, amit harcvonalba állíthatott, a franciák remélték, hogy 1918-ban a görögök is nagyobb' erőfeszítésre lesznek képesek.

*

Nyugtalanító volt a bolgárok háborús akaratának rohamos súlyedése. Az orosz forradalom sikerein felbuzdult liberális párt és a szociáldemokraták, megkezdték ennek a kiváló hadseregnek bomlasztását. Augusztus végén több helyen lázadás tört ki, amelyet csak nagynehezen sikerült megfékezni. Aggasztó volt az a körülmény is, hogy a háború beszüntetésének gondolatát ekkor már a felsőbb körök is komolyan latolgatták.

A bolgár haderő, Sarrail .augusztus 30-án megkezdett támadását, a közéje beosztott német vadászszázalokkal együtt még visszaverte, de a harcikedv csökkenése tovább fokozódott.

Ugyanakkor tehát, amikor a Balkánon a görögökkel új ellenség jelent meg, a hetedik éve harcoló és kimerült bolgárok kiesésével kellett számolni. Fokozta a veszélyt az, hogy Sarrail helyét decemberben a franciák egyik legerélyesebb tábornoka, Franchet d'Esperey foglalta el.

A Balkánon tehát a helyzet aggasztóvá vált.

Események az olasz arcvonalon.

Az entente közös megrohanási terve értelmében Cadorna, bár jóval később, mint szövetségesei, szintén támadásra indult. Terve az volt, hogy először az Isonzó-arcvonal közepén, Görztől keletre és északkeletre tör át, majd a Trieszt előtt levő Hermada hegyet rohanja meg és végre Trieszt birtokába jut. Ebből a tervéből alakult ki a io. Isonzó-csata.

A 10. Isonzó-csata,

(május 7-től június 6-ig.)

Május 7-én az olaszok, szokásuk szerint, megint elkezdték az öldöklő tüzérségi pergőtüzet. A sziklákból nagy fáradtsággal kirobantott állásainkat és éjjelente ezer veszély közt telepített akadályainkat ismét pozdorjává zúzták. Tüzük különösen a Monte San Gabriele-re nehezedett, jelezve, hogy itt készülnek rohamra legnagyobb tömegcikkkel.

14-én délután az olaszok sűrű sorokban indultak neki a hegynek. Azonban tüzérségünknek állásaink elé adott zárótüze és géppuskáink hamarosan szétszörták őket. De mindig újabb és újabb tömegek másztak elő a sziklák közül úgy, hogy az arcvonalparancsnokság áttöréstől tartva, ide irányította a tartalékokat.

Cadorna csak erre várt. Május 23-án a déli szárnyon, a Hermada előtt támadásra készen álló olaszok vad erővel rohanták meg állásainkat, melyek mögül a tartalékok elmentek. A magukra maradt védők azonban bátran szembeszálltak velük és részben még az állások előtt géppuskázták le őket, részben szuronnal verték ki a benyomulatak. A június 6-ig szinte naponta megismételt rohamok épp oly eredménytelenek maradtak, mint az első kilenc csatában. Az a pár száz méter, amivel itt-ott előbbre jutottak, nem érte meg a csatában elvérzett 200.000 emberük életét.

A 10. Isonzó-csatának az olaszokra nézve súlyos következményei támadtak. A seregből a katonák tömegesen szöktek meg, részben hozzánk, részben haza, Szicíliába. Szardíniában a szökevényekből egész rablóbandák alakultak, melyekkel az olasz csendőrség nem tudott megbirkózni. Az állásokban is mindig több és több helyen tagadták meg az előremenésre szóló parancsot. Csak kegyetlen rendszabályokkal tudták a nyílt lázadást elfojtani.

De Cadorna nem adta fel a reményt, hogy végül is felőrli a védőket. Abban a hitben, hogy az Isonzó védőit Tirolban volt csapatokkal erősítették meg, meglepetésszerűen Tirol ellen fordult.

A Sette Comuni (Hétközség) fensíkján vívott csata.

(június 9-től 28-ig.)

A tiroli arcvonalon, a több ezer méteres hegyek közt, 1916. évi déltiroli támadásunk óta nyugalom volt. Ebbe dörrent bele június 9-én az olaszok nehéz tüzérségének tüze.

A magas hegyeken és a Hétközség fensíkján húzódó arcvonalkat csak kis erőkkel, főleg osztrák-németek védték. Az olaszok első rohama átszakította az erőtlen védővonalat és harcosaink hátrább húzódtak, várva az útba indított tartalékokra, melyek a nehéz hegyi utakon csak lassan közeledhettek.

Végre, az ellentámadás 25-én megindult és négy napos harcban ismét régi állásaikba szorította vissza az olaszokat.

Cadorna feltételezte, hogy az ellentámadáshoz az Isonzó-arcvonalról is vittek csapatokat Tirolba és hogy Kerenszki támadása is sok erőt vont el a Karsztról, tehát alkalmoszerűnek látta az Isonzó-arcvonal újabb megrohanását.

A 11. Isonzó-csata.

(augusztus 17-től szeptember 12-ig.)

Cadorna 51 hadosztályt, kereken félmillió harcost indított újabb rohamra augusztus 19-én. A legnagyobb tömeget, melyet valaha össze tudott hozni. Főtámadása a Bainsizzai-fensík ellen irányult, melyet a védők minden hősiessége ellenére elfoglalt. Ameddig a szem ellátott, mindenütt tömegekben rohantak elő az olaszok és a védelem, mely öt-hatszoros túlerő ellen küzdött, ezekkel már nem tudott megbirkózni. Szerencsére az olaszok is kifulladtak és megálltak, különben az áttörés könnyen sikerülhetett volna. Az olaszok nagy lépéssel jutottak előbbre a völgyek felé és nyilvánvaló lett, hogy a Karszt védelme újabb lökést már nem bír el. Sürgősen tenni kellett valamit.

*

Még a 11ik Isonzó-csata alatt játszódott le egy kihatásában jelentéktelen, de a Monarchia belső viszonyaira jellemző esemény: a *carsano-i áruulás*.

A Tirol keleti határán levő Val Sugánának Triente vezető völgyében, Carsanónál, többek közt az 1. bosnyák ezred V. zászlóalja tartotta az állások egy részét. A derék bosnyákok közé egész sereg (megbízhatatlan csehet vegyítettek, hogy utóbbiakat ellenőrzés alatt tarthassák).

A zászlóalj legderekkab tisztje, dr. Pivko Lajos tartalékos főhadnagy volt. A szlovén származású tanítóképezdei tanár mellét a Vaskoronarendtől lefelé az összes kitüntetések díszítették. Mintaképe

volt a hősnek. Előljárói nyugodtan alhattak, ha tudták, hogy Pivko és emberei vannak az állásban.

A főhadnagy 1917 májusában cseh származású felesége meglátogatására Csehországba ment, itt a csehek a maguk részére nyerték meg és árulásra beszélték rá. Szabadságáról visszatérve, nagyszabású tervet főzött ki. Érintkezésbe lépett az olaszokkal és egy előre megrendezett csete-patében bizalmi embere, egy cseh őrmester, átment az olaszokhoz. Majd Vicenzába, az olasz hadseregparancsnoksághoz sietett, megbeszélte az árulás módját, azután visszajött és hajmeresztő hőstettekből álló megmenekülése meséjével szédítette el a bosnyákokat.

Egy éjjelen Pivko aludni küldte az őrségeket, hogy maga áll őrt, így sikerült áthoznia egy, a mi egyenruhánkba öltözött olasz vezérkari századost, akivel, most már pontosan megbeszélte az árulás részleteit. Azután cseh embereit is beavatva terveibe, várt a megfelelő alkalomra. Ekkor a zászlóaljhoz egy új katona vonult be szakácsnak. Mint csehet, őt is rögtön beavatták a tervbe. A derék ember megdöb-bent a hallottakon és éjjel a hadosztályparancsnoksághoz szökött be, hogy jelentést tegyen. Ott örültnek, vagy gonosznak tartották és fogságba vetették, oly nagy volt a bizalom Pivko iránt. Még értesítették; is őt, hogy egy örült feljelentést tett ellene. Aztán megtették a napokban az arcvonalat meglátogató Károly király fogadására kivezényelt díszszázad parancsnokának.

Szeptember 17— 18 éjjelén az összeesküvők az olaszok által küldött altatót belekeverték a bosnyákok vacsorájába, kikapcsolták a drótkadályok magasfeszültségű villamos áramát, Pivko pedig a vaksötét éjszakában öt olasz zászlóaljat, — melyek ez alkalommal bosnyák fezt viseltek, — bevezetett az állásainkba. Ezek, a mély álomba merült bosnyákokat felkoncolták és azonnal megindultak Trient felé. Ekkor, egészen véletlenül, egy a szomszéd zászlóaljtól küldött összekötő járőr érkezett be, mely a fezes olaszokat bosnyákoknak nézve, gyanútlanul közéjük ment. Az olaszok rájuk rohantak és lemészárolták őket, csupán egy embernek sikerült megmenekülnie. Ez azonban alaposan fellármázta a szomszédokat, kik az éj sötétjében azonnal megindultak az árulás sikerének megakadályozására. Tüzérségünk is tüzet zúdított az olaszokra, kiknek parancsnoka erre Pivkót, árulással gyanúsítva, lefogatta. A minden oldalról meginduló támadásra rettentő zűrzavar támadt. Egyik megmenekült derék bosnyákunk tüstént bekapcsolta az olaszok hátamögött átvezető, magasfeszültségű villamos áramot. Az olaszok tehát nem tudtak elmenekülni, harcosaink körülfogták őket és reggelre az öt olasz zászlóalj, majdnem 2000 ember, megsemmisült.

Az áruló Pivkónak, sajnos, sikerült megmenekülnie. De az olasz tábornok, akihez vezették, végigmérte az árulót és feléje nyújtott becstelen keze felett elnézett. Pivko később, 1921-ben nyomorultul pusztult el. Az örültnek tartott szakács pedig fényes elégtételt kapott.

A 13. Isonzó csata.

*Felsőolaszország meghódítása,
(október 24—december 31.)*

A Karsztot, melynek védelme a Monarchiának eddig félmillió emberébe került, az olaszok 11. nagy támadása után már nem lehetett tartani. Vagy be kellett tehát engedni az olaszokat a völgyeinkbe, vagy újabb erők segítségével leseperni őket a sziklákról. Arz, a vezérkar új főnöke tehát Ludendorffhoz fordult és kérte, váltná fel német erőkkel az Oroszországban álló hadosztályainkat, hogy ezeket a déli frontra szállítva, nagy erővel verhesse vissza az olaszokat. Ludendorff ilyen módon nem volt hajlandó segíteni, inkább adott volna egyenesen az olasz frontra német csapatokat. Károly király ellenezte a németek! részvételét, de miután a németek kötötték magukat ahhoz, hogy csak a *támadáshoz* adnak erőket, végszükségben el kellett fogadni a német ajánlatot és Ludendorff 7 német hadosztályt indított útba.

*

A segítség ellenére a szövetségesek ereje még mindig nem látszott elegendőnek ahhoz, hogy vele Déltirolból, az óriási hegyek közül, az olaszok hátába támadjanak és megsemmisítsék őket. Ezért kisebb eredményre törekedve, úgy határoztak, hogy Flitsch, Karfreit, Tóiméin körül törik át az olaszok Isonzó-arcvonalának északi szárnyát és innen azután az egész Isonzó-arcvonalat felgöngyölitik.

A támadás célja a Tagliamentó vonala volt, hol megállani és ismét védekezni szándékoztunk.

Áttörő ékül, a szövetségesek Tolmein körül az új 14. hadsereget alakították meg a osztrák-magyar és 7 német hadosztályból. Parancsnoka Below német tábornok, vezérkari főnöke Krafft von Delmensingen, az Erdélyből már ismert alpesi hadosztály kiváló parancsnoka.

A támadáshoz az Isonzó-arcvonalon Boroevic vezetése alatt álló többi hadseregeknek is csatlakozniok kellett, hogy minél nagyobb eredményt érjenek el.

*

Az előkészületek: az új csapatok felvonulása és a nagy tüzértömegek, 1600 ágyú, valamint 420 aknavető állásba vitele csak óriási nehézségek leküzdése árán sikerült. Bár több szökött katona elárulta a készülő támadást, a szemben álló olasz 2. hadsereg parancsnoka, Capello, vajmi keveset tett a védelem megerősítésére.

*

Az áttörési előkészületek október 23-án befejeződtek. Új utakat, vasútakat, drótkötélpályákat kellett építeni, repülőgépekről fényképe-

¹⁾ Köztük tisztak is, így Maxim román nemzetiségű tényleges főhadnagy.

zés útján az egész területet újra térképezni. Százezernyi málhahordó cipelte fel a sok-sok ezer tonnányi lövészeret és élelmet a 2000 méter magas hegyekre és a támadás előkészítésére szánt csaknem 1600 ágyút is nagyrészt embereinknek kellett felvonszolniok.

Október 24-én hajnali 2 órakor a 14. hadsereg tüzérsége Tolmein körül lecsapott az olasz állásokra. Először gázzal, majd robbanó lövedékekkel árasztották el az olaszokat, kik a tüzet meglepetésükben alig viszonozták. 8 órakor gyalogságunk egy rohanásban száguldott előre az olasz állásokba, melyeknek védőit nagyrészt foglyul ejtették, 9-kor az olaszok első és második vonala legtöbb helyen már birtokunkban volt. Egyes olasz hadosztályok olyan észrevétlenül kerültek fogságunkba, hogy a magasabb olasz parancsnokságok mit sem tudtak csapataik katasztrófájáról. Mikor a köd fölszakadt a völgyekből, hosszú oszlopokban énekszóval előnyomuló csapatainkat a hegyeken ülő olaszok először osztrák-magyar foglyoknak, vagy saját csapatainknak nézték és csak későn eszméltek a szörnyű valóra.

Az I. osztrák-magyar (Krausz) hadtest csapatai már a megindulástól kezdve sokkal nehezebben jutottak előre, mint a völgyben haladó németek. Ez részben az előttük levő olaszokra végrehajtott gyengébb tüzérségi előkészítés, részben a rendkívül magas, sziklás és helyenként már hóval borított hegyek miatt történt. Mégis, az 55. (magyar) hadosztály elfoglalta az 1897 méteres Vrsic hegyet, az 50. (magyar) hadosztály a 2245 méteres Krmt¹⁾, az 1. (magyar) hadosztály a 860 méteres Globocak-ot. A 2. Isonzó-hadseregnél a 20. honvédhadosztály lendületes rohammal visszafoglalta a Mt. San Gábriélet. Az osztrák hadosztályok ez alkalommal jóval kevesebb eredményt értek fel.

Az olasz állás egy nap alatt át volt törve! Csapataink hosszú sorokban meneteltek már az olasz síkság felé! Egy nap alatt minden a mienk volt, amiért az olaszok két és fél éven keresztül 1½ millió embert áldoztak fel.

Ami ezután következett, már nem volt más, mint hajsza a menekülők után.

Az olasz fővezérség eleinte nem hitte, hogy a Capello által jelentett áttörés igaz legyen. De mikor mindig több hír futott be Capello hadseregének pusztulásáról, 27-én pedig arról is, hogy az áttörők már az olasz síkságon fekvő Cividaleig jutottak, az olasz vezetés és ellenállás egyszerre összeroppant. A 14. hadsereg szomszédjai is rárohantak az olaszokra, visszafoglalták a Bainsizzai fensíkot, délen a 17. honvédhadosztály visszavette a Fajtí. Hribet, 29-én már Görz is

¹⁾ Itt az első rohamban legmesszebbre a 15. hegyi dandárhoz tartozó szegedi 46/III. zászlóalj jutott. Ennek parancsnokát Paduschutzky Alfréd századost (ma »vitéz« honvéd alezredes), hősiességéért a külföldi katonai irodalom is kiemeli.

a mienk és az olaszok maradványai teljes kavarodásban hömpölyögnek vissza, a Tagliamento hídjai felé.

Sok szép győzelmünk volt, de ilyen eredményt, ilyen kis erővel, ilyen gyorsan, az egész háború alatt nem étünk el. Az olaszok is elismerték ezt, amikor »il miracolo del Caporetto«-nak, a caporettoi csodának nevezték el.

Most már nem volt más hátra, mint a győzelem teljes kiaknázása. A szövetségesek vezetői, látva a váratlan sikert, el is határozták, hogy nem állnak meg az eredetileg célul kitűzött Tagliamentónál, hanem tovább támadnak. Ehhez célszerűnek látszott a 3. olasz hadsereg megsemmisítése, mely után nem lett volna mivel védeniök a folyó partját.

A hadosztályok hatalmas ütemben rohantak máris az olaszok után, hogy lehetőleg előbb ériék el a Tagliamentó hídjait, mint a délről, a Doberdó és Hermada felől visszavonuló 3. olasz hadsereg. De az előnyomulás rendkívüli nehézségekbe ütközött. Az elhagyott lövegek, autók, kocsik, konyhák ezrei állottak és a fegyverek tízezrei heverték végig az utakon és utak mellett, úgy hogy sok helyütt képtelenség volt azonnal előre tömi. Vezetőségünk emiatt nem a 3. olasz hadsereg oldalába, hanem egyenesen előre sietve, igyekezett Tagliamentot mielőbb elérni.

Üldözés közben az Udine felé törekvő csoportunkat súlyos veszteség érte. Kiváló és népszerű parancsnoka, Berrer német altábornagy — bár figyelmeztették a kockázatra — a csapatok éle elé autózott. Az olaszok azonban Udine előtt megrohanták a gépkocsit s az altábornagyot és a kíséretében levő Böszörményi századost agyonlőtték. A hadtest erejű csoport vezetését Hofacker altábornagy vette át, aki délre bekanyarodva mégis elébe akart vágni a visszaözlőknek. Azonban Krafft, a 14. hadsereg vezérkari főnöke, nehogy a csoport a tőle délre előnyomuló Sootti-csoporttal összekeveredjék, a bekanyarodást utóbbinak rendelte el. Ez azonban lemaradt. Pedig az olaszok kavargó tömegei ekkor már a hidaknál szorongtak, melyeken félmilliónyi emberüket és rengeteg tüzérségüket nem tudtak elég gyorsan átpréselni. Most Goiginger altábornagy, a 60. osztrák-magyar hadosztály parancsnoka akarta a kedvező alkalmat kihasználni és a hidakat kézrekeríteni, illetve a visszavonulókat elvágni és elfogni. Ezt azonban Boroevicnek, az arcvonal parancsnokának egy parancsa gátolta meg.

Ezután Below és Boroevic közt merült fel nézeteltérés úgy, hogy az egymást keresztező parancsnok miatt végül senki sem fordulhatott délre, Így az ellenség legnagyobb része, a Tagliamentón átjutva s maga mögött a hidakat felrobbantva, megmenekült a tökéletes megsemmisülés oly közeli veszedelmétől. Az 1914 őszén a Mame-nál, 1915 őszén Szerbiában, 1916 őszén Komáméban hajszálon függött teljes győzelem elmulasztott lehetősége után, most 1917 őszén Itáliában ismétlődött meg a siker lázában elkövetett vezetésbeli hiba, az

üldözés kapkodó, tétova irányítása. Visszahozhatatlan alkalmak, melyek mindegyike, de különösen elsője és utolsója az egész háború menetére végzetes befolyást gyakorolt.

Az olaszok a megmenekült 3. hadsereg és tartalékaik segítségével megkapaszkodtak a Tagliamentó nyugati partján és végső elszántsággal igyekeztek fedezni a Piave mögé tervezett visszavonulásukat. Hadosztályaink egymásután érték el a folyót, melynek széles, rendkívül sebes és jéghideg vizén már nem tudták átverekedni magukat. Az egész arcvonal megakadt.

Az 55. osztrák-magyar hadosztály november 2-án hajnalban megkísérelte, hogy legkiválóbb úszóival a Tagliamentó túlsó partjára jusson. A hadosztályparancsnok, herceg Schwarzenberg tábornok, maga úszott át elsőül a jéghideg, rohanó hegyifolyón, de a hős vállalkozás nem sikerült és az úszóknak vissza kellett jönniük, alig tudván megmenteni tábornokukat. Ekkor egy felrobbantott kőhíd megmaradt pillérein létrákból egy szál pallót fektettek át, melyen a 4./IV. bosnyák zászlóalj néhány embere, Nuits zászlóssal az élén, egyenként átmászott a túlsó partra. Az olaszok pokoli tüzet zúdítottak a rohanó folyó felett, szédítő magasságban, egy szál deszkán állomásozó harcosokra, de azok legnagyobb részt mégis átjutottak és megrohanták a túlsó parton védekező olaszokat. Lassanként az egész bosnyák zászlóalj odaát volt. Az olaszok megrohanták őket, de a zászlóalj egész éjjel, a folytonos kézitusában tizedrészére lefogyva, mégis tartotta a kis hídfőt, sőt egyik százada még egy olasz üteget is elfogott. Csak 3-án délelőtt küldhették nekik segítséget. Az olasz ellenállás ekkor váratlanul összeroppan és egy egész olasz ezred parancsnokostul megadta magát. Elsőül tehát osztrák-magyar csapatok jutottak a túlsó partra. Csak néhány órával később jutott át a könnyebb körülmények közt küzdő 12. német hadosztály Pontaiba-nál.

Az olaszok most már hamarosan feladták. Tagliamentó-menti állásaikat és a Piave mögé siettek vissza. De még mielőtt új állásaikat elérték volna, fővezérüket, *Cadornát*, az olasz király felmentette és *Diaz* tábornokot nevezte ki fővezérül.

A szövetségeseknek, miután a Tagliamentón átjutottak, az volt a tervük, hogy most már a Piavén is átkelnek és támadásukat a Brentáig folytatják. Ámde a csapatok csak rövidlélegzetű, a Tagliamentóig menő támadásra voltak előkészítve és felszerelve. Vonatuk alig volt és legtöbb helyen még a tábornokok is gyalog mentek, mert nem volt lovuk. Az olasz zsákmányból kellett vonatokat rögtönözni. Az üldözéshez lovasság alig, kerékpárosok pedig egyáltalában nem állottak rendelkezésre. Az ellenségtől zsákmányolt lovakra ültettek hát embereket, hogy legalább egy-két járórt küldhessenek előre. Zsákmányolt anyagból rögtönzött kerékpáros alakulatokat is felállítottak, de ehhez is idő kellett.

Cadorna, az Isonzó-vonal összeomlása után, azonnal a nyugati

szövetségesekhez fordult segítségért. Október 30-án már a 10. francia hadsereg¹⁾ és egy angol hadsereg²⁾ érkezett segítségükre. Vezérük, Foch tábornok, azonnal rendet igyekezett teremteni szövetségeseinél. Végre sikerült is a Piave mögött, a franciákkal és angolokkal együtt új védővonalat létesíteni.

Vezetőink hamarosan hírt kaptak az idegen segítségről, de Jenő főherceg, az olasz arcvonal parancsnoka, mégis elrendelte a támadást a Piavén át. Utasította Conrádot, ki akkor már a tiroli arcvonal parancsnoka volt, hogy Asiagon át támadva, törjön a Piave menti olasz állás oldalába. A Krauss-hadtestnek pedig, Feltrén át támadva, az 1770 méter magas Monté Grappa hegytömbjét kellett elfoglalnia

A parancs óriási követelményt támasztott csapatainkkal szemben. A Krauss-hadtestnek, mely mindvégig ezer méteres hegyeken nyomult elő a 14. hadsereg jobb szárnyán, mindene lemaradt: ütegei, lövészere, vonata. Csak néhány hegyi üteg tudta a gyalogságot az ösvényeken követni s most egy 1700 méteres sziklatömböt kellett megrohannia. A hadtest mindezek ellenére megkísérelte a lehetetlent. A havasi gyopár (Edelweiss), az 55., 94. és 22. lövészadosztály a siker reményében lendült neki a hegyeknek. A német vadászok 22-én bevették a 868 méteres Mt. Tombát, a havasi gyopár hadosztály és a 4. hadosztály az 1549 méteres Mt. Pertica tömbjét, de itt hiegakadtak a szívós olasz ellenálláson, melyet tüzéség híjján nem tudtak leküzdeni. A hegyeket már magas hó fődte és a téli felszerelést nélkülöző csapatok rengeteget szenvedtek. Sok embernek még pokróca sem volt, mert az üldözés alatt a harcosok mindent eldobáltak, csakhogy gyorsabban jussanak előbbre.

Végül már csak Conrád tiroli csapatai támadtak a Hétközség fensíkján, elfoglalva a Mt. Melettát. December 30-án azonban már az olaszok segítségére jött franciák mentek át ellentámadásba és a 47. francia vadászadosztály visszafoglalta a Mt. Tombát, rendkívül sokat nélkülözött 50. hadosztályunktól, mely a németeket ott felváltotta. Ezután már csak állásjavításért folynak kisebb harcok, különben az arcvonal végleg megmerevedett.

A hadjárat a központi hatalmaknak váratlanul nagyranőtt sikere. Senki sem számított arra, hogy az olasz ellenállás napok alatt megtörjön. Csak a siker váratlan nagysága készítette csapatainkat a támadás folytatására, melyhez azonban hiányoztak a megfelelő eszközök. A vezetés is készületlen volt, emiatt több hibát követett el és az ellenség ennek köszönhető, hogy nem semmisült meg teljesen.

Az eredmény így is messze felülmúlt minden várakozást. A 2. olasz hadsereg csaknem megsemmisült, a 3. hadsereg is súlyos vesz-

1) XII. és XXXI. hadtest: 4 hadosztálya és 2 lövészadosztálya.

2) XI. és XIV. hadtest: 2 hadosztálya.

teségekkel vonta ki magát a nem sikerült átkarolásból. Ottveszett a két hadsereg tüzérének és hadianyagának több, mint a fele, 4000 löveg és aknavető, 3000 géppuska és 300.000 puska, milliárdokat érő felszerelés, dús raktárak. 300.000 olasz fogságba esett és kereken 100.000 elpusztult. Ezenkívül csaknem 50.000-re rúgott az elszóródtak és hazaszököttek száma. Az olasz hadsereget, melynek különösen a tisztjei, mindedig oly vitézül verekedtek, ezúttal valószínűleg tömegőrület fogta el, mely erkölcsi erejét összeroppan tóttá.

Az osztrák-magyar hadsereg szellemét a győzelem magasra emelte. Az oroszok, románok kiesése és az olasz győzelem, együttvéve ismét azt a reményt ébresztették, hogy a végleges győzelmet mégis ki vívjuk.

Események a török arcvonalokon.

Törökország, a hű szövetséges, hol a németeket, hol minket segített ki egy-két hadosztállyal, pedig saját arcvonalain is elég gondja volt, hiszen egymásután súlyos csapások érték.

A kaukázusi arcvonalon az oroszok 1916 elején visszaszorították a 3. török hadsereget és elfoglalták Örményország fővárosát: Erzerumot. Tavasszal pedig a Fekete-tenger legfontosabb kikötőjét, Trapezuntot is elragadták a törököktől. A 2. török hadsereg nagyszabású ellentámadást akart itt végrehajtani, de csaknem fél év telt bele, míg ez a nagy erő a vasút- és útnélküli területen felvonulását be tudta fejezni. Az elkésett támadás nem sikerült. Ismét az oroszok törtek előre és csak az 1917 tavaszán kitört forradalom akadályozta meg a további előrejutásukat. Ekkor az arcvonal megmerevedett és a törökök inkább az oroszok mohamedán alattvalóinak fellázításával kísérleteztek.

Mezopotámiában, a Bagdad birtokába jutott angolok lassanként tovább terjeszkedtek észak felé. A törökök nem fogadták el a csatát és inkább visszahúzódtak. Nem tehettek mást, mert minden erejükre Palesztinában volt szükség.

E helyen a törökök, minden igyekezetük ellenére sem tudtak a folyton erősödő angolokkal megfelelő erőket szembe állítani. Ellenfelük vasutat, utat és csaknem 600 kilométer hosszú vízvezetékét épített a sivatagon keresztül és e mellett húzódtott észak felé. Bár német repülők, a sivatagban leszállva, többször felrobbantották a vízvezetékét és a vasútvonalat, az angolok mindig közelebb jutottak Palesztina termékeny területeihez. 1917. márciusban Gaza-nál támadták meg a Kress német ezredes vezette török védelmet. Úgy ekkor, mint áprilisban megismételt támadásukat a törökök még visszaverték, de a védelem újjászervezése ellenére — melyet már Falkenhayn tábornok irányított. — november 2-án Gaza-nál mégis súlyos csapást szenvedtek az angoloktól. A tenger felől a hajóhad, a sivatag felől ausztráliai

lovasság, arcból pedig 5 angol-ausztráliai hadosztály rohanta meg a jóval gyengébb és rosszul felszerelt törököket, kik december 9-én Jeruzsálemet, a Szent Várost is elvesztették. Az év végén alig tudtak megmaradni a tenger és a Jordán folyó között.

A törököknél kevésbé a háborús akarat, mint inkább az anyag hiányzott a háborúhoz. A hadsereg rendkívül szegény volt és többnyire lövészer nélkül kellett szembeszállnia a kiválóan felszerelt és különben is vitéz ausztráliai, angol és indiai csapatokkal. A törökök helyzetét az is súlyosbította, hogy az arabok már teljesen ellenük fordultak, az örmények nyíltan lázongtak, szökdöstek. A kiváló török harcos lassanként magára maradt, a mindig nagyobb erővel meginduló entente-támadások idején.

Német-Délkeletafrika küzdelmei, 1914—1918.

Német-Délkeletafrika a német birodalom legértékesebb gyarmata volt. A csaknem 10 millió benszülöttet és 30.000 német lakossal rendelkező gazdag terület régen felkeltette az angolok érdeklődését, kik Kairótól Fokvárosig húzódó egységes, összefüggő gyarmatbirodalom megteremtésén fáradoztak.

A háború kitörésekor a gyarmat védőrségének parancsnoka Lettow-Vorbeck alezredes volt. A Csonkamagyarországnál tizenháromszorta nagyobb területen mindössze 1 4 századot tudott felállítani, egyenként 160 főnyi létszámmal. Ezekben csak a tisztek és az altisztek egy része volt európai, a többi benszülött. A védőrséget a német telepesekből és a »Königsberg«, »Planet«, »Move« német hadihajók tengerészeiből sikerült kissé megerősíteni.

A védőrség fegyverzete igen szegényes volt. Mindössze 6 század rendelkezett modern puskával, a többiek egyes töltésű régi puskákkal vonultak ki. A háború kitörésekor mindössze 18 ágyú állt rendelkezésre. Egészségügyi anyag és egyéb katonai felszerelés éppúgy, mint lövészer, csak a legszükségesebb mértékben volt.

1914-ben a határokon megkezdődött a csatározás. Az angolok észak felől és délről, a belgák nyugatról támadták meg a gyarmatot. A német védőrség a gyarmat északi részében egyesült és szállt szembe az angolokkal. Utóbbiak 1911 november 2-án a németek háta mögött Taga-nál csapatokat szállítottak partra, de a németek a tengerbe szorították őket, miközben sok, éppen kapóra jött hadianyagot zsákmányoltak.

A zsákmányból Lettow-Vorbeck újabb erőket szerelt fel. 1915 közepén már 2000 fehérből, 11.500 aszkariból álló és 96 géppuskával, meg 50 ágyúval ellátott serege volt. Viszont ellenfeleinek 200.000 embere a legkiválóbb fegyverzettel, bőséges tüzérséggel,

repülőgépekkel és páncélgépkocsikkal. Ne is számítgassuk, hogy ez, az amúgyis 12—13-szoros túlerőt mennyire fokozta!

1915-ben Németországból egy, az angol blokádvonalon átjutott hajó hozott nekik néhány ágyút, lövészert és gyógyszert.

1916 március elején a Délafrikai Unió csapatai mindenfelől megrohanták őket. Lettow kénytelen volt ugyan védelmi központját, a Kilimandzsaro-vidékét feladni, de a bekerítésből kibújt. Az ellenfél szeptember 4-én megszállta fővárosukat, Daressalamot. A németek délre vonultak vissza és új védőállásukban sikeresen kivédtek az angoloknak nyugat, kelet és észak felől jövő támadását.

1917-ben az angolok folytatták a bekerítést. A németek mindig jobban délkeletre vonultak, végül is a határra szorultak. De a szívós vezér nem adta fel a harcot és portugál területre áttérve, megrohanta ennek érődéit, helyőrségeit és így pótolta teljesen elfogyott lövészert és élelmét.

Ez évben az anyaország ismét segíteni akart kemény küzdelmet folytató gyarmati hőseink. Rendkívüli ötletességgel megépítették az L— 59 léghajót, melyet szét lehetett szedni és minden alkatrészét hadi, vagy egészségügyi célra felhasználni.

A léghajó, mélynek 6757 kilométer utat kellett megtennie a gyarmatig, a bulgáriai Jambóltól 1917 november 21-én indult el útjára. Konstantinápoly, Szimóni, Egyiptom felett átrepülve, sok viszontagság után már Abesszinia közelében, a szudáni Khartum város fölött járt, mikor Berlinből, hol hírül vitték, hogy Lettow-Vorbecket épen ekkor kiszorították országából, rádióon visszarendelték. A léghajó megfordult és leszállás nélkül visszatért Jambolba.

1918 tavaszán Lettow-Vorbeck ismét betört az elveszett német gyarmatba, majd Brit-Rhodesiába nyomult be, sorra megvervén az ellenálló angol őrségeket. Egész nyáron és ősszel keményen tartotta magát és csak 1918 november 13-án, mikor az európai fegyverszünet hírére hallotta, tette le a fegyvert 1300 megmaradt emberével.

Lettow-Vorbeck küzdelmeit mindenkor a német akarat, kitarás, tudás és vitézség példaként fogják emlegetni.

A negyedik háborús év összefoglalása és kilátások a következő esztendőre.

Az 1917-es esztendő a központi hatalmak katonáinak szerencséjére volt. *A mérleg feltűnően a mi javunkra billent.*

A bűvárhajóharc az angolokat a végveszedelembé sodorta. Reménytelenül sötét télnek néztek elébe és megismerték azt a nyomort, amit blokádjukkal a németek fejére zúdítottak. A franciák háborús akaratát láthatóan megtörték óriási vérveszteségeik és a kormány csak a legkegyetlenebb eszközökkel, ezrek halálos ítéletével tudta a hadsere-

gek rendjét megóvni. Az olaszok éppen csak, hogy megmenekültek a végpusztulástól. Oroszország és Románia utolsó rohamai is megtörttek a keleti arcvonalakon, Oroszország pedig forradalmasítva volt.

Katonai sikereink folytán, velük szemben határozott fölénybe jutottunk. Elérkezett az ideje annak, hogy összefogott erővel a nyugati szövetségesekre vessük magunkat és végezzünk velük. Legalább is Európában.

Ámde fölényes katonai hatalmunk mögött sötét árnyék húzódott meg: *a belső összeomlás.*

Az entente tudta, hogy katonai erőnkkel nem képes megbirkózni. Ezért semmit sem sajnált és mindent odaadott a hátsorzságok felbomlásztására. Míg saját területein vasököllet fojtotta el a békeozgalmakat és a »béké«-nek csak pusztá említésére s könyörtelenül falhoz állított mindenkit, addig minden utat és módot megragadott a központi hatalmak békevágyának felébresztésére és ezzel: felbomlasztására.

Törökország, e sokféle nemzetiségből összerakott állam, már nem rendelkezett azzal a háborús akarattal, mint annakelőtte. A bolgárok pénzügyminisztere Svájcban tapogatózott a különbéke lehetőségére felől. A *Monarchia* nemzetiségei nyílt ellenkezésbe kezdtek, a nyomor felszínre dobta a rombolást. *Németországban* a munkássági Imindinkább hajlott a Nyugat propagandájára, kelet felől pedig a kommunizmus által megmételvezett, hazatérő hadifoglyok ezrei hurcolták be az országba a forradalom tüzeit.

A központi hatalmak győztes seregeik háta mögött, tehát győzelmeik ellenére, bomlásnak indultak. És hiányzott az erős kéz, mely rendet teremthetett volna. Különösen a Monarchiában, ahol az új rendszer ahelyett, hogy a sarkára állott volna, mindig újabb és újabb megegyezésre törekedett azokkal, kiknek elszakadási szándéka már a napnál is világosabb volt.

Katonai sikereink és Oroszország kiesése révén keletkezett túlsúlyunk csak addig tarthatott, amíg Amerika milliós seregei meg nem jelennek Európában, Így, ha katonai döntést akartunk elérni, *sietnünk kellett.* Ludendorff tehát már kora tavaszra tervezte döntő támadását nyugati ellenfeleink ellen. De az erők összefogása helyett ismét magára maradt. *A Monarchia már külön utakon járt.* Vezetősége szerrint oly kevés csapata maradt, hogy ezekre szüksége van az olaszok ellen és a még bizonytalan keleti arcvonal megtámasztására. A bolgárok nem akartak, a törökök pedig már nem tudtak volna a nyugati harctér poklában megjelenni.

Az osztrák-magyar hadvezetőség kezdett a maga külön céljai után futni. Ahelyett, hogy aránylagos gyengesége ellenére, de még mindig tekintélyes erők birtokában, segítségét nyújtotta volna a németek nyugati támadásához mindenkép azt a szépséghibát akarta

helyreütni, hogy 1917-ben csak a német segítséggel tudta az olaszokat legyőzni: 1918-ra egy nagy, önálló támadást tervezett az olaszok ellen. A széthúzás és a *katonai erők elaprózása*, mögöttük a bomlás felé haladó birodalmakkal, ezek adták meg kereteit az 1918-as eseményeknek.

Az entente 1918-ra nem várt seregeitől mást, minthogy kivédjék a központi hatalmak sejtett, hatalmas rohamát. Bízott abban, hogy ezek hátszágainak általa siettetett bomlása legalább annyira gyengíteni fogja a katonai erők lökését, hogy ezt nagyobb baj nélkül megússzák. Arra pedig nem is gondolt, hogy 1918-ban katonai döntést érjen el. Ezt csak 1919 tavaszára remélte, mikor a milliós amerikai hadseregekkel megindulhat a döntő támadásra.

Egyelőre minden gondja saját bomlásának: megállítása és a védelem megszervezése volt.

*

A központi hatalmak elérkeztek *az utolsó alkalomhoz*, hogy Európában a háborút győzelmesen befejezhessék.

Nyugodtan állíthatjuk, hogy az egész háború alatt soha, annyi reménnyel nem indulhattak a küzdelembe, mint 1918 tavaszán.

VI. RÉSZ.

A végső döntést kereső csaták, 1918. Első félév.

Nyugati támadásunk biztosítása keleten kötött békékkel.

A központi hatalmak nyugati döntő támadásának alapfeltétele volt, hogy kelet, vagyis az oroszok és románok felé végre tiszta helyzetet teremtsenek. Éppen ezért mindent megtettek, hogy a már megkötött fegyverszünetet mielőbb békekötéssel váltsák fel.

Az orosz kiküldöttek Bresztlitovszkban 1917 december 22-én, Trockijjal az élükön ültek le a tárgyaló asztalhoz. A németeket Kühlmann államtitkár, a Monarchiát Czernin külügyminiszter képviselte. Megjelentek a bolgárok és törökök békekövetei is. Czernin 25-én az entente többi hatalmait is felhívta, hogy a *hódítás és kárpótlás nélküli békét* célzó tárgyalásokra január 4-ig küldjék ki követeiket. A tárgyalások megindultak.

A központi hatalmak valóban hódítás és kárpótlás nélküli békét kerestek. Ennek ellenére a helyzet megoldása nem volt egyszerű. A legnagyobb nehézségei Lengyelország kérdése okozta.

A lengyelek, kik a háború alatt mellettünk és ellenünk egyaránt harcoltak, a *nagy történelmi Lengyelország feltámasztását szorgalmazták* és Galíciát, Litvániát, meg Ukrajna egy részét is szerették volna megkapni. Németország és a Monarchia azonban nem voltak egy nézetben a lengyel kérdésben. Németországnak mindegy volt, hogy Lengyelország miként alakul meg. De saját területeiből, melyekre a lengyelek szintén igényt tartottak, nemcsak, hogy *nem volt hajlandó* bármit is oda adni, de még egy keskeny sávot is követelt a maga részére. A *Monarchia* ezzel ellentétben, *szívesen* bele ment volna a nagy Lengyelország feltámasztásába, de Galícia átengedésével jogot formált arra, hogy a Habsburgok uralmát egész Lengyelországra kiterjessze. A harmadik álláspontot az *oroszok* képviselték, akik a tárgyalás megkezdésének előfeltételeként az összes megszállott területek kiürítését követelték. Míg a két központi hatalom egymást igyekezett

meggyőzni igazáról, az oroszokról hamarosan kiderült, hogy legkevesbé békét kötni jöttek Bresztlitovszkba. Minden eszközzel húzták, halasztották a megegyezést és inkább kommunista propagandabeszédeket tartottak, melyeket béke tárgyalási közlések címén világga bocsájtottak. Csakhamar bizonyult, hogy mást sem akarnak, mint időt nyerni a központi hatalmak forradalmosításáboz.

December végén az oroszok megszakították a tárgyalásokat azzal, hogy újabb utasításokért mennek haza és csak i íl nap múlva, térnek vissza.

Mikor ismét összegyűltek, mindenki azt várta, hogy a január ú-re meghívott többi entente-állam kiküldöttje is megjelenik. De csak az oroszok jöttek el. Az entente többi államai hallani sem akartak a hódítás és kárpótlás nélküli békéről. A nyugati hatalmak politikai vezetését ekkor már Clemenceau francia miniszterelnök ragadta magához, aki a háborút a végső győzelemig akarta folytatni.

A már haladó béketárgyalások menetét 1918 január 8-án új körülmény zavarta meg, *Wilson 14 pontjának* közzététele:

1. A titkos diplomácia megszüntetése.
2. A tengerek szabadsága.
3. Gazdasági szabadság.
4. A fegyverkezések csökkentése.
5. A gyarmatkérdések pártatlan rendezése.
6. A megszállt orosz területek kiürítése és az orosz kérdés, rendezése.
7. Belgium kiürítése és helyreállítása.
8. A megszállt francia területek kiürítése, helyreállítása és Elzász-Lotharingia visszaadása a franciáknak.
9. *A Monarchia olasz halárainak a nemzetiségi elv szerinti megállapítása.*
10. *Ausztria-Magyarország népei önrendelkezési jogának biztosítása.*
11. Románia, Szerbia, Montenegró kiürítése, helyreállítása, Szerbia részére szabad és biztos kivezető ut megadása a tengerhez.
12. A török kérdés rendezése, a török nemzetiségek önrendelkezésének biztosítása. A Dardanellák nemzetközivé tétele.
13. Független Lengyelország megalakítása, szabad és biztos kivezető út biztosítása részére a tengerhez.
14. Népszövetség megteremtése.

Az oroszok, az őket legközelebről érintő 6. pontra támaszkodva, mindig követelőbbek lettek és minden erővel halasztották a megegyezést, hogy propagandájuk eredményét kívárvák. Január 18-án ismét elutaztak és csak 30-án tértek vissza.

A központi hatalmak látva, hogy az oroszokkal nem boldogulnak, külön tárgyalást kezdtek az egyes orosz tartományokkal. A Monarchia indítványára, mindenekelőtt a Szovjettől elszakadni kívánó

Ukrajnával, Ez a terület, a maga gazdag gabonatermésével, sokat, lendíthetett a központi hatalmak nehéz élelmezési helyzetén. Képviselői azonban csak akkor voltak hajlandók különbéke, ha azokat a területrészeket is megkapják, amelyeket a lengyelek ugyancsak maguknak követeltek. Az idő sürgetett. Végül is kénytelenek az ukránok követelését teljesíteni. Ezzel azonban a lengyeleket véglegesen magunk ellen fordítottuk és az a terv is megbukott, hogy a Habsburg-ház a, lengyel trónt elfoglalhassa.

Február 9-én Ukrajnával különbekét kötöttünk. A bolsevikiek ebben ellenséges cselekedetet láttak, még 9-én felhívták rádióan a német hadsereget, hogy tagadja meg az engedelmességet, a béketárgyalásokat pedig teljesen holtvágányra terelték. A központi hatalmak, ekkor elhatározták, hogy fegyverrel kényszerítik őket a békére.

Január 18-án délben újra megkezdődött az ellenségeskedés. Csapataink mindenütt megindultak az utak és vasutak mentén (ezért nevezik e háborút *vasútháborúnak*), főleg páncélvonataikkal. Az oroszok, kivéve a csehek légióit, alig fejtettek ki komolyabb ellenállást. Kormányuk rögtön, táviratilag jelentette ki békére való készségét és azonnal útbaindította megbízottait, kik 28-án Bresztlitovszba érkezve, rövid tárgyalás után és sokkal keményebb feltételek mellett, *március 3-án aláírták a bresztlitovszki békét.*

A békeszerződés értelmében az orosz haderőnek le kellett szereznie, Ukrajna és Finnország önálló lett, Lengyelországra vonatkozólag pedig a központi hatalmak voltak jogosultak dönten. Litvánia és Esztország kérdését később tárgyalják meg. Batum és Kars a törököké. A szövetséges csapatok jogosultak Orsa, Charkow, Rostov vonaláig előremenni és a megszállott területet birtokukban tartani.

A központi hatalmak a szerződésben kijelölt területet meg is szállták.

Hasonló nehézségekkel kellett megküzdenünk a románokkal szemben is.

A tárgyalások szintén a hódítás és kárpótlás kizárásának elve' alapján indultak meg.

Később aztán a Monarchia, valamint a bolgárok is változtattak ezen. A Monarchia néhány keskeny területsávot kívánt a szorosok előtti határbiztosítás megkönnyítésére, főleg Orsovánál és Kirlibabánál. Bulgária azonban az egész TJobrudzsát követelte, Törökország pedig határkiigazítás címén kisebb területeket Bulgária déli részéből. Németországot csak az érdekelte, hogy Romániából mentői több gabonát és nyersolajat kapjon és hogy kereskedelmi előnyöket szerezzen, a hódításoknak ellene volt. Végre, hosszas tárgyalások utáni március 5-én Buftéában előzetes, *május 7-én Bukarestben végleges békét kötöttünk.*

Ennek értelmében a románok néhány hadosztályt tarthattak meg, Magyarország javára csekély határkiigazítást kellett adniok, Dobrud-

zsa déli fele a bolgároknak jutott, északi fele viszont a központi hatalmak közös igazgatása alá került. Végül bizonyos mennyiségű gabona és nyersolaj szállítására kötelezték Romániát, aminek biztosítására 6 hadosztályunk maradt az ország területén.

Márciusra tehát sikerült rendet teremteni keleten. A megoldás azonban nem bizonyult szerencsésnek. A hatalmas területek megszállása természetesen nagy erőket emésztett fel, melyek nyugaton nagyobb hasznot hajtottak volna.

A remélt gazdasági eredmény pedig elmaradt. A megszállott orosz és román területek készleteit már felélték az ide-oda hullámzó harcok alatt és amit nagynehezen összeszedtek, azt sem lehetett elszállítani, mert a központi hatalmaknak nem volt már elegendő vasúti anyaguk és szénük. Az Oroszországból és Romániából kihozott gabona alig néhány napi élelmezésre volt elegendő.

*

A keleti helyzet teljes megszilárdulása után, az innen kiszorult entente aggodalommal tekintett a jövőbe. Bizonyos volt, hogy a központi hatalmak még az amerikaiak beérkezése előtt hatalmas rohamra indulnak. Ezért ők is mérlegelni kezdték *Wilson* 14 pontját, melyeket az elnök február 12-én a következő *ő pontba sűritett össze*:

1. A végleges megegyezésnek *a teljes igazságon* és oly kiegyezésen kell felépülnie, melyről a legvalószínűbb, hogy *tartós békét* fog előidézni.
2. *Népeket és tartományokat nem lehet az egyik államból a másikba áttolni, ha az egyszersmind nem saját akaratok is.*
3. Oly területi kérdéseket, melyeket ez a háború vetett fel, *az illető lakosság érdekében és javára* kell megoldani.

A Minden világosan körülírt nemzeti igényt oly messzire menő módon kell kielégíteni, amint csak lehetséges, *anélkül, hogy ebből újabb ellentétek eredjenek és a világ békéjét újra megzavarják.*

Angliában már erőteljes hangok hallatszottak a béke mellett. Egyedül a franciák nem akartak hallani a győzelem nélküli békéről: *Clemenceau miniszterelnök június 3-án kijelentette, hogy minden körülmények közt folytatja a háborút a győzelemig.*¹⁾

Úgy a német, mint az osztrák-magyar hadvezetőség, mindjárt Oroszország és Románia kiesése után hozzálátott oly erő megteremtéséhez, mellyel a végső döntést kicsikarhatja. Lázasan munkába indult meg: a seregek nagy részét újjászervezték, az állásharcban fogatolás nélkül maradt tüzérséget ismét mozgékonyra tették, új támadó eljárásokat tanítottak be, nagy repülőerőt teremtettek elő. Fokozottabb ütemben folyt a levőszergyártás és a támadásra szánt seregtestek felmunkálása.

¹⁾ »Nous ne consentions qu'à une paix de victoire.«

Mindent előkészítettek az utolsó, nagy ütésre. És ezzel mindent, feltettek az utolsó kártyára.

Döntést célzó támadások a nyugati harctéren.

Ludendorff gondos előkészületek és az ellenség helyzetének alapos megvizsgálása után arra az elhatározásra jutott, hogy hatalmas áttöréssel elválasztja egymástól az angol és francia haderőt, majd az áttörés után északfelé bekanyarodva, az angolokat a tengernek szorítja.

Az áttörést az angol és francia hadseregek csatlakozó pontjánál, Arras és La Fere közt, 80 kilométer szélességben tervezte.

Az áttörés helyére 61 újjá képzett, kiválóan felszerelt, kipihentett hadosztályt vont előre és 6200 különböző löveget vitt állásba. A tömeg, melyet alkalmazott, *a legnagyobb volt, amit a központi hatalmak valaha is egy célra kiállíthattak* s amely egyszerre indul támadásra. Március 21 -én kereken *1 millió német harcos* állt ugrásra készen.

Az entente úgyszólván semmit sem vett észre a soha nem látott méretű előkészületekből. Bár március 18-án két elzászi származású német katona átszökött az ellenséghez és elárulta a készülődést, nem sok hitelt adtak jelentéseiknek, csupán Foch marsall, a szövetségesek fővezére helyezett készenlébe néhány tartalék hadosztályt. Az angolok különösen hitetlenkedtek úgy, hogy a támadás teljesen váratlanul vágott beléjük.

Március 21-én hajnali 4 órakor 6200 német ágyú pergőtűze zuhant az angol és francia állásokra.¹⁾ A gázzal és robbanó lövészerrel együttesen végrehajtott tüzmegrohanás rövid két óra alatt felismerhetetlenné porlasztotta szét az ellenfelek állásait. 9 órakor a német tüzérség abbahagyta az állások és az ellenséges tüzérség rombolását, tűzhengerré alakult át és megindult az énekszóval rohamra induló gyalogság előtt, hogy mindenem keresztül utat törjön a harcosoknak.

Ami az ententenak 2 millió emberélet feláldozása ellenére sem a Sommenál, sem Flandriában nem sikerült: a német áttörés 21-én estére átjutott a franciák állásain, melyeken 50 kilométer széles rés tátongott.

Foch azonnal útbaindított minden mozgatható tartalékot. Vonatok és százezernyi gépkocsi öntötte a francia és angol tartalékokat a németek ütötte rés betömésére. De a német acélfal mindig előbbre és előbbre nyomult, maga elől elseperve a tartalékokat. 23-án már Peronne-Ham vonalában álltak, 25 kilométerre az indulás helyétől és

¹⁾ A németek »Szent Mihály«, vagy »Mars támadás«-nak nevezik, a franciák »amiensi csatá«-nak.

25-én újabb 10—15 kilométerrel jutottak előbbre. Ámde az ellenállás is mindig erősödött. Az angolok ereje ugyan lassan megtört, de az ide szállított franciák csak lépésről-lépésre hátráltak és minden elképzelhető eszközzel örölték a németeket. Ennek ellenére a támadás lassabban bár, de még haladt. 27-én Albert-Montdidier vonalát érték el és 17 kilométerre álltak a célul adott Amiens előtt, melyet ha elérnek, a francia és angol hadsereg elvágása sikerült és az angolok részére nincs megállás a tengerig.

A német támadás azonban e napon megakadt. Bebizonyult, hogy még milliós tömegek sem elegendők ahhoz, hogy rést vágjanak egy szilárd akarató ellenfél védelmén. Nem pedig azért, mert a támadó németek a tölcsermezőkön nem tudtak oly gyorsan átvergődni, mint ahogy a hátul jó utakon és vasutakon mozgó francia tartalékok a réseket betömték. A német tüzérség alig tudott megmozdulni a méternyi mély lyukakkal teljesen felszántott talajon és nem bírta követni a gyalogságot. Megakadt a lövészer pótlása és az élelmezés is. A magára hagyott német gyalogság, erejének utolsó megfeszítésével, újra és újra megrohanta a franciák és angolok hátsóbb állásait, de ezek is az utolsó emberig verekedve tartották helyeiket és tartalékaikkal vad ellenrohamokat hajtottak végre.

Két nemzet ősi gyűlölete csapott itt össze. Ludendorff újabb és újabb tartalékok bevetésével akarta célját, Amienst elérni, de úgy március 30-i, mint április 4-i újabb támadása már megakadt a franciák kétségbeesett ellenállásán. Április á-én végre is meg kellett állni.¹⁾

A győzelem hatalmas volt, méltó a német erőfeszítéshez, de célját nem érte el. A szövetségesek 300.000 embert, ebből 90.000 foglyot veszítve, hátrább szorultak, de 70 kilométerre mégis sikerült új és szilárd arcvonalat alkotniok.

Az entente gyökeréig megrendült a hatalmas csapástól. Lloyd George és Clemenceau, nem palástolva aggodalmukat, arra kérték Wilsont, hogy siettesse az amerikai sereg átkelését és engedje meg a már Franciaországban kiképzés alatt álló amerikai csapatok bevetését. Nem törődve Anglia súlyos élelmezési viszonyaival, minden hajójukat azonnal útba indítottak Amerikába, az amerikaiak áthozatalára. Ludendorff pedig ezalatt hozzálátott, hogy új csapást mérjen rájuk.

*

Az 1918 márciusi támadás alkalmával szólalt meg a német technika világcsodája, *a Budapest—egri, a Budapest—győri, vagy Budapest—balatonfüredi távolságnak megfelelő, 120 kilométerre hordó ágyú*. A német mérnökök már régen kísérleteztek azzal, hogy oly

¹⁾ A 7. német hadsereg az Ailette-Oise csatornáig jutott a 6—9-ig tartó »Arkangyal-támadás«-sal.

magasra lőjenek ki lövedékeket, ahol a levegő ritkasága folytán az ellenállás már csekély és így a lövedékek a rendesnél jóval messzibb repülhetnek. A kísérletek eredményre vezettek, a 21 — centiméteres lövedékek a Laon melletti st. gobeini erdőből Párizsba hullottak, ahol emeletes házakat romboltak földig.¹⁾ A franciák először láthatatlan német repülőgépek bombáinak tartották e lövedékeket, csak egy fel nem robbant példány győzte meg őket arról, hogy mégis ágyúkból származnak. A lakosság rémülten menekült a városból, fokozva a harctéri események miatt amúgy is nagyfokú idegességét.

*

Április 9-én Dünkirchen és La Bassoe közt az újabb német roham az angolokra zúdult rá.²⁾ 28 német hadosztály tört előre. Az arcvonalban álló portugál hadosztályok már az első lökésre csaknem teljesen felőrlődtek. De elsöpörte a roham az angolokat is. Április 11-én Armentierest, szívós küzdelem után 25-ig Ypern—Mervillet érték el a németek, de itt a támadás megakadt. Ugyanazon okból mint Amiens előtt: a francia és angol tartalékok gyorsabbak voltak, mint a tölcsérmezőkön küzködő németek, tehát sikerült az ütött réseket idejekorán betömniük. De a csata úgyszólván az utolsó francia és angol tartalékokat is felszívta. Ezért a világ minden tájáról összekapart angol és francia zászlóaljokat gyorshajókkal szállítják az ingadozó arcvonal mögé. Bár ezt a csapást még kivédte, az angol fővezérség nem hitte, hogy még egyet kibírjon.

Foch tábornagy azonban 21-én a nyugati arcoonalon küzdő összes szövetségesek felett átvette a főparancsnokságot és rendkívüli tehetségével ismét nekibuzdult, hogy a védelmet újjászervezze.

*

Ludendorff megdöbbenve látta, hogy irtózatosszerű támadásai nem érnek célra. De még nem adta fel a győzelem reményét: látva, hogy a védelem gerince a franciák, hatalmas csapással a franciákat akarta tönkre tenni, hogy azután seregeivel ismét Amienshez jutva, végleg áttörjön az angolok és franciák közt és előbbieket a tengerbe szorítsa.

Május 27-én Noyon és Reims közt Párizsnak véve irányt, 34 hadosztályt zúdított neki a franciáknak.¹⁾ Már első rohamuk a *Chemin des Dames* birtokába juttatta őket. A franciák megverten özönlöttek vissza, sok helyütt fellázadtak, eldobálták fegyvereiket és tisztjeikre támadtak. A német támadás gyorsan jutott előre. 29-én elfoglalták Soissonst, majd elérték a Mámét, mely mögül 1914-ben vissza kellett vonulniuk. *Ekkor tehát ismét Párizs előtt álltak.* Petain,

¹⁾ Március 23-án, az első napon 27 lövés.

²⁾ A »Georgette-támadás«.

³⁾ A »második marnei csata«, vagy »Blücher-támadás.«

a francia fővezér, Foch utasítására a Villers Colterets-i erdőkből erős-ellentámadást intézett a németek oldalába, kik erre megálltak és beásta magukat. Június 9-én a németek még egy kísérletet tettek az előrejutásra, de végre is belátták, hogy a minden veszteségét könnyebben pótló s ezért mindig erősebb ententtel nem tudnak megbirkózni.

Egyelőre tehát megálltak. Ludendorff még mindig bízott abban, hogy az amerikai haderő harcbalépése előtt végez nyugati ellenfeivel. Pillanatnyilag azonban sem elegendő csapata, sem lövésze nem volt a támadás folytatásához. Emiatt úgy határozott, hogy júliusig újra felkészül és akkor megrohanja őket.

A németek döntést kereső nagy támadásai tehát nem érték el céljukat. Az entente arcvonala szilárdan állott és a német győzelmek csak területnyereséget eredményeztek.

Az osztrák-magyar haderő támadása.

*Az első piavei csata,
(június 15—22.)*

A közös katonai érdek az követelte, hogy Németország és a Monarchia egyesült erővel forduljon a nyugati harctéren küzdő főellen-
ségek ellen. A Monarchia haderejének fővezére 1917 végén meg is ígérte, hogy segíti a németeket. Mikor azután a németek az ígért beváltását kérték, ez úgy alakult, hogy a németeket csak kevés tüzéséggel támogatjuk, az osztrák-magyar haderő pedig Olaszország ellen fordul.

Jelentékeny katonai írók az uralkodónak ezt az elhatározását úgy tárgyalják, mint a világháború elvesztésének főokát. De, hogy mi indította erre, az eltérő és ellentmondó állítások tömkelegében még ma sincs tisztázva. Talán személyes tekintélyének csorbitását látta abban, hogy seregeit német vezetésnek rendelje alá? vagy a Monarchia hadvezetősége akarta megmutatni, hogy a sokat szidott és a németek által kritizált osztrák-magyar vezetés magában is tud döntő eredményeket elérni? Tény, hogy a legjobb, illetve még mindig végleges döntéssel kecsesgató megoldás háttérbe szorult és Arz, a Monarchia vezérkarának főnöke kénytelen volt a segítségre számító németeket elutasítani.

Mikor a németek tavaszi nagy csatái nem érték el céljukat, Ludendorff, hogy legalább közvetve vegye hasznát az osztrák-magyar haderőnek, azt szorgalmazta, hogy támadjuk meg az olaszokat, nehogy az Itáliában harcoló francia, angol és esetleg olasz hadosztályok nyugatra mehessenek. Ez a felhívás meg éppen a Monarchia álláspontját erősítette s fővezére utasítására Arz hozzálátott a támadás megszervezéséhez.

Ezt az arcvonalparancsnokok mindegyike másképen képzelte el és azt javasolta, hogy az ő arcvonaláról induljon meg a főtámadás. Boroevic még a maga arcvonalán is két helyen akart áttörni: a Montellónál és Oderzo-Treviso közt, esetleg még a Piave torkolata táján is. *Végül is ahelyett, hogy az erőket bárhol, de egyetlen nagy áttörő ékké egyesítették volna, mindkét arcvonalnak elrendelték a támadást.*

A végleges terv szerint Metzger hadosztályának az arcvonal legnyugatibb végén, a Tonale-szorosban kellett tüntetésképpen támadnia. Ezt követi a *főtámadás* az Etsch és a Piave torkolata közti hosszú arcvonalon, még pedig: Conrad a Sette Gommuni fensík körül, József királyi herceg a Montellón, Boroevic Isonzó-hadserege Trevizóra és S. Dona di Piavenél.

Az osztrák-magyar haderőnek e nagyszabású művelethez 5á hadosztály állt rendelkezésére. Velük szemben az olaszoknak 5 9 hadosztálya állott, ők már korán tudtak támadó szándékainkról és amikor átfutott katonáink a pontos időt is elárulták, elhatározták, hogy a nyugati harctéren bevált módszer szerint járnak el. Első állásaikban egészen csekély erőt hagyva vissza, erejük zömét kivonják tüzérségi előkészítésünk alól, majd aztán töretlenül szállnak szemben támadó gyalogságunkkal.

*

Július 13—14 éjjelén a támadásra külön iskolázott csapatok is az állásokba vonultak, a Piave mentén pedig előkészítették az átkeléshez szükséges pontonokat.

13-án a hegységben hatalmas felhőszakadások voltak. A Piave rohamosan kezdett áradni és vize fokozott sebességgel hömpölygött a tenger felé. Egy pillanatra felmerült ugyan az elhalasztás gondolata, de aztán mégis elrendelték, hogy a támadást minden körülményeik közt végre kell hajtani.

Június 15-én hajnali 3 órakor az Astico-tól a tengerig terjedő 90 kilométeres arcvonalon *4800 lövegünk és 600 aknavetőnk* kezdte meg tüzét az olasz állásokra. Az első tüzcsapás után több helyütt gázlövésre tértek át, majd ismét robbanó lövésekre. Az olasz tüzérség azonban egy félóra múlva magához tért és még a mienkénél is hatalmasabb tüzet zúdított készülődő gyalogságunkra, annak jeléül, hogy 90 kilométerre elaprózott tüzérségünk nem érte el célját. Ennek ellenére, a tervszerűen, percre megszabott támadás és átkelés mégis megindult.

A 11. (Scheuchenstuel) hadsereg arcvonalán, az *asiagói fensíkon* már az első rohamok nem sikerültek. Az ott álló angolok, franciák és olaszok délig visszafoglalták első rohamainkban elvett állásaikat és III., valamint XIII. hadtestünknek vissza kellett vonulnia. A XXVI. hadtest támadása jobban haladt. A 27. hadosztályhoz tartozó 85. (máramarosszigeti) gyalogezred 5 kilométerre előre törve,

már az olasz síkságon levő *Bassano* elé érkezett, de a többi csapatok nem értek nyomába s így ennek az ezrednek is vissza kellett húzódnia. Conrád támadása tehát már az első nap délelőttjén megakadt, sőt a legtöbb helyen egyáltalában nem is jutott előre.

Sokkal jobban indult a *Boroëoic* vezette 6. (József kir. herceg) és az Isonzó (Wurm) hadsereg támadása. A 6. hadsereg előtt az olasz parton meredeken kiugró *Montello fensík* feküdt, melyet bokrok és lyukak (dolinák) borítanak. Az olasz állások rendkívül erősek voltak: csupa betonfedezék. A fensík lyukaiban 300 ágyú állt készen a támadás elhárítására, ezenkívül oldalból 300—400 ágyú tudott a Montellóra lőni, melyet az 51. és 58. olasz hadosztály védett.

A Montellóra való támadást a XXIV. (Goiginger) hadtestnek (31. és 17. közös, meg a 1. honvédgyalog-, 11. honvéd lovas, valamint 13. osztrák lövészhadosztály) kellett végrehajtania. A tüzérségi előkészítést 700 különböző, közte 8 drb. 30½-es löveg végezte. A lövészer azonban aránylag kevés volt.

15-én 3 órakor — mint a többi arcvonalon — a tüzérség itt is rácsapott az olaszokra és $\frac{3}{4}$ 8-ig tartó tüze alatt a rohamcsapatok a pontonokba ugráltak és a sűrű ködben és füstben megindultak a túlsó part felé. Az olaszok nem igen láthattak a Piave vizére és így csak akkor kezdték tüzelni, mikor csapataink már a nyakukon voltak és szuronnal üzték ki őket betonfedezékeikből. Már megmászták a Montello lejtőjét, fent voltak a fensíkon, amikor egyszerre csak megakadtak az olasz tüzérség mindenfelől rájuk zúduló tüzeiben. Erre Nervesa mellett, ahol különösen heves harcok tomboltak, a tartalékban levő 41. honvédhadoszlályt is bevetették. Négy napi kemény harc árán végre sikerült a fensík legnagyobb részét és Nervesától délre egy kisebb területet elfoglalni. Itt aztán végleg megállít a támadás a mindenfelől elősiető olasz tartalékok tüzzáporában.

Az olaszok ez alkalommal igen heves ellenállást fejtettek ki. Repülőik újból és újból tüzelve csaptak le a hadihídkra, melyeket az áradó folyó többször elszakított. A túlsó parton elhagyatottan küzdő csapatok részére eleinte még repülőink tudtak kevés élelmet, lövészeret, és egészségügyi anyagot ledobálni. Mindez azonban kevés volt. Katonáink csakhamar mindenkől kifogyva harcoltak a kietlen fensíkon és sokszor csak azért intéztek véres szuronyrohamokat, hogy a foglyoktól és halottaktól szerezhessenek vizet és élelmet. Az olaszok még sem bírtak harcosainkkal, beszüntették ellentámadásaikat és ezentúl csak újí állásaikat igyekeztek megvédeni.

Az átkelés és a hegy elfoglalása tehát sikerült, azonban 20-án az *általános helyzet* miatt itt is vissza kellett vonulni az északi partra. Ez 21 és 22-én, csak igen nagy nehézségek árán s a halottak és sebesültek visszahagyásával sikerült.

Az Isonzó-hadseregnek (a budapesti IV., temesvári VII. és a XXIII. hadtest) 900 ágyúja ugyancsak 15-én hajnalban kezdte meg

a tüzelést. A Piave itt sok-sok apró ágra szakadtán hömpölyög a közeli tenger felé és áradása is igen nagy területeket öntött el. Műszaki csapataink csak keserves munkával tudtak előre vergődni a sok folyóág közt, hogy végre a főágba jutva, a pontonokba felvehessék a rohamzászlóaljkat és megindulhassanak az ellenséges part felé.

A tüzéségi előkészítés kevés volt. Az ellenséges gyalogság nagy része életben maradt. Tüzéségünk is hevesen lőtte az átjutott csapatokat, melyek csak nehézségek árán tudtak előbbre vergődni. A 64. és 70. honvéd, a 14. és 2/4. közös gyalog-, valamint a 9. lovashajdosztály minden erőfeszítése ellenére sem sikerült Trevisót elérni, 19-én este a támadás megrekedt. Az olasz tartalékhadosztályok vad erővel vetették magukat az átkelt csapatokra úgy, hogy június 21 — 22 éjjelén ezt a csoportot is vissza kellett vonni a Piave mögé. A támadás tehát vére fulladt. 11.300 halott, 77.000 sebesült, 19.000 beteg és 25.000 eltűnt jelezte, hogy a támadás rosszul volt megszervezve.

Ha azt a hősi erőfeszítést, melyet csapataink az egész hosszú arcvonal oly sok helyén kifejtettek, egy helyen fogják össze, az olasz hadsereg — melyet a támadás így is megrendített, nem állhatott volna meg helyén.

A Monarchia bomlása 1918 első felében.

Kora tavasz óta szakadatlanul özönlöttek haza hadifoglyaink a forradalmi Oroszországból. Havonta 100.000 ember¹⁾ érkezett meg, részben Svédországon, részint a felbomlott arcvonalakon keresztül. Sokat az orosz bolsevizmus nyert meg magának, sokan testileg és lelkieleg összetörtén kerültek haza és meggyőződésből kívánták a békét.

A visszatért hadifoglyok megmételyezett része hamarosan munkához látott. Már eddig is fordultak elő lázongások nemzetiségi csapatainknál, Így 1917 végén a tescheni 31. lövészezrednél kézigranátokkal dobálták meg az előljárókat, majd a ruthénekből álló 34. lövészezred lázongott Fiumében. Február elején Cattaróban tört ki lázadás a tengerészek közt, melyet csak nehezen sikerült leverni és amelynek értelmi szerzői repülőgépen menekültek Olaszországba.

Az első hadifogoly-szállítmányok hazaérkezése után a 8. bosnyák ezrednél és a 88. cseh ezrednél kezdődött nyugtalanság. Májusban már tömeges lázadások fordultak elő, Így 12-én a 80. ezrednél Rimaszombatban, 13-án a 17. ezred szlovénjei lázadtak fel Judenburgban, majd a 7. tábori vadászzászlóalj forrongott. A legvéresebb lázadás május 20-án Pécssett tört ki, hol a szerbekből álló újvidéki 6. gyalogezred fogságból visszatért katonái lázadtak fel arra a hírre, hogy ismét a harctérre kell menniök. 9 tisztjüket legyilkolva, fosz-

¹⁾ 1918 október 21-ig 4500 tiszt és 660.000 ember.

lógatva és rabolva vonultak végig pünkösöd másodnapján Pécs városán, magukkal ragadva a pécsi bányavidék lakosságának egy részét. Csak a Siklóson állomásozó bosnyákok, a 19. honvédezred pótzászlóalja és a honvéd hadapródiskola együttes beavatkozásával sikerült őket megfékezni.

A pécsi lázadás után a 7. lövészezred lázadt fel Rumburgban, majd a trieszti 97. ezred egyes részei tagadták meg az engedelmességet.

Mindezek a lázadások nemzetiségi ezredeknél fordultak elő. A magyar és osztráknémet legénység sehol soha, később sem, lázadt fel parancsnokai ellen, bár a magyar legénységgel a cseh tisztek sok helyütt céltudatosan rosszabbul bántak.

A lázadásokat nem fojtották el elég kemény kézzel s így a lázadó szellem mindig terjedt. A nagyvárosok megmetélyezett lakosságából származó katonaságot már csak lezárt vasúti kocsikban lehetett a harcterre vinni, a szökevények száma pedig ijesztően nőtt. Május 1 és augusztus 31 közt 3000 szökevényt fogtak el és 80.000 olyan katonát találtak a háterszágban, akik nem tudták igazolni, hogy miképpen jutottak haza. A szerb és cseh nemzetiségű szökevények Horvátország és Csehország hegyei között fegyveres bandákká verődtek össze és mint—»zöld káderek« veszélyeztették a vidék közbiztonságát.

*

Március 21-én az olaszok is megengedték az átszökött csehek szervezkedését, mire egy dandárba alakultak és májusban már ellenünk harcoltak.

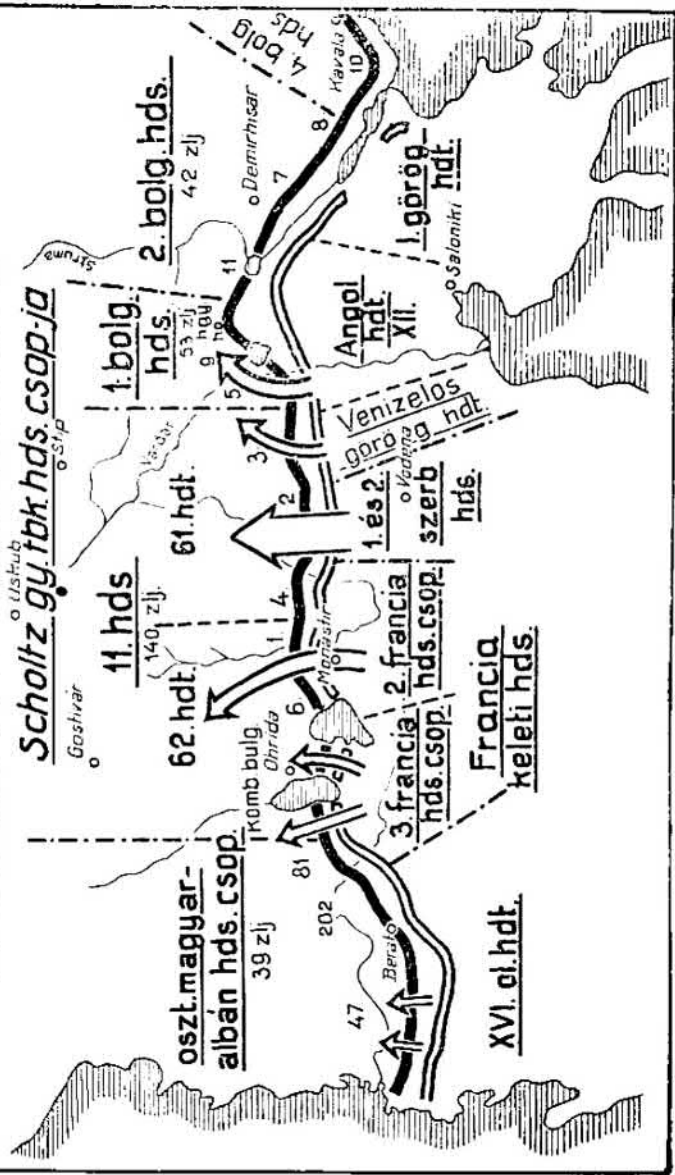
*

A szociáldemokraták közé mindig több és több felforgató elem furakodott be és a nagyvárosok nyomorát kihasználva sztrájkokra izgattak és — mint lapjaik — nyíltan uszítottak a háború ellen. Budapesten január elején fel kellett oszlatni a kétes elemekből összevevődött »Galilei kör-t«, mely forradalmat szervezett. Ugyanitt áprilisban egy agitátort fogtak el, ki már 50 tagú bandát szervezett meg a kaszárnyák megrohanására.

A bajok annyira elhatalmasodtak, hogy a hatóságok alig tudtak velük megbirkózni. Szerencsétlen végű piavei támadásunk aztán végleg felforgatta az egész Monarchiát. Széltében-hosszában híreket terjesztettek a királyné árulásáról, melyről még a két állam képviselőházaiban is felvilágosítást kértek. Az élelem teljesen fogytán volt. Csakhamar egymást érték a sztrájkok és mikor szeptember 18-án a wöllersdorfi lövészergyár a levegőbe repült és 280 munkás halálát lelta, a pártlapok a hadianyag gyártásának beszüntetését követelték.

Június végén a francia kormány hivatalosan elismerte Csehországot, mint önálló államot és szövetségest. Ezzel végleg utat nyitott a forradalomnak.

A Szaloniki arcvonal összeomlása.

Károlyi Mihály gróf nyíltan kihirdette, hogy a magyaroknak is az entente oldalára kell állnia. A sajtó egyrésze is beugrott hangzatos szólamaiknak.

A szökevények száma augusztusban már 100.000-re nőtt, a Szerémségben 5—6000 főnyi fegyveres rablóbanda alakult belőlük, mely a lakosság vele rokonszenvező elemeinek támogatása mellett garázdálkodott.

Nyár közepén a Monarchia, ezen belül főleg Ausztria már a bomlás képét mutatta. *Egyedül a hadsereg állt még*, az a hadsereg, mely négy éven keresztül védte a határokat és most szégyenletesen, hátulról igyekeztek ledőlni.

A második félév.

A balkáni arcvonal összeomlása.

1918 május közepétől kezdve, az addig nyugodt balkáni arcvonalon is fellángolt a harc. A tavak vidékén a franciák kísérleteztek¹ csapataink visszaszorításával, egyelőre csekély eredménnyel. Július 6-án az olaszok is csatlakoztak a franciák támadásához és sokat szenvedett népfelkelőinket visszaszorítva, elfoglalták Beratot. Bár az új parancsnok, Pflanzer-Baltin visszaveszi tőlük e fontos várost, ellentámadása már megakad.

A bolgárok arcvonalán különösebb esemény a tavasz és nyár folyamán nem történt. A bolgár haderő azonban a hátsó ország propagandája folytán lassú bomlásnak indult. Mindig nyíltabb kísérletek! történtek arra is, hogy az ententtel megegyezésre jussanak és e törekvéseiket Vopicka, a Szófiában visszamaradt amerikai konzul minden erővel támogatta.

Ilyen körülmények közt vették észre augusztus végén, hogy az entente nagyobb szabású támadásra készül. A német parancsnokságok mindent megtettek a védelem megerősítésére és felszólították a bolgárokat, hogy több állást építsenek ki egymás mögött. Ezek egy része kijelentette, hogy állásait így is megvédi. Más részük azonban hazaszállítását követelte. Szeptember 15-én a XII. angol hadtest 3 hadosztálya és a két szerb hadsereg, alapos tüzelőkészítés után megrohanta a bolgár állásokat. Az 1. bolgár hadsereg visszaverte a támadást, de a szerbekkel szemben álló 2. bolgár hadosztály összeomlott. A csekély tartalék nem tudta az ütött rést idejében betömni s a következő napokon a szerbek győzelme teljessé vált: *az áttörés sikerült*. A bolgárokon vakrémület lett úrrá és menekülni kezdtek. A teljes összeomlástól tartva, a németek és osztrák-magyar csapatok is megkezdték a visszavonulást. A bolgárok 3. hadosztálya ekkor fellázadt és Szófia ellen vonult. Sikerült ugyan levernü őket, de az arcvonal

már felbomlott. Hogy a forradalmat elkerüljék, a fővezérség szeptember 30-án fegyverszünetet kötött az ententtel. Ferdinánd bolgár cár lemondott és elhagyta az országot. *A szerb és francia seregeit előtt nyitva állt az út a Monarchia felé.*

Déli határaink védelmére a németek azonnal 4, az osztrák-magyar hadvezetőség 2 hadosztályt indított útba. De az entente-osztrákokat, melyek a bolgároktól országukon szabad átvonulást eszközöltek ki, ezek a kis erők már nem tudták feltartóztatni. Kraljevo-Alexinac vonalában megkísérelt sikertelen ellenállás után valamennyien a Monarchia déli határaitra vonultak vissza. A Duna védelmét az olasz harcterről ide szállított hadosztályokkal akarták megerősíteni és vezetését Kövess tábornagyra bízták.

November elején Szerbiát, Montenegrót és Albániát is kiűritették. A szerbek ekkor már a Duna és Drina partjain álltak, készen arra, hogy betörjenek a Monarchiába.

A nagy összeomlás így és ezzel kezdődött.

Törökország összeomlása.

1917 végén visszaszorított palesztinai arcvonalunkat az angolok 1918 februárban megrohanták és Jerikó mögé szorították. A segítségül érkezett 4. török hadsereggel mégis sikerült a védelmet megszilárdítani. A németek pedig az úgynevezett »ázsiai hadtest«-üket küldték erősítésül. Mikor az angolok március kezdetén újra támadtak, a törökök és németek már véres fejjel verték őket vissza. A harcok egész május elejéig tartottak. Az angolok mindig újabb támadásokkal kísérleteztek a Jordán mentén, de mindig kudarcot vallottak. A németek ekkor azt hitték, hogy az angolok kimerültek s a török arcvonal magában is elég erős, így csapataik nagy részét visszavilték Németországba.

Az angolok ezt észrevették, szeptember 10-én a tengerpart taentén erélyes támadással átszakították a 8. török hadsereg arcvonalát és az ütött részen keresztül nagy lovas tömegeket vetettek a még helytálló két török hadsereg hátába. 20-án még Falken hayn názareti főhadiszállását is megrohanták úgy, hogy csak nehezen menekült meg az elfogatástól. Az áttörés után a törökök kénytelenek voltak visszamenni. Feladták egész Palesztinát, Damaszkuszt és a kisázsiai hegyek déli szegélye mentén rendezkedtek be szívós védelemre. Az angolok október végén ezt az arcvonalat is megtámadták, de sikertelenül.

Már úgylátszott, hogy gátat vetnek az angol előnyomulásnak, mikor híre jött, hogy a Szaloniki arcvonalról egy angol hadtest Konstantinápoly felé nyomul elő. Mivel a török fővezérség az angolokkal semmit sem tudott szembeállítani, a bolgárok összeomlása pedig ismét elvágta őket a központi hatalmaktól, október 3x-én fegyverszünetet kötöttek.

Az angol flotta nyomban bevonult a Dardanellákba, majd a Boszporuszba. Török szövetségeseink azonban úgy az ott levő német, mint osztrák-magyar erők részére szabad elvonulást biztosítottak. Távozó katonáinkat a lakosság mindenütt a legnagyobb készséggel támogatta, sőt nem egy helyen fegyvert fogott a maradozóinkra vadászó bandák ellen. Ezt sem lehet elfelejteni.

A németek összeomlása.

Tavaszi sikertelen támadásai után Ludendorff látva, hogy az ellenség nem indítja meg a várt ellentámadást, még egy utolsó kísérletre szánta el magát. Reimsnél meg akarta támadni a franciákat. Majd többi pihent seregeivel Amiensnél az angolok és franciák közé ékelődve, az angolokat a tengernek szorítani. Reményét arra alapozta, hogy amerikai csapatok eddig még alig mutatkoztak az arcvonalban, a franciák pedig nagyon fáradtaknak látszottak.

Július 15-én Reims mindkét oldalán három hadsereget indított támadásra. De a franciák már tanultak a németek eddigi támadásaiból: első vonalaikban alig néhány embert hagytak, a többiek hátsóbb állásokba húzódtak, Így a német pergőtűz üres állásokat vert pozdorjává s amikor a német gyalogság ezeken átjutva, támadását folytatni akarta, már erős védőállásba ütközött. A németek ennek is nekimentek, de a francia szívóssággal szemben végül is megálltak. Ludendorff nem is akart egyebet, mint a franciák tartalékainak idecsődítését. Mikor aztán látta, hogy az arcvonalban új, eddig másutt volt franciák is feltűnnek, azonnal abbahagyta a támadást és csapatait Flandriába, az amiensi támadáshoz indította el.

De az entente már elébevágott.

*

A franciák és angolok még az első tavaszi német rohamok idején Wilsonhoz fordultak segítségért. Április végén Wilson megígérte, hogy a már Franciaországban, kiképzés alatt levő amerikai ezredek-ből dandárokat alakítanak és azokat a francia és angol hadosztályokba osztják be. De az angolok és franciák maguk is hozzáláttak seregeik megerősítéséhez. Anglia a védköteleztség korhatárát az 50. évre emelte fel, a gyári üzemekből pedig minden épkézláb embert az arcvonalba küldött. Franciaországban a kamara megszavazta a 17 évesek azonnali behívását. Clemenceau az arcvonalra utazott, és ott biztatta a katonákat kitartásra. A szökevényeket könyörtelenül kivégezték. A francia asszonyok maguk jelentették fel hazaszökött férjeiket.

Közben megkezdődött az amerikaiak átözönlése Európába. Márciusban már 300.000 ember volt Franciaországban. Áprilisban 60.000, májusban 200.000, júniusban 245.000 embert hoztak át s így június végén már 800.000 amerikai állott rendelkezésre.

Míg tehát az entente a központi hatalmak népességét békére izgatta, ő maga végső erőfeszítéssel győzelemre törekedett. Úgy, ahogy Wilson azt április 6-án kifejezésre is juttatta: » . . . erőszak, erőszak a végletekig, határok és korlátok nélkül, a *győzelemre vezető erőszak* . . .« Ugyanaz a Wilson mondta ezt, aki a Monarchiát békeszólamaival megszédítette.

*

A központi hatalmak közül mindeddig legszilárdabban álló Németország is megindult a lejtőn.

A német országgyűlés június 2 4-én tartott ülésén *Kühlmann* külügyi államtitkár nyíltan beismerte, hogy, *az eddigi erőfeszítések eredményteleneknek bizonyultak*. Bár beszédje miatt június 8-án le kellett mondania, a kijelentés óriási hatással volt az országra, melynek győzelmi akarata egyszerre megtört. Az entente-barátok féktelen izgatásba kezdtek, a hadianyaggyárakban sztrájkok törtek ki és a harctérre menő csapatok között milliószámra osztogatták az entente által becsempészett röpcédulákat. De a haderő nagyrésze még ellenállott a csábításnak. A katona, aki kint a harctéren a saját bőrére érezte a vele szemben állók könyörtelenségét, nem hajlott a propagandára.

Foch, a nyugati ententehaderő főparancsnoka még a német támadások idején úgy határozott, hogy takarékoskodik az erővel, gyűjti, rendezi őket s mihelyt észreveszi, hogy a németek kifulladásra, azonnal ellentámadásba megy át.

Mivel a németek megverését csak nagy áttörés árán remélhette, az eddigi tapasztalatok alapján *új módszert* eszelt ki. Látta ugyanis, hogy a legszebben előkészített és legnagyobb erővel végrehajtott áttörés is mindig azon bukik meg, hogy hátulról, az úttörőnél gyorsabban mozgó ellenséges tartalékok betömik a rést és ellentámadásokkal verte vissza a támadót, ki a tölcsermezőkön nem képes elég gyorsan maga után vonni tüzéségét és tartalékait. Ezért elhatározta, hogy a német tartalékokat még az áttörés előtt megsemmisíti. Még pedig akként, hogy egymástól lehetőleg távol áttöréseket színlel, ezzel ideoda rángatja az előre siető német tartalékokat, kifárasztja, örli őket. Ha pedig elfogytak és nem lesz már, ami az ütött rést betömje, akkor *hajtja végre a nagy, döntő, valóságos áttörést*.

*

A Soissons és Reims közt májusban végrehajtott német támadás eredményeképp a német arcvonalon hatalmas, előre ugró zsák képződött. *Foch* úgy látta, hogyha ezt a zsákot két oldalról megragadja, a benne levő németeket megsemmisítheti. Már június 27-én megbízta 10. hadserege parancsnokát, *Mangint*, hogy készítse elő ezt a támadást. Mikor azonban a németek július 15-én Reims mindkét oldalán támadásra indultak, a tervet el kellett halasztani, mert a tarta-

lékokra a támadás kivédésénél volt szükség. Mihelyt azonban a német támadást kivédték, Foch megparancsolta, hogy Mangin kezdje meg az ellentámadást a Mame felé domborodó német zsák oldalába. Ebből fejlődött ki a 3. marnei csata.

A 3. marnei csata, (július 18—augusztus 7.)

Július 18-án $\frac{1}{2}$ 5-kor a francia 10. és 6. hadsereg 2100 lövegének tüzcsapása után 18 hadosztály indult ellentámadásra a német zsák délnyugati oldalába. Az egész arcvonalon sűrű köd feküdt. A németek az első pillanatban egészen tehetetlenek voltak, mert a ködben, elindított tartalékaik össze-vissza bolyongtak. Az első támadás átszakította a német állásokat, de 9 óra körül, mikor a köd felszakadt, a németek már keményen védekeztek. Foch újabb és újabb csapatokat, küldött az ütött részbe, de támadásuk igen lassan haladt előre és a németek tervszerűen vonultak vissza. Ekkor Foch rájuk zúdította délről álló hadseregeit is. Ezek nyomása alatt a németek kiürítették a Mame déli partját, majd Chateau-Thierry-t és tervszerűen, szívósan védekezve húzódtak vissza régi állásaik felé.

Foch látva a sikert és azt, hogy a kémek által megállapított 62 hadosztály erejű tartalékukból a németek már 20 hadosztályt vetettek be az áttörés megakadályozására, július 2 4-én Petain francia és Haig angol fővezérrel abban állapodott meg, hogy ezentúl gyors egymásutánban erélyes támadásokat intéznek a németek ellen úgy, hogy az északfrancia vasutak és a bányavidékek mielőbb felszabaduljanak. E célból:

mindenek előtt folytatják a már haladó támadást s ezzel a Párisból *kelet* felé vezető vasúti fővonalakat szabadítják fel;

az amerikaiak *St. Mihielnél* szorítják vissza a németeket a vasúttól;

az angolok pedig a Párisból Amiensen át vezető északi vasúti fővonalról szorítják el a németeket.

A főtámadást azonban csak 1919-re tervezték, mikorra a fent említett fontos vasútvonalak már birtokunkban lesznek és az amerikaiak is teljesen elkészülnek.

Ezalatt a németek rendben és tervszerűen folytatták visszavonulásukat a Mámétól. Foch, nehogy a németek régi, kiváló állásaikban [megpihenhessenek, elrendelte hogy 1. hadserege rohanja meg Tardenoisnál a németek régi állásainak sarkpontját. Ugyanakkor és ugyanazon okból pedig Haig készüljön az angol és egy francia hadsereggel az Amiens—párisi vasút felszabadítására irányuló támadásra.

A Tardenois-grand rozoy-i csata,

(július 29—augusztus 7.)

A 5. és 10. francia hadsereg 29-én reggel indult támadásra annak az állásnak a nyugati sarkára, melyben a Máméről visszavonuló németek meg akartak állani. Kezdő sikerek után a támadás megakadt. Petain, a francia fővezér pedig jelentette, hogy erőinek fogytán van és alig marad tartaléka. De Foch nem tágitott. Legalább addig szorítsák a németeket, míg északon Haig angoljai meg nem indulhatnak, nehogy a németek tartalékokat vonhassanak ki és lélekzethez jussanak.

Augusztus i-én a francia támadás újra erőre kapott, elérték az Aisnet, Veslet, visszafoglalták Soissons-t. De a folyók előtt megakadtak. Foch különben sem akart itt többet elérni. Az angol hadsereg elkészült és most már északon kell az új rohamnak megindulnia, hogy oda rántsa a német tartalékokat és ismét megőröljön belőlük valamit. Ezért az Aisne és Vesle előtt a támadást megállította 6 ezzel lefejezte a 3. marnei csatát, mely győzelmet ugyan nem hozott, de tekintélyes német tartalékokat emésztett fel.

A csatában a franciák 660 német tisztet és 29.000 legényt fogtak el, 612 ágyút és 3330 géppuskát zsákmányoltak. A németek összes vesztesége pedig 3600 tisztet és 152.000 embert tett ki. A Páristól keletre vezető francia vasúti fővonal a Marne mentén felszabadult. Tehát a francia terv első része sikerült.

A Paris—amiens-i vasút felszabadítása.

A montdidieri csata,

(augusztus 8—30.)

A 4. angol és 1. francia hadsereg — *nagyszámú tanktól támogatva* — augusztus 8-án rohant rá a németekre. A teljesen meglepett németek vonalán sikerült már az első napon 18 kilométer széles rést ütni. A német tartalékok azonnal a résbe özönlöttek, de egyes hadosztályoknál már nem engedelmeskedtek. 1 i-én mégis sikerült a rést szilárdan betömni úgy, hogy az entente támadása teljesen elakadt. Erre a németek nagyszámú hadosztályt vontak ki a megszilárdult arcvonalból, hogy pihentessék őket. Fochnak tehát sietnie kellett, hogy ezt megzavarja. Ezért 16-ra elrendelte, hogy ne csak az előbb említett hadseregek, hanem az ezektől északra álló 3. angol és a délre álló 10. francia hadsereg is csatlakozzék a folyamatban levő támadáshoz. Ezzel az entente támadó arcvonala több mint 150 kilométerre bővült és Picardia egész szélességére kiterjedt.

A németek felismerték az entente veszélyes szándékát és hogy az arcvonalat megrövidítsék, tervszerűen visszamentek. Az utánuk siető entente-seregek csak augusztus 20-án ütköztek össze velük. A 29-ig

tartó heves harc ugyan kevés eredménnyel járt, de ismét sok német erőt emésztett fel. A németek folyton újabb tartalékokat szerveztek, hogy az ütött réseket betömhessék s e céltől arcvonalukat folytonosan rövidítették. Ámde a nemszünő, nehéz harcok nemcsak a tartalékok, számát és erejét emésztették fel, de felőrölték az emberek lelki ellenálló képességét is.

A montdidieri csata, mely később egész Picardiára kiterjedt, az ententenak 260.000 emberébe került a németek 175.000 főnyi veszteségével szemben. Célját azonban elérte, mert a Páris-amiensi vasút szabaddá vált. Foch tervének tehát második része is sikerült.

A németek mindedig tervszerűen mentek vissza és minden talp-alattnyi földért harcoltak. Az entente csak nagy veszteségekkel jutott előre és a németeket végül is a rendkívül erős »Hindenburg-állás«-ra szorította vissza, amelyen minden támadás fennakadt.

Foch úgy látta, hogy már eddig is sokkal többet ért el, mint amennyit remélt. A németek ellenállása rohamosan gyengült. Elhatározta tehát, hogy megkísérli a »Hindenburg-állás« áttörését. Ezt pedig olyképp gondolta elérhetőnek, hogy az angol hadsereg Flandriában, a franciák a középben a Champagne-ban, az amerikai hadsereg pedig a Maas mentén, Verdunnál indul támadásra. Külön-külön áttörik a Hindenburg-állást, aztán két oldalról fogják körül a németeket.

A kezdő lépést az új amerikai hadseregnek kellett megtennie azaz, hogy lekapcsolja a németeknek St. Mihiel-nél, Verdun felé élesen, előreugró állását.

A St. Mihieli csata,

(szeptember 12—15.)

A támadást az amerikai hadsereg bemutatkozásának szánták. A messze előreugró és éles csúcspan végződő német állást, melyet mindössze 3 gyenge német és a 35. osztrák-magyar hadosztály, összesen 35.000 emberrel és 200 ágyúval védett, szeptember 12-én 13 teljes állományú amerikai hadosztály 1200 ágyúval, 400 tankkal és 400 repülőgéppel rohanta meg. A védők idejében észrevették a készülő tömegtámadást, gyorsan kiürítették az előre ugró állást, melyben csak járőrök és kisebb osztagok maradtak vissza. A többi egy hátsóbb »reteszállásba« húzódott vissza. Mikor 12-én hajnalban, 5 órakor az amerikaiak rájuk rohantak, éppen elvonulóban voltak. Annak ellenére, hogy sáskatömegként árasztották el az állásokat, visszahagyott utóvédjeink mégis 1300 embert fogtak el belőlük, míg az ő kezükre csak 910, nagyrészt sebesülten visszahagyott emberünk került. Céljukat azonban elérték, mert a St. Mihieli állást elfoglalták. Az új német állás ellen azonban már nem támadtak, hanem a Maas partjai mentén

megkezdtek az északfelé való támadást, hogy a németek' Hindenburg-állását Mezieres irányában áttörjék.

Általános támadás a német állásokra.

Bár a németek mindeddig szívósan állották az entente támadásait és mindenütt tervszerűen vonultak vissza, Foch remélte, hogy a Hindenburg-állást is áttöri és a németeket a határig szorítja vissza. Hogy még nagyobb eredményt érjen el, elrendelte, hogy egész arcvonala támadjon.

Hogy képet alkothassunk magunknak arról az erőről, melyet Foch a német állásokra zúdított, vegyünk szemügyre néhány számot:

1918 szeptember végén az *entente ereje a nyugati* harctéren a következő volt:

franciák:	2.660.000
amerikaiak:	1.820.000
angolok:	1.720.000
belgák:	170.000
olaszok:	50.000
portugálok:	35.000
csehek:	15.000
összesen:	<u>6.470.000,</u>
<i>ebből harcos 4.000.000</i>	
Ezzel szemben a <i>németeknek</i> volt:	
német:	4.100.000
osztrák-magyar	32.000
összesen:	<u>4.132.000,</u>
<i>ebből 2.100.000 harcos.</i>	

A nyugati harctéren tehát kereken 10 millió ember állt egymással szemben, ebből 6 millió harcos.

Az entente anyagi felkészültségére vonatkozólag pedig az alábbi számok szolgálhatnak tájékozással:

Egy francia hadsereg¹⁾ anyagi felkészültsége szeptember 20-án a következő volt:

84	drb. 24	cm. ágyú	
1998	« 7.5	cm. ágyú	
1170	« 15.5	cm. tarack	
492	« 15.5	cm. messzehordó ágyú	
160	« .9	cm. aknavető	
297	«	könnyű harckocsi	(tank)
59	«	közepes harckocsi	(tank)

¹⁾ A például szolgáló hadsereg a 4. volt és 8 gyalog hadosztályból állott.

E hadsereg tüzérsége részére 5 millió lövés volt előkészítve.
Ilyen hadserege az ententenek 15 volt.

*

Az általános támadásra való előkészületek közben érkezett a német főhadiszállásra az a hír, hogy a Szaloniki-arcvonal összeomlott és a törökök Jaffánál súlyos vereséget szenvedtek. Annak ellenére, hogy a helyzet teljesen reménytelen volt, *Ludendorff* keményen tartotta magát ahhoz az elvéhez, hogy *kényre-kedvre nem adja meg magát*. Azonnal erőket küldött a Balkánra, nyugaton pedig a németeket a Hindenburg-állás szívós védelmére utasította.

Szeptember 20—22-e körül megindult az en tente általános támadása a Hindenburg-állásra. Yperntől keletre sikerült a német állásokba betömiök, mire a németek visszahúzódtak. 26-án a franciák középhadseregei a Champagne-ban, az amerikaiak az Argonneokban indultak támadásra. Utóbbiak áttörték az arcvonalat, de a németek kemény küzdelemben, fölényesen verték vissza őket és a franciák támadását is kivédtek. Egyedül északon, Cambrai-nál sikerült az angoloknak és franciáknak a Hindenburg-állást áttörve, a németeket visszazorítaniok.

Szeptember 29-től az egész arcvonalon óriási csata folyt. Az entente fölénye mindinkább érvényre jutott. A németek szívósan küzdve verték őket vissza, maguk pedig veretlenül húzódtak mindig tótrább. Ámde látható volt, hogy már nem bírják sokáig. Egyes hadosztályok ekkor már megtagadták az engedelmességet.

Ludendorff látta, hogy seregei alul maradnak, szeptember 29-én Hindenburg vezértábornaggyal és Hintze államtitkárral együtt *fegyverszünet* megkötését ajánlotta a császárnak. A császár erre a békepárti Miksa bádeni herceget nevezte ki kancellárnak és *október 5-én elküldte békéi kérő jegyzékét Wilsonnak*.

Wilson válasza 9-én érkezett meg. Minden további tárgyalás alapjául a megszállt területek kiürítését követelte. A németek október 12-én ennek alapján 2. *jegyzékkel* fordultak Wilsonhoz.

*

A jegyzékváltások ideje alatt az arcvonalon változatlan erővel tombolt a csata. A világ minden tájáról érkező győzelmi hírektől és saját diadalmáruktól fülött ententeseregek vad rohamokkal akarták gyűlölt ellenfelüket katonailag térdre kényszeríteni. De ezek katonai múltjukhoz méltó csapásokkal verték vissza őket és csak lépésről-lépésre, saját akaratukból mentek vissza, hogy eleget tegyenek Wilson kívánságának.

Foch még mindig nem hitte, hogy a németek komolyan akarják a békét és hogy csak a Wilsonnal való tárgyalások befejezéséig igyekeznek magukat tartani. Szándéka ennek megfelelően az volt, hogy a németeket addig szorítja vissza, amíg csak erővel bírja, hogy aztán megállva, rendezkedve, 1919-ben mérje rájuk a döntő csapást.

Seregei már nagyon fáradtak voltak. Mégis szívós akarattal hajtotta őket tovább, hogy minél többet szabadítson fel a megszállott területekből.

Legkevésbé a németeknek északi, a tengerpart mentén haladó szárnya tudott kitartani. Erős nyomás nehezedett a flandriai arcvonatra is. A németek emiatt a Lys, Valenciennes, Bohain, Rethel mentén kiépített új *Hernann-állásokba* húzódtak vissza. Az entente újabb nagy rohamait itt már kivédték. Az Argonneokban és ettől nyugatra, az amerikaiak úgyszólván egy lépést sem jutottak előre. A német haderő lassan kanyarodott hátrafelé a német határra.

*

Wilson a 2. jegyzékre sem adóit határozott választ. Nyilvánvaló volt, hogy az időt akarja húzni, a teljes katonai döntésig, amikor pontok nélkül beszélhet a legyőzöttekkel. A németek erre 3. *jegyzéket* is intéztek hozzá, világos választ kérve. A válasz 24-én érkezett meg: *Wilson feltétlen megadást követelt.* A németeket mérhetetlen elkeseredés fogta el, mert eddig mindig csak igazságról és megértésről volt szó, most pedig, amikor váratlanul a győzelem integet feléjük, egyszerre cézarian élessé válik az eddigi lágy fuvolahang.

Foch tovább hajtotta seregeit. Október 25-én az egész arcvonalon ismét véres küzdelem kezdődött. Most már az osztrák-magyar tirolói arcvonatról is vész hírek szálltak a világba. Újabb német hadosztályokat kellett kivonni a megfogyatkozott hadseregekből, a tirolói határ védelmére, nehogy az olaszok Bajorországba törjenek. *27-én Ludendorff, ki semmiesetre sem altarta megadni magát, lemondott.* A német seregek Hindenburg vezetésével mindig hátrább vonultak vissza a már teljesen kimerült entente-hadak elől. Hindenburg abban reménykedett, hogy a határig visszavonulva, ott végleg megállhat. Szándékát valószínűleg végre is hajthatta volna, mert Foch seregei sem bírták már az iramot.

S ekkor — a hátszország döfte le védőjét.

*

November 2-án Wilhelmshavenben a 3. német hajóraj arra az álhírré, hogy az angol partok megtámadásra kell indulnia, *fellázadt.* A szocialisták által szított forrongás áterjedt Kiel-re, Hannoverre és Hamburgra. 9-én már Berlin és az egész Rajnavidék forrongott.

November 7-én a németek, látva, hogy Wilsonnal nem tudnak zöldágra vergődni s mert november 2-án már a Monarchia is meghajlott az olaszokkal szemben, magukra hagyatva fegyverszünetet kér-

*Angol tanktámadás Cambrainál,
a németek gránáttüzében*

Ismeretlen német szerző felvétele

*Fruntsberg-Verlag
A Hadimúzeum gyűjteményéből*

Szállított angol tank Cambrainál

Ismeretlen német szerző felvétele

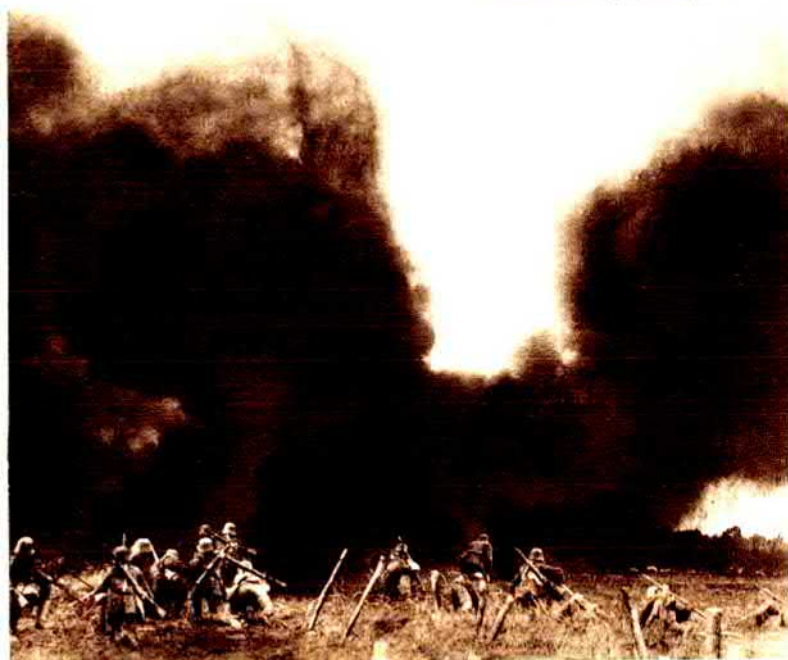
*Fruntsberg-Verlag
A Hadimúzeum gyűjteményéből*

Német repülők bombatámadása Etraynél

Ismeretlen német szerző felvétele

*Frundsberg-Verlag
A Hadimúzeum gyűjteményéből*

Német támadás füstjüggöny mögül

Ismeretlen német szerző felvétele

*Frundsberg-Verlag
A Hadimúzeum gyűjteményéből*

tek, Vilmos császár, miután 7-én Bajorországban, 9-én pedig Berlinben is kitört a forradalom, lemondott és Hollandiába menekült. November 11-én a kért fegyverszünet érvénybe lépett. Ennek értelmében a németeknek a Rajnáig minden területet ki kellett üríteniük és a flotta nagy részét át kellett adniok.

A német seregek fegyvereiket megtartva, rendben vonultak hazájuk határai mögé. Az agg Hindenburg vezette őket.

1 Monarchia összeomlása.

Az osztrák-magyar haditengerészet utolsó haditettei.

1918 február 1-én a Cattaróban állomásozó »Sankt-Georg«, »Kaiser Karl VI.« és »Gaa« hadihajók legénysége közt délszláv és olasz bujtotatásra lázadás tört ki. A Horthy vezette »Prinz Eugen« csatahajó fegyelmezett legénysége és a szárazföldi csapatok hamarosan, leverték a lázadást. A király pedig, hogy hozzáértő, erélyes és minden tengerész által lelkesen tisztelt egyéniségre ruházza a flotta parancsnoki tisztét, *Horthy Miklóst* soronkívül ellentengernaggyá nevezte ki és reábizta az egész osztrák-magyar flotta vezetését. A flotta megújult buzgalommal látott hozzá egyre súlyosbodó feladatainak teljesítéséhez.

A bűvárhajók elleni védelemre az entente ekkor már új eszközt használt: torpedóval felszerelt motoros siklócsónakokat. Ezek, rendkívüli sebességük folytán és mivel igen kis célokat mutattak, a bűvárhajóknak és a hadihajóknak sok kárt okoztak.

Az olaszok számos ilyen motoros siklócsónakot bujtattak el a Velenoe-kömyéki lagúnákban és ha hajóink a Piave-menti olasz állások bombázására futottak ki, egész észrevétlenül rohantak reájuk. Ilyen támadásnak esett áldozatul 1917 december 9-én a »Wien« csatahajó is. Az olaszok ezután mindig merészebbek lettek. Repülőik csaknem naponta bombázták Pólát, sőt Cattarót is. Az Otrantói-szorosban pedig ismét hálózarat feszítettek ki.

Horthy ekkor elhatározta, hogy újból rajta üt a záron és utat nyit az Adriába szorult bűvárhajóinknak. A kijelölt hajóraj, mely 4 csatahajóból, 4 torpedórombolóból és 10 torpedónaszádból állott, két csoportban indult e vállalatra. A Pólából induló második csoportot azonban egy olasz siklócsónak felfedezte s megtorpedózta a »Szent István« nevű csatahajót, mely hamarosan elsüllyedt. A súlyos veszteség megakadályozta a vállalkozást és a flotta kénytelen volt kikötőibe visszatérni.

Az olasz arcvonal eseményei.

A Monarchia hadvezetősége a nyár közepétől kezdve nagy aggodalommal tekintett a jövő elé.

Az arcvonal ugyan még szilárdan állott a kevés vállalkozó kedvet

mutató entente-csapatokkal szemben. Harcosaink még-még bizakodtak a sikerben. A szerencsétlen végű Piave-csata sem törte meg tartósan a hadsereg győzelmi akarátát. A Monarchia katonái a négy éves háború alatt hozzáédződtek a szerencse forgandóságához s a nagyobb katasztrófákhoz is.

A baj inkább az arcvonal mögül indult ki. A seregek ellátása rohamosan rosszabbodott. Az élelem fogytán volt és az, ami az arcvonalba került belőle, csak maradéka volt annak, amit hátul a hasonlóképpen éhes csapatok, vonatok és intézetek meghagytak. A kenyér kevés, többnyire ehetetlen volt. Már az első vonalban is hústalan napokat kellett behozni, de az a zsirtalan, ehetetlen főzelék, ami ezer veszélyen keresztül jutott éjjel az állásokba, nem volt elegendő a harcosok erejének fenntartására. Az emberek átlagsúlya 50 kilóra süllyedt. A ruházat egészen lerongyolódott; fehérenemű, lábbeli alig volt, pótlás sem igen jött, a lövészer is mindig kevesebb lett. Az arcvonal mögött járó és a hátszágából visszatért katonák sem a legjobb hangulatban tértek vissza az arcvonalba. Látták a hátszágban az előttük dözslésnek tetsző jobb életet, az újjgazdagok hivalkodását, ezzel szemben családjaik nélkülözését s mindennek betetőzéséül, sok helyütt a harcosok nevetségessé tételét. A kifáradt és már-már a végzetet sejtő lelkek könnyen adták meg magukat a bomlásnak, amely valósággal a levegőben, járványszerűen terjedt s amelyet a bujtogatás még csak fokozott.

Szeptember közepétől kezdve az arcvonal hangulata már aggasztó mit. A Balkánról jövő rossz hírek, a németek visszavonulása, majd Bulgária összeomlása, minden egyes emberben aggodalmakat keltek szűkebb hazájának és családjának sorsa miatt s a harcosok gondolatai mindinkább hazafelé kalandoztak. Mohón vetették magukat az újságokra, melyek nagy része már a »*kölcsönös megértésen alapuló béke*« esélyeivel foglalkozott.

Ebbe a nyomasztó hangulatba csapott bele az olaszok október a á-i támadása.

*

Diaz tábornok, az olasz vezérkar főnöke, felbuzdulva nyugati szövetségeseinek sikerén, döntő áttörést tervezett. Szándéka az volt, hogy a hegységben tüntető támadást hajt végre az osztrák-magyar arcvonal n. és »Belluno« hadserege ellen, hogy odacsalja a tartalékokat, majd négy erős hadsereggel áttör az Astico-folyó, meg a Papadopoli-sziget közt s ezzel 60 kilométeres rést szakít az osztrák-magyar védelmen. Az alsó Piave és Tiroi déli és nyugati határai mentén álló seregeinek addig szilárdan ki kell tartania.

Az olasz arcvonal 2.000.000 gyalogos harcost és 6000 löveget számláló erejével szemben a Monarchia 300.000 gyalogos harcost és ugyancsak 6000 löveget tudott kiállítani.

Ebből az erőből az olaszok 500.000 gyalogos harcossal, 4000 löveggel és 700 nehéz aknavetővel szándékoztak a Brenta és a Papadopoli-sziget közt támadni, ahol 180.000 gyalogos harcosunk 3000 löveggel igyekezett a támadást elhárítani.

Bár az erőviszonyok mindig az olaszok javára szóltak, ennél az 1:2 aránynál sokkal rosszabb viszonyok mellett, gyakran 1:6 erőarány mellett is sikeresen vívtuk meg régebbi Isonzó-csatáinkat. Had-erőnk tehát elegendőnek látszott az olasz támadás kivédéséhez.

*A második piavei csata,
(október 24—november 3.)*

Október 24-én reggel a 4. olasz hadsereg megrohanta a hegy-ségben álló Belluno-hadseregünket. A hadsereg jobb szárnyán álló XXIV.¹⁾ és I.²⁾ hadtest egész nap hullámzó, kemény harcban küzdött a *Mi. Asolone*, *Mt. Pertica* és *Spinuccia* hegytömbök megtartásáért és mindenütt megállította az olaszokat. A harcok alatt a *Mt. Tombáról* az Omie völgybe leereszkedő I. olasz hadtest a mi XV. hadtestünket rohanta meg,¹⁾ de eredményt szintén nem ért el.

A 4. olasz hadsereggel egyidejűleg támadó 6. olasz hadsereg ezalatt az Asiagói-fensíkot védő 11. hadseregünket támadta. A 48. angol és 27. olasz hadosztály támadása elérte ugyan *Asiagó* községet, 4 kilométerrel szorítva hátrább a 27. közös és 38. (kolozsvári, Molnár-) honvédhadosztályunk itt álló részeit, de a kezükre került *Monté Sisemolt* a 38. honvéd hadosztály még az éj folyamán visszavette.

2 5-én a két olasz hadsereg újabb támadásra indult. A kora hajnaltól késő éjszakáig tartó küzdelem egyetlen vesztesége a *Mt. Pertica* elvesztése volt. Másutt, mindenütt visszavertük őket.

26-án már csak Belluno-hadseregünket támadták nagyobb erővel. A rendkívül véres küzdelemben a *Cascra Cima*-magaslat többször gazdát cserélt és végül is az olaszok kezén maradt, de az ennek! folytán kissé hátrább húzódott 48. és i3. közös hadosztályunk szilárdan megvetette lábát a *Fontana Secca* hegytömbjének lejtőjén és egy tapodtat sem engedte tovább az olaszokat.

Az olaszok tüntető támadása azonban mégis elérte célját: tartalékhadosztályaink közül 5 indult meg az arcvonalunk e része felé és hiányzott a síkságon akkor, amikor ott az olasz főtámadás megindult.

Október 27-én kora hajnalban a Piave mentén a főtámadást végrehajtó 10., 8. és 12. olasz hadsereg földrengető tüzet zúdított 6. és Isonzó-hadseregünk állásaira és szétrombolt mindent. Nemcsak az

¹⁾ 40. honvéd, 4. közös és 42. honvédhadosztály.

²⁾ 48., 13. és 17. (nagyvárad) közöshadosztály,

³⁾ 50. és 20. honvédhadosztály.

állítások mentek tönkre a rendkívüli erős tűzben, de az összeköttetés is megszakadt és a robbanások füstjétől alig lehetett látni.

Ennek a hatalmas tüzéségi tűznek oltalma alatt kezdődött meg a szövetségesek átkelése.

A XII. francia hadtest 25. hadosztálya *Pederobba*-nál 31. közös hadosztályunkat rohanta meg és Valdobbadiene-ig szorította vissza. Az átkelt franciák mögött az olasz hidászok azonnal megkezdték a hídverést.

A *Montellóról* a 8. olasz hadsereg egy hadteste kelt át, visszaszorítva az állásokat védő n. honvéd lovas hadosztályt és a 12. osztrák lövészadosztályt, egészen Falze-Semaglia vonaláig.

A Papadopoli szigetről a XIV. angol és XI. olasz hadtest kelt át őrjítő tűz után és nagy rést szakított az 51. honvéd, a 29. és 7. közös, meg a 64. honvédhadosztály állásain. Dél tájban már 6 entente-

162 «	vadászrepülőgép
558 «	felderítő repülőgép
76 «	kötött léggömb

adosztály állt az északi parton.

A három helyen átkelt entente-csoportokra déltájban megindultak első ellentámadásaink. A *Pederobbánál* átkelt franciákat a 31. közöshadosztály igyekezett visszaszorítani, hídjukat is szétlőtte, de a franciák szívósan kitartottak és nem sikerült őket a folyóba szorítani.

A *Montellónál* átkelt olaszok visszaverésére 11. honvéd lovashadosztályunk és a 12. osztrák lövészadosztály indult el. Támadásuk azonban hamarosan megakadt az éjszaka sötétjében.

A Papadopolinál áttört erős ellenség ellen 10. közöshadosztályunk indult Coneglianónál ellentámadásra, de megárahagyatva, szintén nem jutott előre.

A csata *első napján* tehát három helyen törték át állásainkat és első ellentámadásaink nem sikerültek.

Az arcvonalt parancsnoksága ekkor úgy határozott, hogy 28-án jól összefogott erőkkel rohanja meg az átkelt ellenséges csoportokat. És pedig a Montellónál átkelt olaszok ellen a 34. hadosztálynak, a Papadopolinál átkelt angolok és olaszok ellen a 24., 36., 43. és 44-osztrák lövész-, a 8. közös lovashadosztálynak és a 201. népfelkelő dandárnak kellett támadnia. Remélhető volt, hogy e nagy erő visszaveri az olaszokat.

A Semagliánál levő franciák támadásukat folytatva, elfoglalták a Mt. Perlo-t és Valdobbadienet. A Montellónál átkelt olaszokkal szemben ellentámadásra rendelt 34. közöshadosztályunk egyes csapatai ekkor *megtagadták az engedelmisséget* és csak nagy nehezen sikerült egyes osztagaikat a védőállásba vinni. A 41. és 51. honvédhadosztály hősiesen kitartó csapatai annak ellenére, hogy már három oldalról támadták őket, még mindig hősiesen védték Nervesa-nál a Piave vonalát.

A Papadopolinál átkelt ellenség ezalatt tovább szorította vissza 29. és 7. közöshadosztályunkat s ezzel rést szakított köztük és a 64.

honvédhadosztály közt. Az ellentámadás még nem indulhatott meg. Hogy pedig XXIV. hadtestünk¹⁾ hősiiesen kitartó honvédéit a Piavenál az ellenség körül ne fogja, el kellett rendelni visszavonulásukat.

28-án tehát, nemcsak hogy megállítani nem sikerült a támadókat, de azok még előbbre is jutottak. A Piave hídjain pedig szakadatlanul özönlöttek át az olaszok tartalékai, — 29-én reggel már az egész 12., 8. és 10. olasz hadsereg a Piave innenső oldalán volt és azonnal általános támadást kezdett.

Ellentámadó csapataink még mindig nem készültek el. Így az arcvonal parancsnoksága kénytelen volt elrendelni a *Livenza*-folyó mögé való visszavonulást. A fővezérség ugyanakkor utasítást adott a már október 12-én megalakított *fegyverszüneti bizottságnak*, — melynek *Weber Vidor* gyalogsági tábornok volt az elnöke, — hogy menjen át az olaszokhoz és *kérjen fegyverszünetet*.

A visszavonulókat az olaszok teljes erejükkel üldözték. Ennek eredményeképp sikerült 6. hadseregünket 30-án Serravalle-Sacile vonalára visszaszorítaniok s a Belluno-hadseregtől elválasztaniok. A két sereg közt 30 kilométer széles űr tátongott, melyet tartalékok hiányában már nem lehetett kitölteni.

*

A fegyverszüneti bizottságba beosztott *Raggiera* közös vezérkari százados október 29-én reggel 6 órakor S. Marconái átment az olaszokhoz, kik először rálöttek és egy emberét meg is sebesítették. Ezután azt kérte, hogy a bizottságot fogadják. Az olaszok hajlandónak mutatkoztak a tárgyalások megkezdésére. Erre október 30-án a bizottság át is ment és csukott autókon száguldva, 31-én²⁾ este 8 órakor az olasz főhadiszállásra, *Padovába* érkezett. *Badoglio* tábornok, az olasz vezérkar főnökének helyettese november 1-én fogadta őket és átnyújtotta nekik a Párizsból érkezett fegyverszüneti feltételeket,³⁾

¹⁾ 41. és 51. honvédhadosztály.

²⁾ Hogy a magyar katonák még e napon is vitézül harcoltak, bizonyítja a XV. műmelléklet felső fényképe is, melyen egy hidegvérű amatőr a budapesti 24. tábori vadász zászlóaljnak október 31-én reggel Canove mellett vívott küzdelmét örökítette meg. Mily égbekiáltó ellentéte ennek az alsó kép, ugyanazon órákról, Budapestről, az őszirózsamámorról!

³⁾ A feltételek lényegükben a következők voltak:

1. Az ellenségeskedéseket a földön, levegőben és a tengeren azonnal be kell szüntetni.

2. Az osztrák-magyar haderő azonnal leszerel, csak 20 békelétszámú hadosztály maradhat fegyverben, ezek állomásait is a szövetségesek határozzák meg.

3. Minden megszállt területet, továbbá Tirolt, Görz-Gradiskát, Triesztet, a dalmát szigeteket és a dalmát partok egy részét katonailag

hangsúlyozva, hogy ezt csak előzetes értesítésnek kell tekinteni, a hiteles szöveget november 2-án fogja átadhatni. Weber tábornok ama ajánlatát pedig, hogy az ellenségeskedéseket azonnal szüntessék be, elutasította. Nyilvánvaló volt, hogy az olaszok húzzák-halasztják a fegyverszünet megkötését, csakhogy előrenyomuló seregeik addig mentői nagyobb eredményeket érjenek el.

De az osztrák-magyar hadvezetőség is súlyos mulasztásokat követett el. Annak ellenére, hogy Weber már 1-én jelentette az addig tudomására jutott szöveget, *Badenben csak 3-án járultak hozzá* úgy, hogy egyedül e két napi késedelem legalább *100.000 emberünk fogságba kerülését okozta.*

Weber tábornok a fővezérség hozzájárulása után, november 3-án 3 órakor aláírta a *fegyverszüneti szerződést.*

Az osztrák-magyar fővezérség ezután még egy végzetes hibát követett el. A fegyverszüneti szerződés *első része* ugyanis akkép szólt, hogy *az ellenségeskedést azonnal* kell beszüntetni. A hozzáfüggesztett *toldalék* szerint azonban csak november 4-én délután 3 órakor. Fővezérségünk csak az első időpontot hirdette la a csapatoknak, mire 3-án hajnaltól elkezdve csapataink már nem harcoltak. *Az olaszok ellenben a fegyverszünetet 4-én délután 3 órától számítva, másfél napig mindenkit, akit csak elértek, fogolynak nyilvánítottak.* A helytelen parancsból kifolyólag még *300.000 emberünk került fogságba.*

*

Az osztrák-magyar haderő október 24. és 31-e között, tehát 7 nap alatt, összeomlott. Az összeomlás abban nyilvánult meg, hogy a csapatok egymásután tagadták meg az engedelmséget. E zendülések nagyrészt a hátország eseményeinek hatása alatt történtek.

Az első zendülés október 22-én a 4 2. horvát-szlavon honvédhadosztálynál, még pedig a zágrábi 2 5. honvédczrednél tört ki. Arra a parancsra, hogy az ezred váltsa fel az előtte arcvonalban levő testvérezredét, a nemrég még kitűnő domobranok (honvédek), kijelentették, hogy nem mennek az arcvonalba. Erre a károlyvárosi 26. honvédczrednek rendelték el a váltást. Ennek legénysége azonban arra hivatkozva, hogy nem ők a sorosok, szintén megtagadták az engedelmséget. A két ezredet el kellett vinni és a sziszeki 27. és eszéki 28. honvédczrednek domobranjai kénytelenek voltak fáradtságuk ellenére az arcvonalban maradni.

2 4-én a 17. közös hadosztályhoz tartozó losonci 25. gyalog-

azonnal ki kell üríteni, Nagymagyarország területe teljesen érintetlen, marad.

4. A hadifoglyokat azonnal ki kell cserélni.

5. A flotta nagy részét azonnal át kell adni, megmaradt részét pedig le kell szerelni.

ezred tagadta meg az ellentámadásra adott parancs teljesítését, majd az egész 17. hadosztály hazaszállítását követelték. A szomszédságban álló marosvásárhelyi 22. honvédezred emberei pedig azt hangoztatták, hogy csak Erdélyben, a hírek szerint betörő románok ellen hajlandók harcolni, ahová már az 1916 őszi román betörés alkalmával is hiába vágyódtak. *Az engedelmesség megtagadása futótűzként terjedt.*

A Monarchia belsejében azonban felülről indult meg a lavina. Ugyanis az uralkodó, hogy Wilsonhoz, az Északamerikai Egyesült Államok elnökéhez szeptember 14-én intézett béke jegyzékének öszintességét az egész világ előtt bizonyítsa és a wilsoni pontok közül a pépek önrendelkezési jogára vonatkozót teljesítse, *október 17-én kiáltványt intézett Ausztria népeihez.* Ebben, mint osztrák császár, a birodalmi tanácsban képviselt örökös tartományok népeit önálló nemzetekül ismeri el, felhívja őket, hogy mint ilyenek, nemzeti államokká alakuljanak át s ehhez azonnal *nemzeti tanácsokat* válasszanak. A nemzeti államoknak egy *államszövetségben* leendő tömörülése mellett, *uralkodói jogait továbbra is fenntartja.* Eszerint Ausztria hat államra bomlott volna szét: Német-Ausztria a német Szudetavidékkel, Csehország, Ukrajna, Bukovina, Délslávia és Triest.

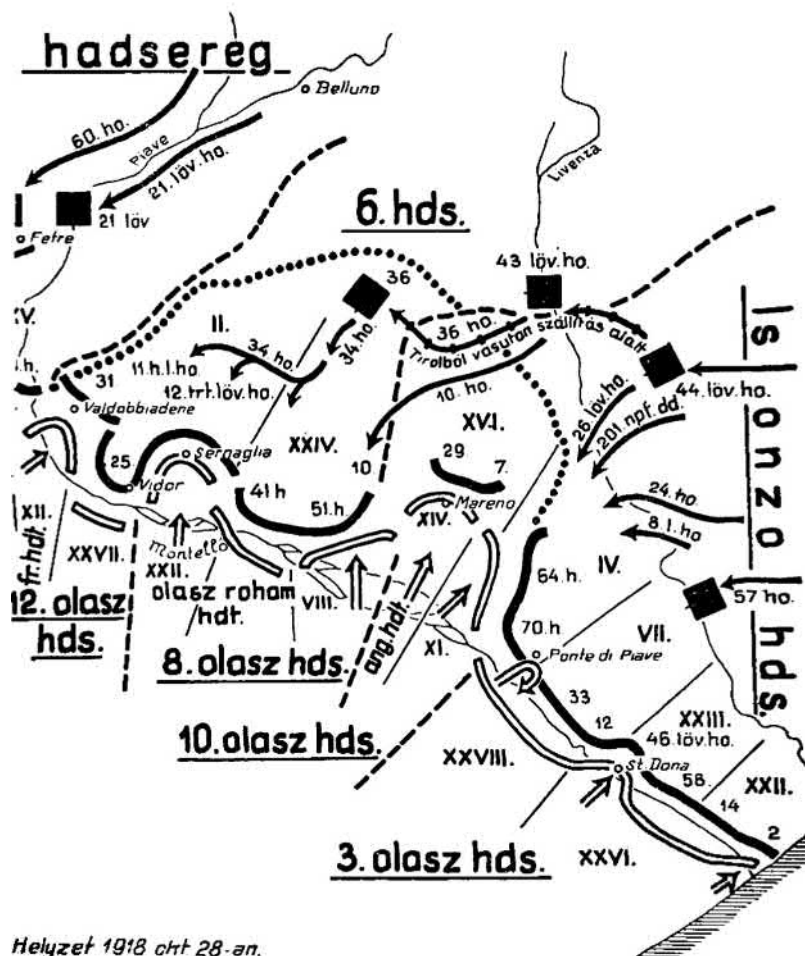
A Monarchia vezetői azt hitték tehát, hogy eleget téve *Wilson* pontjainak — *már el is érték a békét.*

Amikor azután 19-én megérkezett Wilson válasza, amely semmitmondó frázisokkal utasította el a békeajánlatot, már késő volt. Ausztria nemzetiségei akkorra már megalakították nemzeti tanácsaikat, a cseh és délsláv tanácsok pedig kijelentették, hogy *nem* ismerik el Károlyt uralkodójuknak.

Közben, október 15-én Wekerle, magyar miniszterelnök lemondott a kiáltvány miatt. De a király nem fogadta el a lemondást, hanem felhatalmazta Wekerlét, hogy jelentse be az országgyűlésen a *perszónáluniót.* Ezt Wekerle másnap megtette, de a javult hangulatot ismét elrontotta a *fumei* katonai lázadás álhíre, valamint a király *debreczeni* látogatása, mely alkalommal a díszszázad a Gotterhalteval fogadta. A híres nagytemplom ezt követő megtekintése, hol 18/19 április 14-én a Habsburgházat trónjától fosztották meg, nem enyhített a már forrongó hangulaton.

A romlás gyorsan terjedt át az addig még aránylag nyugodt Magyarországra is. 17-én gróf Tisza István nyíltan bevallotta a képviselőházban, hogy: *»ezt a háborút elvesztettük«.* A bizakodás még-még pislákoló lángja még azokban is kialudt e kijelentés nyomán, akiket eddig *»javíthatatlan optimisták«*-nak csúfoltak az úgynevezett *»defetisták«*, a vereséget jövendölők. 18-án ugyanott Vajda Sándor képviselő a *románok* számára, 19-én pedig — amikor a cseh nemzeti tanács a cseh-szlovák egységet és függetlenséget ki-

ve csata.

Helyzet 1918 okt 28-an.

-- 1918 okt 30-an

áltja ki, — Juriga Nándor képviselő a *tótok* számára követeli az önrendelkezés jogát.

Erre 23-án *Wekerle* Sándor kormánya és *Búrián* közös külügyminiszter távozik a helyéről.

Károlyi Mihály gróf, a királyi szóra 25-én megalakult magyar nemzeti tanácsban híveiből külön pártot alakít és magának követeli a kormányelnökséget. A király erre *József* királyi herceget bízta meg kormányalakítással, akinek azonban nem lévén politikai pártja, a megbízásnak nem tehetett eleget. De felismerve a helyzet veszélyességét, azt kérte, hogy a király küldjön egy megbízható magyar hadosztályt Budapestre, a rend fenntartására. A Bádenben székelő fővezérség azonban nem teljesítette kívánságát. *Károlyi* vérszemet kapott s ugyanazonnap, amikor gróf *Andrássy* Gyula mint külügyminiszter, különbékeajánlatot tett az ententenek, 27-én az országház előtt lazító beszédet tartatott a vegyes és nem éppen jószándékú tömegnek. A városparancsnokká csak imént kinevezett *Lukachich* altábornagy megbízható csapat hiányában, teljesen tehetetlenül nézte a tornyosuló felhőket.

28-án a nemzeti tanács kimondta, hogy mivel kinevezett magyar kormány nincs, ezentúl maga intézi az ország ügyeit és 29-én erre a célra végrehajtó bizottságot alakított. Ugyanezen a napon a liorvát tartománygyűlés, melyből a délvidéki szerbek a horvátokat kirekesztették, a horvát nép beleegyezése nélkül kijelentette, hogy Horvát-Szlavónország Dalmáciával együtt elszakad Magyarországtól.

Az előbbieknél nem szerencsésebb volt a badeni fővezérletnek e napon a hadrakelt sereghez rádióan intézett rendelete, melyben a csapatoknak — miközben még harcoltak — szavazásra adta fel a kérdést, hogy *minő kormányformát* óhajtanak, császárságot, illetve királyságot, avagy pedig köztársaságot? Hogy ezeknek a balfogásoknak milyen volt a hatása, könnyen elképzelhető. A rend oszlopai meginogtak, kétségbeestek, a lesbenállók pedig nyíltan folytathatták üzelmeiket.

Október 30-án a király értesítette *Károlyit*, hogy megbízza a miniszterelnöki teendőkkel, de a belügyi, igazságügyi és honvédelmi tárcák teendőit *József* királyi herceg fogja ellátni. *Károlyi* elutasította ezt, megalakította a *munkás- és katonatanácsot* és nagyhangú felhívást küldött a harctér katonáinak, hogy hagyják ott az arcvonalat és jöjjenek haza, az ország védelmére.

Erre a király *Hadik* János gróftól nevezte ki miniszterelnökké, aki azonnal hozzálátott kormánya megalakításához. A mellőzött *Károlyi* azonban a köréje csoportosult társasággal együtt elhatározta a forradalmat.

Előbújtak a harctértől, meg a büntetéstől rettegő szökött katonák és tengerészek, akik a forradalomtól felszabadulásukat várva, október 30—31 éjjelén szervezeten megrohanták a városparancsnokságot, megszállták a pályaudvarokat, a telefonközpontokat és reggelre Budapest forradalmasítva volt. Az utcákon öszirózsás, ordítózó, részegen

lövöldöző katonákkal és tengerészekkel megrakodott autók száguldtak cél és értelem nélkül, a lakosságot megfélemlítve. A csöcselék megtámadta a tiszteket és altiszteket, leszedte csillagjaikat és — már előre eljátszotta ezzel a bolsevizmus próbáját. Délután pedig meggyilkolták *gróf Tisza Istvánt*, az egyetlen embert, aki veszélyes lehetett a forradalomra.¹⁾

November 1-én Károlyi megalakította a maga forradalmi »*nép-kormányát*« és követelte a királytól, hogy Hadik kinevezését azonnal vonja vissza. Miután ez is megtörtént, Károlyi az uralmat átvette.

Nem csoda tehát, ha az arcvonalakon küzdő katonák, mindezt tudva s az otthoni fejtelenség miatt, — melytől családjaikat is féltették, — felbőszülve, megtagadták az engedelmességet és *haza akartak menni*.

*

Mialatt Weber tábornok tisztességes fegyverszünet megkötésén fáradozott, mely a magyar fegyver becsületét megóvjá s kivívta azt, hogy a magyar csapatok fegyveresen vonulhassanak haza és hogy Magyarország területére idegen ne tehesse be a lábát, Károlyi, akinek a tárgyalásokról tudomása volt, mint a magyar kormány feje november 1-én elrendelte, hogy az összes magyar csapatok ott, ahol éppen vannak, rakják le a fegyvert. *Az ország határát fegyveresen, nem léphetik át*. Amikor pedig a fegyverszünet megkötéséről 3-án értesült, nehogy a visszatérő katonaság fegyvereit mégis magával hozza, elhatározta, hogy *nem ismeri el a padovai fegyverszünetet*. Hadügyminisztere pedig másnap kijelentette, hogy »*nem akar többé Itáliánál látni!*« Az ország józanabb többsége valósággal felhördült erre a végzetes kijelentésre, a lapok nagy része a legsúlyosabb szavakkal kárhoztatta érte. *Későn*.

Károlyi november 6-án reggel egy bizottsággal elindult Belgrádba, hogy *Franchet d'Esperey* francia tábornokkal oly fegyverszünetet kössön, amely az ő szándékainak inkább felel meg.

Franchet d'Esperey november 7-én délután 7 órakor igen ridegen fogadta Károlyit és bizottságát. Amikor *Csernyák* századost, mint a katonatanács képviselőjét mutatták be neki, a tábornok megjegyezte: »*Tehát ilyen mélyre sülyedtek!*« . . . Ezután Károlyi felolvasta jegyzékét, amely szerint nem ismeri el a *Weber* tábornok kötötté; fegyverszünetet, hanem új fegyverszünetet kér. Rövid párbeszéd után a tábornok az egész társaságot faképnél hagyva, vacsorázni ment. A bizottság tagjai erre elutaztak. Franchet d'Esperey válaszát, mely a padovainál sokkalta súlyosabb feltételeket szabott, a katonaiszonyban szenvedő hadügyminiszter november 8-án vette át és mint egyezményt, tárcájáról való lemondása után, 13-án írta alá.

¹⁾ Ezalatt Bécsben is kitört a forradalom, ahol kikiáltották a »német-osztrák köztársaságot.«

A *padovait* hatálytalanító *belgrádi* fegyverszüneti szerződés szerint: az ententének jogában áll a *Nagyszamos felső folyásától a Marostól Tiszába torkolásáig, Szabadka, Pécs, Barcs vonaláig az országot megszállani és a hatalmat átvenni.* A magyar hadsereg csak 6 gyalog és 2 lovas hadosztályból állhat. 2600 waggont és 1000 mozdonyt, 10 személyszállító, 10 vontatógőzöst és 60 uszályt, meg 25.000 lovat kell a szerbeknek átadni. 3000 főnyi munkáscsapatot kell adni a szerb vasutak helyreállítására, utász- és távírócsapatokat a szerbiai távírhálózat kijavítására. El kell bocsájtani az entente hadifoglyait. viszonzóság nélkül. Végül, az entente jogot nyer a magyarországi távíróforgalom ellenőrzésére.

A románok, csehek és szerbek soha nem is álmodtak arról, hogy ezekhez a területekhez, *még győzelem esetén is, ilyen könnyűszerrel jussanak hozzá.* 8, teljes felszerelésével hazahozható magyar hadosztályunk elegendő lett volna arra, hogy Magyarországot megvédje a *legnagyobb* — mert *bűnösen* felidézett — szerencsétlenségtől és megaláztatástól, *mely fennállásának ezer esztendeje alatt érte.*

Magyarországon pedig folyt tovább' a züllés és a züllesztés. Felborult minden rend, minden fegyelem, a vidéken raboltak, fosztogattak, embereket vertek agyon. A határokon át idegenek özönlöttek be a védelem nélkül hagyott határszélekre s ebben a khaoszban kapkodva, erőtllenül és tehetségtelenül állott a kormány, melynek feje még régi politikai ellenfeleit is, velük pedig az egész ország benne hízó népét azzal kápráztatta el, hogy az ententével való régi baráti kapcsolata révén egyedül ő és senki más, hivatott és képes a veszélybe jutott haza megmentésére. Hihetetlennek tűnnék fel ma, hogy így történt, ha nem éreznénk minden pillanatban, minden lépésünknel ennek a rettentő tévedésnek minden gyászos következményét!

Magyarország belső bomlása a kommunizmusig és az idegenek beözönlése.

A padovai fegyverszünet után csapataink legnagyobb része *fegyveresen* indult neki a hazavezető útnak. Hosszú, megerőltető gyalogmenetekkel igyekezett Magyarország felé, sok csapat azzal a szándékkal, hogy a *határon megáll a haza védelmére.*

A visszavonulás, annak ellenére, hogy az élelmezésről Károlyi kormányja egyáltalában nem gondoskodott és így a csapatok legtöbbszöriére éheztek, meglehetősen rendben folyt le. Bár több helyütt jugoszláv bandák állták útjukat, a magyar hadosztályok csaknem mind fegyveresen érték el részben a határt, részben a vasúti berakodóállomásait. Legrosszabbul azok jártak, akik nem hazai csapatoknál szolgáltak. Ezek elszéledtek, felkapaszkodtak a vonatokra, sőt itt-ott éh-ségük csillapítása végett fosztogattak is.

A visszatérőktől való félelmében Károlyi kormánya agitátorokat, küldött a határállomásokra, akik beszálltak a vonatokba és a fegyelem, megtagadására, valamint a fegyverek eldobására uszítottak. Ennek hatása alatt sok csapat elszórta fegyvereit és elszéledt. A megmaradtak laktanyákba irányították, fegyvereiket elszedték, őket pedig hazaküldték. Ezzel azután megszűnt a régi hadsereg utolsó magyar töredéke is. Az így támadt rettentő űr betöltésére ekkor alakult, főleg tisztékből és józan polgárokból a MOVE = Magyar Országos Véderő Egyesület. Működését azonban »ellenforradalom«-nak bélyegezték és hamarosan lehetetlenné tették.

A hadügyminiszter, aki »nem akart katonát látni«, elérte célját. Az új kormánynak azonban hamarosan mégis szüksége volt karhatalomra. Az új hadügyminiszter, *Bartha Albert* alezredes pedig azonnal, hozzálátott a belgrádi fegyverszünet engedélyezte 6 gyalogos és 2 lovas hadosztály felállításához. Mivel a tisztek és legénység egy része úgyszem talált más elhelyezkedést, ezt az erőt aránylag gyorsan szedték össze, de a fegyelme gyenge lábon állott. Mégis, úgy látszott, hogy Károlyi megtudja szilárdítani uralmát a maradékoszágban.

Ekkor lépett a porondra az orosz szovjet megbízottja, *Kun; Béla*, aki november 19-én hamis útlevelemmel érkezett az országba. A 33 éves, volt munkásbiztosítási tisztviselő, múltjában egy zavaros sikasztási ügygel, már Oroszországban vörös dandárparancsnok volt. Most Lenin utasítására és nagyobb összegű pénzzel ellátva, azonnal, hozzáfogott a kommunista forradalom előkészítéséhez. Működésének, színtere elsősorban a csöcselék tanyázóhelye és a budapesti laktanyák voltak, ahova a hadifogságból visszatérteken kívül még a háborús szökött katonák nagyrésze is behúzódtott ingyenkosztra.

Ezalatt, november 15-én érkezett meg Károly király eckartsauai kiáltványa, melyben lemondott az állam vezetéséről és eleve elismerte azt a döntést, amelyben a nemzet Magyarország jövőendő államformáját meghatározza. A kiáltvány csak siettetette az események fejlődését. A nemzetnek azt a részét is megingatta, amely eddig passzív ellenállással próbált ellenszegülni az új rendszernek, Így a szétbomlott hadsereg tisztikarát is, melynek lába alól a talajt kirántotta. Éppen akkor, amikor az ellenség a világ minden tája irányából átlépte határainkat. November 13-án a románok, 14-én a csehek, 21-én a szerbek. És »Mi Wilsoni békét akarunk«, hirdette a plakátba bujt ostobaság és gonoszság, mialatt bocskorban sompolyogtak »győztes« elleneink, ezeréves hazánk megszentelt földjére. A mi meghagyott hadseregünknek játék lett volna visszakergetésük. De amit meghagyott az ellenség, szétengedte maga a hallatlan történelmi csapástól lesújtott és elkábult ország. Bartha hadügyminiszter pedig, aki mindent megpróbált az áradattal szemben, hamarosan teljesen tehetetlenné vált a beállott viszonyok között. Eredményeit aláaknázták, mire december 12-én lemondott. A hadügyminiszteri teendőket ekkor Károlyi maga vette át,

a tényleges hatalom pedig teljesen a szocialista Böhm Vilmos kezébe került.

Károlyi december 15-én, engedve az entente nyomásának, elrendelte az Erdély és Szerbia felől még mindig átvonuló német csapatok lefegyverzését. Ezek azonban ellene szegültek a rendelkezésnek s mivel senkinek sem volt sem ereje, sem kedve, hogy a rendeletnek érvényt szerezzen, a németek nagyrészt fegyveresen vonultak haza. *Mackensen* tábornagy részére, aki kijelentette, hogy utolsónak hagyja el Magyarország területét, a Károlyi kormány Pápát jelölte ki tartózkodási helyéül, ámde Budapesten vonatát lefogták és Károlyi, valamint Böhm tudomására adták, hogy internálni fogják. A tábornagy felháborodottan utasította vissza ezt az eljárást, mely úgy a fegyverszüneti szerződéssel, mint Károlyi előbbi ígéretével is ellenkezett, mondván: »Ez a lealacsonyító eljárás tehát Magyarország hálája azért, hogy az országot háromszor is megmentettem az ellenséges betöréstől!« Károlyi ekkor megígérte a tábornagnak, hogy csak szinleg internálja Főtra, az ententének eleget teendő. Mégis, mikor a tábornagy (elfogására 31-én Főton franciák jelentek meg, tiltakozáson kívül semmit sem tett a tábornagy érdekében, kit január 4-én Szalonikibe hurcoltak.¹⁾

A kormány, maga is megrettenve a mindinkább balratartó politikai zülléstől, ettől féltette uralmát. 1918 december 30-án gróf *Festetic* Sándort nevezte ki hadügyminiszternek, aki ellen a kommunisták azonnal hajszát indítottak és lemondását követelték, ami 1919 január 20-án be is következett.

A polgári pártok és a szociáldemokraták 1919 január n-én *Károlyit* köztársasági elnökké kiáltották ki. A kormány még ezekből alakult, de került bele már gyanús viselkedésű ember is, *Böhm* Vilmos, aki a hadügyi tárcát kapta kezébe.

A berlini kommunista (Spartacus) lázadás január 13-án történt leverése és vezérének, *Liebknechtnek* lelövése hírére itthon a polgári pártok és a szociáldemokraták megkísérelték a kommunista hatalom visszaszorítását.

Közben azonban *Vyx* francia alezredesnek¹⁾, a belgrádi fegyverszüneti bizottság Budapestre küldött meghatalmazottjának jegyzékei, amelyek a csehek és románok kívánságainak teljesítését követelték, teljesen a kommunisták malmára hajtották a vizet.

*

A csehekről sem a páduai, sem a belgrádi fegyverszüneti szerződés egy szóval sem emlékezett meg. Ennek ellenére, mivel október

¹⁾ A franciák sok német tábornok kiadását követelték, hogy »népjogellenes cselekedetek miatt« francia bíróság elé állítsák őket. Később mégis eltekintettek ettől és 1919 november végén Mackensent is szabadon bocsájtották.

30-án a tótok egy töredéke kimondta a csehekkel való egyesülést, a csehek e címen azonnal útnak indították sebtében megszervezett ezredeiket a Felvidékre. Ezek november 11—13 közt átlépték a védtelen határi és megkezdték az előnyomulást. Az ellenök vetett kis magyar erők részben elégtelenek voltak feltartóztatásukra, részben nem is akartak harcolni. Masaryk november 11-én jegyzéket intézett *Károlyihoz*, amelyben közli, hogy az entente-től a rend fenntartása végett jogot nyert Felsőmagyarország megszállására, annál is inkább, mert a cseh hadsereg az entente-haderő egy része. Mivel pedig a magyar hatóságok és karhatalom a felvidéket védtelenül hagyták és »a lakosság kérte fel őket« a bevonulásra, felszólította a magyar kormányt, hogy ne támadja meg bevonuló csapatait.

A magyar kormány az ententehez fordult ezen önkényesség ellen, de *Vjx* alezredes december 3-án átadott első jegyzékében teljes a cseheknek adott igazat, sőt a magyarokat vádolta erőszakosságokkal. *Károlyiét* erre újra tiltakoztak, mire *Vjx* december a 4-én átadott második jegyzékében követelte, hogy a magyar csapatok a Duna, Ipoly, Rimaszombat, Ung-torkolat, Uzsokdomb vonala mögé vonuljanak vissza.

*

A Károlyi kormány, amely a nemzet előtt eddig azzal vélte igazolni hatalomra való törekvését, hogy képes az entente térhódításának gátat vetni, mindinkább elvesztette maga alól a talajt. Ezzel szemben a kommunisták széles körben terjesztették azt a hitet, hogy részben orosz segítséggel, részben a szomszédok forradalmasításával egyedül ők menthetik meg az országot. Mikor pedig *Vjx* alezredes 3. jegyzékét is átadta, végleg a kommunisták álláspontja diadal-maskodott.

A harmadik jegyzék ugyanis a románok előnyomulását tette jogossá.

A belgrádi fegyverszünetben a románok a Nagyszamos, Beszterce, Marosvásárhely, Maros vonalig terjedő megszállásra nyertek jogot. A gyulafehérvári nemzetgyűlés ennél sokkal többet követelt és felszólította az Erdélybe nyomult román csapatok főparancsnokát, *Présem*, tábornokot, hogy a Szamos folyásától Szegedig húzódó vonalig szállja meg Erdélyt, az entente pedig december 2-án megengedte a Maros átlépését. *Kratochwill* ezredesnek, az Erdélyt védő magyar csapatok parancsnokának nem volt elég csapata ahhoz, hogy a románokat visszaverje. Ezért Erdély magyar kormánybiztosa, *Apáthy* István dr. kénytelen volt 1919 január elején a Nagybánya, Kolozsvár, Déva vonalától keletre eső területek kiürítésébe és ettől nyugatra egy 5 kilométeres semleges zóna létesítésébe beleegyezni. A románok azonban ezt az egyezményt sem tartották be, hanem a magyar csapatok visszavonulását március 20-án *Vjx* ezredes útján átadott jegyzékük-

ben Vásárosnamény, Debrecen, Dévaványa, Gyoma, Orosháza, Hódmezővásárhely, Szeged vonala mögé követelték.

Az ententebarát *Károlyi* ezzel végleg lehetetlenné vált, tehetetlensége a maga egészében kiderült és március 21-én az események el sodorták helyéről.

A csöcselék nyílt uralma következett, amely *Kun* Bélát és társait a gyűjtőfogházból kiszabadította. Ezek aztán a budapesti munkástanácsból sietve megalakították a kommunista forradalmi munkástanácsot.

Károlyi eltűnt a szereplés teréről, ahova bárcsak sohase lépett volna. Nem hivatásunk vele, egyéniségével, politikai iskolázatlanságával, nagyravágyásával, rövidlátásával és végzetes szereplésével foglalkozni, át kell adnunk őt a történelemnek, amely nem lesz, mert nem lehet hozzá elnéző. Ugyancsak a történelem fog ítélni a körülötte tolongók részben szomorú, részben becstelen hada felett.

A világháború, mely az 1918 november 4-i padovai, illetve a belgrádi fegyverszünettel csak új stádiumába lépett, mint a régi államok és hadseregek háborúja véget ért ugyan, de folytatódott *más* kormányok és megváltozott hadseregek között, részben megváltozott hadicélokért. 1919 március 21 csak újabb fázisát jelenti. A mi közvetlenül ezután következett, ahhoz a magyar nemzet egészének már hónapok óta semmi köze nem volt. Nem egyéb az, mint politikai kalandorok kísérlete arra, hogy drága magyar vérrel, de a nemzetközi kommunista gondolatot terjeszthesse. Ezután már nincs szó arról, hogy Magyarország talpraállítsassék, hanem csak arról, hogy más államokat is forradalmasítson a kommunizmus nemzetközisége javára. Úgy, ahogy *Lenin* mondta rólunk e napokban: »Új és erős nemzet áll eszméink szolgálatába és vére hullása árán is el tudja érni Középeurópa forradalmasítását.«

A „proletárdiktatúra“-tól a trianoni békeparancsig,

(1919 március 21—1920 június 11.)

Az új rendszer kormánya, amely tavaszforduló szent éjjelén lépett sáros lábával az ájult Magyarország vérző homlokára, még ezen a napon kiáltványt szikrázott szét a világba, »*Mindenkihez*« címezve, amelyben tudtul adta, hogy Magyarországból tanácsköztársaság lett. A csak pár beavatott által sejtett fordulat az első percben, mint villámcsapás érte úgy a polgárságot, mint a köznépet, — hiszen néhány idétlen rajongót és a csöcseléket leszámítva, senkisémet kívánta. A lerombolt haderő tagjai egyik napról a másikra, tudtukon és akaratukon kívül »*vörös katonákká*« vedlettek át. Megnyugtatóul azt adták be nekik, hogy *ez csak fogás*, mely az entetet biztosan megremíti, viszont az orosz szovjetben hatalmas pártfogót kerít, mely had-

seregével segítségünkre jön majd. Ezért persze a jó hazafinak *áldozatot* is kell hoznia. Milyen csekélység ez a várható eredményhez képest, ha látszatra mindenkinek le is kell mondania egy időre eddigi címéről, rangjáról, rendfokozatáról és más ily »kapitalista sallangokról«. Ha aztán ily módon sikerült majd elrabolt országrészeinket visszaszerezelnünk, mi sem lesz könnyebb és természetesebb, mint hogy megint *mindent visszaállítunk*.

Mielőtt azonban erre sor kerülhetett volna, sürgősebb dolga is volt a népbiztosoknak. Majdnem óránként adták la rendeleteiket, melyek »be a vörösbe« verbuválták az »*elvtársakat*«, elvették a házulajdont, vörössorséget csináltak a rendőrségből, bezárták az üzleteket, zárolták a takarékbetéteket, szocializálták a gyárakat, az üzemet, földbirtokokat, megszerverték a »*bizalmi*«-rendszert s hogy a közbátorságot növeljék, forradalmi törvénysekeket állítottak fel. Az a polgárság, mely végtelen levertségében már november elején oly együgyű volt, hogy elhitte, miszerint Magyarországnak nem kell mást csinálnia, mint az Északamerikai Egyesült Államok *európai tagjául* felkínálkoznia s máris a semlegesség összes előnyeit élvezheti, az a polgárság most is, csak hetek múlva kezdett feleszmélni kábulatából. *De mire észrevette, hogy mihez segédkezett, késő volt*. Már terrorista különítmények szorongatták torkát, tépték idegeit és rabolták javait.

Az entente nem örült, mert a többi vesztes országban is hasonló veszedelem fenyegetett és attól tartott, hogy az még *a győztesekre is átterjedhet*. De nem ijedt meg annyira a fordulattól, amennyire azi nálunk a szovjet és naiv polgári lelkek, — persze mindegyik más okból, — remélték. Nem ijedt meg és ezért nem is tett sokat ellene, még az őt erre ösztökélő nyilvánosság előtt sem. *Sőt ott nyugaton, ahol a dolgokat intézték, éppen erre vártak*. Megcsonkításunkra törő szomszédainknak pedig csak kapóra jött az alkalom, melyet teljes mértékben siettek kihasználni. Megnövekedett területi igényeik s e téren elért későbbi sikereik főleg *ennek* tulajdoníthatók.

A *románok* már április közepén, rendesinálás címén benyomultak az országba s mialatt a szovjet még sohasem látott arányú vörösnappá varázsolt *május 1-jét*, ők már a Tiszánál tartottak. A megfélemlített magyar társadalom, amint feltárult előtte a »proletár diktatúra« és az »osztályhadsereg« belső gyöngesége, már annyira magához tért, hogy itt-ott megtorlásra kész öklét is emelgette. Minderre a szovjet kifelé általános *proletármozgósítással* válaszolt, befelé pedig a *rémuralmat* léptette életbe. Letartóztatott, túszoikat szedett, gyilkoltatott s a ^mérésékelt szocialistákat is menekülésre kényszerítette. Érre, bár szervezetlenül, a magyarság egymásután fellobbanó ellenforradalmi kísérletekkel válaszolt. Hol Budapesten (*Dormándy Géza* alezredes és *Horváth Győző* százados), hol a Duna—Tisza közén (Dunapataj, Kalocsa, Szolnok stb.), hol a Dunántúlon (Csorna, Devecser, Kapuvár, Kőszeg stb.) akadtak bátrak, kik szembeszálltak a terorral.

A Leninfűk hóhérvonatai azonban kíméletlenül letörték őket. Erre az ország földművesei, vasutasai, sőt az ipari munkásság önérzetesebb elemei, így a vasmunkások is, az egész vonalon szándékos tétlenséggel vetettek gáncot a gyűlölt »gerstli- és tőkuralom« megerősödésének. Nem adtak élelmet a városoknak, a fehérrel szemben csak a kékpénzt fogadták el, zavarták a vasúti forgalmat, lassították a hadianyag gyártását, stb.

A vörös hadseregnek, melyet időközben nemzeti érzésű tisztek, éppen az elszakított területek visszaszerzése érdekében újjászerveztek, sikerült megállítania a románokat s a felvidéki arcvonalon a cseheket megverve, Miskolcot, Kassát, sőt még Bátfát visszafoglalnia. De hamarosan éppúgy kivonult onnan, amikor rákényszerítette kívülről Clemenceau június 9-i sürgönye, belülről pedig a vörös hadsereg ama követelése, hogy *ezentúl a régi nemzeti színek alatt harcolhasson*.

A frontról való visszavonulás egyfelől, a Szegeden megalakult ellenforradalmi kormány és hadsereg mozgolódása másfelől, végül lánggra lobbanották a magyar élniakarás parázsló tüzét. Június 24-én Budapesten Lemberkovits Jenő százados a Ludovikásokkal, a monitorokkal és számos lelkes polgárral és katonával, rajtaütést kísérelt meg a szovjet ellen. A titkosan folyt szervezkedés velejáró gyengéi okozták, hogy a vakmerő kísérlet véresen összeomlott. Csak Románelli alezredesnek, a budapesti olasz katonai küldöttség vezetőjének volt köszönhető, hogy a győztes szovjetnek megtorlásra kinyújtott keze még idejében lehanyatlott. Elvetemült pribékjei mégis tovább garázdálkodtak s az egész polgárság kiirtását tervezgették. Vad őrvjögésükben alig tudták őket megakadályozni a kommunista párt régi szociálista tagjai. De még így is százan és százan szenvedtek vértanúhalált az ország különböző helyein.

A tanácsköztársaságnak közben meggyűlt a baja kint is, bent is. Nem maradt más hátra, minthogy háborút viseljen, mellyel minden egyébről elterelheti az elégedetlenek figyelmét. Ezért július végén a vörös hadsereg a Tisza vonalán támadásba kezdett a románok ellen. A kísérlet nem sikerült s a románok július 30-án benyomultak a Duna—Tisza közére. A *vészírrre a budapesti szovjet* megbukott s vezetői, a népbiztosok, hitvány életüket féltve, hanyatt-homlok menekültek ki az országból.

*

Mialatt Budapesten előbb szociáldemokrata, majd Friedrich István elnökllete alatt polgári kormány alakult, a román csapatok augusztus 3-án a székesfővárosba vonultak be, majd a Dunától nagyobb városait is megszállották. Itt is, ott is, milliárdos értékeket, fegyvereket, gépeket, vasúti anyagot stb. harácsoltak.

A Szegeden megalakult, azonban az entente egy része által akadályozott, más részétől támogatott *nemzeti hadsereg* Nagybányai

Horthy Miklós altengernagy fővezérlete alatt szintén a Dunántúlra húzódtott át s a Balaton mellett néhány hét alatt tekintélyes haderővé bővült. *Ausztriában* alakult kisebb seregeink Szombathelyre vonultak. Ennek volt köszönhető, hogy a románok lassanként mégis elszánták magukat az amúgyis csak ideiglenesen megszállható területek kiürítésére Mialatt a nemzeti hadsereg állandóan a sarkukban volt, kivonultak az országnak még az entente által is vitatlanul meghagyott, egyharmadára csökkent területéről.

Most már nyugodtabban lélekzettek fel a testileg-lelkileg agyon-sanyargatott hazafiak. *Új korszak nyílt meg: a talpraállásé.* November 16-án *a nemzeti hadsereg, élén körülrajongott fővezérével, bevonult az ország fővárosába,* majd állandóan a románok sarkában maradvá, meghagyott területeinkre a nemzet uralmát újból kiterjesztette.

1920 január 15-én meghívásra, *Apponyi Albert* gróf vezetésével békeküldöttségünk jelent meg Párizsban, hol átvette az ententehatalmak írásbafoglalt »békefellételeit«. Ezek szerint a magyar birodalom régi területéből 29%-ot hagytak meg Csonkamagyarországnak míg 71%-ot Ausztria, Csehország, Olaszország, Románia és Jugoszlávia közt osztottak fel. Elszakítottak tőlünk 282,578 km²-t, 13½ millió lakossal, kiknek több, mint ⅓-a magyar s legalább még ⅓-a lélekben hozzánk húz. Mindezt: a wilsoni pontok néhány alapján, — fölírúgva másik részüket, mely önrendelkezésről, népszavazásról és más effélékről fecsegett. A legrosszabbra számítók előérzetét és képzeletét is fölülmulta ez a szörnyű csonkítás. A rémület-től, fájdalomtól és haragtól megdermedt nemzet azonban nem vesz-tette el szívét.

Január végén megválasztotta nemzetgyűlését, a nemzetgyűlés pedig március i-én az ország kormányzójává a nemzeti hadsereg halhatatlan érdemű fővezérét, Nagybányai Horthy Miklós altengernagyot.

Április 15-én a francia kormány még némi enyhítésekről tárgyalt ugyan a magyar kormánnyal, de amikor a Lengyelországon át fenyegető orosz veszedelem elvonult a feje felől s a magyar haderő segítségére már nem szorult rá, az egész a régiben maradt. Mindenfélől szorongatva, nem maradt más hátra, mint megjelennünk a Párizs knelletli *Nagy Trianon kastélyban, ahol 1920 június á-én békeköve-teink aláírták* a világnak mindenkoron *legigazságtalanabb,* Magyarországnak pedig fennállása óta *leggyászosabb* békéjét, mely hazánk számára egyúttal *a világháború végleges befejezését jelentette.* Alá kellett írunk ezt a minden tárgyalás kizárásával kiadott *békeparancsot,* mely mindent jelenthet, *csak igazi békét nem.*

A földresújtott nemzet akkoriban azzal próbált vigasztalódni, hogy ez a békemű olyan botor,¹⁾ hogy *már csak azért sem* állhat fenn soká. Mint ahogy nem állhatott fenn a törökökkel kötött *servesi* béke, mely 3 évvel utóbb a türhetőbb *Icai saruiéi* békének adta át helyét. S minthogy nem állhat fenn a többi volt szövetségünket sújtó békeparancs sem, melyeket a német *Versailles-ben*, az osztrákok *St. Germain-bán*, a bolgárok *Nesailly-ban* kényszerültek aláírni.

Azóta 13 esztendő telt el. Nehezen telt. De nem eredménytelenül. A világ lassanként, de rájött, hogy míg az entente a háborút megnyerte, — , a békét, az általa annyit hangoztatott »világbékét« elvesztette. *Dereng.* A világ lelkiismerete napról-napra jobban ébredzik. Barátaink száma napról-napra növekszik. *Rothermere lord* és *Mussolini* bátor fellépése, az angol parlament mozgalma és számos más jelenség biztat ma már egy jobb jövővel. *Ezért tűr most és dolgozik, de ha kell, megküzdzeni is kész majdan a dicsőbb sorsra érdemes és öröklésre elhivatott magyar!*

¹⁾ S hogy lett volna más, amikor Harold Nicolson angol diplomata 1919. május 8-i naplójegyzete szerint Baldwin, Lansing, Pichon, Sonnino és Tardieu »ez az öt előkelő úr Magyarországot« úgy osztotta fel, hogy »kezdik Erdéllyel és *néhány éles szó után*, mely úgy repült Tardieu és Lansing között, mint a teniszlabda — Magyarország elvesztette keleti részét. Ezután Cseh-Szlovákiát tárgyalják és *míg a legyek ki-berepülnek az ablakon*, Magyarország elveszti északi részét. Ezután az osztrák határ következik, melyet elfogadnak, azután a jugoszláv, melyre nézve a bizottság jelentését változtatás nélkül elfogadják. Ezután tea és gesztenye. Este Bob Vansittar színdarabja...«

(Szám adatok a világháborúról.)

2.) A halottak arányszáma a mozgósítottakhoz képest:

1.) Veszteségek:

Központi hatalmak:		
Németország	halott: 1,900.000	sebesült: 4,200.000
Ausztria	» 800.000	» 1,000.000
Törökország	» 500.000	» 720.000
Bulgária	» 76.000	» 100.000
Nagymagyarország	» 660.000	» 790.000
(Csonkamagyarország	» 260.000	» 490.000)
Közp. hatalmak összesen	» 4,000.000	» 6,800.000
Entente:		
Oroszország	halott: 2,300.000	sebesült: 5,500.000
Franciaország	» 1,400.000	» 2,500.000
Brit birodalom	» 950.000	» 2,000.000
Olaszország	» 500.000	» 950.000
Szerbia	» 700.000	» 1,000.000
Románia	» 160.000	» 170.000
Belgium	» 100.000	» 200.000
Egyesült Államok	» 56.000	» 250.000
Portugália	» 30.000	» 70.000
Entente összesen	» 6,000.000	» 13,000.000

A világháborúban tehát összesen elesett kereken 10 millió; megsebesült kereken 20 millió férfi.

2.) A halottak arányszáma a mozgósítottakhoz képest:

szerbek	29 ‰
belgák	27 ‰
románok	20 ‰
franciák	17 ‰
németek	16 ‰
magyarok	16 ‰
osztrákok	15 ‰

törökök . . .	13	%
oroszek . . .	12	%
angolok . . .	10	%
olaszok . . .	10	%
portugálok . . .	5	%
görögök . . .	3	%
amerikaiak . . .	1.5	%

Megjegyzés: A szerbek és románoknál a háború alatt kitört pusztító járványok emelték a veszteséget feltűnően magasra.

3.) A veszteségek megoszlása a fegyvernemek között:

Az összesvesztésből esik

a gyalogságra	89%
lovasságra . . .	4 ^{0/0})
tüzérségre . . .	6%
egyéb	1%

4.) A világháború költségei:

Összesen elköltöttek:

a Központi hatalmak	63 milliárd dollárt,
az Entente	150 milliárd dollárt,
<u>Összesen</u>	<u>213 milliárd dollár.</u>

Naponta elköltöttek:

1914-ben közp. hat.:	20	millió	doll.,	entente:	24	millió	doll.
1915-ben	»	25	»	»	»	48	»
1916-ban	»	33	»	»	»	73	»
1917-ben	»	45	»	»	»	150	»
1918-ban	»	39	»	»	»	126	»

A háború költségeiből Magyarországra kerekén 7 milliárd dollár esett.

Általános megjegyzés: Mindezek az adatok különböző s egymástól lényegesen eltérő forrásokból származnak s ezekből a valószínűségnek megfelelően vettük át.

Pontos veszteségstatisztikája eddig Franciaországnak és az Egyesült Államoknak van. Azok az államok, melyek a háború után területi változásokat szenvedtek, csak hézagos statisztikával rendelkeznek.

Megdicsért magyar csapatok¹⁾

A világháborúban a hadsereg főparancsnokságának hivatalos hadi jelentéseiben²⁾ megdicsért magyar csapattek:

Cs. és Kir. Közös hadsereg:

- Gyalogság:* nagyváradi 17. hadosztály, 1917. X. 27. — ol. — Fajti —Hrb.
budapesti 31. hadosztály, 1915. VIII. 29. — or. Raziachow.
Közös magyar gyalogezredek általában: 1918. IX. 13. — fr. — St. Mihiel
Közös erdélyi gyalogezredek általában: 1915 VIII. 2. — or. — Ivangorod,
1916. VII. 8. — or. — Baranovici.
szatmárnémeti 5. gyalogezred 1918. X. 12. — fr. — Verdun.
komáromi 12. gyalogezred 1915. IV. 22. — or. — Uzsok, 1916. VIII.
17. — or. — Manajow 1917. XII. 23—24. — ol. — Col d. Ros-
so—Monte d. Val Bella.
győri 19. gyalogezred 1915 IV. 14. — or. — Uzsok, 1917. VII. 7. —
or. — Stanislau—Brzczany.
zombori 23. gyalogezred 1917. VII. 7. — or. — Stanislau—Brzczany,
esztergomi 26. gyalogezred 1915. IV. 14. — or. — Uzsok.
nagyzebeni 31. gyalogezred 1914. XII. 18. — or. — Przedbora, 1918 X.
25. — ol. — Sette Comuni (Hétközség).
budapesti 32. gyalogezred 1915. IX. 16. — or. — Ikva, 1916 XI. 3. —
ol. — Doberdo, 1917. VII. 26. — rom. — Tatárhágó.
kassai 34. gyalogezred 1914. XII. 18. — or. — Petrikau, 1917. V. 19.
ol. — Vodice, 1917. VIII. 29. — ol. — Monte St. Gabriele.
nagyváradi 37. gyalogezred 1917. III. 5. — ol. — Tolmein, 1917. V. 27.
ol. — Karszt.
debreceni 39. gyalogezred 1915. X. 24. — ol. — St. Martino, 1915. XI.
29. — ol. — St. Martino, 1916. IX. 18. — ol. — Doberdo,
1917. V. 24. — ol. — Fajti—Hrb.—Jamiano, 1917. VIII. 22. —
ol. — Fajti—Hrb.—Kostanjevica, 1918. IX. 19. — ol. — Sette
Comuni (Hétközség), 1918. X. 28. — ol. — Sette Comuni
(Hétközség).

1) Rövidítések: alb = albán, fr = francia, ol = olasz, or = orosz,
rom = román harctér.

2) Melyeket a közönség szerkesztőjük, lovag *Höfer* Ferenc tábornok
aláírása nyomán röviden »höfer«-nek nevezett.

- karánsebesi 43. gyalogezred 1915. X. 23. — ol. — Doberdo, 1916. V. 17. — ol. — St. Martino. 1916. VIII. 14. — ol. — Lokvica—Wippach.
- kaposvári 44. gyalogezred 1916. VI. 19. — or. — Lopuszno.
- szegedi 46. gyalogezred 1916. III. 14. — ol. — St. Martino, 1916. VIII. 14. — ol. — Lokvica—Wippach, 1916. X. 13. — ol. — Lokvica, 1917. VIII. 22. — ol. — Fajti—Hrb.—Vertojba.
- nagykanizsai 48. gyalogezred 1916. VIII. 15. — ol. — Salcano—Vertojba—Oppacchiasella, 1917. VIII. 30. — ol. — 11. Isonzo-csata.
- gyulafehérvári 50. gyalogezred 1915. VIII. 2. — or. — Ivangorod.
- kolozsvári 51. gyalogezred 1917. VIII. 23. — ol. — 11. Isonzo-csata, 1917. XII. 23—24. — ol. — Col d. Rosso—Monte d. Val Bella, 1918. X. 25. — ol. — Sette Comuni (Hétközség).
- pécsi 52. gyalogezred 1915. VIII. 29. — or. — Buczac, 1916. I. 16. — ol. — Oslavica, 1916. VIII. 10. — ol. — Zagora.
- temesvári 61. gyalogezred 1917. V. 24. — ol. — Fajti—Hrb.—Jamiano, 1918. X. 10. — fr. — Beaumont, 1918. X. 13. — fr. — Beaumont, 1918. X. 15. — fr. — Beaumont.
- marosvásárhelyi 62. gyalogezred 1917. VIII. 23. — ol. — 11. Isonzo csata.
- besztercei 63. gyalogezred 1917. VIII. 23. — ol. — II. Isonzo csata.
- szászvárosi 64. gyalogezred 1915. VIII. 23. — or. — Gola—Suchod, 1917. III. 29. — ol. — Jamiano.
- munkácsi 65. gyalogezred 1917. VII. 7. — or. — Stanislaw—Brzezany.
- eperjesi 67. gyalogezred 1916. VI. 29. — or. — Novo—Pocajew.
- székesfehérvári 69. gyalogezred 1915. IX. 20. — or. — Ikva.
- trencsényi 71. gyalogezred 1917. I. 30. — ol. — Kostanjevica, 1917. IV. 12. — ol. — Görz, 1917. VII. 1. — ol. — Vertojba.
- pozsonyi 72. gyalogezred 1916. VIII. 17. — or. — Manajow, 1917. VII. 1. — ol. — Vertojba.
- soproni 76. gyalogezred 1917. IV. 12. — ol. — Görz.
- székelyudvarhelyi 82. gyalogezred 1916. II. 11. — or. — Wolhynia, 1916. VIII. 29. — rom. — Brassó, 1916. X. 25. — rom. — Bereck, 1917. VIII. 1. — rom. — Casinului, 1918. VIII. 11. — ol. — Sette Comuni (Hétközség).
- szombathelyi 83. gyalogezred 1917. VII. 7. — or. — Stanislaw—Brzezany.
- máramarosszigeti 85. gyalogezred 1917. II. 10. — ol. — Görz.
- szabadkai 86. gyalogezred 1915. X. 24. — ol. — S. Lucia.
- békéscsabai 101. gyalogezred 1917. VIII. 2. — rom. — Comanesti, 1918. VIII. 11. — ol. — Sette Comuni (Hétközség).
- 105 gyalogezred 1918. IX. 19. — ol. — Monte Majo.
- 106. gyalogezred 1918. VI. 17. — ol. — Piave.
- 112. gyalogezred 1918. X. 12. — fr. — Verdun.
- felsőmagyarországi 116. gyalogezred 1918. VI. 15. — ol. — Piave.
- felsőmagyarországi 125. gyalogezred 1918. X. 26. — ol. — Sette Comuni (Hétközség).
- 129. gyalogezred 1918. X. 25. — ol. — Sette Comuni (Hétközség).
- 131. gyalogezred 1918. VI. 30. — ol. — Monte d. Val Bella.

- 133. gyalogezred 1918. X. 29. — ol. — Sette Comuni (Hétközség).
 138. gyalogezred 1918. VIII. 11. — ol. — Sette Comuni (Hétközség).
 139. gyalogezred 1918. VI. 21. — ol. — Piave, 1918. X. 28. — ol. — Sette Comuni (Hétközség).
 kőszegi 11. vadászászlóalj 1917. X. 28. — ol. — Gradiska.
 komáromi 19. vadászászlóalj 1918. I. 9. — ol. — Monte Pertica.
 losonci 29. vadászászlóalj 1915. IX. 16. — or. — Ikva.
 kassai 3. határvadászászlóalj 1918. VII. 30. — alb. — Semeni—Mali—Siloves.
 nagyváradi 17. hadosztály rohamzászlóalja 1918. X. 28. — ol. — Sette Comuni (Hétközség).

Tüzérség:

- komáromi 33. cs. és k. tűz. ddr. 1915. IV. 22. — or. — Uzsok.

Magyar kir. honvédség:

Gyalogság:

- szegedi 23. hadosztály 1914/5. mint Przemysl védőrsége.
 kolozsvári 38. hadosztály 1915. III. 21. — or.
 kassai 39. hadosztály 1915. VIII. 26. — or. — Bresztlitovsk.
 honvéd gyalogság általában: 1915. XI. 24. — ol. — Monte St. Michele. 1917. V. 24. — ol. — Fajti—Hrb.—Jamiano, 1918. IX. 13. — fr. — St. Mihiel.
 budapesti 1. honvédgyalogezred 1915. XI. 29. — ol. Monte St. Michele.
 gyulai 2. honvédgyalogezred 1914/5, mint Przemysl védőrsége.
 debreceni 3. honvédgyalogezred 1916. VIII. 15. — Salcano-Vertojba-Oppacchiasella.
 nagyváradi 4. honvédgyalogezred 1915. XI. 29. — ol. — Monte St. Michele.
 szegedi 5. honvédgyalogezred 1914—15, mint Przemysl védőrsége.
 szabadkai 6. honvédgyalogezred 1916. I. 20. — or. — Toporoutz-Bojan.
 verseci 7. honvédgyalogezred 1914—5, mint Przemysl védőrsége.
 lugosi 8. honvédgyalogezred 1914—5, mint Przemysl védőrsége.
 kassai 9. honvédgyalogezred 1918. X. 25. — ol. — Sette Comuni (Hétközség).
 miskolci 10. honvédgyalogezred 1915. V. 2. — or. — Gorlice, a német főhadiszállás dicsérete, 1917. III. 9. — rom. — Magyaros.
 szatmári 12. honvédgyalogezred 1917. V. 27. — ol. — Karszt.
 trencsényi 15. honvédgyalogezred 1917. VIII. 17. — rom. — Grosesci.
 besztercebányai 16. honvédgyalogezred 1916. I. 7—8. — or. — Buczacz.
 székesfehérvári 17. honvédgyalogezred 1916. VIII. 9. — ol. — Monte St. Michele. 1918. X. 29. — ol. — Sette Comuni (Hétközség).
 soproni 18. honvédgyalogezred 1917. VIII. 12. — rom. — Ójtoz.
 nagykanizsai 20. honvédgyalogezred (III. zlj.) 1917. V. 27. — ol. — Karszt.
 marosvásárhelyi 22. honvédgyalogezred 1915. IV. 22. — or. — Uzsok.
 nagyszombati 23. honvédgyalogezred 1918. X. 12. — ol. — Sette Comuni (Hétközség).

- brassói 24. honvédgyalozezred 1915. IV. 22. — or. — Uzsok. 1916. I. 7—8. — or. — Buczacz. 1918. X. 12. — ol. — Sette Comuni (Hétközség).
- budapesti 30. honvédgyalozezred 1916. I. 12. — or. — Toporoutz-Bojan. 1916. I. 20. — or. — Toporoutz-Bojan. 1918. X. 25. — ol. — Sette Comuni (Hétközség).
- veszprémi 31. honvédgyalozezred 1917. V. 27. — ol. — Karszt.
- desi 32. honvédgyalozezred 1917. III. 8. — ol. — Kostanjevica. 1917. XII. 10. — ol. — Piave.
- szegedi 302. honvédgyalozezred 1917. VIII. 1. — rom. — Holda.
- . . . 308. honvédgyalozezred 1917. VII. 7. — or. — Stanislau-Brzezany.
- . . . 309. honvédgyalozezred 1917. VII. 7. — or. — Stanislau-Brzezany.
- . . . 310. honvédgyalozezred 1917. VII. 7. — or. — Stanislau-Brzezany.
3. . . . honvéd menetezred 1914. mint Przemysl védőrsége.
4. . . . honvéd menetezred 1914. mint Przemysl védőrsége.
- gyulai 2. népfelkelő gyalozezred 1916. XI. 3. — ol. — Vertogba.
- nagyvárad 4. népfelkelő gyalozezred 1918. VIII. 2. — alb.
- kassai 9. népfelkelő gyalozezred 1914. mint Przemysl védőrsége.
- miskolci 10. népfelkelő gyalozezred 1914. mint Przemysl védőrsége.
- munkácsi 11. népfelkelő gyalozezred 1914. mint Przemysl védőrsége.
- besztercebányai 16. népfelkelő gyalozezred 1914. mint Przemysl védőrs.
- budapesti 29. népfelkelő gyalozezred III. zlj. 1918. VII. 30. — alb. — Semeni-Mali-Siloves.
- Lovasság:*
- honvéd huszárok általában 1915. VIII. 26. — or. — Kovel-Breszt-litovszk
- szabadkai 4. honvéd huszárezred 2 százada 1914/5, mint Przemysl védőrs.
- zalaegerszegi 6. honvéd huszárezred 1915. VI. 26. — or. — Pruth-Dnyeszter.
- egy népfelkelő huszár osztály 1914—5, mint Przemysl védőrsége.
- Tüzérség:*
- budapesti 40. honvéd tüzér dandár 1915. IV. 22. — or. — Uzsok.
- szegedi 2. honvéd táborigyűs ezred 1914/5, mint Przemysl védőrsége.
- budapesti 40. honvéd tüzérezred 1918. VIII. 31. — ol. — Monte Majo.
- Egyéb:* népfelkelő erődítési munkásosztagok 1914/5, mint Przemysl védőrsége.

Forrásmunkák:

- Ajtay*: 46. gyalogezred háborús ezredtörténete. 1914—18. Szeged. 1933.
Algya—Pap: Hadseregünk ellátása a világháborúban. Budapest.
Asztalos—Pethő: A magyar nemzet története. Budapest, 1933.
Balanyi: Világpolitika. Budapest, 1918.
Breit: A magyarországi 1918/19 évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története I—II. Budapest, 1929.
Cholnoky: Földrajzi és statisztikai atlasz. Budapest, 1929.
Churchill: Nach dem Kriege. Zürich.
Conrad: Aus meiner Dienstzeit. Wien, 1923. I—V.
Csiby: Katonai felderítő-, kém-, nemzetvédelmi és propagandaszolgálat Budapest, 1932.
Czékus: Az 1914—1918. évi világháború összefoglaló történelme. Budapest, 1930.
Dedecek: La Tchécoslovaquie et les Tchécoslovaques* 1919.
Erdmoms: Military Operations. 1914.
Erdmann: Die Taten der deutschen Flotte im Weltkriege. Bielefeld.
État-major: Les armées Françaises dans la grande guerre. Paris, 1926-28.
Valkenhayn: Die Oberste Heeresleitung. Berlin, 1920.
Feyler: Les campagnes de Serbie 1914—15. Paris, 1922.
Foerster: Kämpfe an vergessenen Fronten. Zürich—Berlin.
Freytag—Loringhoven: Heerführung im Weltkriege, Berlin, 1920.
Fülöp—Miller: Geist und Gesicht des Bolschewismus. Zürich, 1926.
Groos: Der Krieg in der Nordsee. Berlin, 1920.
Hadtörténelmi Levéltár m. kir. A világháború 1914—18. I—V. Bpest.
Halász: Das neue Mitteleuropa in wirtschaftlichen Karten. Berlin, 1928.
Helfferich: Der Weltkrieg. Berlin, 1919.
Horváth László: Az osztrák-magyar hadsereg felvonulása Oroszország ellen «.. Budapest, 1928.
Horváth Jenő: Diplomáciai történelem. Budapest, 1921.
Joffre: Les deux batailles de la Marne. Paris, 1921.
Julier: A világháború magyar szemmel. Budapest, 1933.
Kozma: Egy csapattiszt naplója 1914—18. Budapest.
Krisztics: A békeszerződések revíziója. Budapest, 1927.
Ludendorff: Meine Kriegserinnerungen. Berlin, 1922.
Urkunden der Obersten Heeresleitung Berlin, 1922.
Kriegführung und Politik 1932.
Mantey: Kartenbild des Marnefeldzuges. Berlin.

- Molnár*: Limanova magyar győzelem. Budapest, 1932.
- Moser*: Die Obersten Gewalten im Weltkrieg. Stuttgart, 1931.
- Nagy*: Szerbia meghódítása. Budapest.
A Románia elleni hadjárat. Budapest.
- Niessel*: Memoires du général Broussilov. 1929.
- Nowak*: Der Weg zur Katastrophe. Berlin, 1926.
- öst. ung. Kriegsberichte*: Der Krieg gegen Italien. Wien, 1918.
- Palat*: La grande guerre sur le front occidental. Paris, 1929.
- Pilch*: Horthy Miklós. Budapest.
- Rätz*: A marnei csata. Budapest, 1921.
- Rätz*: Az oroszországi csehszlovák légió története. Budapest, 1930.
- Regele*: Szemelvények a pozsonyi cs. és kir. 5./2. utászszázad történetéből a világháborúban. Budapest, 1928.
- Reichsarchiv*. Der Kampf um die Dardanellen. 1915. Oldenburg, 1927.
» Gorlice. Oldenburg, 1930.
» Die Osternschlacht bei Arras, 1917. Oldenburg, 1929.
» Der Weltkrieg. 1—9. Berlin, 1927—33.
» Die Tragödie von Verdun. Oldenburg, 1928.
- Riedl*: Die Industrie Österreichs während des Krieges. Wien, 1932.
- Riedl*: A cs. és kir. VI. hadtest a gorlicei áttörési csatában. Bp. 1928.
- Ronge*: Kriegs- und Industriespionage. Zürich.
- Rodzianko*: Le regne de Raspoutine. Paris, 1930.
- Rollmann*: Der Krieg in der Ostsee. Berlin, 1929.
- Rubint*: Az összeomlás. Budapest, 1922.
- Sakharow*: A cseh légiók Szibériában, 1933.
- Sarrail*: Mon commandement en Orient. 1916—1918. Paris.
- Schwarte*:: Die militärischen Lehren des grossen Kriegen. Berlin, 1923.
- Szudy*: Európa és a magyar kérdés: Budapest, 1933.
- Thomazi*: La guerre naval dans l' Adriatique. Lyon.
- Tirpitz*: Erinnerungen. Berlin, 1927.
- Wachendorf*: Zehn Jahre Fremdherrschaft am Deutschen Rhein. Berlin.

Tartalomjegyzék.

I. RÉSZ.

<i>A háború</i>	Oldat
	<i>I</i>

II. RÉSZ.

<i>A világháború előzményei és okai</i>	7
<i>A hármasszövetség kialakulása</i>	7
<i>A világhelyzet átalakulása</i>	12
<i>A világháború közvetlen előzményei, az entente túlsúlyra jutása 18</i>	
<i>A szarajevói merénylet</i>	22
<i>A háborúba lépő államok belső állapota és háborús felkészültsége</i>	26
<i>Hadicélok és haditervek</i>	33.

III. RÉSZ.

<i>A gyors döntést kereső csaták, 1914</i>	43
<i>A marnei hadjárat</i>	43
<i>Lüttich (Liege) megrohanása</i>	44
<i>A mülhauseni csata</i>	46
<i>A határmenti csaták</i> '.....	46
<i>A lotharingiai csata, augusztus 20—22</i>	47
<i>A neufchateau-longwy-i csata augusztus 22—23</i>	48
<i>A namuri és monsi ütközetek</i>	49
<i>A franciák üldözése Marneig</i>	51
<i>A marnei csata (augusztus 5—10)</i>	54
<i>A marnei csata kihatása az egész háborúra</i>	60
<i>A németek visszavonulása és az Aisnamenti csata</i>	61
<i>Versenyfutás a tengerig</i>	62
<i>Az osztrák-magyar hadsereg mozgócsatái Orosz-Lengyelországban</i>	
<i>és Galiciában</i>	63
<i>A lovasság felderítő harcai az oroszok ellen</i>	67
<i>A főerők felvonulása</i>	70
<i>A kraszniki csata (augusztus 23—25)</i>	75
<i>A 4. hadsereg harcai, a komarowi csata</i>	77
<i>A 3. hadsereg és a Köves-hadseregcsoport harcai augusztus 30-ig</i>	82

A Zlota Lipa-menti csata (augusztus 26—27)	83
A Gnila-Lipa-menti csata (augusztus 28—30)	84
A lembergi csata (szeptember 8—11)	88
A tannenbergi és mazuri csaták	89
Az osztrák-magyar és német keleti hadseregek együttes harcai az oroszok ellen	93
A Kárpátok védelme	95
őszii hadjárat az oroszok ellen (október 4—27-ig)	97
A lodzi hadjárat (november 11—23)	98
A limanovai csata (december 9—12)	100
Hadjárat a szerbek ellen 1914-ben	103
Mozgósítás és felvonulás Szerbia ellen	103
Hadműveleti tervek	105
Az első osztrák-magyar támadás Szerbia ellen (augusztus 12—22)	106
Szerb betörési kísérletek (1914 szeptember)	116
A második osztrák-magyar támadás Szerbia ellen (szept. 8—dec. 20)	119
Törökország háborúba lépése és harcai 1914-ben	130
Háború a tengeren 1914-ben	132
Háború a gyarmatokon 1914-ben	136
Az első háborús év eredményeinek összefoglalása és a kilátások következő évre	139

IV. RÉSZ.

<i>A háború súlyának keletre vitele, 1915</i>	143
Hadműveleti tervek az év elején	143
Események a nyugati harctéren 1915-ben	143
Hadműveletek az oroszok ellen 1915-ben	147
Przemysl első ostroma	147
Przemysl második ostroma	150
Hadműveletek az oroszok ellen 1915-ben	154
A kárpáti téli és húsvéti csata	155
A mazuri téli csata	157
Tavaszi és nyári hadjárat az oroszok ellen	159
Olaszország háborúba lépése és harcai 1915-ben	167
Az 1. Isonzó-csata	170
A 2. Isonzó-csata	172
A 3. Isonzó-csata	174
A 4. Isonzó-csata	174
Harc a Dardanellákért	176
Szerbia meghódítása	182
Általános helyzet 1915 szeptember végéig	182
Hadműveleti tervek	186
A hadjárat végrehajtása	189
Montenegró meghódítása	196
A központi hatalmak gazdasági helyzetének súlyosbodása és a	

búvárhajóharc.....	197
Az 1915. év összefoglalása és kilátások a következő esztendőre	199

V. RÉSZ.

<i>A háború súlya visszatér nyugatra, 1916</i>	201
Események a nyugati arcvonalon 1916-ban	202
A verduni csata 1915 február 21—1915 július 12	202
A Somme csata 1915 június 22—november 18.....	203
Események az olasz harctéren 1916-ban	204
Az 5. Isonzó-csata (március 11—19).....	204
Osztrák-magyar támadás Déltirolból (május 15—június 17).....	206
A 6. Isonzó-csata. A görzi hídfő és a Doberdó elvesztése (aug. 5—18).....	207
A 7. Isonzó-csata (szeptember 13—18).....	208
A 8. Isonzó-csata (október 9—12)	208
9. Isonzó-csata	209
A Earance-Toporonci újévi csata.....	210
A luczki és oknai (Bruszilow) áttörés	211
Románia háborúba lépése	216
A románok betérése Erdélybe.....	218
Mackensen támadása a Dobrudzsában ».....	220
Erdély felszabadítása	220
Románia meghódítása	226
Események a Balkánon	229
A monasztiri őszi csata	229
Események a török arcvonalakon	230
A tengeri háború 1916-ban	231
Az osztrák-magyar haditengerészet	231
A német haditengerészet az Északi-tengeren.....	232
A német haditengerészet a Keleti-tengeren	233
A harmadik háborús év összefoglalása és kilátások a következő évre	234

VI. RÉSZ.

<i>A háború súlya átmege a tengerre, 1917</i>	239
A korlátlan búvárhajó-háború előzményei és következményei.....	239
Események a nyugati arcvonalon 1917-ben	243
Események a keleti arcvonalon 1917-ben	247
Az orosz forradalom	247
Események a Balkánon	250
Események az olasz arcvonalon	252
A 10. Isonzó-csata	252
A Sette Comuni (Hétközség) fensíkján vívott csata.....	253
A 11. Isonzó-csata	253
A 12. Isonzó-csata	255
Események a török arcvonalakon	260
Német-Délkeletafrika küzdelmei 1914—18	261

A negyedik háborús év összefoglalása és kilátások a következő esztendőre	262
--	-----

VII. RÉSZ.

<i>A végső döntést kereső csatok, 1918. Első félév</i>	265
Nyugati támadásunk biztosítása keleten kötött békékkal.....	265
Döntést célzó támadások a nyugati harctéren	269
Az osztrák-magyar haderő támadása	272
Az első piavei csata.....	272
A Monarchia bomlása 1918 első felében.....	276
A második félév	279
A balkáni arcvonal összeomlása	279
Törökország összeomlása	280
A németek összeomlása	281
A 3. marnei csata«.....	283
A Tardenois-grand roroy-i csata	284
A Paris-amiens-i vasat felszabadítása. A montdidieri csata	284
A St. Mihieli-csata	285
Általános támadás a német állásokra	286
A Monarchia összeomlása. Az osztrák-magyar tengerészet utolsó hadtettei	289
Az olasz arcvonal eseményei	289
A második piavei csata	291
Magyarország belső bomlása a kommunizmusig és az idege- nek beözönlése.....	300
A »proletárdiktatúrától a trianoni békeparancsig.....	304
<i>Számadatok a világháborúból</i>	309
<i>Megdicsért magyar csapatok</i>	311
<i>Forrásmunkák</i>	315